

**SİVASTA SOSYO-EKONOMİK
VE KÜLTÜREL YAPI
(1960-1970)**

Mehmet Metin GEZER

Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Naci ŞAHİN

Haziran 2012
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİVAS'TA SOSYO-EKONOMİK ve KÜLTÜREL YAPI
(1960-1970)

Hazırlayan
Mehmet Metin GEZER

Danışman
Doç. Dr. Naci ŞAHİN

AFYONKARAHİSAR 2012

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum, “Sivas’ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapı(1960-1970)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/06/2012

Mehmet Metin GEZER

İmza

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

<u>Tez Danışmanı:</u>	Doç. Dr. Naci ŞAHİN
<u>Jüri Üyeleri:</u>	Yrd. Doç. Dr. Huriye TEKİN ÖNÜR
	Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KOÇAK

Tarih anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Mehmet Metin GEZER'İN, “Sivas'ta Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapı(1960-1970)” başlıklı tezi 28/06/2012 tarihinde, “Saat:14.00” de Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ

MÜDÜR

ÖZET

SİVASTA SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPI (1960-1970)

Mehmet Metin GEZER

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Haziran 2012

Danışman: Doç. Dr. Naci ŞAHİN

Sivas, orta Anadolu'da yer alan bir ilimizdir. Önemli bir tarih ve kültür kentidir. Yerel tarih araştırmaları için önemli kaynak malzemeleri içermektedir. Sivas'ta kent yaşamı oldukça hareketlidir. Mahalle yaşantısı kentin ana eksenini oluşturmaktadır. Sosyal bağlar güçlüdür. Selçuklular ve Osmanlılar kentin mimari yapısının ortaya çıkmasında etkin olmuşlardır. Medreseler, camiler, köprüler, türbeler, hanlar, hamamlar gibi sosyal kuruluşlar halkın yaşamında önemli bir yere sahiptirler. Şehir yapısını oluşturan sosyal, kültürel ve fiziki nitelikler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivas Tarihi, Sivas kültürü, sosyal yaşam, Sivas mahalleleri

ABSTRACT

SOCIO-ECONOMIC AND CULTUREL STRUCTURES IN SİVAS(1960-1970)

Mehmet Metin GEZER

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT of HISTORY**

June 2012

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Naci ŞAHİN

Sivas, a province located in central Anatolia. An important historical and cultural city. Contains an important source materials for the study of local history. Quite mobile in Sivas city life. Constitutes the main axis of the city life in the neighborhood. Social ties are strong Were instrumental in the emergence of the city's architectural structure of the Seljuks and the Ottomans. The madrasas, mosques, bridges, tombs, inns, baths and other social organizations have an important place in public life. City forms the structure of social, cultural and physical characteristics were analyzed.

Keywords: History of Sivas, Sivas culture, social life, districts of Sivas

ÖNSÖZ

Türk İstiklal mücadelesinin Anadolu içinde fikren olgunlaştırıldığı ve milletle iç içe bu mücadelenin ölümüne sürdürüleceğine şahadet edildiği bir tarih şehri ve halkını, gönüllerde yaşatmak dileğimizle, kültürümüzün ucundan da olsa tutmak çabası içindeyiz. Kültürümüze, tarihimize sahiplenmek özümüzdür, geleceğimizdir.

Tarih ve kültür şehri Sivas hakkında çok sayıda yazılmış eserler, belgeler olduğu biliniyor. İçi Sivas ve Sivaslı sevgisi ile dolu insanlardan kimi, alın teriyle, kimi bilim ve san'atla kimileri de duygularını, hatıralarını yazarak bu şehre hizmet etme çabasını sürdürmektedirler.

Bu şehre duyduğum özlemle eski insanları, eski Sivas'ı, baş tacımız tarihi eserlerimizi kaynaklardan ve bire bir gördüklerimizi, yaşadıklarımızı sade bir şekilde yazmayı düşündüm. Taşradan Sivas'a, Sivas'tan yurt içine ve dışına göçler sonucu, şehir büyüdü. Daha da büyümeye devam edecek. Şehir büyüdükçe, ihtiyaçlar daha da artacak, yaşam koşulları gün geçtikçe zorlaşacak. Medeniyetin, nimetiyle külfeti de olacaktır. Şehir büyürken, tarihi ve kültürel dokuların zarar görmeden ayakta kalabilmesi ve her Sivaslının eskiden gelen değerleri bozulmadan devam ettiği sürece, bizdeki Sivas sevgisi bizden sonraki kuşaklara da geçecektir. Sivas, yurt içinden ve dışından merak edilen bir kültür şehri olmaya devam edecektir. Yerlisi, taşralısı, Türkiye ve dünyadaki tüm hemşerilerimin, Sivas kültürünü hep birlikte yaşatma gayreti ve sevinci içinde olduğunu biliyorum.

Sivas'ta benimsenen İstiklal mücadelesi azmi ve kararlılığı, her bir Sivaslının manevi mührü ile tüm yurdu sarmış, "Ya istiklal, Ya ölüm, parolası", istiklal ile sonuçlanmıştır.

Bu tarihi sorumluluğu alın akıyla sonuçlandıran, bu günlere gelmemize vesile olan başta Mustafa Kemal ATATÜRK'ü, bu yolda destek olan o dönemdeki tüm insanları ve Sivaslı atalarımızı saygı ve sevgi ile anıyoruz.

Sivas kültürünün bir ucundan tutabilmek amacıyla yola çıktık. Bizden sonrakilerin yaşam kültürleri ve insani değerlerinin eskilerden daha güçlü olmasını ümit ediyorum.

Bütün yaşamım boyunca ve bu tezin hazırlanma aşamalarında bana sağladıkları destekten dolayı Emine Anneme, İhsan Babama saygılarımı, Sevgili eşim Selma'ya, kızım Merve'ye, Zafer'e, Müge'ye, oğlum Dr. Murad'a, torunum Mina'ya sevgilerimi sunuyorum. Haklarını herhalde ödeyemem.

Çalışmanın devamı süresince yardımlarını gördüğüm, Sivas Valiliğine, Sivas Belediye Başkanlığına, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğüne, Ankara'da Milli Kütüphane personeline, Ayrıca, Sivas şehri ve Sivaslı denince ilk akla gelenlerden; Prof. Dr. Recep Toparlı'ya, Dr. Ahmet Turan Alkan'a, Prof. Dr. Ömer Demirel'e, Ahmet Mahir Pekşen'e, İbrahim Yasak'a, Hayat Ağacı, Revak, Altıncı Şehir Sivas Bülteni yazarlarına ve çalışanlarına da ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Tez jürisi üyelerim, Yrd. Doç. Dr. Huriye Tekin ÖNÜR Hanımefendi ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KOÇAK Bey'e yaptıkları olumlu ve yapıcı eleştirileri ile bana yeni bir ufuk açtıkları için teşekkürlerimi iletiyorum.

Bu Yüksek Lisans tezinin hazırlanmasında, fikir ve görüşleriyle beni yönlendiren, yardım ve desteğini esirgemeyen, danışman hocam, Doç. Dr. Naci ŞAHİN Bey'e, her aşamadaki katkılarından dolayı içtenlikle teşekkür ediyorum.

Sivas'ta ve dünyanın her tarafındaki kimliği, inancı ne olursa olsun tüm insanları ve hemşerilerimi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

23 Haziran 2012
Mehmet Metin GEZER
Ankara

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVAS'IN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ VE TARİHİ DURUMU

1.COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ.....	16
1.1. SİVASIN COĞRAFİ KONUMU.....	16
1.2.JEOLOJİK YAPISI.....	17
1.3. JEOPOLİTİK YAPISI.....	20
1.4. FİZİKİ YAPISI.....	21
1.5. SİVAS'IN AKARSULARI.....	21
1.6.SİVAS'IN GÖLLERİ.....	23
1.7. SİVAS'IN TARIM ALANLARI.....	24
1.8. SİVAS KALESİ.....	14
1.9. SİVAS SUR KİTABELERİ.....	26
2. İKLİM ÖZELLİKLERİ.....	29
2.1.SICAKLIK.....	29
2.2.YAĞIŞLAR.....	30
2.3.BASINÇ VE RÜZGARLAR.....	30
2.4.BİTKİ ÖRTÜSÜ.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

SİVAS ŞEHRİNİN GENEL FİZİKİ DURUMU

1. ŞEHRİN GENEL YAPISI.....	32
2. SİVAS'TA İLK MESCİTLER VE MAHALLELER.....	38
3. XVII-XVIII. YÜZYILLARDA MAHALLELER.....	42
4. XIX. YÜZYILDA MAHALLELER.....	44
5.ZAVİYE-MAHALLE İLİŞKİSİ.....	46
6. MEDRESE-MEKTEP VE MAHALLELER.....	50
7.SİVAS İLİ İDARİ YAPISI.....	52
7.1.SİVAS'IN GENEL DURUMU.....	52
7.2. İL'İN İDARİ TARİHÇESİ.....	53
7.3.MERKEZ İLÇE VE TARİHÇESİ.....	56
7.4.SİVAS MAHALLELERİNDE GÜNDELİK YAŞAM.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞEHİRDEKİ TARİHİ YAPILAR

1.CAMİLER.....	71
1.1.ULU CAMİ.....	71
1.2. MEYDAN CAMİ.....	72
1.3.ALİ AĞA CAMİ.....	73
1.4.KALE CAMİ.....	74
1.5.ABDÜLVEHHAB GAZİ CAMİ.....	75
1.6. PULUR(BİLLUR) CAMİ.....	76
1.7.İmaret Camii.....	77
1.8. Örtmeli Camii.....	78
2. TÜRBELER.....	79
2.1.ABDÜLVEHHAB GAZİ TÜRBESİ.....	79
2.2.ŞEMSEDDİN SİVASİ TÜRBESİ.....	80
2.3.ŞEYH HÜSEYİN RAİ (Şeyh Çoban)TÜRBESİ.....	81
2.4.AHİ EMİR AHMED TÜRBESİ.....	82
2.5.GÜDÜK MİNARE TÜRBESİ.....	84
2.6.KADI BURHANEDDİN TÜRBESİ.....	85
2.7.AKBAŞ BABA TÜRBESİ.....	86
2.8.BUN BABA TÜRBESİ.....	87
2.9. ARAP ŞEYH TÜRBESİ.....	87
2.10.ŞEYH ERZURUMİ KÜMBETİ.....	87
2.11.NUMAN EFENDİ AİLE KABRİSTANI VE TÜRBESİ.....	88
2.12.İNCİLİ HANIM TÜRBESİ.....	91
2.13.SÜT EVLİYASI TÜRBESİ.....	91
2.14.KIRKKIZLAR TÜRBESİ.....	92
2.15.EMİR ARİF TÜRBESİ.....	92
2.16.SELÇUK HANIM KABRİ.....	93
2.17.ARAP EVLİYASI TÜRBESİ.....	93
3.MEDRESELER.....	93
3.1.ŞİFAİYE MDRESESİ.....	93
3.2.SİVAS GÖK MEDRESE.....	96
3.3.ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE.....	104
3.4.BURUCİYE MEDRESESİ.....	106
4.HANLAR.....	108
4.1.BEHRAM PAŞA HANI.....	108
4.2.SUBAŞI HANI.....	110
4.3.TAŞ HAN.....	111
4.4.ÇORAPÇI HANI.....	112
4.5.LATİF HAN.....	113
4.6.SELÇUK HAN.....	113
5.HAMAMLAR.....	113
5.1.MEYDAN HAMAMI.....	113
5.2.KURŞUNLU HAMAMI.....	114
5.3.KALE HAMAMI.....	115
5.4.MEHMET ALİ HAMAMI.....	116
5.5.ESKİ PAŞA HAMAMI.....	117
5.6.ŞİRİNOĞLU HAMAMI.....	118

5.7.ÇAY HAMAMI.....	119
5.8. EV HAMAMI.....	119
5.9.PAŞA BOSTANI HAMAMI.....	119
5.10.HAMAMCIOĞLU HAMAMI.....	120
6. KÖPRÜLER.....	120
6.1.KESİK KÖPRÜ.....	120
6.2.EĞRİ KÖPRÜ.....	121
6.3.BOĞAZ KÖPRÜSÜ.....	122
6.4.YILDIZ KÖPRÜSÜ.....	123
6.5.ÇERÇİHAN KÖPRÜSÜ.....	123
6.6.FADLİM KÖPRÜSÜ.....	123
7.ÇEŞMELER VE SULAR.....	124
7.1.GÖK MEDRESE ÇEŞMESİ.....	124
7.2.ŞEHİT SORHAN TUNÇÖZ ÇEŞMESİ.....	124
7.3.ŞEYH ÇOBAN ÇEŞMESİ.....	125
7.4.YAZI PINARI.....	125
7.5.DİĞER ÇEŞMELER.....	126
7.6.SİVAS'IN İÇME VE KULLANMA SULARI.....	126
8.TAŞ YAPILAR.....	128
8.1.HÜKÜMET KONAĞI.....	128
8.2.KONGRE BİNASI.....	128
8.3.İNÖNÜ MÜZESİ.....	129
8.4.SANAT OKULU.....	130
8.5.GÖĞÜS HASTANESİ.....	130
8.6.YARI AÇIK CEZAEVİ.....	131
8.7.JANDARMA BİNASI.....	131
8.8.ZİYA BEY KÜTÜPHANESİ.....	132
8.9.SOĞUK ÇERMİK BİNASI.....	132
8.10.SONRADAN YIKTIRILAN ESKİ BİNALAR.....	133
8.10.1.Paşa Camii.....	133
8.10.2.İzzet Paşa Camii.....	133
8.10.3.Küçük Hamam.....	134
8.10.4.Porit Hamamı.....	135
8.11.DİĞER HAMAMLAR.....	135

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM SİVAS'TA DEMOGRAFİK YAPI

1.SİVAS NÜFUSU, ÖZELLİKLERİ VE 1960 GENEL NÜFUS SAYIMI.....	137
1.1.SİVAS NÜFUSUNUN ÖZELLİKLERİ.....	137
2.1965 YILI GENEL NÜFUS SAYIMI.....	141
3.1970 YILI GENEL NÜFUS SAYIMI.....	142
3.1.1970 YILI GENEL NÜFUS SAYIMI.....	143
4.SİVAS'TA SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT.....	143
5.GELENEKLER.....	149
5.1.DOĞUM GELENEKLERİ.....	150
5.2.EVLENME VE DÜĞÜN GELENEKLERİ.....	151
5.3.SÜNNET DÜĞÜNLERİ.....	152
5.4.BAYRAM ZİYARETLERİ.....	154

5.5.KAVURMA,PASTIRMA, SUCUK VE ERİŞTE HAZIRLAMA.....	155
6.SİVAS'IN MAHALLİ AĞIZI	157
6.1.MANİLER,NİNNİLER VE ATASÖZLERİ.....	157
6.1.1.Maniler.....	157
6.1.2.Ninniler.....	158
6.1.3.Atasözleri.....	158
6.1.4.Halk Hikayeleri, efsaneler.....	158
6.1.5.Türküler, Oyun havaları ve çalgılar.....	160
7.TERMAL MERKEZLERİ, EĞLENCE YERLERİ VE ŞENLİKLER.....	162
7.1.SICAK ÇERMİK	162
7.2.SOĞUK ÇERMİK.....	163
7.3.BALIKLI ÇERMİK.....	164
7.4.PAŞA BAHÇE.....	164
7.5.ŞENLİKLER, GÜREŞLER,AT YARIŞLARI VE CİRİT OYUNU.....	165
8.SİVAS HALKININ SAĞLIK DURUMU.....	167

BEŞİNCİ BÖLÜM EĞİTİM VE KÜLTÜR HAYATI

1.GENÇLİK VE SPOR.....	169
2.TURİZM.....	170
3.EĞİTİM VE KÜLTÜR HAYATI.....	170
3.1.OKULLAR.....	171
3.1.1.Dört Eylül İlkokulu.....	171
3.1.2. Dumlupınar İlk Okulu.....	172
3.1.3.Cumhuriyet İlk Okulu.....	172
3.1.4.Selçuk ve Atatürk Orta Okulu.....	172
3.1.5.Sivas Kongre Lisesi.....	173
3.1.6.Sanat Okulu ve Sivas Öğretmen Okulu.....	173
3.2.ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ.....	173
3.3.KÜTÜPHANELER.....	174
3.3.1.Numan Efendi Kütüphanesi.....	174
3.3.2.İl Halk Küt. Kongre Müzesi Kütüphanesi.....	174
3.3.3.Okul Kitaphıkları ve İlçe Kütüphaneleri.....	175
3.4.SİVASLI DEVLET ADAMLARI, ALİMLER VE ŞAİRLER.....	175
3.4.1.Abdulvahhab-ı Gazi	175
3.4.2.Ebu Abdullah Ali b. Mehmet Es- Sivasi.....	176
3.4.3.Kadı Burhaneddin.....	176
3.4.4.Molla Hüsrev.....	176
3.4.5. Şemseddin-i Sivasi.....	176
3.4.6.Kemaleddin İbn-i Hümmam.....	177
3.4.7.Abdülmecid-i Sivasi	177
3.4.8.Nuri Sivasi.....	177
3.4.9.Ahmet Suzi	177
3.4.10.Abdülahad Sivasi	178
3.4.11.Numan Efendi	178
3.4.12.Ahmet Hamdi.....	178
3.4.13.Mur Ali Baba.....	178
3.4.14.Recep Kamil.....	179

3.4.15.Hasan Fırat.....	179
3.4.16.Kazancızade Emin Edip Efendi.....	180
3.4.17.Abdülkadir Gulami	180
3.4.18.Feyzullah Moral	180
3.4.19.Şeyh Halid	180
3.4.20.İsmail Hakkı Toprak.....	181
3.4.21.Naci Demirağ.....	181
3.4.22.Muzaffer Sarısözen.....	182
3.4.23.Ömer Altuğ	182
3.4.24.Yavuz Bülent Bakiler	182
3.4.25.Talip Mert.....	182
4.SİVASTA BASIN VE YAYIN DURUMU.....	184
4.1.GAZETELER.....	185
4.1.1.Sivas.....	185
4.1.2.Kızılırmak.....	185
4.1.3.İrade-i Milliye : Siyasi gazete.....	185
4.1.4.Mücadele-i Milliye : Siyasi gazete.....	185
4.1.5.Gaye-i Milliye.....	185
4.1.6.İdare-i Milliye.....	186
4.1.7.Sivas Postası.....	186
4.1.8.Ülke.....	186
4.1.9.Hakikat.....	186
4.1.10.Hücum.....	186
4.1.11.Basiret	186
4.1.12.Anadolu.....	186
4.1.13.Dava.....	186
4.1.14.Doğuş	186
4.1.15.Yurt.....	186
4.1.16.Haber	186
4.1.17.Sebat	186
4.1.18.Ulaş.....	186
4.1.19.Gıdıgıdı.....	187
4.1.20.Sivas Postası	187
4.1.21.Yeni Sebat.....	187
4.1.22.Sivas Akşam Postası.....	187
4.1.23.Kurtuluş.....	187
4.1.24.Hürses	187
4.1.25.Hizmet	187
5.1.SPORLA İLGİLİ GAZETELER.....	187
6.1.DERGİLER.....	187
6.1.1.Pınar.....	187
6.1.2.Su.....	187
6.1.3.Ocak.....	188
6.1.4.Dört Eylül	188
6.1.5.Gardaş.....	188
6.1.6.Sivas Folkloru.....	188
7.1.MATBAALAR.....	188
7.1.1.Vilayet matbaası.....	188

7.1.2.Kamil matbaası	189
7.1.3.Diğer matbaalar.....	189
5.SANAYİ, EKONOMİ VE TİCARET HAYATI.....	189
5.1. SANAYİ KOLLARI.....	189
5.1.1.Tüdemsaş	189
5.1.2.Çimento Fabrikası.....	190
5.1.3.TCDD Beton Travers Fabrikası	190
5.1.4.Divriği Madenleri Müessesesi.....	190
5.1.5.Gıda Sanayi.....	191
5.1.6.Metal- İş Sanayi.....	191
5.1.7.Tekstil Sanayi	191
5.1.8.Plastik Sanayi	191
5.1.9.Madencilik Sanayi.....	192
5.1.10.Mobilya Sanayi	192
5.1.11. Halı Sanayi.....	192
6.1. EL SANATLARI VE ÜRETİM FAALİYETLERİ.....	193
6.1.1.Halı ve Kilim Dokumacılığı.....	193
6.1.2.Sivas Halısı.....	194
6.1.3.Sivas Kilimi.....	194
6.1.4.Yün el örgüsü Çoraplar.....	195
6.1.5.Bıçakçılar ve Çubukçular.....	195
6.1.6.Yemeniciler, Çarıkçılar ve Tıktıkçılar	196
6.1.7.Bezzazlar, Terziler, Kunduracılar.....	197
6.1.8.Bakırcılar, sobacılar ve tenekeçiler.....	198
6.1.9.Sarraf ve Kuyumcular.....	198
6.1.10.Diğerleri.....	199
7.1. TİCARET HAYATI.....	199
6.TARIM VE HAYVANCILIK.....	200
6.1.TARIM.....	200
6.1.1.İlimizde Yetiştirilen Mahsuller:.....	200
6.1.1.1.Buğday	201
6.1.1.2. Arpa.....	201
6.1.1.3.Çavdar.....	201
6.1.1.4.Sanayi Bitkileri	201
6.1.1.5.Baklagiller	202
6.1.1.6.Mercimek.....	202
6.1.1.7.Sebze ve Meyve	202
6.2. HAYVANCILIK.....	203
6.2.1.Koyun.....	203
6.2.2.Sığır.....	203
6.2.3.At.....	203
6.2.4.Kümes Hayvanları.....	204
6.2.5.Kangal Köpekleri.....	204
SONUÇ.....	205
KAYNAKÇA.....	208

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.Sivas'ta yıllara göre nüfus artışı.....	137
Tablo 2.Sivas'ta merkez ve ilçeler nüfusu.....	137
Tablo 3.1960 ile 1970 yılları arası Sivas merkez ve ilçeler nüfusu.....	139
Tablo 4.1927 ile 2000 yılları arası Sivas'ta cinsiyet oranları.....	140
Tablo 5.1965 yılı Sivas'ta okuma-yazma oranları.....	142
Tablo 6.1970 yılı Genel nüfus sayımına göre Sivas.....	143

KISALTMALAR DİZİNİ

- a.g.e.: Adı geçen eser.
a.g.m. : Adı geçen makale.
a.g.t. :Adı geçen tez
Bkz. : Bakınız.
C. : Cilt no.
Çev : Çeviren
Drl : Derleyen
gös.yer.:Gösterilen yer
Hızl : Hazırlayan
İA : İslam Ansiklopedisi.
M. : Miladi Tarih.
no : Numara
S : Sayı
s. : Sayfa.
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
TTK : Türk Tarih Kurumu
vb : Ve benzeri

GİRİŞ

Sivas adının kaynağı hakkında farklı görüşler vardır. Pontus Krallarından Polemon'un karısı Pythodoris, şehri imar ederek bu şehre Roma Kralı Ogüst'e sadakatle bağlılık nişanesi olarak, *Sebasteia* adını vermiştir. Kayıtlara göre Sebast kelimesi, eski Yunan dilinde *Ogüst* şehri anlamına gelmektedir. Şimdiki Sivas isminin bu Sebast kelimesinden çıktığı sanılmaktadır¹.

Diğer bir kaynağa göre Sivas isminin Sebastia'dan türemiş olduğu ve bu ismin de Pontus Krallarından olup Pontus ile Kapadokya'yı birleştiren Pitodoris tarafından verildiği belirtilmektedir. Kesin olmamakla beraber Sivas ilk çağlarda Talavra, Megalapolis, Karana ve Diyopolis gibi isimler de almıştır. Yine Sivas isminin Hititlerin bir kolu olan Sibasip kavminin adından ya da Selçukluların dilinde üç değirmen manasına gelen *Sebast* kelimesinden geldiği de söylenebilir². Oğuz Ceylan'ın, Sur ve Kaleleri ile Tarihte Sivas adlı eserinde, Romalılardan önce Sivas'ın bulunduğu yerde *Kabira* adında bir kale varken sonra aynı adı taşıyan bir şehir kurulmaya başlandığı anlatılır. VI. Mitridat bir saray yaptırarak burasını şerefleştirmiş, Ponpei de bu yörede Roma egemenliğini kurduktan sonra bu şehre Diyopolis veya Diyospolis yani (Mabut)-Tanrı şehri adını vermiştir. Pontus Kralı Polemo' un eşi olup ölümünden sonra varis olan Pitodoris bu Diyopolis'i onararak ve yeniden kurarak Roma Kralı Ogüst'e saygı olmak üzere bu şehre Sebast adını vermiştir. Sebast ilk Yunan dilinde Ogüst şehri demektir³.

¹ *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas Belediyesi Özbelsan A.Ş., Sivas, (t.y.), s.14.

² *gös.yer.*

³ Oğuz Ceylan, *Sur ve Kaleleri ile Tarihte Sivas*,

Evliya Çelebi, Sivas'ın Hz. Zekeriya zamanında Maraş, Kayseri(Kayser, Caser, İmparatorluk sanı) Cimcimenin kardeşi tarafından kurulduğunu ifade eder. Bu Kralın adı *Sebas* idi. Bu ad zamanla *Sivas* olmuştur⁴.

Başka bir rivayete göre Sivas kurulmadan önce ulu ağaçlar altında kaynayan üç pınar varmış. Bu pınarlar Tanrıya şükür, ana ve babaya minnet ve küçüklere şefkat duygularını ifade edermiş. Bu üç pınara “*Sipas suyu*” denirmiş. Zamanla mukaddes sayılan pınarların etrafında küçük bir yerleşim merkezi kurulmuş ve “*Sipas*” ismi verilmiştir⁵. Yukarıda çeşitli kaynaklara göre isimlendirilen Sivas' ın ilk adının *Sebast* olduğu ve bunun zamanla halkın dilinde *Sivas*' olarak söylenemeye başladığı kabul edilebilir.

Tahsin Özgüç'ün, Toprak tepede(Sivas Kalesi) yapılan kazılardan edinilen bilgilere göre, esas itibariyle tabii bir tepe olan Toprak Tepeden ilk önce M. Ö. 2000'lerin başında, Hititler yararlanmışlardır. O halde Sivas'ın bilinen en eski sakinlerinin Hititler olduğu anlaşılmaktadır. Hitit Devletinin kurulmasından önce Orta Anadolu'ya “Hatti Ülkesi” denildiği de bilinmektedir⁶.

Anadolu, eski coğrafi bilgilere göre Pontus, Kapadokya, Paflagonya, Galatya, Frigya ve Lidya gibi isimler altında bir takım bölgelere ayrılmıştı. İlk çağlarda bu bölgeler belirli sınırlara sahip değildiler. Bunlar tarihin akışına göre egemen ulusların yönetim ve askeri çıkarlarına bağlı olarak bazen genişlemişler, bazen daralmışlar ve parçalanmışlardır⁷. Sivas Bizanslılar zamanında serbest bir vilayet, sekizinci asırdan itibaren “*tem*” (tema) yani askeri valilik merkezi olduğu gibi, Kapadokya'da tesis edilen üç metropolitlikten birinin de merkezi idi⁸.

⁴Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982, s.9.

⁵ www.sivas.org, 14 Aralık 2011.

⁶ Ceylan, *a.g.e.*, s. 11. Eserde bu kazıların, T.T.K. ve Sivas ili için yapıldığı belirtiliyor. Tahsin Özgüç, *Toprak Tepe Kazısı Raporları*, Ankara 1938, s. 15-16

⁷ *a.g.e.*, s.12.

⁸ *a.g.e.*, s.13.

Kapadokya tarihine göre buranın ilk sahipleri Hititler ise de Hititlerin Kapadokya'ya yerleşmesinden önce burası, güneyden gelen Sami ırkının akınlarına uğramış, fakat bu akınlar sürekli bir egemenliğin ve yerleşimin kurulmasıyla sonuçlanmamıştır⁹.

Sivas, ilk çağlarından beri Anadolu'da medeniyet kuran devletlerin önemli yerleşme yerlerinden birisi olmuştur. Mezopotamya, Hitit, Roma, Bizans ve Selçuklu medeniyetlerinin daima önemli yerleşme merkezlerindedir. Milattan önceki çağlarda Sivas, Anadolu'da; batıda Kızılırmak'tan doğuda Fırat'a, güneyde Toroslar'dan kuzeyde Karadeniz'e kadar uzayan geniş bir bölgenin adı olan(Kapadokya) da önemli bir yer olarak görülmektedir. Bu devirde Sivas'ın tarihi Kapadokya tarihi ile karışmış bulunmaktadır. Yukarıda sınırları belirtilen Kapadokya'nın Kuzeyinde (Amasya civarı) Amasit'ler, güneyinde(Zile-Tokat civarı) Tugayit'ler, bugünkü Sivas civarında Sebasit'lerin oturduğu görülmektedir¹⁰.

1927 de Sivas çevresinde ilk çağlara ait tetkiklerde bulunan Vonder Osten birçok höyük tespit etmiştir. Bu höyükler arasında Sivas merkeze 15 kilometre uzaklıkta bulunan Kızılırmak kenarındaki Uzuntepe¹¹ köyü civarındaki Maltepe höyüğünde, Tahsin Özgüç tarafından yapılan bir kazıda Milattan önce 2600- 2000 yıllarına ait bakır ve tunç devri eserleri bulunmuştur. Yine Kılıç Kökten tarafından Kangal, Hafik, Zara Tödürge gölü civarında höyükler tespit edilmiştir. Ayrıca Hafik gölü ortasındaki höyükte ilk çağlara ait çanak, çömlek ve çakmak taşı kalıntılarına da rastlanılmıştır. Bu kalıntılar Sivas yöresinde M.Ö. 2600 yılından itibaren Hitit kültür çağının başlamış olduğunu göstermektedir. Şarkışla- Döllük köyünde bulunup, Ankara Arkeoloji müzesinde teşhir edilen madeni küçük Eti heykeli ile Gürün ilçesinin Şuğul vadisindeki yazılı kaya Hitit medeniyetinin belirli örneklerindedir¹².

⁹ Toparlı, *Sivas Şehri*, s.11.

¹⁰ Sivas Yıllığı, *a.g.e.*, s.5.

¹¹ Kilhıdık adı verilen yerleşim birimi.

¹² *gös. yer.*

Hitit egemenliği 1 sırasında Kapadokya'da Kildanlı kolonilerinin Kayseri yöresinde yoğun olarak bulunduğu ve ticaretle uğraştıkları, son kazılardan çıkan çivi yazısı ile yazılmış tabletlerden anlaşılmıştır¹³.

Hitit hakimiyetinin M. Ö. 1200 yıllarında Balkanlar üzerinden gelen Frigyalılar tarafından ortadan kaldırılmasıyla Sivas'ta Frigya hakimiyeti ve daha sonra da Lidyalılar dönemi başlamıştır. Devrin komutanı Giges, Mezopotamya ve İran ticaretini Ege Denizine bağlayabilmek için yaptırdığı meşhur Kral yolunu Sivas'tan geçirmiştir.¹⁴ Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği sırasında Kapadokya, bir süre İranlılar, yedinci yüzyılda da Araplar tarafından işgal edildi. Fakat bu işgaller sürekli olmadı. Bizanslar bu yöreyi ele geçirmeyi başardılar ve on birinci yüzyılın ortalarına kadar korudular. 1071 yılında Alparslan'la İmparator Romanos Diogenes arasında meydana gelen ve Anadolu tarihi bakımından son derece önemli olan Malazgirt Savaşından sonra Kapadokya şehirleri birer birer Türklerin eline geçti¹⁵.

Sivas'ta Senekerim oğlu David ve onun oğulları Edom ile Ebusehl hükümdarlıklarını sürdürmüşlerdir. Urfa'lı Mathieus, Vekayinamesinde Bizans İmparatoru D. Romanes'un 1071 de Alparslan'la savaşmak üzere Sivas'a geldiğinde Ermeni Prensleri Adom ve Ebusehl tarafından karşılandığını, fakat İmparatorun yanında bulunanların kışkırtmalarına kapılarak Ermenilere kızdığını, Sivas şehrini yağmalayarak halkını katlettiğini yazmaktadır¹⁶.

Sivas, Türkler zamanında Anadolu'nun sağlam, bayındır, ticaret merkezi olan şehirlerinden biriydi. Kazvinli Zekeriya, Asaru'l-Bilad adlı eserinde; bu şehrin meyve ve diğer ürünlerinin çok olduğunu, Hanefi Mezhebine bağlı Türkmenlerden meydana gelen halkının ticaretle uğraştıklarını, çok kar yağdığını, böyle zamanlarda

¹³ gös. yer.

¹⁴ Sivas Yıllığı, a.g.e., s.6

¹⁵ R.Nafiz ,a.g.e, s. 17.

¹⁶ a.g.e., s.19-20. Urfa'lı Mateos, *Urfa'lı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*(Çev: Hrant D. Andreasyan), (1136-1162), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 58

kuşlara yem vermek için bir vakfiye düzenlendiğini, karlı havalarda damlara yem serildiğini, bahsetmektedir¹⁷.

Tariku’u Reşat, Takvimü’l Büldan ve Subhu’l Aşa adlı eserler, surla kuşatılmış büyük bir belde olan Sivas’ın bir ovada ve Kızılırmak’a yarım fersahlık bir uzaklıkta kurulduğunu, bu şehirde konuklar için yirmi dört han bulunduğunu, kışının şiddetli ve ağacının az olduğunu söyleyerek Sivas’ın ticaretiyle tanınan beldelerden sayıldığını belirtirler. Sivas’ın yününün meşhur olduğu ve pamuk ve yün ticaretinin önemli olduğu Nüzhetü’l Kulub ve diğer eserlerde bildirilmektedir. Yaklaşık 1339-40 yıllarına doğru Sivas’ı ziyaret eden İbn-i Batuta, bu şehir hakkındaki görüşlerini şöyle anlatmaktadır:¹⁸ “ ... Sokakları geniş ve çarşıları kalabalıktır. Orada Daru’s – Siyade denilen bir konak vardı ki soylu kimselerden başkaları burada konuk olamaz. Yiyecekleri, hizmetçileri, oda eşyaları verildiği gibi dönüşlerinde de gerekli yol azıkları verilirdi.” Sivas orta çağda da önemini yitirmemiş Danişmentlilere, Selçuklulara, İlhanlılar zamanında Rum vilayetine ve Kadı Burhanettin devletlerine merkez olmuş, Osmanlı idaresine geçtikten sonra da eyalet ve vilayet merkezi kabul edilmiştir.¹⁹ İbn-i Arabşah, Acaibü’l Makdur adlı eserinde , Sivas’ın *Demirleng (Timur)* tarafından tahrip edilmesinden önceki durumunu şöyle anlatmaktadır: “...Bu şehir, en güzel bir iklimde olup beldelerin en mükemmeliydi. Sağlam ve bayındır yapıları, çok güzel tarihi eserleri vardı. Mabetleri ve hayır eserleri ünlüydü. Suyu güzel, havası mizaçlara uygundu. Halkı da gösterişliydi. Gösterişe, ağır başlılığa, saygı ve ihtirama alışmışlardı. Timur tahribinden sonra, şehrin güzel bayındır eserleri yok olmuş, saraylar yıkılmış, halk oraya, buraya dağılmıştır. Sivas’ın Alaettin Keykubat zamanında nüfusu 120 000 idi. Medreseleri de (bu gün hala sağlam ve gösterişli) o zamana göre birer Darü’l-Fünun (üniversite) idi. Rivayete göre Sivas’ın Şifahiye medresesi karşısında 1. İzzettin Keykavus’un köşkü varmış. Yine Sivas’ta Paşa Fabrikası (Halil Rıfat Paşa Fabrikası) civarında Mihr-i Vefa adı verilen yerde Selçuklu Hükümdarlarının yazlık köşkları olduğu söylenmektedir. *1.İzzettin Keykavus’un* uzun süre Sivas’ı merkez

¹⁷ R. Nafiz, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁸ *a.g.e.* s. 22.

¹⁹ *gös. yer.*

yaptığı ve Kutbettin Melikşah ve Dördüncü Kılıç Aslan'ın Sivas'ı geçici de olsa saltanat yeri kabul ettikleri düşünüldüğünde bu köşkler hakkındaki rivayetin doğru olduğunu kabul etmekte bir sakınca yoktur²⁰ .

Selçuklu dönemindeki Sivas'a baktığımızda, Tuğrul Bey, Alparslan, Melikşah zamanlarında Selçuklu devleti Türkistan'dan Horasan, İran, Irak, Azerbaycan istikametinde ilerleyen ve bir kısmı bu ülkelerde kalan insan dalgalarını yurt sahibi yapmak için Anadolu'ya sevk etmiştir. Önceleri Abbasi ordularında gaza yapan ve Horasan gazileriyle de gönüllü olarak Rumlarla savaşa gelen Türkler, Anadolu'ya yabancı değildi. Fakat bu sefer, gaza için değil, yurt tutmak maksadıyla kütleler halinde geliyorlardı. Çağrı Bey, Arslan Yağbu Oğuzları 1018, 1028, 1038 de üç kez Anadolu'ya girmişlerdir.²¹ Bizans İmparatoru Basile II. (976 - 1025) Doğu sınırını emniyete almak ve İslam Ülkelerine doğru genişlemek için küçük Ermeni krallık ve prensliklerini kaldırarak mühim bir Ermeni nüfusunu orta Anadolu'ya ve Sivas'a nakletmiştir. Kutalmış idaresindeki Oğuzlar, 1045 de Ermeni, Gürcü ve Rumlardan oluşan Bizans ordusunu Anadolu içlerinde yenmiş ve batı Anadolu içlerine doğru ilerlemişlerdir²².

Hammer, Tuğrul Beyin Türk akınları sırasında Sivas'ın yüz binden fazla nüfusu olduğu ve müstahkem bir şehir olduğunu yazıyor. Türkler burada sekiz gün kalmış, ganimet ve esir elde ettikten sonra (1060) ülkelerine dönmüşlerdir. İmparator Romanes Diogenes, 13 Mart 1071 de İstanbul'dan hareketle Sivas'a varıyor. Bizanslılar, daha önce yurtlarından ettikleri ve Sivas'a sürdükleri Ermenilerin prenslerini şehirden sürüp çıkarmışlar ve halkı kılıçtan geçirmişlerdir. Türklerin Sivas'a tam hakim olmaları Büyük Malazgirt Zaferinin (1071) bir sonucudur. Bu zaferden sonra Konya ve çevresine yerleşen Selçuklular, buraların fethi ve Türkleştirilmesi ile uğraşırken, Danişmentliler yönetiminde bulunan Türkler de başta Niksar ve Sivas olmak üzere Kayseri, Kastamonu, Malatya ve civarını

²⁰ a.g.e., s. 22-23.

²¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1993, s.119.

²² a.g.e., s.121.

Türk vatani haline getirmeye çalışıyorlardı. Selçuklular bu yöreye yerleştikten sonra buralara Danişment –İli adını vermişlerdi²³.

Sivas, Danişmentliler zamanında önemli gelişmeler göstermiş, çağın kültür ve ticaret merkezlerinden birisi olmuştur. Sivas Merkez olmak üzere Kayseri, Tokat, Amasya, Niksar ve Çorum havalisini içine alan bir devlet kurulmuş ve kurucusuna izafeten Danişmentli Beyliği denilmiştir. II. Kılıçaslan, 1175 de bu Beyliği Selçuklu devleti hakimiyetine almıştır²⁴.

Selçuklu Sultanı İzzettin Keykavus 1220 de Sivas'ı merkez yapmış ve bu şehirde uzun süre kalmıştır. Anadolu'nun ilk üniversitesini 1217 yılında Sivas'ta açmıştır²⁵. Darüşşifa adı verilen bu medresede ruh, cilt ve göz hastalıkları bölümleri vardı. İzzettin Keykavus 1220 yılında Sivas'ta ölmüş ve vasiyeti üzerine Şifaiyye Medresesi içindeki türbeye gömülmüştür.²⁶ Yerine geçen Alaeddin Keykubat'ta Sivas'ın imarına devam etmiş ve kale surlarının yıkılan yerlerini yeniden yaptırmıştır. Bu Sultan zamanında Sivas'ın nüfusu 120000 lere vardığı rivayet edilmektedir²⁷.

Moğollar, 1231- 1232 de Sivas'a kadar ilerlediler ve kale dışındaki mahalleleri yakıp, yıktılar. Sivas'ın kesin olarak Moğollar tarafından alınması 1243 Köseadağı savaşı ile gerçekleşti. İkinci Keyhüsrev'in askerleri dağıldı. Moğol ordusu Sivas'ı yağmaladılar. On dördüncü yüzyıldan itibaren Anadolu İlhanlıların gönderdiği valilerce idare edildi. Emir A. Eratna 1343 de Sivas'ta hâkimiyetini ilan etmiştir. Daha sonra Kadı Burhanettin, Eratna hakimiyetine son vermiş ve 1380 yılında hükümdarlığını ilan etmiştir. Ölümünden sonra Timur tehlikesine karşı Sivas

²³ Ceylan, *a.g.e.*, s,14-15.

²⁴ Sivas Yıllığı, *a.g.e.*, s. 7.

²⁵ Anadolu'da ilk üniversite olma özelliği taşıyan bazı rivayetlerde vardır. Örneğin Harran gibi.

²⁶ Darüşşifa'nın güney eyvanı I.İzzettin Keykavus'a türbe olarak ayrılmıştır. Türbe kitabesinde: Yazıklar olsun ki biz geniş görkemli saraylardan karanlık dar kabirlere girdik. Zenginliğimiz ve servetimizin çokluğunun faydası olmadı. Saltanatımız yok olup zevalin eşliğinde fani alemde baki aleme ölüm yolculuğu gerçekleşti. Bu yolculuk 617 yılının 4 şevvalinde oldu.(4 Kasım Pazar 1220) (Sivas Tarihi ve Anıtları,*a.g.e.*, s. 88.)

²⁷ Sivas Yıllığı, *a.g.e.*, s.8.

Osmanlılara teslim edilmiştir. 1399. Kadı Burhanettin'in Türkçe, Farsça ve Arapça şiirleri vardır.²⁸ Selçuklu sultanları, zamanın üniversitelerini Anadolu'da süslü özel taştan, saraylarını ise Konya'da kalıntıları bulunduğu üzere kerpiçten yaptırmışlardır. Akademik eğitim için medreselere, halk eğitimi için zaviyelere, fakirler için imaretlere önem vermişlerdir. Zamanın zenginleri, mallarını eğitim ve sağlık için vakf etmişler, fert ve aile kültürüne önem vermişlerdir.

Büyük bir orduyla Anadolu'ya giren Timur, Yıldırım Beyazıt'la karşılaşmadan önce Erzincan üzerinden Sivas'a girmiş ve kuşatmıştır. Şehir, 18 gün dayanabilmiş ve yağma edilmiştir. Ankara savaşında (1402) Yıldırım'ın mağlup edilmesi üzerine Sivas, Timur idaresine geçmiştir. Sivas harap edildi. Kadı Burhaneddin'in damadı olması muhtemel Mezit Bey, Sivas hâkimiyetini 1408 yılına kadar sürdürmüştür. Osmanlı Birliğini sağlayan Çelebi Mehmet, Mezit Beyi etkisiz hale getirmiş, Sivas'ı Amasya ya bağlı sancak haline getirmiştir. Fatih Sultan Mehmed, Otlukbeli savaşını kazandıktan sonra(1473) Sivas, doğudan gelecek tehlikelere karşı kurtulmuş olmaktadır. Osmanlı idaresindeki Sivas büyük bir eyalet merkezi olmuş, Eyalet-i Rum, Anadolu Eyaleti denilen Sivas Eyaleti; Paşa Sancağı olan Sivas'tan başka Amasya, Çorum, Yozgat, Divriği, Samsun ve Arapkir Livalarını ihtiva üzere Orta Fırat ve Orta Karadeniz'e kadar uzanıyordu. İran savaşları sırasında Padişah dördüncü Murad, 1635 yılında Sivas'a gelmiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet devirleri sakin geçmiştir. Valilerden Halil Rıfat Paşanın yol yapım çalışmaları çok önemlidir. Reşit Akif Paşa, devlet idaresine sağladığı hürmet ve güvenle anılmaktadır. Muammer Beyin, Okul yaptırma ve açtırma çalışmaları da şükranla anılmaktadır. Timur'un yıktığı Sivas'a belirli eserler yapılmış ve Sivas bu şekilde Cumhuriyet Hükümetine teslim edilmiştir.²⁹ Eski Sivas valileri ile ilgili geniş bilgiler için yazılan bazı kitaplar şunlardır³⁰ .

²⁸ *a.g.e.*, s.10.

²⁹ *a.g.e.*, s.10-11. Timur'un, Sivas'ı harap etmesi ve halka kötülük yapması konusunda, Sivashlılar deyim olarak yıllarca şu sözü söylediler:" Sana öyle kötülük edeyim ki, Timur, Sivas'a etmemiş ola."

³⁰ Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa ve Tenbihnameleri, Sivas Valiliği, Sivas, 2001.; Sivas Valisi Reşit Paşanın HATIRALARI,Sivas Valiliği,Sivas,2001. Valilerden Halil Rıfat Paşanın, Sivas ve çevresinde yol yapım çalışmaları çok önemlidir. " Gidemediğin yer senin değildir." sözüne uygun olarak, yol yapımına önem vermiştir.

Sivas şehrinin sınırı, Kanuni zamanında doğuda Erzurum ve Diyarbakır, güneyde Maraş ve Karaman, batıda Anadolu eyaletleri, kuzeyde Karadeniz'e uzanıyordu. Sivas Eyaleti; Amasya, Bozok, Canik, Çorum, Divriği, Arapkir ve merkez sancağı olmak üzere yedi sancaktan oluşmuştu. Bayındır ve harap yedi kaleye sahipti. Donanımlı dokuz bin asker çıkarırdı. Mareşal Moltke, hiçbir yerde ve hiçbir Gotik kilisede Türk cami cephesinin gösterdiği zengin oymacılık sanatını görmediğini, kapıların akla gelebilecek zarafetin, güzelliğin bütün inceliklerine sahip olduğunu, Maltabron ise, Sivas'ın mermerden yapılmış eski cami ve kervansaraylarında, herkese açık hamamlarında zarif bir mimari zevkin bulunduğunu, ifade etmişlerdir. Fontaigne, 1826 da Sivas'ta 8.000 hane bulunduğunu ve nüfusun 40. 000 olduğunu yazmaktadır³¹.

Osmanlı ordusunda danışmanlık yapan Moltke'nin, 11 Mart 1838 de Sivas hakkındaki yukarıda verdiği bilgilere ilave olarak şunları yazıyor: “ Sivas dün de son derece soğuktu. Verimli fakat az ekilen Kızılırmak vadisi ile, tepe ve dağlar kalın kar tabakasıyla örtülüydü. Sadece sarp kayalar bu beyaz örtüden ayrılıyordu. Çünkü ağaç diye bir şey yoktu. Bu beyaz örtünün ortasında ihtişamlı görünüşü, kubbeleri, minareleri ve eski burçlarıyla Sivas vardı. Bir tepenin üstünde bir iç kalesi ve şehrin ortasında bir ikincisi bulunuyordu. Evler, çatı yerine toprak damlarla örtülüydü. -1960 lara kadar toprak bacalı evler şehir merkezinde vardı.- Yerdeki kar on ayak yüksekliğindeydi. Atlar, karınlarına kadar batıyordu³².

Evliya Çelebi, 1649 'da surların kuşattığı alanda 44 mahalleye bölünmüş 4. 600 ev bulunduğunu, ayrıca yukarı kale adını verdiği İç kale ve Paşa kalesindekilerle bu sayının 6 .060 evi bulduğunu yazar. On dokuzuncu yüzyıl gezginlerinin şehir nüfusu için verdikleri rakamlar genellikle birbirini tutmaz. Bu yüzyılın sonuna doğru nüfusun 30.000 - 45.000 arasında değiştiği sanılmaktadır. Aynı yüzyılın başında Osmanlı topraklarında Islahat Devri başlamıştır. Önce 7 sancak ve 72 kazadan oluşan

³¹ Nafiz-Toparlı,*a.g.e.*, s.23.; Helmut Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 178-180

³² Ceylan, *a.g.e.*, s.19-20., Burada adı geçen “ Bir Tepenin üzerindeki iç kale”, bu gün mevcuttur. “Şehrin ortasındaki ikincisi”, mevcut değildir. Helmut Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 178-180

Sivas, gittikçe daralmıştır. 1863 de uygulamaya başlanan vilayet teşkilatı içinde kurulan Sivas şehri, Sivas, Amasya, Tokat ve Şebinkarahisar (Karahisar 1- Şarki) sancaklarına ayrıldı. . Sivas'ın yukarıdaki idari yapısı, Cumhuriyet döneminde sancakların vilayet haline getirilmesine kadar devam etti³³.

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesinin yedinci maddesi bahane edilerek Anadolu'nun çeşitli bölgeleri işgal edilmiştir. Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın, Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşaya çektiği telgraflarda, "Mondros Mütarekesinin uygulanması, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin korunması ve selametini güven altına alan mahiyette değildir." ifadesinde açıklandığı üzere ülke süratle felakete sürükleniyordu. Adana'da Yıldırım Orduları Grup Komutanı iken İzzet Paşa tarafından İstanbul'a davet edilen Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan Ordu Müfettişi olarak önemli yetkilerle Anadolu'ya hareket ediyordu³⁴.

19 Mayıs 1919 da Samsuna çıkan Mustafa Kemal Paşa, 13 Haziran 1919 da Amasya'ya varmıştı. 3.Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, 3. Kolordu Komutanı Refet Paşa, eski Bahriye nazırı Rauf Beylerle toplanarak 22 Haziran 1919 da Amasya Beyannamesi gizliliğe önem verilerek imzalanmıştır. Bu tamimin Birinci maddesinde, Millet'in durumunu göz önünde tutmak ve haklı sesini bütün dünyaya işittirmek için her türlü etki ve denetimin dışında bir Milli Heyetin varlığını gerekli görüyordu. Anadolu'nun en güvenilir yeri görünen Sivas'ta bir Milli Kongrenin tez elden yapılması kararlaştırılmıştır, denmekteydi. Gazi, 26 Haziran 1919'a kadar Amasya'da kalmıştı. Tokat üzerinden 27 Haziran 1919 da Sivas'a geldi. Sivas'a girişini Gazi Paşa şöyle anlatır: "Sivas'a vardığımızda caddenin iki yanı büyük bir kalabalıkla dolmuş, Askeri Birlikler tören durumu almışlardı. Otomobilden indik yürüyerek askeri ve sivil halkı selamladım. Bu görünüş Sivas'ın saygı değer halkını ve Sivas'ta bulunan yiğit subay ve

³³Sivas, *Vikipedi*, Erişim Tarihi: 07.01.2012.

³⁴ Sivas Tarihi ve Anıtları, *a.g.e.*, s. 21-22.

erlerimizin bana ne denli bağılı olduğunu ve sevgi beslediğini belirten canlı bir tanıktı³⁵.

Mustafa Kemal Paşa, 28 Haziran 1919 sabahında Sivas'tan Erzurum'a gitmek üzere hareket etti. 3 Temmuz 1919'da Erzurum'da coşkuyla karşılandı. 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, “ Ben ve Kolordum, hepimiz emrinizdeyim, paşam” diyerek en büyük desteği göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa, resmi memuriyetine son veren telgrafi alınca, 7-8 Temmuz gecesi Padişaha ve Harbiye Nezaretine birer telgraf çekerek memurluktan ve askeri görevinden istifa ettiğini bildirmiştir. Bu tarihten sonra milletine güvenerek yola devam etmiştir. 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanan kongre 7 Ağustos 1919 da sona erdi. Yurdun bir bütün olduğu, parçalanamayacağı, işgallere karşı milletin kendi kendini savunacağı, gerekirse geçici bir hükümet kurulacağı, her işte milletin iradesinin geçerli olacağı, manda ve himayenin asla kabul edilemeyeceği, mebuslar meclisinin hemen toplanması gerektiği, bir beyanname ile ilan edildi. Bu kararların uygulanması için Başkanı Mustafa Kemal Paşa olan, dokuz kişilik bir Heyet-i Temsiliye seçildi. 29 Ağustos 1919 da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Erzurum'dan Sivas'a gelmek üzere yola çıkarlar. Erzincan'dan Fevzi Efendi (Baysoy) de kafiye katılarak Sivas'a hareket ederler. 2 Eylül 1919 günü tüm yurttaki olduğu gibi Sivas'ta da çok önemli bir gün yaşanmıştır³⁶.

O gün Sivas halkı, genciyle, yaşlılarıyla Erzincan yoluna çıkmış, Mustafa Kemal'i karşılamak için sabırsız, heyecan ve coşku içindedir. Mustafa Kemal ve arkadaşları kongrenin toplanması için hazırlanan “Sivas Kongre Lisesi” binası, o zamanki adıyla Mekteb-i Sultani binası, önünde Vali Reşit Paşa tarafından karşılanmışlar ve istirahat etmek için bu binadaki kendilerine ayrılan odalara çekilmişlerdir³⁷.

³⁵ Sivas Yıllığı, *a.g.e.*, s.12-13.

³⁶ Sivas Tarihi Anıtları, *a.g.e.*, s. 23-24.

³⁷ *a.g.e.*, s. 24-25

Mazhar Müfit Kansu, “Erzurum’dan Ölümüne kadar Atatürk’le Beraber” adlı eserinde: “Hepimiz yorgun olduğumuz için gece yarılar yarılabilir yattık. Mekteb-i Sultani binasındaki yerlerimiz şöyle ayrılmıştı:Büyük iki taraflı tahta merdivenden yukarı çıkılınca sağ taraftaki birinci oda da Mustafa Kemal Hazretlerinin ikameti için hazırlanmıştı³⁸.

M. Müfit Kansu, eserinde şöyle devam ediyor: “Hülasa, Sivas’ta karşılaşımızdan, gördüğümüz derin sevgi ve iyi kabulden, tahsis edilen binadan, mefruşattan en küçük bir şikayet hakkımız olamaz...3 Eylül 1919 gününü de şöyle anlatıyor: “... Sabah erkenden çarşıya ve Sivas’ı gezmeye çıktım. Halkla görüştim. Durumu şöyle tespit ettim: Bir, İstanbul hükümetinin propagandası. İki, Milli mukavemet ruh ve fikrinin halk geneline hakim oluşu, dolayısıyla Sivas Kongresine milli iradenin gerçekleşmesi yolunda büyük bir inançla bağlanması. Üç, İstanbul’dan gelen bazı delegelerin, kurtuluşu ecnebi himayesinde ve manda fikrinde aramaları ve bu hususta telkinlere başlamış olmaları. Bununla beraber, Sivas yaylasının öz evlatları istisnasız Milli iradenin akışı yönünde his ve fikirlerini belirtmiş bulunuyorlar. Hemen görüştüğüm bütün yerliler, en kuvvetli inanç ve iman hissiyle milli mücadele ruh ve bilincine bağlılar. Bilhassa Şekerci- zade İsmail Efendinin dükkânında oturdum, kahvesini içtim. Oradaki bütün Sivaslıları fevkalade insanîyetli, vatansever, davaya ve mücadele azmine inanmış ve hazır buldum.”³⁹.

4 Eylül 1919 gününü Mazhar Müfit Kansu şöyle anlatıyor: Mustafa Kemal Paşayı coşkun gösterilerle karşılayan ve bağrına basan Sivas halkı saat on üç den itibaren Mekteb-i Sultaniye yolunu doldurmuştu. Kongre bu binada yapılacağından önü mahşer yeri gibiydi. Günün Perşembe oluşu da ayrıca bir uğur sayılıyor, camiden çıkan, dükkândan, daireden, işini bırakan herkes sel halinde bu kalabalığa

³⁸ gös.yer.; Aynı binada yani Sivas Kongre Lisesinde, 1966- 1969 yıllarında Liseyi bitirdiğim için, Ata’nın ikamet ettiği oda ve Kongre salonu bizi çok etkilerdi. O dönemin tarihini, vatansever insanların heyecanını hep hissederdik. Tarihi mekânla iç içe kalarak bir bakıma tarihi canlı olarak yaşadık.

³⁹ a.g.e., s.26.

katılıyordu. Açılış saati olan ikiye beş kala Mustafa Kemal Paşa kongre salonunu şereflendirmişlerdi⁴⁰.

Birinci Genel Toplantı, 4 Eylül 1919, Perşembe.; Sivas Kongresinin ilk oturumu, Paşanın açış konuşmasıyla başladı: “ *Muhterem Efendiler, Vatan ve Milletın Kurtuluşunu amaçlayan zorunlu nedenler, sizleri bunca sıkıntılar ve engeller karşısında Sivas'ta topladı. Kahramanca davranışınızı kutlar, hoş geldiniz demekle mutluluğumu belirtirim.....Sözlerimi bitirirken vatan ve milletin kurtuluşu için çalışan heyetimizin amacına ulaşmasını Cenabı Allah'tan dilerim*”. Mustafa Kemal Paşanın bu konuşmasını takiben görüşmeler sonucunda, kongre başkanlığına oy çoğunluğuyla Mustafa Kemal Paşa seçildi. Reis vekilliklerine İsmail Fazıl Paşa ve Rauf Orbay, Kâtip üyeliklerine İsmail Hami Danişment ve Şükrü Bey seçildi⁴¹.

İkinci Genel Toplantı, 5 Eylül 1919, Cuma, Toplantı, saat 14.30 da başladı. Delegeler aşağıdaki metne göre : “Vatanın ve Ulusun mutluluğundan Başka hiçbir kişisel amaç gütmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyetinin canlandırılmasına çalışmayacağıma, herhangi bir siyasi partinin siyasi emellerine yardımcı olmayacağıma Vallahi Billahi... “diyerek birer birer and içtiler. Yeminden sonra Kurban Bayramı dolayısıyla bayram kutlandı. 6 Eylül 1919 cumartesi günü Bayramın birinci günü olması nedeniyle toplantı yapılmadı⁴².

Üçüncü Genel Toplantı, 7 Eylül 1919, Pazar, saat 14. 30. Oturum başlamıştır. Erzurum kongresi maddeleri tek tek ele alınarak gerekli görülen değişiklikler yapılmıştır⁴³.

Dördüncü Genel Toplantı, 8 Eylül 1919, Pazartesi, saat 14.30. Oturumda manda meselesi tartışılmıştır. Bazı delegeler,” savaşlardan yorgun çıkmış, parasız,

⁴⁰ a.g.e., s. 27.

⁴¹ a.g.e., s.27-29.

⁴² gös.yer.

⁴³ gös.yer.

ordusuz, güçsüz bir devletin güçlü itilaf devletlerine karşı koyması mümkün değildir, güçlü Amerika'nın himayesine girmek gereklidir” deseler de daha sonra bu teklifi geri çekmişlerdir.⁴⁴ Bu teklif geri çekilmeseydi, Amerika'ya veya başkasına buyurun gelin, denseydi, minarelerde hilal, evlerde Kuran, kimliklerimizde Ahmet, Mehmet kalır mıydı? İnsanlık onuru, şerefi, bağımsızlık, hürriyet ve de İstiklal Marşı yerine, Allah korusun, efendisine bağlı esir millet olmak vardı. “Ya İstiklal, ya ölüm” diyebilen, işgale karşı canlarını ortaya koyan Atatürk'e ve O dönemin; Siyasilerine, Ordusuna, Cefakâr Türk Milletine minnettarız.

Beşinci Genel Toplantı, 9 Eylül 1919, Salı, saat 14. 30. Oturumda, karargâhı Ankara'da bulunan 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşaya çekilen telgrafta, Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Başkomutanlığına getirildiği, 24 sayılı telgrafla bildirilmiştir. Ayrıca Meclisi Mebusanın bir an önce açılması ve Damat Ferit Hükümeti yerine yurtsever bir başbakanın atanması için bir beyanname hazırlanması konusu görüşülmüştür⁴⁵.

Altıncı Genel Toplantı, 9-10 Eylül, salıyı çarşambaya bağlayan gece, saat 21. 30. Kurulacak hükümette tarafsız bir sadrazamın iş başına getirilmesine karar verilmesi ve İngiliz Binbaşısı Novel'in aleyhte çalışmalarına karşı alınacak önlemler görüşüldü⁴⁶.

Yedinci Genel Toplantı, 10 Eylül 1919, Çarşamba, saat 14. 30. Amerika Meclis-i Ayanına yazılacak davetiye hakkında görüşmelerden sonra kongrenin parasal ihtiyaçları üzerinde durulmuş, bazı delegeler yardımda bulunmayı kabul etmişlerdir⁴⁷.

⁴⁴ *gös.yer.*

⁴⁵ *gös.yer.*

⁴⁶ *a.g.e.*, s.30.

⁴⁷ *gös.yer.*

Sekizinci Genel Toplantı, 11 Eylül 1919, Perşembe, saat 10. 00. Heyet –i Temsiliye’ye altı kişi daha seçilmiş. İrade -i Milliye Gazetesinin yayınlanması kararlaştırılmıştır. 12 Eylül 1919 tarihinin cumaya rastlaması nedeniyle Sivas Ulu Camiinde konferans verilmesi, öğleden sonra da davet edilecek kişilere kongre hakkında bilgi verilmesi kararlaştırılmıştır. Kongre, Anadolu ve Rumeli’de kurulmuş olan bütün Müdafaa-i Hukuk-i Milliye cemiyetlerini “ *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*“ adı ile bir tek cemiyet haline getirdi. Bu suretle, Milli Teşkilat bütün vatana yayılmış oldu. Cemiyetin amacı, Türk vatanını ve Türk Milli Birliğini kurtarmak, korumak, köleliği ve bölünme tehlikesini önlemektir. Ayrıca her türlü işgal ve müdahaleye karşı da müdafaa ve mukavemet kararı verilmiştir.⁴⁸ Sivas Kongresi,11 Eylül 1919 tarihinde Kongre Bildirisini hazırlayarak çalışmalarını başarıyla tamamlamıştır. 12 Eylül 1919 da halkın da katıldığı son oturumda, Sivas Kongresinin sona erdiği açıklandı.⁴⁹ Sivas, aylardan beri yaşadığı heyecan dolu bir insandan ayrılmanın kederi ile üzgündür. Mazhar Müfit, 18 Aralık 1919 Perşembe sabahı saat 09. 00 da Mekteb-i Sultani’nin önünden karlı ve soğuk bir havada Mustafa Kemal Paşa ve heyetten bazı kişilerin, Sivas’tan Ankara’ya üç otomobile yola koyulduklarını anlatıyor⁵⁰.

Yeni Türkiye’nin kuruluşu ve kurtuluşu için teşkilatını Sivas’ta olgunlaştıran Mustafa Kemal Paşa 2 Eylül 1919 da geldiği Sivas’tan 18 Aralık 1919 da ayrılıyordu⁵¹.

Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi kararlarının ve genel olarak Milli hakimiyete dayanan, kayıtsız ve şartsız yeni bir Türk Devleti kurma kararının Vatan sathına yayılmasıdır. Bu Kongre sonunda Milli Mücadele daha fazla filizlenmiş ve güçlenmiş, Milli dikkat İstanbul’dan çok Sivas’a yönelmiş ve Dünya Sivas’la temas zaruretini duymuştur. Ayrıca İstanbul Hükümeti Anadolu’dan gelen Milli sesi tanımak mecburiyetinde kalmıştır. Bu nitelikleriyle Sivas Kongresi, Büyük Atatürk’ün de ifade buyurdıkları gibi, Cumhuriyetin Temelini teşkil eder. Bu temelde Sivashlıların da şeref payı büyüktür. Her 4 Eylül günü, Sivas ve onun asil

⁴⁸ gös.yer.

⁴⁹ a.g.e., s.31-32.

⁵⁰ a.g.e., s. 32-33

⁵¹ Sivas Yıllığı, a.g.e., s. 22.

halkı yeniden o büyük günü yaşar. Ecdadının Sivas Kongresine ev sahipliğinin ve Milli Mücadeleye kattığı şereflerin gururunu duyar. Büyük Atatürk'ü bir kere daha bağrına basar. 4 Eylül, Türk Milletinin ve Sivas'ın ebedi ve mutlu bir günü olarak daima yaşayacak ve yaşatılacaktır⁵².

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVAS'IN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ VE TARİHİ DURUMU

1. COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

1. 1. SİVAS'IN COĞRAFİ KONUMU

Sivas, Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir ilimizdir. Kuzeyden Tokat, Ordu ve Giresun, doğudan Erzincan, güneyden Malatya, Kahramanmaraş ve Kayseri, batıdan ise Yozgat illeriyle çevrilidir.

Kızıldağ'dan doğan Kızılırmak, Köse Dağı'ndan doğan Yeşilirmak ve yine Köse Dağı'ndan doğan Fırat'ın en önemli kollarından olan Karasu nehri, Sivas ili sınırları içinden doğmaktadır⁵³.

Kuzeyden Kelkit vadisi, doğuda Köse Dağlarının uzantısı olan Kuruçay vadisi ve Yaman Dağı, güneyde Kulmaç, Tahtalı ve Hezanlı Dağı, batıda Karababa, Akdağlar ve İncebel Dağları Sivas'ın doğal sınırlarını çizer⁵⁴.

⁵² gös yer.,

⁵³ "Sivas" mad., *Yurt Ansiklopedisi*, C. IX, Yurt Yayıncılık, İstanbul 1983, s. 6836; Sivas Valiliği Resmi sitesi, Alıntı tarihi, (Erişim: 26 Ekim 2011); Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 36, İstanbul 2009, s. 372-385.

⁵⁴ "Sivas" mad., *İslam Ansiklopedisi*, C. XII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 2001, s. 632-649. *Yurt Ansiklopedisi, a.g.mad.*, s. 6836-6848; TDV. *İslam Ansiklopedisi, a.g.mad.*, s. 372-385.

Sivas, 28.488 km²' lik yüzölçümü ile toprak genişliği bakımından Türkiye'nin ikinci büyük ilidir. Topraklarının büyük bölümü Kızılırmak, diğer bölümü de Yeşilirmak ve Fırat havzasından oluşur⁵⁵.

1.2.JEOLOJİK YAPISI

Sivas şehri topraklarının çoğu üçüncü jeolojik zamana aittir. Bu zamanda meydana gelmiş organik kalker, kil, kum, kaya tuzu, jips ve linyit gibi çeşitli yapının çoğunu Sivas coğrafyasında bulmak mümkündür. Ayrıca yer yer granit, bazalt, andezit ve trakit gibi sert taşlara da rastlanır⁵⁶.

Genel olarak dağlık ve yüksek yaylalardan oluşan Sivas İlinde ortalama yükseklik 1000 metreyi bulur. Yeryüzü şeklinin genel özelliği sıradağları, aralarında oluşan vadiler, çukurlarda yer alan ovalar ve yüksek düzlüklerden oluşmuştur. Batıdan doğuya doğru gidildikçe, yurt genelinde olduğu gibi ilin toprakları yükselir ve sarplır⁵⁷.

İlin batısında yer alan Gemerek, Şarkışla, Yıldızeli çevreleri ile orta bölgede yer alan Merkez ilçe ve Kangal ilçesi çevrelerinde, arazi genel olarak düzlüklerden ve aşınmış yüksekliklerden meydana gelmiştir. Bu bölgedeki dağların genel özelliği, Akdağlar haricinde bitki örtüsü bakımından zayıf oluşlarıdır. Hafik, Zara, İmranlı, Koyulhisar, Suşehri, Gürün ve Divriği çevrelerinde arazi, İlin Batı bölümüne göre daha sarptır. Dağlar, batı bölgesinden farklı olarak yer yer bitki örtüsüyle kaplıdır⁵⁸.

Kuzey Anadolu Dağlarıyla Güney Anadolu Dağlarının biri birine yaklaştığı bir yöre olan Sivas il alanında kıvrılma ve yükselmeler sırasında bazı kesimler çöküntüye uğramıştır. Bu çöküntü alanları ilin önemli su merkezlerinden olan gölleri

⁵⁵ İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649.; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.

⁵⁶ Sivas 1973 İl Yıllığı, Ankara, 1973, s. 23. Yurt Ansiklopedisi, *a.g.mad.*,s. 6836-6848; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.

⁵⁷ .a.g.e. , s.24.; İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649 ;Yurt Ansiklopedisi, *a.g.mad.*,s. 6836-6848; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.

⁵⁸ a.g.e.s.24.; İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649; Yurt Ansiklopedisi, *a.g.mad.*,s. 6836-6848

oluşturmuştur. Hafik Gölü, Tödürge Gölü, Lota Gölleri ve Gürün- Gökpınar Gölü bu göllerden bazılarıdır⁵⁹.

Sivas sınırları içinde bulunan dağlar, iki büyük dağ silsilesi içinde yer alırlar. Bunlardan kuzeyde yer alan ve Kelkit vadisi ile Kızılırmak vadisi arasında doğuya doğru uzanan kuzey sıra dağları, diğeri Şarkışla içinde başlayıp, ilin ortalarından doğuya uzanan Tecer sıra dağlarıdır⁶⁰.

Kuzey Sıra Dağları: Yıldızeli sınırındaki Yıldız Dağından (2537m) başlar, doğuya doğru Asmalı (2406m), Tekeli (2621m), Köse dağı(3050m) ve Kızıldağ (3015m) ile birlikte Doğu Anadolu Dağlarına uzanır⁶¹.

Tecer Sıra Dağları: Hafik sınırları içinde Gürlevik (2760m), Hafik, Kangal arasında Yılanlı, Zara sınırları içinde Bey dağı (2792m) ve Buzbel dağları doğuya doğru uzanır. Divriği sınırları içinde Hama çayının aktığı derin vadi ile sıra dağları Kuzeydeki sıra Çengelli, güneydeki sıra dağları da Deli dağı adını alır. Dağ eteklerinde görülen çam, ardıç kümeleri ve meşe ağaçları, buraların daha önce ormanla örtülü olduğunu göstermektedir⁶².

Sivas'ta eski doğduğumuz ve büyüdüğümüz evlerde uzun ardıç ağaçları vardı. Çatıyı ve yan yükleri bu ağaçlar taşırdı. Kızılırmak'tan sallarla bu uzun ve dayanıklı ardıç ağaçlarının getirildiğini dedemden duymuştum. Evimizin karşısındaki 800 yıllık Gök Medresesinin onarımında ve temellerinde de ardıç ağaçlarını

⁵⁹ İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.

⁶⁰ İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649; Sivas 1973 İl Yıllığı, Ankara, 1973, s.24.; Yurt Ansiklopedisi, *a.g.mad.*,s. 6836-6848; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.

⁶¹ a.g.e.s.24-25. İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649; Yurt Ansiklopedisi, *a.g.mad.*,s. 6836-6848

⁶² a.g.e. s. 25. İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649; Yurt Ansiklopedisi, *a.g.mad.*,s. 6836-6848

gördüm⁶³ Yaklaşık olarak yüzeyden beş metre aşağıdaki zemin, siyahlaşmış çamur halini almıştı. Otuz santim çapındaki ardıç ağaçları, temeli teşkil eden büyük taş bloklarının altına, enine ve boyuna üst üste dizilmişlerdi. Yıllardır zemindeki su ve çamur etkisiyle, ağaçlar siyahlaşmıştı. Eylül 2011 tarihinde de Sivas'a gittiğimde, Medrese duvarı yanındaki inşaat atıkları içinde bu eski ardıçların, aradan yüzlerce yıl geçmesine rağmen sağlam olduklarını babamla birlikte gördük⁶⁴.

Ormanların katliamı ile ilgili eski Sivas valisi Halil Rıfat Paşa, bir Tenbihnamesinde konuyla ilgili olarak şunları belirtir. Ormanlar kesile kesile ve kökleri çıkarılarak yok oluyor. Sonra ahali odun ve kereste bulamayacak. Bunun için her köyde her adamın kaç parça tarlası varsa her tarlanın kenarlarına ve dört köşesine ağaçlar dikilmesi ve kendi idaresi için bir dönüm orman yetiştirmesi ve ağaç köklerinin sökülmemesi yazılmıştır. Bu tembihi tekrarlar ve aşağıda yazılı olan tembihleri de ekleriz. ...Ormanları yakmak, sade ağaçtan ev, dam, ağıl duvarları yapmak, tarla, bahçe ve harman kenarlarını korumak için büyük ağaçlar kesmek ve koymak yasaktır. Bir orman kaza veyahut kasten ateşe verilirse, o orman hangi köye yakın ise o köy ahali gidip ormanı söndürmeye ve yakanları bulup hükümete haber vermeye borçludur. Ateşi söndürmezler ve yakanı haber vermezlerse ne kadar ağaç yanmış ise köylüye ödettirilecektir.Tarla açmak için ormanlar yakılmayacaktır⁶⁵.

Sivas ilinin önemli vadileri, Kızılırmak vadisi, Kelkit çayı vadisi ve Çaltı Çayı vadisidir. Bunlardan Kızılırmak vadisi, Sivas'ın önemli tarım alanlarından birisidir. Ovalar daha çok Kızılırmak yatağının çevresindedir. Bu düzlükler genelde Kangal, Şarkışla, Merkez İlçe, Yıldızeli çevresi, Hafik ve Zara bölgelerinde bulunur.

⁶³ Sit alanı içerisinde olan ve Anıtlar Yüksek Kurulunca rölevesi yapılan Gök Medrese'nin restorasyonu 2009 yılında başlamış olup 2012 yılı itibarıyla halen devam etmektedir.(05.05.2012)

⁶⁴ İhsan Gezer, emekli, 83 yaşında(Görüşme Tarihi: 09.10.2011)

⁶⁵ Sekizinci Tenbihname; 26 Temmuz 1298 tarihli ikinci tenbihnamede; (Dokuzuncu tenbihnameden) Bakınız; (Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa ve Tenbihnameleri, Tenbihnameler, Sivas, 2001, s.76-78.; İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649; Yurt Ansiklopedisi, *a.g.mad.*,s. 6836-6848; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.

Suşehir ovası diğer düzlüklere göre küçük olsa da yetiştirdiği ürün çeşidi ile ilin en önemli tarım merkezlerinin başında gelir⁶⁶.

Sivas'ın önemli ölçüde tarım alanlarını ve ulaşım hatlarını bu vadiler, düzlükler ve ovalar belirler. İlin ağırlıklı yeryüzü şeklini platolar oluşturur. Sivas coğrafyasının % 47,6 sı platolar (yaylalar) , % 46,2 si dağlarla, % 6,2 si ise ovalarla kaplıdır. En büyük yayla, Uzunyayladır. Ayrıca Uzunyayla'ya oranla daha zengin otlaklara sahip olan Mereküm yaylası da ilin en yüksek düzlüklerindedir⁶⁷.

1.3. JEOPOLİTİK YAPISI

Sivas'ın, jeopolitik konumu da Türkiye için önemlidir. Askeri, ekonomik, ticari ve kültür bağı olarak Doğu ve Batı Anadolu ile, Karadeniz ve Akdeniz Bölgesini biri birine bağlar. Anadolu topraklarının coğrafi konum olarak doğu Anadolu'ya açılan kapısıdır. Tarihi İpek Yolu üzerindedir.

Elli yıl önce kağı arabaları Anadolu'nun yük ve insan taşıma araçlarıydı. At arabasından daha çoktu. Kağılar, mazılarının ağaç dikmelere sürtünmesinden kulağa hoş gelen sesler çıkartarak sabahın erken saatlerinde şehre taşradan erzak taşırlardı⁶⁸.

Anadolu'nun karargâhı yani kalbi İç Anadolu'dadır. Milli Mücadelenin merkezi olduğu için Ankara başkentimizdir. Ankara'nın, doğusu Milli mücadelenin

⁶⁶ 1973 Sivas İl Yıllığı. Ankara, 1973,s. 26-27.; İslam Ansiklopedisi, a.g.m., s. 632-649

⁶⁷ İslam Ansiklopedisi, a.g.m., s. 632-649; Sivas Valiliği Resmi sitesi, Güncelliği 24.10. 2011. Alıntı tarihi, 16 Kasım 2011; Yurt Ansiklopedisi, a.g.mad.,s. 6836-6848; TDV. İslam Ansiklopedisi, a.g.mad., s. 372-385.

⁶⁸ Dedeme, merakla bu seslerin nereden geldiğini sorduğumda, rahmetli bana; “Papur yolundan gelen kağıların sesi” derdi. Muhtemelen kelimenin aslı, Papur, İngilizcesi pepir; yani Türkçesi Kağıtla ilgili bir ifade olması muhtemeldir. Kızılırmak üzerindeki Selçuklu döneminden kalma Eğri köprüden, Halfelik mezarlığı yönüne doğru uzanan ve Sivas Merkezden geçen bu kara yolunun 1960 yılı ve öncesindeki adı Papur yoluydu. Osman Gezer, Çiftçi,İstiklal Savaşı Gazisi, 73 yaşında,Görüşme Tarihi: 12.01. 1959)

fikir cephesi, batısı ise, askeri cephesidir. Nasıl ki, Milli Mücadele yıllarında Afyonkarahisar'ın önemi hayati derecededir. Nasilki, Afyonkarahisar, batı Anadolu'nun kalesidir. Ele geçiren ve elinde tutabilen taraf daima güçlü kalır. İç Anadolu'nun doğudaki kapısı ve direnme noktası ise Sivas'tır.⁶⁹ Sivas'ın jeopolitik açıdan önemli bir konumda olması nedeniyle, geçmişten günümüze zengin bir tarihe ve kültüre sahiptir.

1.4. FİZİKİ YAPISI

Sivas ilinin fiziki yapısının genelde dağlık ve yüksek platolardan oluştuğu vadileri, ovaları, yaylaları ve dağ yükseltileri, ilin jeolojik yapısı içinde yerini aldığını bilmekteyiz. Akarsularını, göllerini, ve tarım alanlarını ise bu başlık altında değerlendirmeye çalışacağız.

1.5. SİVAS'IN AKARSULARI⁷⁰

Kızılırmak: Kızıladağ tepesinin güney yamaçlarından birkaç kol halinde çıkar. İmranlı yakınlarına kadar ayrı akan kollar, İmranlı önlerinde birleşerek Kızılırmak adını alır. Zara'ya girişte Köseadağı eteklerinden gelen Habeş (Arap) çayını alır. Zara ovasının güneyinde Acısu aldıktan sonra Hafik yönünde akışını sürdürür. Hafik önlerinde Kuruçay ve Acı ırmağı aldıktan sonra Sivas önlerine gelir. Sivas'ta Tecer çayı, Murdar Irmak, Mısmıl Irmak ve biraz batıda Yıldız dağından çıkan Yıldız Irmağını alır. Yıldızeli topraklarından çıkarken Kalın suyuyla birleşir. Daha sonra Şarkışla'da Kaldırak Çayı, Acısu, Gemerek'te Sınır Çayı, Kasımbeyli Deresi ve Göksu Çayını aldıktan sonra Deveboynu yöresinde Sivas topraklarına veda eder.

⁶⁹ Mustafa Kafalı, *Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi*, Güz, Sivas, 2005, s. 12-15.

⁷⁰ İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649; Sivas Kültürü, www.sivaskulturu.com.tr, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2011.); Yurt Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 6836-6848; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.

İç Anadolu Bölgesinin ortasında büyük bir kavis çizerek Karadeniz'e dökülen Kızılırmak suyu, Zara'ya gelinceye kadar tatlıdır. Suyunun tuzlanması Zara'dan sonra başlar. Anadolu'da Türk hâkimiyetinden önce “*Halys*” veya tuzlu deniliyordu. Bizans kaynaklarında nehrin adı “*Halys*” veya “*Alys*” olarak geçmektedir. Nehrin aktığı havzada alçıtaşı, tuz yatakları, kumlu, kireçli ve genelde kıvil topraklar geniş yer tuttuğundan ismini buradan almıştır. 1151 km. uzunluğu ile Yurdumuzun en uzun nehridir.

Kelkit Çayı: Gümüşhane topraklarından doğan Kelkit Çayı, Suşehri sınırından girdikten sonra dar ve derin bir vadiden akarak Koyulhisar, Reşadiye sınırından Sivas topraklarını terk eder. Daracık akarsu vadisi, kış aylarında kar tutmadığından ulaşım için kolaylık sağlar. Erzincan - Tokat karayolu bu vadiyi takip eder. Kelkit Çayının il alanındaki uzunluğu 50 km. dolayındadır.

Tozanlı Çayı: Köse Dağından çıkan Tozanlı Çayı, meyilli bir havzada büyük bir hızla akar. Ormanlık yamaçların oluşturduğu derin vadiye hızlı akışını sürdürürken birçok derelerle beslenir. Doğanşar önlerinde yoluna devam eder. Almus barajı bu çay üzerindedir. Karakaya Barajı da yine Tozanlı Çayı ile Kelkit Çayının meydana getirdiği Yeşilirmak üzerinde kurulmuştur. Sivas topraklarında kalan kısmı pek uzun değildir.

Çaltı Çayı: Sivas'ın güney sıradağlarından kaynaklanan Çaltı Çayı, Yılanlı dağlarından çıkan Güneş Çayı ile Tecer, Gürleyük ve Karabel yörelerinden çıkan Sincan Çayının Divriği yakınlarındaki Cüret boğazında birleşmesiyle meydana gelir. Burada Çaltı adını alır. Keban barajını besler. Divriği önlerinde akışını sürdürerek, Sivas- Erzincan demiryolunu takip eder. 180 km. uzunluğundadır. Bunun 130 km. si il topraklarında kalmaktadır.

Tohma Çayı : Fırat nehrinin önemli kollarından olan Tohma Çayı, her ikisi de Tohma adını alan iki büyük kolun birleşmesiyle meydana gelir. Bunlardan

Kangal Tohması, Şarkışla sınırı içinde bulunan Karatonus dağlarından doğar. Kangal'dan geçerken Havuzlu suyunu alır. Bu suya Çamurlu da denilir. Gürün Tohması ise, Tahtalı dağlarının eteklerinden doğar. Gürün ilçe merkezinden geçerken Gökpınar ve Sazcağız derelerini de alarak yoluna devam eder. Malatya sınırı içinde Kangal Tohması ile birleşerek, Fırat nehrine dökülmek üzere yoluna devam eder.

1.6. SİVAS'IN GÖLLERİ⁷¹

Tödürge Gölü: Sivas – Erzincan karayolunun 50.kilometresindedir. Cencin Ovasının doğusunda yer alır. Gölün yüzeyi 5 km² yi bulur. Ortalama derinliği 20 metredir. Dipten ve yöresel kaynaklardan beslenir. Çeşitli balıklar bulunur. Gölün doğusunda iki adacık, Turnaların uğrak yeridir. Ömürlerinin büyük bölümünü burada geçirirler. Gölün kenarında oturma yerleri, mesire alanı ve Cumhuriyet Üniversitesi dinlenme tesisleri vardır.

Hafik Gölü: Sivas'a 39 km. mesafededir. Büyük göl de denilir. İlçenin kuzeybatısında yer alır. Yüzeyi bir kilometre kareyi geçmektedir. Ortalama derinlik 6 m. olup, dipten beslenmektedir.

Lota Gölleri: Hafik'in 3 km. doğusunda Sivas- Erzincan karayolunun kuzeyinde bulunan bu göller üç ayrı gölden meydana gelmiştir. İlkbaharda bu göller birleşir. Dipten kaynayan sularla beslenir. Balık çeşidi boldur. Oldukça derindir.

Gürün Gökpınar Gölü: Berrak suyu, doğal güzelliği ve alabalığı ile ünlüdür. Dipten beslenir ve derinliği 15m yi bulur. Gürün'e 10 km. mesafededir. Taşan fazla sular Tohma çayına karışır. Göl kenarında dinlenme yerleri vardır.

⁷¹ *a.g.m.*, Erişim Tarihi: 21.11.2011. İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649; Yurt Ansiklopedisi, *a.g.mad.*,s. 6836-6848; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.

Sülük Gölü : Zara'ya 33 km., Sivas 'a, 103 km. mesafededir. Şerefiye Belde Merkezinin 1 km. batısında sarıçam ormanları içinde bulunur. Suyu tatlıdır, dipten ve gözelerden akan sularla beslenir. Gölün doğal ortamında yaşayan sülükler, tedavi amaçlı kullanılmaktadır⁷².

1.7. SİVAS'IN TARIM ALANLARI

İlde tarımsal üretimi, aslında doğal koşullar belirlemektedir. Arazinin büyük bölümünü dağlar ve platolar teşkil ettiğinden geriye kalan % 6,2 lık bir kısmını ovalar oluşturur. Yüksek ve engebeli arazi ve karasal iklim, bitkisel üretimi önemli ölçüde sınırlamaktadır. Tahıl üretimi başta gelir. En çok buğday, arpa ve çavdar üretilmektedir. Baklagiller sınırlıdır. Şarkışla- Gemerek Ovası, Yıldızeli Ovası, Suşehri Ovası, Tohma vadisi, Kızılırmak vadisi, Kelkit vadisi Sivas'ın önemli tarım alanlarını ve ulaşım hatlarını belirler. Sulu koşullarda bu vadiler boyunca şeker pancarı ve patates ekimi yapılır. Kelkit vadisinde Karadeniz iklimi etkisiyle sebze ve meyvecilik yapılır. Ancak ilin ihtiyacını karşılayamaz⁷³.

1.8. SİVAS KALESİ

Sivas, İran yolu üzerinde bulunduğundan Bizans İmparatoru Jüstinyanus, bu şehrin sur (Kale Duvarı) ve kalesini onarmak gereğini duymuştur⁷⁴.

Sivas surlarının Danişmendiler zamanında yeniden onarıldığı bilinmektedir. Emir Danişmendin Sivas surlarını onarım tarihi de yaklaşık H. 464, M. 1081. yılına rastlar.⁷⁵ Surların bir başka onarımı Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad zamanında olmuştur. Bu Sultanın zamanında Sivas, yalnız Asya'nın en müstahkem yeri değil, aynı zamanda ahali en kalabalık bir şehirdi. Sivas şehri de yeniden inşa

⁷² İslam Ansiklopedisi, *a.g.m.*, s. 632-649; Sivas Valiliği, www.sivas.gov.tr, alıntı tarihi, 21.11.2011; Yurt Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 6836-6848; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.

⁷³ *a.g.m.*, Erişim Tarihi: 21.11.2011.; TDV. İslam Ansiklopedisi, *a.g.mad.*, s. 372-385.

⁷⁴ Ceylan Oğuz, *Sur ve Kaleleriyle Tarihte Sivas*, Sivas, 1996, s.22.

⁷⁵ *a.g.e.*, s. 23.

edilmiştir. Yüksek bir duvar ve geniş bir hendekle çevrilmiştir. İleriye gören Sultanın, Timur tehlikesine karşılık, bir önlem almak amacıyla bu surları yeni baştan imar ettirdiği şüphesizdir⁷⁶.

Sivas'ın sur kitabelerinde görüldüğü gibi, Sivas kalesinin Sultan Alaeddin Keykubat zamanında, ümeradan Bedreddin Yakut tarafından onarıldığı bilinmektedir. Sivas surunun bir başka onarımı ise Kadı Burhaneddin zamanında olmuştur. Kadı Burhaneddin, Timurleng'e karşı Sivas'ı savunmak amacı ile kale ve surları esaslı tamir ettirmiştir.... Bilahare hükümdar Kadı Burhaneddin Ahmed'de, Sivas kalesini tamir ettirerek Timurleng'e karşı koymak için hazırlanmış, fakat Cihangirin Sivas üzerine hareketinden önce vefat etmiştir⁷⁷.

Sivas surunun son onarımını ise, Timur yıkımından sonra Sultan Mehmet Çelebi(ikinci Mehmed) yapmıştır. Moğol istilasında yıkılan Sivas surları, Mehmet Çelebi zamanında ulamadan Akbil adlı kişi tarafından yenilediğine dair kitabe, Sivas'ın sur kitabeleri ekinde bulunmaktadır. Özetle Jüstinyen'in yaptırdığını kabul ettiğimiz Sivas suru ve kalesi sıra ile Danişment Devletinin Kurucusu Emir Danişment, Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat, Sivas'ta Eretna Devleti Hükümdarı Kadı Burhaneddin ve Timur yıkımından sonra Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmed tarafından yeniden onarılmıştır⁷⁸.

Timur'un vakanüvisti, Şerafeddin Yazdi'ye göre, Kalenin mazgallarından temele kadar kesme taşlardan inşa edilen sağlam duvarların olduğu ve her taşın 3 zira uzunlukta, 1 zira genişlikte ve 6 zira yükseklikte olduğu ve kale duvarının ise 20 zira yükseklikte olduğu, belirtilmektedir⁷⁹.

Evliya Çelebi'ye göre harap olan Sivas Kalesinin çevresinde beş adet kapısı bulunmaktadır. Bunlar Kayseri kapı, Palaş ve Tokmak kapı(Erzurum ve Bağdat

⁷⁶ gös.yer.

⁷⁷ a.g.e., s. 24.

⁷⁸ gös.yer.

⁷⁹ a.g.e., s.25. (Yöresel olarak, bir Zira : Mimar Arşını = 75.8 cm.)

istikameti), Niksar'a giden Selpur kapısıdır. Timur'un tarihçisi Şerafeddin Yazdi'nin Timurnamesinde Sivas'ın yedi kapısı olduğu, kalenin batı yönü hariç diğer yönlerinin su dolu hendeklerle çevrili olduğu kaydedilmiştir⁸⁰.

Kale kapıları bugün yoktur. Ancak bu kapıların şehirde hangi bölgelerde yer aldığını içeren bilgilere göre, Hükümet Meydanından, Dört Yol kavşağına⁸¹ kadar uzanan ve Kepçeli de ikiye ayrılan yolun, güneye yani Malatya istikametine uzanan yolun başlangıcına Bağdat Kapısı denir. Kepçeli'den doğuya uzanan ve Abdülvahap Gazi Türbesi güneyinden geçip, Zara'ya giden yolun Kepçeli'deki başlangıç yerine de Erzurum Kapısı adı verilir. Bir de Tokat Şosesinin⁸² girişinde Tokat Kapısı olduğu rivayeti vardır. Bu gün Sivas'ın tamamen yıkılmış olan aşağı kalesinden hiçbir iz kalmamıştır⁸³.

Şehir etrafındaki kalın ve yüksek surun kapladığı alan; Kale ardı, İstasyon, Kayseri Kapı, Kabakyazısı'nın altı, Alibaba, Kepçeli ve Çayırtaşı semtlerinin hepsini içine alırdı. Kale duvarı (surları) şöyle bir yön izlemiştir. Kaleardı mahallesi güneyinden başlayarak, Topraktepenin 500 m. Güneyinden batıya doğru Kayserikapı, Halil Rıfat Paşa ve Ece mahallesi ortasından, kuzeye Aydoğan mahallesi, İnönü mahallesi ortasından güneye, Yiğitler, Ferhat Bostan Gülyurt mahallesi, Pulur mahallesi ve Kızılırmak mahallesinden batıya Kaleardı Mahallesi kadar uzanmaktadır. TCDD. Yolları lojman inşaatında Sivas Kale duvarı kesme taşlarına ve Horasan harcıyla kesme taştan yapılan Sivas Kale duvarlarının kalıntılarına rastlandığı'na ilişkin raporda mevcuttur⁸⁴.

1.9. SİVAS SUR KİTABELERİ

⁸⁰ *a.g.e.*, s.27.

⁸¹ 1960'lı yıllarda şehrin tek kavşağı idi. Taşhan ve Paşa caminin önündeki kavşaktır.

⁸² İstasyon caddesi

⁸³ *a.g.e.*, s.28.; Ayrıca bakınız; R. Nafiz-İ. Hakkı -Toparlı, *Sivas Şehri*, Sivas, 2005, s.27.

⁸⁴ *a.g.e.*, s. 37-38; T.C. Kültür Bakanlığı Sivas Müze Müdürlüğü'nün 24.4.1979 tarihli raporunda belirtilmiştir.

Sivas kalesinin ikisi Selçuklu, ikisi de Osmanlı dönemine ait olmak üzere 4 kitabesi Sivas şehir müzesinde bulunmaktadır. Selçuklu Devrine ait 485 envanter numarada kayıtlı olan kitabe yıpranmış ve üç satır üzerine kabartma sülüs yazı ile : “Ül Muazzam Addünya ve din ebul Fetih Keykubat bin Keyhüsrev nasır emir ül müminin Bedreddin Yakup” yazılmıştır. 486 envanter noda kayıtlı kitabede ise:” Emr-i bi imaret hezel beden fi eyyam-ı Devlet üs Sultan.” yazılıdır. Aslında bu iki kitabenin metninden de anlaşıldığı gibi kayıt sırasının 486 ve 485 şeklinde olması gerektiği ve bu sıra ile okunduğunda metnin tam anlamı anlaşılmaktadır⁸⁵.

Osmanlı Dönemine ait olan iki kitabeden birisi 482 envanter numarada kayıtlı, 3 satır sülüs hatla yazılmış ve M. 1418, H. 821 tarihli kitabede: “ Sivas suru Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmet Bin Beyazıd’ın hükümeti zamanında ulemadan Akbey adlı bir kişi tarafından yeniden onarılmıştır. İkinci kitabe mevcut değildir. Mösyö Bore tarafından zapt olunan Farsça ve Türkçe ile karışık bu kitabeyi de Sivas-Divriği Corpusu’ndan alıyoruz: “Ez zulmü Timur Şehr-i Sivas der hükm-ü harab-i gara test, Eyyam-ı Şehinşah Muhammed ibn-i Murat Han mücedded oldu.” Bore tarafından H: 861 (?) – M:1456 olarak tarihlendirilen bu kitabede Timur tarafından yağmalanan Sivas’ın Murad oğlu Muhammed (Mehmet) tarafından yenildiği belirtilmektedir⁸⁶.

Sivas kale duvarlarının yıkımına neden olan en büyük olay Moğol istilasıdır. Timur, H.803 Muharrem’in birinci günü (22 Ağustos 1400) Osmanlı topraklarına girerek Sivas’a yönelmiştir. Şehir üç tarafı su ile dolu derin bir hendekle çevrili olduğundan, Timur’un askerleri su olmayan batı tarafındaki istihkâmların altına lağım kazarak ve sedler yaparak taarruz ettiler. Açılan oyuklar genişleyince ateşlemenin de tesiriyle istihkâmlar yıkılmıştır⁸⁷.

⁸⁵ a.g.e., s. 42-43.

⁸⁶ a.g.e., s. 44-45.

⁸⁷ a.g.e., s. 46-47.

Sivas'ın mevcut kalesine “iç kale”, yukarı kale veya *İhmedik* denildiği bilinmektedir. Bunun “*İçmedik*” olması düşünülürse, iç kale anlamını taşıması muhtemeldir⁸⁸. Osman Turan da Alanya ve Konya'nın iç kalelerine *Ahmedek* denildiğini belirtiyor. ... Onlar Ahmedek kapısını açık bırakıp surların diğer kapılarını kapadılar⁸⁹.

Günümüzde mevcut olmayan ve eskiden İç Kaleyi çepeçevre kuşatan dış kaleye, Aşağı Kale veya Paşa Kale denirdi. Selçuklular zamanında tamir edilmiştir. Çevre uzunluğu 1500 adımdır. Toplam 20 adet kule, 600 duvar dişi vardır. Kuzeye ve güneye açılan İki kapısı vardır. Kale içinde 300 kadar bahçesiz, bağısız topraktan evler vardır. Paşa sarayı buradadır. Valiler burası dışında bir yerde oturmazlardı. Aşağı kale, yukarıdaki mevcut İç kaleden daha güzeldir. Şimdiki, Çifte Minareler ve çevresi, Aşağı Kale içinde yer almıştır⁹⁰.

Kale ardı mahallesinde, eski toprak evlerin yerine yapılan çok katlı yeni binaların arasında kalan 3 metrelik hamam kalıntısı duvarı korunamadığı için her gün erimeye ve küçülmeye devam ediyor. Maalesef yok olmayı ve yerini günümüz araçlarına park yeri olarak bırakılacağı günleri bekliyor.

Sivas İç kalesi, şehre hakim yükseklikte, havadar ve merkezde olması nedeniyle Sivaslıların sık sık uğradığı ve gezindiği bir mekandır. Kalenin üzerinde eskiden kalan üç-beş kesme taştan oluşan bir duvar kalıntısı kalmıştır. Kuzey yamaçlarından geçildiğinde bu taşlar aşağıdan görülebilir.

Kaleden altmışlı yıllarda şehre bakıldığında ağaç ve yeşillik daha yaygındı.. Eski evler, yeşil içinde kaybolurdu. Yine aynı yıllarda; altı çelik çemberli, üzeri koyun postlu ve korna yerine takılan zilli kızaklarla kale yolunda üstten aşağıya kayılırdı. Kar kalınlığı fazla olduğunda aşağı yoldan ya kızaklı arabalar ya da fayton geçirdi. Kızak ekibine bir engel oluşmazdı. Kızakla yoldan hızla aşağı

⁸⁸ a.g.e., s.52.

⁸⁹ a.g.e., s.53.

⁹⁰ a.g.e., s.56-57.

inenler, kale kuzeyindeki karla kaplı tarlalara düşerlerdi. Çok eğlenceli olurdu. Farklı mahalle çocukları gurup oluşturur, kayma yarışması yapılırdı. Bu bağlamda kalenin bahar manzarasına doyulmazdı. Sivas gençleri o dönemlerde mutlaka kaledeki yeşiller ve güller arasında resim çektirirdi. Okullar tatil olur, yine kaleye gidilir, börek çörek yenilirdi. Yarım asır önceki her Sivas'ının evinde kalede poz vermiş resimleri vardır.

2. İKLİM ÖZELLİKLERİ

2.1.SICAKLIK

Sivas, İç Anadolu'nun en soğuk ilidir. Yaz ayları sıcak ve kurak, kış ayları dondurucu soğuk olup yaz mevsimi kısa sürelidir. Karasal iklim nedeniyle yaz ve kış mevsimi arasında sıcaklık farkı büyük olduğu gibi gece ve gündüz arasında da ısı farkı yüksektir.

Sivas'ta yıllık ortalama sıcaklık 8,4 derece, en soğuk ay ortalaması ise, -4 derecedir. En sıcak ay ortalaması 19,4 derecedir. 30 yıllık gözlemler sonucunda yıllık sıcaklık farkı 23,4 derece olarak tespit edilmiştir. En düşük sıcaklık 21 Ocak 1972 de görülmüş olup -34,6 derece, en yüksek sıcaklık 17 Temmuz 1962 de görülmüş olup, gölgede 38,3 derecedir. Yine 30 yıllık ısı gözlemlerine göre Sivas'ta sıfırın altındaki kış günleri ortalama 132 gündür. Don olan günlerde, topraktan 5 cm. derinlikte ısı - 20,6 derece, 15 cm. derinlikte ısı - 11 derece, 30 cm. derinlikte ısı - 4,1 derecedir. Bu durumda Sivas'ta çok soğuk olan Kış mevsiminden İlkbahara geçiş ani bir değişme ile olur. Hemen sıcaklık artar. Otlar, ekinler, çiçekler ve kısa ömürlü kır bitkileri topraktan fişkirir.⁹¹ 1970 ve önceki yılların değerleri olan bu rakamlar, aradan 40 yıl geçmiş ve bu gün soğuk ve sıcaklık değerlerinin aynı olduğu görülebiliyor. Ancak küresel ısınma sonucu yaz sıcaklarının yükseldiğini ve kış

⁹¹ *Sivas 1973 İl Yıllığı*, Ankara, 1973, s.29.

mevsiminde kar yağışlarının tüm yurttaki olduğu gibi Sivas'ta da büyük oranda azaldığı söylenebilir.

2.2.YAĞIŞLAR

Sivas'ta yağışlar kış, İlkbahar ve Sonbahar aylarında görülür. Yıllık 420 mm. yağış ortalamasının %22 si sonbahar, %36 sı ilkbahar, %32 si kış ve % 10 u da yaz mevsimlerinde görülür. Kış uzun sürer. Yağışlar kar halindedir. İlkbahar yağışları genelde öğleden sonra olup sağanak halindedir. Yaklaşık 40 gün devam ettiğinden, 40 ikindi yağmurları adını alır.⁹² 1970 ve önceki yılların değerleri olan bu rakamlar yine bu gün genelde olduğu gibi Sivas'ta da kar yağışı çok azalmış, yağmur ise zaman zaman çok şiddetli olabiliyor. Ya da kuraklık olduğu da görülebiliyor.

2.3.BASINÇ VE RÜZGARLAR

Sivas ve çevresinde yazın basınç çok düşüktür. Yıllık ortalama basınç 653,2 mm. Sivas'ın hakim rüzgarı Karayel ve Yıldızdır. Bu rüzgârlar kuzeyden estikleri için soğukturlar. Hububata, güney rüzgârlarından daha yararlıdırlar. Yönler göre rüzgârların esiş ortalaması şöyledir⁹³.

Kuzeybatı (Karayel Rüzgârı) yıllık esintinin % 19,3 nü,

Kuzey (Yıldız Rüzgarı) yıllık esintinin % 18,1 ni,

Kuzeydoğu (Poyraz Rüzgarı) yıllık esintinin % 16,8 teşkil eder.

⁹² a.g.e., s. 29-30.

⁹³ a.g.e., s. 29-30.

En hızlı esen rüzgar Karayel olup saniyedeki hızı 23,8 m. dir. Sivas'ın çevre illere göre özel bir iklim karakteri vardır. Başlıca özellikleri; rakımın yüksekliği, kuzey rüzgarlarına açık oluşu, engebeli bir yapıya sahip olması, basıncının yazın düşük, kışın yüksek oluşudur. Örneğin mart ayında komşu iller olan Malatya, Tokat, Ordu, Giresun illerinde sıcaklıklar artar, meyve ağaçları çiçek açmışken Sivas ilinde halen dondurucu soğuklar hüküm sürer.

2.4.BİTKİ ÖRTÜSÜ

Sivas ve çevresinde Bozkır bitki topluluğu yaygındır. Baharla birlikte çiğdem, kar çiçeği, gelincik ve daha birçokları bozkırı renklendirir. Yağış yeterli olmadığı için bunlar haziranda solar, susuzluğa dayanıklı keven, sığır kuyruğu, çoban döşeği, sütleğen, dağ yoncası, kekik, yavşan gibi kökü toprağın derinliklerine kadar inebilen bitkiler kalır. Bunların dışında Koyulhisar bölgesi zengin karaçam ormanıyla örtülüdür. Çoğunluğu Şarkışla ve Yıldızeli sınırları içinde bulunan Akdağlar, yeşil bir orman cenneti halindedir. Yıldızeli'nin Belcik Bucağı çevresi, Hafik, Zara, Suşehri, İmranlı İlçesinin kuzey bölgesi, Zara'nın Bolucan ve Beypınar Bucakları ile Divriği'nin Sincan ve Danişment Bucakları çevresinde meşelikler geniş alanları kaplar⁹⁴.

Bugün nüfus artışı sonucu tarla açmak, konut inşa etmek ve kereste ihtiyacı için gün geçtikçe ağaç kesimleri artıyor. Altmışlı yıllarda şehir içinde hemen her evin bahçesinde veya avlusunda meşe dahil çeşitli meyve ağaçları vardı. Günümüzde insanların göremediği meşe palamudu ağaçları bir metreye varan çaplarıyla Sivas eski evlerinin bahçesinde ikili, üçlü sıralar halinde yer alırdı. Meyvesi olan pelid⁹⁵'in tadı pek hoş olmasa da çocuk halimizle kabuğunu soyar yerdik⁹⁶.

⁹⁴ *a.g.e.*, s. 30-31

⁹⁵ Bir tür Palamut çeşidi.

⁹⁶ 1960' lı yıllarda, Pulur, nam-ı diğer Billur Mahallesi, Hacı Güvendi'nin meyve bahçeleri, Pulur'lu Esat'ın eski baba konağı ve arkasındaki büyük meyve bahçesi ile Kılavuz Mahallesindeki büyük elma bahçesi doğal tadına doyum olmayan mekanlardır. Bu güzelim bahçelerin yerlerinde, bu gün çirkin, çok renkli beton bloklar yükselmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVAS ŞEHRİNİN GENEL FİZİKİ DURUMU

1. ŞEHRİN GENEL YAPISI

Asya ve Avrupa arasında köprü oluşturan Anadolu'nun, eski çağlarından günümüze kadar çeşitli Uluslara ve kültürlere ev sahipliği yaptığı biliniyor. Anadolu'daki birçok büyük şehirler gibi Sivas'ta, Selçuklu, Osmanlı ve daha önceki dönemlere ait önemli bir yerleşim yeridir. Anadolu şehirlerinde fiziki görünüşleri, tarihi eserleri ve insanların yaşama kültürleri açısından ortak özelliklerin genelde yaygın olduğu söylenebilir.

Sivas'ın, eski ipek yolu üzerinde olması, tarihi ve coğrafi yönüyle de jeopolitik açıdan önemini artırmıştır. Şehirlerin fiziki durumlarına bakıldığında, ilk oluşumlarının bir kale civarında, akarsu çevresinde, cami, hamam, bedesten, imaret, anayol, göl ve deniz kıyılarında oluştuğunu görüyoruz.

Sivas'ta şehrin omurgasını oluşturan Selçuklu ve Osmanlı eserlerine baktığımızda, bu eserlerin kim tarafından veya hangi vakıf tarafından yaptırıldığını kapı üzerindeki eski veya yeni yazıyla yazılı kitabesinden okumak mümkündür. Bu eşsiz tarihi eserler, Anadolu'da yardımsever kişilerin oluşturduğu vakıflar tarafından veya çeşitli dönemlerde görev yapan Devlet adamlarının gayretleriyle

yapılmış ve günümüze kadar ayakta kalabilmişlerdir. Bu gün de birçok vakıf kuruluşu insanlık adına hizmet vermeye devam etmektedir.

Sivas'ın fiziki durumunu incelemeden önce, şehri oluşturan eski eserleri şöyle sıralayabiliriz: Cami, mescit, türbe, medrese, mektep, hastane, kütüphane, çeşme, han, hamam, köprü, bedesten, mezarlık ve konaklar sayılabilir.

Günümüzde şehirlerin hızla büyümesi, eski konak ve evlerin yerine sık ve yüksek beton binaların dikilmesi, geçmişteki şehir kültürüne alışan çoğu kişileri düşündürmektedir. Medeni imkânların artışı ve getirisi ne kadar fazla olsa da insan tarihiyle, kültürüyle iç içe yaşamak istiyor.

Bu gün Sivas'ın tarihi dokusu ayakta olmasa, hiçbir yabancı, bina görmeye veya çarşı pazar gezmeye Anadolu içlerine gelmez. Yarım asır önceki gördüğümüz Sivas'ın zengin tarihi yapısıyla bu günkü haline bakıyoruz, elde kalan temel eserlerle insan kendisini mutlu hissediyor. Sivas'a aralıklarla her geldiğimizde, zamana direnen eski yapıların gittikçe azaldığını ve yerlerini yeni nesil apartmanlara, dar caddelere, terk ettiklerini görmeye alışıyoruz. Kimse yeniliğe karşı gelmez. Ama, tarihi değeri olan eski bir yapıyı yıkıp, çıkanları bir çukura doldurmak da güzel olmasa gerektir. Tarihi ve kültür zenginliği az olan ülkeler, değerlerine çok bağlılar. Bizdeki ise tam tersi. Tarih zenginiyiz. Medeniyet zenginiyiz ama pek farkında olmadan, zaman zaman tarihi izleri yok edebiliyoruz.

Selçuklu döneminde başkent, kültürel ve ekonomik bir merkez olarak parlak bir dönem yaşayan Sivas, bu dönemde vakıf kuruluşlarıyla da mükemmeldir. Hatta günümüze kadar ayakta kalan, şehrin örnek mimari şaheserleri bu dönemden kalmadır. Aynı zamanda Osmanlı döneminde de vilayet merkezi olan Sivas, birçok sancak, nahiye, köy ve mezrayı bünyesinde bulunduran sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan önemli özelliklere sahip bir şehirdir. Osmanlı idari yapısında 19.asrın ilk

yarısından itibaren şehir yönetiminde Belediye teşkilatına yer verilmesiyle vakıfların işlevinde azalma olmuştur⁹⁷.

Sivas'ın tarihi yapılarının Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait olduklarını ve günümüzde de bu mirasın –eskiden yıkılanları unutabilirsek- en azından elde kalanların titizlikle korunduğunu biliyor ve görüyoruz.

Şehrin genel görünümü içinde ilk göze çarpan eserler arasında kale, saray, mahkeme binası, konaklar ve evler yer alır. Bunlar, idari ve sosyal açıdan günlük hayatın gerçekleştirildiği mekânlardır. Devlet veya halk tarafından yaptırılmışlardır. Şehrin fiziki bütünlüğünden ayrılamazlar. Bu nedenle onlar hakkında bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Sivas'ın, Kızılırmak sel sularından uzakta, gittikçe yükselen meyilli yayla üzerinde kurulduğunu ve iki iç kale etrafında, enine boyuna büyük bir surla çevrili bulunduğu bilinmektedir. Günümüzde sur ve hisarlardan hiçbir eser kalmayan Sivas kalesinin, Roma – Bizans döneminde mevcut olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Düz bir alan üzerinde yapılan surların çevresi 10500 adımdır. 5 veya 7 kapısının olduğu, 1388 de Timur'a karşı Kadı Burhanettin tarafından surların ve kapıların tahkim edildiğini, surların eteğine hendek kazıldığını ve içinin su ile dolu olduğu, Kayseri yolu üzerinde Kayseri kapı, doğuda palas(halk arasında Bağdat kapısı), Tokmak kapısı(Erzurum kapısı), kuzeyde (Yıldız tarafında) Şalpur (Tokat kapısı) ve Cancun kapısı yer alır⁹⁸.

Şehri tamamen çeviren dış surların içinde iki hisardan bahsedilir. Birisi yüzeyden 40 m. yükseklikte Toprak tepe hisarıdır. Kale-i Cedid denilen mahalleye de adını vermiştir. İki kapısı, bir camisi, zahire ambarı, sarnıcı, mühimmat deposu ve 40 kadar şahi denilen eski topu vardı. Ayrıca 1814'de Alaüddin Paşa'nın yaptırdığı saat kulesi de bu kalede bulunmaktaydı. Evliya Çelebi'nin, Paşa Hisarı dediği, Kale-i Atik denilen ikinci hisar ise, diğer kaleye bir ok menzili içinde ve doğuda bulunmaktadır. Kuzeye ve güneye açılan iki kapılı ve dikdörtgen biçiminde, 1500

⁹⁷ Ömer Demirel, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara, 2000, s.4.

⁹⁸ a.g.e., s.10-11.

adım çevre uzunluğunda bir kaledir. Adı eski kale(Kale-i Atik veya Aşağı Kale) Bunun çevresinde de hendek bulunmaktadır. Valilerin oturduğu Paşa Sarayı da bu kale içindedir. Yerinin bugünkü Hükümet meydanı civarında olduğu ve bu mevkiye bulunan Osman Paşa camii için de saray camisi denildiği kaynaklarda belirtilmektedir⁹⁹.

Sivas merkezde, Dört Yol ağzından¹⁰⁰ güneybatı yönünde Gök Medrese istikametinde uzanan, sağlı sollu dükkânların bulunduğu çarşı mekânına, “Mahkeme Çarşısı” denirdi. Çarşının bittiği ve mahallenin başladığı tatlı su çeşmesinin bulunduğu yerde yol ikiye ayrılırdı. Sağda ve en son sırada bir kahvehane vardı. Yolun birisi Ulu Cami yönüne, diğeri de Cumhuriyet İlk Okulu yönüne giderdi. Halen şehir yerlileri, büyüklerden gördüğü ve duyduğu için bu mekana, Mahkeme çarşısı derler.

Şehrin fiziki yapısında, devletin yaptırdığı kale, saray gibi yapıların dışında, yargı işlerinin görüldüğü ve Kadı Efendinin oturduğu Mahkeme binası¹⁰¹ da yer almaktadır. Sivas Mahkeme binası, Osmanlı Döneminde kendi ismini verdiği çarşıda (Mahkeme Çarşısı) bulunuyordu. Şer’iyye Sicillerinde mahkeme binasının tamiriyle ve masraflarının karşılanmasıyla ilgili kayıtlara rastlanılmaktadır. Mahkeme binasının, Sivas Çarşılarının içerisinde bulunması, Kadının göreviyle alakası açısından tesadüfi olmasa gerektir¹⁰².

Sivas, Orta Anadolu’da Mereküm yaylası eteğinden, hafif bir meyille Kızılırmak havzasına doğru uzanan alanda kurulmuştur. Şehirle, Kızılırmak arasında yaklaşık 3 kilometre mesafe vardı. Tavra boğazından gelen Murdar (pis) ırmak¹⁰³, şehir merkezinden kuzey güney yönünde akar ve Billur (diğeri adı Pulur)

⁹⁹ *a.g.e.*, s.12,14. Aynı şekilde, Hükümet meydanına, büyüklerimiz ve Eski Sivaslılar sarayın önü derlerdi.

¹⁰⁰ Paşa camii önündeki kavşak. 1960’a kadar tek büyük kavşak burasıydı. Halk Dört Yol ağzı derdi

¹⁰¹Çocukluğumuzdan bu güne kadar kullandığımız bu isim halk arasında hala canlılığını korumaktadır.

¹⁰² Demirel, *a.g. e.*, s.14-15.

¹⁰³ Murdar ırmak, şehir merkezinin tüm atıklarını taşıdığı için pis anlamındadır

Mahallesi sınırında Mısmıl (temiz) ırmakla birleşerek güneye doğru bir kilometre devam eder ve Kızılıрмаğa dökülür.. Sularbaşı, Bengiler, gibi Sivas'ın kuzey mahalleleri kaynağa yakın olduğu için ırmak bu bölgede temizdir. Evlerin bahçeleri ve ağaçları arasından kıvrılarak şehir merkezine üstü açık olarak akardı. Renk renk ördekler ırmağın tadını çıkarırdı. Gurup halinde çıkardıkları sesleri hala kulağımdadır. İrmağın karşılıklı iki kıyısında cumbalı ikişer katlı bahçeli Osmanlı mimarisi sıra, sıra evler dizilmişti. Bu evlerin ve ırmağın karla kaplı kış manzarası da güzel olurdu.

Bu günkü Köşk otelin yerinde tarihi bir Konak¹⁰⁴ vardı. Buraya kadar Murdar ırmak üstü açık gelir, cadde altından geçtikten sonra Taşhan yanından açıkta akardı. Sırasıyla yemeniciler, terziler, bezzazlar çarşısının altından geçer, sakatatçıların da altından geçtikten sonra, çürükçülerin, tabakhanecilerin ve Taş Kışla(Behram Paşa Hanı) Askeriye'nin arasından üstü açık akar, ağaç köprüyü geçer, şimdiki Sivas Öğretmen evinin doğu kıyısından Mezbahaneye ulaşırdı. Yandaki bağırsakçıların atığını da alır, Müftülük yeni binasının 100 m. güneyinde “Çat” denilen yerde Mısmıl ırmakla birleşirdi. Şehir ve mezbahane atıklarına rağmen, Mısmıl ırmakla birleştiği yerden Kızılıрмаğa ulaşınca kadar tarım alanlarında sulama yapılırdı.

Sivas Merkezde, 1960'lı yıllara kadar sanayi ve nüfus yoğunluğu fazla olmadığı için, güneydeki lahana, pancar tarlaları ve bostanlar Murdar ve Mısmıl ırmak suyu ile sulanırdı. Irmak yatağı, 1957 'lerde genişletilmeden önce iki tarafı yeşil ve ağaçlarla kaplıydı. Çeşitli kuşları barındırırdı. Göçmen kuşları, kartallar, leylekler, kel leylek denen bir başka kuşlar, ırmak boyunca uçuşur, içinde noksan olmayan, sakatat ve mezbahane atıklarını yerlerdi. Mısmıl ve Murdar Irmak tabanından kum çakıl karışımı alınıp, her iki kıyıya atılarak iki taraflı yüksek set oluşturulmuştu. O dönemde çakıl taşı yığını üzerinde zor yürünürdü. Bu gün aynı setler, yarım asır sonucunda topraklaşmış ve üzerinde bitkiler oluşmuştur. Taş

¹⁰⁴ Sivas Belediyesi, Belediye ve itfaiye hizmet binası olarak da kullanılırdı.

Kışla¹⁰⁵ yanından Çürükçülere¹⁰⁶ giden yol üzerinde, şehrin at arabaları ve faytonları, Murdar Irmağa girer, içinde dolaşır ve atlar su içerdi. Kirli suyu içmelerine ve hasta olmamalarına şaşırırdık. Bu gün Murdar ırmak, üzeri tamamen kapanmış ve arıtılmıştır. Irmak suyu, bostanlara kadar çimenlerden süzülerek toprak hendeklerle ulaştığından, su içilecek kadar berrak olmaktadır.

Mısmıl ırmak, şehrin doğu yönünden gelir, Çat'ta¹⁰⁷ Murdar ırmakla birleşirdi. Temizdi ve Yukarı Tekke önündeki salatalık tarlalarını sulardı. Sivas salatalığı lezzetli olurdu. Satarken, “*tekke önü salatalığı*” denilmesi pek meşhurdur. Bu gün az da olsa aynı tarım yapılmaktadır. Mısmıl ırmak havzası günümüzde “Aksu” projesiyle elden geçti. Şehir sınırları içinde Mısmıl ırmak yatağı, yakın zamanda beton havza içine alındı. İçme suyu gibi temiz bir şekilde akıyor ve Kızılırmak'la buluşuyor. İki yakası da oturmaya, gezinmeye elverişli yeşil bahçe haline dönüştürülmüştür.

Şehir Merkezinin en yoğun alanına, “Hükümet Meydanı”¹⁰⁸ denilmektedir. Kaynaklarda, bu bölgede eskiden Sivas Vali Paşalarının oturduğu bir sarayın bulunduğu belirtildiğinden, bu söylemin günümüze kadar, bölgedeki eski Paşa sarayından geldiği düşünülebilir.

Kızılırmak, şehrin 3 kilometre güneyinden Eğri köprü ve demir yolu köprüsünü geçtikten sonra şehri terk eder. Nehir yatağı eski yıllardan kalma düzensizdir. Bazı yerlerde taşlarla set oluşturulmuştur. Şehirdeki büyüme sonucu binalar bu gün, ırmakla arasındaki 3 km. mesafeyi doldurduğu gibi, nehrin güney yamaçlarına da sıçramış durumdadır. Toplu Konut İdaresi konutları, Cumhuriyet Üniversitesi ve Karşıyaka semti bu bölgede yer almıştır. Kızılırmak yatağının düzenlenmesi büyük proje ve maliyet gerektirmektedir.

¹⁰⁵ Behram Paşa hanı.

¹⁰⁶ Eski binalardan çıkan ve İ denilen direk, kalas satıcılarının bulunduğu alana verilen ad

¹⁰⁷ Bugünkü, müftülük binasının 100 metre güneyi

¹⁰⁸ 1960'lı yıllara kadar büyüklerimiz bu alanı “Sarayın Önü” olarak isimlendirirlerdi.

1960 lı yıllara kadar, Murdar ve Mısmıl ırmaklar, ilkbaharda yataklarını doldurur ve çevre tarlalara taşardı. Her bahar mevsiminde, iki ırmağın birleştiği çat noktasına gider, rengi kızıla dönen ve köprünün en üst noktasına kadar dolan ırmağın sesli, hızlı akışını toplu halde halk seyrederdi. Kızılıırmağın taşması daha tehlikeli olurdu. Şehre yakın güneydeki tarlalar, su altında kalırdı. Zamanımızda bu taşma ve debideki doluluk yoktur.

2. SİVAS'TA İLK MESCİTLER VE MAHALLELER

Şehir dediğimiz sosyal topluluk yerleşmiş ve gelişmiş bütün toplumların çekirdeğini meydana getirmektedir. Dolayısıyla siyasi, ekonomik, kültürel ve dini açıdan en yoğun faaliyetler tarihten günümüze bu merkezlerde toplanmıştır. Tüm faaliyetlerin icrası için, şehir toplumunun meydana getirdiği maddi yapılar, başka bir deyişle, şehrin fiziki yapısını oluşturan birtakım sosyo-kültürel ve ekonomik unsurlar gereklidir. Bunlar; başta yönetim ve savunma binaları olmak üzere dini ve kültürel yapılar, çarşı-pazar gibi ekonomik yapı ve bölgeler, toplumun barınma ihtiyacını karşılayan evler, yeşil alanlar ve yollardır. Tabii bütün bunları içinde barındıran mahalleler de şehrin önemli birimleridir¹⁰⁹.

Osmanlı şehrinde mahalle, sadece fiziki bir mekân olmaktan öte, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışından sorumlu, sosyo- kültürel, ekonomik, dini ve hatta siyasi dayanışma içinde olan kişilerden oluşan bir topluluğun yaşadığı bölgedir. Bir başka tanımla, aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimidir¹¹⁰.

Benim ve atalarımın on yıllardır, nüfusa kayıtlı olduğumuz mahalle Billur (Pulur) mahallesidir. Yukarıdaki tarife bire bir uyan bir toplum hayatını o

¹⁰⁹ Demirel, *a.g.e.*, s. 15-16.

¹¹⁰ *gös. yer.*

dönemlerde toplumsal olarak yaşadık. Mahalle camisinin adı da hala kayıtlarda “Pulur, tahta minareli camii diye geçmektedir. Mahalle ve mescit aynı adı almıştır. İnsanlık, yardımlaşma, saygı, sevgi, samimiyet, kardeşlik vb. gibi değerler canlı ve içten uygulanırdı. Çıkar sağlama, yalan konuşma, bir diğerine yan gözle bakma, gönül kırma, asla geçerli olamazdı. 1960lardan sonra taşradan, şehre göç hızlanmıştır. Eski mahallelerde yeni simalar, değişik kültürde insanlar bir araya gelince zamanımızdaki mahalle ortamı o dönemlerden itibaren oluşmaya başlamıştır. Mahalle tanımını yapıp, bir mahalle ile de örnek verdikten sonra, Osmanlı şehirlerinde mahallelerin ad almasına neden olan sebepleri şöyle sıralamak mümkündür:

- 1.Mahallede oturanların daha çok geldikleri yerlerin isimleriyle anılmaları,
- 2.Derviş ve Şeyh isimleri,
- 3.Şair ve alim isimleri,
- 4.Esnaf isimleri,
5. Çarşı ve Pazar isimleri(Saman pazarı, at pazarı gibi)
6. Cami, türbe, mescit, medrese ve imaret isimleri,
- 7.Bulunduğu coğrafi mekandan kaynaklanan isimler.
8. Şehre hizmet etmiş devlet adamlarının isimleri.

Mahalle isimlerinin konulmasında etkili olan bu özelliklerin benzerlerini tüm Osmanlı şehirlerinde görmek mümkündür. Fakat, temelde kültürel ya da ekonomik unsurların, şehirlerin fiziki yapılarının oluşmasında ana etken olduklarını söyleyebiliriz. Cami, medrese, mescit vb. eserlerin bulunduğu mahallelerin şehrin kültürel coğrafyasını, bedesten, çarşı, han, hamam ve pazar gibi yerlerin ise, şehrin ekonomik coğrafyasını oluşturduğu görülür. Sivas mahalleleri hakkında dünden bu güne kadar temel kaynaklar olan Vakfiyeler, Tapu Tahrir defterleri, Şeriye sicilleri, Hurufat defterleri ve Seyahatnamelere göre tespit edilen genel çerçeve şöyle çizilebilir: Selçuklu, İlhanlı ve Eratna dönemi bilinen13 mahalle, 1454-1455 Fatih döneminde on adedi müslim ve altı adedi gayr-i müslim olmak üzere on altı

mahalleden oluşmaktadır. 1519-1520 Yavuz Sultan Selim döneminde ondört adedi Müslim ve altı adedi gayr-i Müslim olmak üzere yirmi mahalle, 1553-1554 Kanuni döneminde yirmi altı adedi Müslim ve altı adedi gayr-i Müslim olmak üzere otuziki mahalle, 1787 tarihli Şeriyye sicilinde 55 mahalle, 1827,1831,1839 sicil kayıtlarında ise 59 mahalle ismi geçmektedir¹¹¹.

Timur istilasında mimari yapılar, insanlar zarar gördüğü gibi, Ulu camii¹¹², Şeyh Çoban Zaviyesi ve diğer mimari yapıların vakfiyelerinin işgal ve yıkımda zayi olduğu belirtiliyor. Fatih döneminde mahalle-i mescid-i camii ismiyle geçen yer, Ulu camiinin bulunduğu mahalledir. Çarşıya bitişiktir. Merkezi yerdedir. Kale-i Atik'in güneyindedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında buraya "Ulu Anak" denmiş ve günümüze kadar bu isim gelmiştir. Anadolu'da, birçok şehirlerde Cami-i Kebirler ve çevresinde eski mahalleler mevcuttur. Mahalle-i mescid-i Hoca İmam, Sivas'ın en kalabalık mahallesidir. Hatta kurucusu Hoca İmam'ın, mescide bitişik¹¹³, mezarının bulunduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Bu mahallenin çevresi gayri Müslim mahallelerle çevrilidir.

Hoca Ulu Bey, Mahkeme Çarşısı çevresinde, Tokmak ve Paşa Bey mahalleleri arasında yer alır. İlk kez 1454 - 1455 kayıtlarında geçer, çarşının büyümesiyle mahalle ileri tarihlerde kalkmıştır. 1519-1520 tahririnde, 6 yeni mahalle teşkil edildiği görülmektedir. Bunlar: Yenice Mescit, Himmet Sofu Mescidi, Mescid-i Ganem, Billur, Karagedük ve Emir Ali Hacı mahalleleridir. 1576 Evkaf Defterinde Mescid-i Mahalle-i Billur şeklinde kaydedilmiştir. Muhtemelen Sivas civarında bulunan Ganem köyünden gelenlerin kurduğu Ganem mahallesi, Cumhuriyet dönemine kadar gelebilen Müslim mahallelerinden birisidir. Daha sonra Billur¹¹⁴ mahallesine katılmıştır. 1500-1501 yıllarında kurulduğu anlaşılan Billur mahallesi mescidi ve mahallesinin günümüze kadar ulaşabildiği görülmektedir¹¹⁵.

¹¹¹ *a.g.e.*, s.16-17.

¹¹² Cami-i Kebir

¹¹³ Önceleri bitişik iken sonraları içeriye alınmıştır.

¹¹⁴ Nam-ı diğer Pulur mahallesi

¹¹⁵ *a.g.e.*, s.28-29.

Sivas'ın eski mescit ve mahallelerinden; Himmet Sofu Mescidi, 1514' de Kerim Çavuş tarafından yapılan Kerim Çavuş Mescidi, Yahya Bey Mescidi, 1553-1554 tarihli Tahrir defterinden yeni kurulduğu anlaşılan mahallelerden bir diğeri de Mescid-i Veled Bey'dir. Toprak Kale'nin Ulu Camii'ye bakan yönünde, Hasan Paşa hamamı¹¹⁶ çevresinde oluşan mahalleye, bu mescidin ismi verilmiştir. Veled Bey Mahallesi, son dönemlerde Camii Kebir Mahallesiyle birleşmiş ve bu gün Uluanak Mahallesi adını almıştır¹¹⁷.

Mahalle camileri genelde ahşap olduğu için, esas yapılarıyla ayakta kalamamışlar, ancak onarımlarla, kısmen değişime uğrayarak bu güne gelebilenler az sayılmaz. Kimilerinin de minaresi eski halini korumuş, bina ise onarım veya yenileme görmüştür.

Sivas'ta eski mescitler civarında oluşan ve genelde mescidin adını alan mahalleler, Cumhuriyet döneminde yapılan düzenlemeyle bitişiğindeki mahallelerle bütünlük oluşturmuştur.

1553- 1574 tarihleri arasında büyük oranda nüfus artışı olan ve bünyesinde "29 dervişan" ile diğer mahallelerden farklı bir özelliğe sahip Hacı Zahid mahallesi, Cumhuriyet döneminde, komşu olduğu Yiğitler mahallesi sınırlarına dahil edilmiştir. Ayrıca, Abdolvahap Gazi'nin¹¹⁸, Mısmıl ırmağa yakın bir bölgesinde teşekkül eden, Mescid-i Musa Mahallesi, 1574 tarihinden itibaren Kılavuz ismini almıştır. Günümüzde bu isimle anılan mahalle ve camiin 1706 lardan itibaren aynı özelliği taşıdığını görüyoruz. Bir başka örnek: 1514 tarihinde Kerim Çavuş ailesi tarafından, tamamen gayr-ı Müslim nüfusun meskûn olduğu Kaleardı mahallesine yaptırılan mescid, 1574'te bir mahalle olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Toprak Kale(Kale-i Cedid) 'nin güneyinde Şeyh Çoban ve Kaleardı mahalleleri arasında yer

¹¹⁶ Günümüzde Eski Hamam olarak bilinen mahal.

¹¹⁷ *a.g.e.*, s.32.

¹¹⁸ Yukarı Tekke Camiidir. Adını, içerisinde bulunan Yatır'ın adından almıştır.

alan Kerim Çavuş mahallesi, yeni bir nüfus yerleşiminden ziyade, Şeyh Çoban mahallesinden bölünmek suretiyle teşekkül etmiş olsa gerekir. Zira, 1553-1554 tarihlerinde 80 hane olan Şeyh Çoban mahallesi, 1574 'te 36 haneye düşmüştür. Sonraki yıllarda Kaleardı mahalle sınırlarına dahil olduğu anlaşılan, Kerim Çavuş Mahallesinin yalnızca aynı isimle anılan mescidi 1200 (1785- 1786) tarihinde yenilenmek suretiyle ayakta kalabilmiştir¹¹⁹.

3.XVII-XVIII. YÜZYILLARDA MAHALLELER

1574 tarihli tahrir defteri Sivas şehri için tahrir döneminin son örneği olmuştur. Bu nedenle şehir hakkındaki bilgiler bu tarihlerden itibaren azalmaya başlamıştır. 1600 den itibaren Sadrazam Bayram Paşanın su vakfı, 1650 lerde Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve 1693 tarihli muhasebe kaydı, Sivas Şehri mahalleleri ve diğer eserleri hakkında en teferruatlı bilgileri içerir¹²⁰.

Ayrıca, 1550 sonrasında kurulan vakıflar da bilgileri tamamlayıcı mahiyettedir. Bayram Paşa, Sivas'a geldiğinde daha önce Mereküm Yaylasından getirilen su yollarını ve şehirdeki çeşmeleri tamir ettirmiştir. 1637 tarihli bu belgeden, Sivas'ta iskan faaliyetlerinin hala mescid ve mahalleler tesis edilmek suretiyle devam ettiği anlaşılmaktadır. Bahis konusu belgede toplam 11 mahalle ve 14 mescit ismi geçmektedir. Bunlardan Küçük minare, Balak, Demirciler ardı¹²¹ ve Meydan mahalleleri ilk defa tespit edilen mahalleler olup, Küçük Minare¹²² ve Demirciler ardı, daha sonraki yıllarda da mahalle olarak yer almışlardır.¹²³ Günümüze kadar da gelmişlerdir.

Evliya Çelebi de 17. asrın ortalarında geçtiği Sivas şehri hakkında sıhhatli bilgiler veriyor. Çelebi, şehrin 40 mahalle olduğunu ve bunlardan Ulu Cami, Hacı

¹¹⁹ *a.g.e.*, s. 34-37.

¹²⁰ Demirel, *a.g.e.*, s. 39.

¹²¹ Temürcüler ardı

¹²² Güdük Minare

¹²³ Gösterilen yer.

Zahid, Palas, Billur, Şeyh Çoban ve Kaleardı gibi eski mahallelerin yanı sıra, ilk defa adı geçen Ağcabölge, Bab-ı Kayseri, Örtülüpınar, Baldırpazarı, Oğlançavuş, Ağadeğirmeni¹²⁴, Bezirci Tarlası¹²⁵, Çarşı ve Meydan mahallelerinin isimlerini de vermektedir. Ayrıca Toprak kalede¹²⁶ 200 ve Paşa Hisarında¹²⁷ de, 300 ev bulunduğunu zikretmektedir. E.Çelebi'de Oğlan Çavuş diye belirtilen mahalle, ilk defa 1573 tarihli Ahmet Bey vakfiyesinde Bostan Çavuş mevki olarak geçmektedir. 1693 tarihli Sivas Eyaleti Evkaf Muhasebe Defteri, şehirdeki yeni iskan ve yerleşmelerin 17. asrın sonlarında da devam ettiğini göstermektedir. Bu tarihte ilk defa adı geçen Küçük Bengiler Mahallesi ve mescidi, şehrin kuzeyinde Murdar Irmak boyunda yer almıştır. Mahalle mescidi, 1705 tarihinden sonra Hacı Hüseyin camii olarak kaynaklarda geçmekte ve 1883 tarihine kadar hakkında muhtelif bilgilere rastlanılmaktadır¹²⁸.

İlk defa 1706 da kaynaklarda yer alan ve 19. asır içinde Sivas'ın en büyük mahallesi haline gelen, Ece mahallesinde Hacı İbrahim Ağa ve Küçük Sipahioğlu isminde iki mescid bulunuyordu. Bunlar hakkında 1906'ya kadar çeşitli bilgilere rastlanmakla beraber, Ece mahallesinde bu gün bulunan Ece Mahallesi camiinin eski camilerden birinin yerine yapıldığı tahmin edilmektedir. Şehrin kuzeyindeki Şalpur kapısı ile Cancun kapısı arasında kalan Gökçebostan mahallesinde 1713 den itibaren Bağcızade Ömer Ağa mescidinin faaliyette olduğu anlaşılıyor. Aynı bölgede ve yine 18.asır başlarında kurulan Bahtiyar bostanı mahallesinde ise, Korkmazoğlu mescidi

¹²⁴ Akdeğirmen

¹²⁵ Akdeğirmen sınırındadır

¹²⁶ Sivas kalesi

¹²⁷ Kale-i Atik

¹²⁸ a.g.e. , s.40-41. Yeni kurulan mahallelerden Örtülüpınar ve Ağcabölge , Toprak kalenin kuzeydoğusunda ,İstasyon caddesi çevresinde kurulan ve günümüzde Örtülüpınar ismiyle anılan mahalledir. Baldırpazarı , daha önce kurulan Kepenek mahallesiyle Kale-i Atik kapısı çevresinde kurulmuştur. Üryan-ı Müslim ve Üryan-ı Zimni, birleşmek suretiyle Sularbaşı ismini almıştır. 1572 tarihli Mahmut Kethüda vakfiyesinde, Ak nam-ı değirmen olarak geçen, Evliya Çelebi'de Ağa Değirmeni ve 1700 sonrasındaki belgelerde ise Akdeğirmen olarak yer alan mahalle günümüzde hala aynı isimle anılmaktadır. Kayseri kapı, ilk defa Evliya Çelebi'de mahalle olarak görülmektedir. Surların içinde kalan ve en batıdaki son mahalledir. Toprak kale ve Sigorta Hastanesi yerinde ve İstasyon civarındadır. Şehrin batısında sur kapısı olarak bilinir. Evliya Çelebi'nin mahalle olarak belirttiği Çarşı ve Meydan, diğer kaynaklarda mahalle olarak belirtilmemiştir. Ancak, Tokat ve Kütahya'da Meydan ismiyle mahalle vardır.

vardı. Bu mahalle ve camii günümüze kadar gelebilmiş ve halen aynı isimle bilinmektedir¹²⁹.

Biri birine sınır olan Ferhatbostanı, Hamurkesen ve Keçibula mahalleleri, Cumhuriyetin başlarından itibaren birleşerek Ferhat bostanı adıyla günümüze kadar gelmiştir. Aynı mahalleye sınır olan ve 1703 tarihinden sonra kaynaklarda geçen Hacı Veli Mahallesi ise, 1 cami ve 2 mescidin varlığı bilinmektedir. 1824 de Fertellizade Hacı Mehmet ve kardeşleri tarafından yaptırılan camii, günümüzde hala mevcut ve Fertellizade camii olarak biliniyor. Mahalledeki mescidler ise Hacı Halil ve Sipahizade mescidleri olarak bilinmektedir. Hacı Veli Mahallesi, önce Hacı Zahid mahallesiyle birleştirilmiş ve sonra da Yiğitler ismini almıştır. Hurufat defterlerinin kaynaklık ettiği yaklaşık bir asırlık bu dönemde kurulan 17 mahalleden 11 tanesi şehrin dış çevresinde oluşmuştur. Bunların bir kısmının çevre köylerden gelenlerce kurulduğu anlaşılıyor. Bir kısmı da coğrafi özellikte isim taşıyor. Fakat büyük çoğunluğun, önceki asırlarda olduğu gibi, bir mescit veya mescit banisinin isimleriyle adlandırıldığı müşahede olunmaktadır. En kalabalık mahalleler, bu dönemde kurulmuştur. Kenar mahallelerin iskân sahaları, merkezdekilerden fazla olması, büyümelerini hızlandırmıştır. 16. asırdaki 40 mahalle, bu dönemde 50 ve daha yukarıya yükselmiştir¹³⁰.

4. XIX. YÜZYILLARDA MAHALLELER

Hacı Mahmud, Hamamardı, Osman Paşa mahalleleri ilk defa bu dönemde kaydedilmiştir. Şehirdeki mahalleler toplu halde 1788, 1790, 1827, 1828, 1831 ve 1839 tarihli sicil kayıtlarında verilmiştir. Sürekli artış sonucu mahalle sayısı 59' a ulaşmıştır. Ayrıca bu dönemde hane sayıları da tespit edilmiştir. 1787- 1827 arasında 10 yeni mahalle ismine rastlanılmıştır. Mahalle ve mescid olarak Cumhuriyet dönemine kadar gelen Osman Paşa mahallesi, son dönemde sınırı olan Örtülüpınar

¹²⁹ a.g.e., s. 42-43.

¹³⁰ a.g.e., s.44 – 45. Irmak kenarında bulunan mahallelerin sık sık sel sularından tahrip ve zarara uğradığı ve bazı vergilerden muaf tutulduğu kaynaklarda yer almaktadır.

mahallesiyle birleşerek, bu isimle anılmaya başlamıştır. Sofu Himmet ve Hacı Mehmet mahalleleri birleşerek Mısmıl Irmak adını almıştır. Kale-i Cedid ve Kale-i Atik mahalleleri, Sivas'ın iki iç kalesinin çevrelediği, ilki bu günkü Toprak Tepe çevresini, ikincisi ise Şifaiye, Buruciye ve Kale camiini içine alan bölgede teşekkül etmişlerdir. Sivas valisi ve askeri erkânın, Kale-i Atik¹³¹ de oturdukları biliniyor. Kale-i atik, Hoca İmam ve Bazar mahalleleriyle birleşip, Eski Kale ismiyle günümüze gelirken, Kale-i Cedid, Kaleardı mahallesiyle birleşerek, bu isimle varlığını sürdürmüştür¹³².

Sivas çarşılarının toplandığı şehir merkezinde, Sarıseyh mahallesinin kuzey cephesine sınır olan Hamamardı mahallesi, Cumhuriyet dönemine kadar varlığını korumuş ve Sarıseyh'le birleşerek bulunduğu mevkiye izafeten Çarşıbaşı ismini almıştır¹³³.

1827 de Sivas'ta bulunan toplam 59 mahalleden, 39 adedinde Müslim ve gayri Müslim ahali beraberce yaşıyordu. Geri kalan 20 mahallede ise, sadece Müslim halk meskûn bulunuyordu. Mahalle-i Mescid-i Tokmak, Hoca Ulu Bey, Hoca İmam, Paşa Bey, Palaslu, Hoca Hüseyin ve Hacı Emir Mahmud mescidlerinin, 1454-1455 lerde var oldukları tespit edilmekte, ancak kuruluş tarihleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.¹³⁴ Şehir merkezinde meydan denilen yerde bulunan Hasan Paşa camii, Osmanlı döneminde yapılan en önemli eserlerden birisidir. Camii, Kanuni'nin vezirlerinden Sivaslı Koca Hasan Paşa tarafından H. 972-M.1565 tarihinde yapılmıştır. Halk arasında bulunduğu mevkie izafeten “meydan camii” olarak bilinir. Camiinin Sivas için bir önemi de vakıf tarafından vaiz olarak Zile Şeyh Kara Şemsettin'in tayin edilmesidir. Camii ve yanındaki Şems'in türbesi günümüze kadar gelebilen sağlam yapılı eserlerdir¹³⁵.

¹³¹Paşa Hisarı

¹³² a.g.e., s. 45-46.

¹³³ gös. yer.

¹³⁴Kuruluş tarihi, inşa edilme tarihi olmalıdır.

¹³⁵ a.g.e., s.47-49.

Kale camii¹³⁶ ise, III. Murad vezirlerinden Mahmud Paşa tarafından H.988-M.1580 tarihinde Kale-i Atik denilen Paşa Hisarı içinde yapılmıştır. Başta vali olmak üzere mustahfız, dizdar ve sipahi gibi askeri zümrenin oturduğu Paşa Hisarı, vakıf tarafından yaptırılan cami, hamam, dükkan vb. eserlerin varlığı ile daha ileride “Kale-i Atik” ismiyle kaynaklarda geçecek mahallenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Böylece askeri kişilerin oturduğu bir mahal, sivillerin de iskânına açılmış oluyordu. III. Murad dönemi, Sivas için imar ve şehircilik bakımından en yüksek seviyeye geldiği bir dönem olmuştur. Sivas’ta çarşıların bulunduğu bölgede sayısı yaklaşık 14 ü bulan, en büyük ve en eski cami ve mescidlerin yer alması tesadüfî olmasa gerektir. Ayrıca çarşıları içine alan mahallelerin oldukça fazla nüfusa sahip oldukları anlaşılmaktadır¹³⁷.

Cami ve mescidlerin yoğunlaştığı diğer şehir kesimi ise, şehrin güneyinde yer alan bölgedir.¹³⁸ Sayıları ona yakın cami ve mescidin bulunduğu bu bölgede, daha çok Müslüman nüfusunun meskûn olduğu mahalleler yer almaktadır. Bu ikinci bölge, bir bakıma, Osmanlı öncesi¹³⁹ dönemde daha ziyade gayri Müslimlerin oturduğu iç mahallelerin dışında oluşturulan dış mahalleler hüviyetinde olmalıdır. Osmanlı öncesinde şehirde Cuma namazı kılınan yegane camii, Ulu camii¹⁴⁰ idi. 1565 den itibaren Sivas’ta yaptırılan Hasan Paşa, Mahmud Paşa, Ali Ağa(H. 998) de Behram Paşa oğlu, Mustafa Bey tarafından inşa olunmuştur. Mahkeme çarşısındaki, şimdiki ismiyle Yeni cami, 400 yıl içinde üç ayrı zamanda, ayrı kişiler tarafından onarım görmüş ve farklı isimler almıştır¹⁴¹.

5.ZAVİYE MAHALLE İLİŞKİSİ

¹³⁶ Mahmud Paşa Camii

¹³⁷ *a.g.e.*, s. 49-50

¹³⁸ Yahya Bey, Pulur- Billur- Üçler Bey- Çayırağzı, Gök Medrese bölgeleri.

¹³⁹ Danişment, Selçuklu, İlhanlı ve Eratna.

¹⁴⁰ Cami-i Kebir

¹⁴¹ *a.g.e.*, s. 51-52.

Sivas şehrinin fiziki yapısının oluşumunda önemli bir fonksiyonu yerine getiren bir sosyo-kültürel ve dini müessese de zaviyelerdir¹⁴².

Osmanlı Devleti genelinde veya Sivas ölçeğinde zaviye; herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin idaresi altında toplu olarak yaşadıkları, gelip geçen yolculara yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina yahut bina topluluğunu ifade etmektedir. Zaviye vakıflarında ibadet dışında, ayrı binada veya yakınında bulunan camilerde eğitim şartı vardır. Cami imamı, mektep hocası veya bizzat zaviyedarların tedris yaptırdıklarına rastlanılmıştır. Nitekim, Melik A'cem ve Şahin Baba zaviyedarları için Cami-i Kebir ve Hasan Paşa camii¹⁴³ lerinde tedris şartı konmuştur. Ayrıca Şeyh Şemseddin ve Ali Baba zaviyelerinde olduğu gibi, bizzat zaviye şeyhleri mektep inşa ettirmekle beraber, vakıflarını da tesis etmişlerdir. Hatta kütüphane vakfetmek suretiyle, zaviyelerde gerçekleştirilen halk eğitiminin yanın da okul eğitimi de zaviye şeyhleri tarafından teşvik edilmiştir. Yine Şemseddin Sivasi de görüldüğü üzere bir zaviye şeyhi ve aynı zamanda bir tarikat kurucusunun, çok sayıda kitap telif etmesi de eğitim faaliyetlerinin farklı yönünü göstermektedir¹⁴⁴.

Zaviyelerin, o dönemlerde gelen giden yolculara sosyal ve eğitimsel hizmetleri olduğu gibi, halkın bilimsel eğitimine katkılarını da görüyoruz. Şeyh denilen liderlerin, hem dini hem de pozitif bilimlere vakıf olduklarını, Şemseddin Sivasi de olduğu gibi yazdıkları bir çok eserlerin günümüze kadar geldiğini biliyoruz. Sivas zaviyelerinin hemen hepsinde ayende ve revende¹⁴⁵ yolculara hizmet verildiği, ancak zaviye binalarının önemli bir kısmının 18. ve 19. asır içerisinde harap olup ortadan kalkması üzerine, zaviyedarlar tarafından kendi konaklarında aynı hizmetlerin yapılmaya çalışıldığı görülmektedir¹⁴⁶.

¹⁴² a.g.e. , s. 56.

¹⁴³ Meydan camii

¹⁴⁴ a.g.e. , s. 149-150.

¹⁴⁵ gelip- geçen

¹⁴⁶ gös. yer.

Osmanlı dönemi boyunca Sivas şehrinde mevcut olan toplam 27 zaviyeden 22 adedi 1700-1850 tarihleri arasında faaliyetlerini sürdürmüştür. 1700 öncesindeki mevcut zaviyeleri ise tespit veya tarih itibarıyla, Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemi olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Osmanlı öncesinde şehirde kurulduğu bilinen 9 zaviye vardır. Bunlar; Abdulvahap Gazi, Hacı Abdurrahman, Darür- Raha, Hangah-ı Tokmak, Şeyh Çoban, Ahi Emir Ahmed, Şeyh Erzurum, Yağbasan ve Şeyh Hasan zaviyeleri olarak sayılabilir. Bu zaviyelerin şehri bir bakıma kuzey- güney ve doğu yönünde kuşattıkları görülür. İlki Şehrin doğusunda, Mısmıl ırmakla bitişik, Akkaya ismiyle bilinen yüksek tepe üzerinde bulunan Abdulvahap Gazi zaviyesi, şehri adeta bir bekçi misali gözlemektedir¹⁴⁷.

Bu türbenin güneyinde ve Mısmıl ırmağın doğusunda Hacı Abdurrahman Rahti zaviyesi yer alır. Şehrin güneyinde, Bağdat yolu ile Mısmıl ırmağın Murdar ırmakla birleştiği bölgenin batısında bulunan Darü'r Raha ve daha güneyinde sur dışında ise, Şeyh Erzurum zaviyesi bulunur. Aynı bölgeden batıya gidildiğinde Kale-i Cedid'in güneyinde sur içinde Şeyh Çoban zaviyesi vardır. Burası aynı zamanda bir sınır mahallesi durumundadır¹⁴⁸.

Ahi Emir Ahmed Zaviyesi ise, bugünkü türbenin bulunduğu mevkide eski ismiyle Tokmak mahallesinde yer alır. Diğer zaviyelere göre şehrin daha içerisinde¹⁴⁹ ve vakfiyesinden anlaşıldığı üzere çarşı ve pazarın içerisinde. Şehrin kuzeyinde 16. asra kadar iskân bölgesinin dışında kalan ve Eratna döneminde kurulduğu bilinen Şeyh Hasan Zaviyesi bulunur. Günümüzde bütün heybetiyle

¹⁴⁷ a.g.e. , s.57- 58.; Zaviye kurucusu olarak bilinen Abdulvahap Gazi türbesi (zaviye) ve camii, II. Beyazıt zamanında Ahmet Paşa tarafından yaptırılmış ve görevli tayin edilmiştir. Türbede, Abdulvahap Gazi'nin yanında, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Beyazıt ve oğulları Osman, Orhan ve Abdullah'ın mezarları da vardır. Kanuni ve oğlu Beyazıt'ın karşılıklı yazdıkları mektup metni ve öldürüldükleri tarih, sandukaların bulunduğu bölümde halen mevcuttur.

¹⁴⁸ a.g.e. , s. 58-59. Halk arasında Şeyh Çoban Veli denilen, Şeyh Hüseyin Rai türbesi bu gün şehir içinde kalmıştır. Yanında, çeşmesi ve mescidi vardır. Bulunduğu mahalleye adını vermiştir. Şeyh Çoban Mahallesi olarak geçer. Elli yılı aşkındır, bu çeşmeden ben dahil, herkes su içer. Kitabeleri eski yazıdır. Tarihi, 772 (1370) kadar gitmektedir. Necmeddin Kübra'nın Halifelerinden olduğu anane olarak belirtilmektedir. Şeyh Çoban zaviyesi, 1454 tarihli tahrirde ilk Sivas mahallelerine de ismini vermiştir.(Aynı eser, aynı yer.) II.Abdülhamit döneminde türbenin yeniden onarım gördüğü, eski yazılı kitabenin, Türkçeye çevrilen ve türbede asılı levhada belirtilmektedir.

¹⁴⁹Kurşunlu hamamının karşısında

ayakta olan kurucusunun türbesine halk arasında Küçük Minare veya Güdük Minare denilmektedir¹⁵⁰.

Anadolu'da Ahilerin fazla olduğu şehirlerin biri de, Sivas şehridir. İlk dönem Osmanlı tahrirlerinde; Sivas şehri Ahi zaviyelerinden, daha önce zikredilen Ahi Emir Ahmed Zaviyesi dahil olmak üzere 5 Ahi zaviyesi geçmektedir. Bunlardan Ahi Mecdüddin hariç, diğerleri Osmanlı dönemi sonuna kadar faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Ahi Ahmed Çelebi, şehir çarşılarının en merkezi yeri olan Subaşı¹⁵¹Hanı çevresindedir. Ahi Carullah ve daha sonra vakıf yapan oğlu Ahi Ali ismiyle zikredilen diğer zaviye de, Mahkeme Çarşısı çevresinde yer alan Hoca Ulu Bey Mahallesindedir. Ahi Mecdüddin Zaviyesinde olduğu gibi, Ahi Mehmed Külahduz Zaviyesinin de yerini tespit edemedik. Fakat bu üç Ahi zaviyesinin ticaret merkezinde bulunması, diğerlerinin de aynı bölgede kurulma ihtimalini akla getirmektedir¹⁵².

Kuruluş tarihlerinin yine Osmanlı öncesinde olması ihtimali olan zaviyelerden Şeyh Şahin, Ulu caminin güneyinde bulunmaktadır.¹⁵³Akbaş zaviyesi, şehrin doğusunda Şah Hüseyin mahallesindedir. Türbesi 1996 da tamir edilmiştir. Melik A'cem Zaviyesi ise, şehrin güneyinde sur dahilinde, bugünkü Çayırağı denilen bölgededir. Hacı Şahin Zaviyesi, Salnamelere göre şehrin kuzeyinde “Kabak Yazısı” mevkiindedir. Şehir çarşı merkezinde 1420 tarihli vakfiyeden anlaşılan Hoca Arasta Zaviyesi bulunmaktadır. 16. asırda Sivas'ta kurulan iki zaviyeden ilki, şehrin tam kuzeyinde Cancun kapısı civarında , ileride kendi ismiyle anılacak olan mahallede kurulan Ali Baba Zaviyesidir. Diğerisi ise aslen Zile'li olan, Osmanlı genelinde olumlu tesirleri görülen ve Küçük minare çevresinde kurulan, Şeyh Şemseddin Zaviyesidir. Mezarı, Meydan Camii avlusundadır. Ayrıca, 1553-

¹⁵⁰ gös.yer

¹⁵¹ Lala Sinan Paşa

¹⁵² a.g.e. , s.59-60.

¹⁵³ Eskiden Ulu Caminin güneyi mezarlıktı. Genellikle kurucu şeyhin mezarı zaviye yakınındadır.

1554 tarihli tahrir kayıtlarında yer alan Ali Üryan, namı diğer Ahmet Subaşı Zaviyesi, Kale-i Atik kuzeyinde günümüz Kepenek caddesi civarındadır¹⁵⁴.

Osmanlı dönemi şehirde kurulan ilk zaviye vakfı olan Sarı Şeyh 'ten itibaren ise; zaviye, mescid, çeşme, mektep, türbe ve kütüphane gibi ilavelerle daha zengin bir müştemilat görülmektedir. Şehirde kurulan son dönem zaviyeler ise daha geniş yapılar arasındadır. Bunlar; semahane, çilehane, zikirhane, kebir meydan odası, hücre, mihman odası, şeyh odası, kurbet evi, post odası, havlu, aralık, ahur, kiler, mahzen, odunluk, kahve ocağı, abdesthane, hamam, külhan, samanlık, bahçe, matbah, sofa, tennurhane ve kasır olarak sıralanabilir. Sivas zaviyelerinin müştemilatı 18. asırdan başlayarak, 19 ve 20. yüzyılda hızlı bir şekilde zaviye binaları, mescid, çeşme ve kurucuların türbeleri yok olmaya başlamıştır. Dolayısıyla, hizmet ve fonksiyonu ve eski etkinliğini yitirmiştir¹⁵⁵.

Son dönemlerde tekke ve zaviyelerin topluma kazandırdığı dini ve sosyal etkilerin yerine bilgisizlik ve cehaletin yuvalandığı ve topluma yarar yerine zarar verir hale gelmeleri sonucu tamamen kapatılmıştır. Toplumun dini, kültürel ve sosyal ihtiyaçları, çağın imkânlarına uygun daha kurumsal kuruluşlar tarafından yerine getirilmektedir. Geçmişte kalanlar ise, tarihe olumlu izler bırakan ve bu günlere gelebilmemize ışık tutan saygın kurumlar olarak anılacaklardır.

6. MEDRESE, MEKTEP VE MAHALLELER

Sivas şehrinin fiziki yapısını oluşturan unsurlardan bir başka grup ise, eğitim ve öğretimin yapıldığı medrese, mektep ve muallimhaneler olmuştur. Günümüzde Sivas'a bakıldığında, geçmişten zamanımıza gelebilen en büyük eserler olarak Medreseleri görüyoruz. Günümüze kadar gelebilen bu eserlerin mimari

¹⁵⁴ a.g.e. s, 61.

¹⁵⁵ a.g.e. ,s.68.

görüntülerinde, geçmişin siyasi, ekonomik ve kültürel ihtişamını görmek mümkün olmaktadır¹⁵⁶.

Şehirde Selçuklu döneminden kalma ve günümüzde mimari yapısıyla ayakta kalmış 4 medrese vardır. Sahip Ata Fahrüddin Ali'nin yaptırdığı, Sahibiye,¹⁵⁷ I. İzzeddin Keykavus'un yaptırdığı Darü's-Şifa, Muzaffer Burucerdi'nin yaptırdığı Buruciye ve Şemseddin Cüveyni'nin yaptırdığı Çifte Minareli Medresedir. Osmanlı döneminde bu 4 medreseye ilave olarak sadece bir medrese yapılabilmektedir. 18. asrın sonlarında Himmet Ağa tarafından yaptırılan İhsaniye Medresesi, 1833 tarihinde oğlu Said İbrahim Paşa tarafından tamir edilip, yeni vakıflar yapılmıştır¹⁵⁸.

Gök Medresesi çevresinde oluşan mahalleye, 1454-1455 tarihli Tahrir kayıtlarına göre, Mahalle-i Mescid-i Medrese, daha sonra 1519- 1520 tarihinde Medrese-i Sahip ve 1700 yıllarından sonra Gök Medrese Mahallesi olarak anılmıştır. Gök Medrese mahalle nüfusu 1454- 1455 'te, 10, 1519-1520 de 14, 1553-1554'te 15, 1574 'te 33, 1827'de 61 haneye yükselmesine rağmen, 1831 yılı nüfus sayımında 57 haneye düşmüştür. Osmanlı Devleti'ni ilk yıllarında Şeyh Çoban türbe ve mahallesiyle sınır olan Gök Medrese, 16. asır başından 18. asır sonlarına kadar, güney yönünde yeni mahalleler eklenmesiyle dış mahalle olma özelliğini yitirmiştir. Medresenin; okul, camii, çeşme gibi imkânları nedeniyle çevresindeki iskânı artırmıştır. Hatta 1717'de hatip tayiniyle cuma namazı kılınır hale getirilmiştir. Fakirlere de sıcak yemek çıkarılmış ve ekmek dağıtılmıştır¹⁵⁹.

Gök Medrese Mahallesi, halen Medrese civarında mevcuttur. Şeyh Çoban Mahallesi sınırdır. Hatta iç içe denilebilir. Eski evlerin ve bahçelerin yerine

¹⁵⁶ a.g.e. s. 69.

¹⁵⁷ Minaredeki mavi çiniden dolayı halk arasında Gök Medrese denir.

¹⁵⁸ gös. yer

¹⁵⁹ a.g.e. , s.71.

oturtulan renkli beton bloklar, bu güzelim eseri kuşatmış gibidir. Eserin asaleti ve estetiği, asrın soğuk betonuyla iç içe kalmıştır¹⁶⁰.

Gök Medrese, Vakıflarca büyük onarım gördü. Eser, güçlendi. Ama tarihi izleri, kısmen de olsa çağın izleriyle bütünleşmek zorunda kaldı. Bu eserlerde estetik ve incelik çok önemlidir. Koruma amaçlı Çevre duvarı, çok yüksek olmuştur.

Osmanlı döneminde camilerde yapılan ilk eğitime rağmen, asıl olarak muallimhaneler ve sıbyan mektepleri bu hizmeti yapmak üzere kurulmuştur. Arşiv kaynaklarına göre en eski mektep 1514 tarihinde Kerim Çavuşzadeler tarafından yaptırılmıştır. Bu tarihten itibaren 1850 tarihine kadar Sivas'ta, 34 mektep ve muallimhane ismine rastlıyoruz¹⁶¹.

Mektep sayılarının mahallelere göre dağılımı dikkate alındığında, çarşıların çevresindeki mahallelerde daha fazla olduğu görülmektedir. Hoca İmam, Sarı Şeyh, Küçül Minare mahallelerinde 3'er mektep yer almıştır. Bazı mahallelerde 1'er, bazılarında da mektep ya da muallimhane ile ilgili kayıtlara rastlanmamıştır. Ancak bu mahallelerde cami ve mescidlerin de aynı fonksiyonu yerine getirdiği düşünülmelidir¹⁶².

7. SİVAS İLİ İDARİ YAPISI

7.1. SİVAS'IN GENEL DURUMU

¹⁶⁰ Büyüklerim ve akrabalarımız Pulur mahallesine kayıtlıdır. Ancak, geride kalan yarım asır içinde şehirdeki değişime uyarak, tüm ailemiz Gök Medrese Mahallesine yerleşmişlerdir. Yirmi yıla yakın süredir bu mahallede oturuyorlar. Ne zaman Sivas'a gitsem, pencereden, Medresenin gök mavisi çinilerle süslü minarelerini seyredirim. Taş ve çininin minarelerde, halı dokunur gibi işlendiğini görürsünüz. Yapıyı oluşturan her eski taş üzerindeki motiflerin ayrı ayrı incelenmesi, birbiriyle ve bütünüyle ilgisi araştırılmalıdır.

¹⁶¹ a. g.e., s.72.

¹⁶² gös. yer.

Sivas, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin 1/ 27 sini kaplar. Bu bakımdan, Konya ve Ankara'dan sonra üçüncü büyük ildir. Ülkemizde en fazla köy sayısı bu ildedir. Merkez İlçeye birlikte 12 ilçesi, 32 bucağı, 27 belediyesi, 1280 köyü ve ayrıca 767 mezrası bulunmaktadır.¹⁶³ Sivas Merkez İlçede 35, Ulaş 'ta 3 olmak üzere 38 Mahalle, 5 Bucak,2 Belde,167 köy ve 50 Mezra bulunmaktadır¹⁶⁴.

7.2. İL'İN İDARİ TARİHÇESİ

Sivas'ın tarihi Etiler dönemine kadar uzanmasına rağmen, idari yapısı hakkında bilgi mevcut değildir. Romalıların ilk zamanlarında ise bu bölge Kapadokya ve Pontus idaresine girmiştir. Daha sonra Bizanslılar İl'e hakim olmuşlardır. Şehrin adı (Sebaset) yani Sivas idi. Danişment'liler zamanında, hükümdar Emir Danişment Gazi, Sivas'ı Bizanslılardan alarak burasını (Üssülhareke) yaptı. Bu başşehir anlamına geliyordu. Emir, öldüğü zaman şehrin sınırları Tokat, Amasya, Çorum, Turhal, Osmaniçik, Çankırı, Kastamonu ve çevresini içine alacak şekilde genişlemiştir. Danişment devletinin yıkılışına kadar bu alanda ufak değişimler olmuş, ancak Sivas durumunu korumuştur¹⁶⁵.

Danişmentlilerin yerini bir süre sonra Konya Selçukluları alarak, Sivas'ı önceleri Konya'ya bağladılar, fakat çok geçmeden Sivas yine saltanat merkezi oldu. Amasya ve Kayseri ile birlikte uzun süre bu durum devam etti. Sınırları Anadolu Selçuklularının sınırlarına bağlı olarak zamanla değişik durumlar aldı. Moğolların istilasından sonra Eratna Devletinin egemenliği altında Sivas, yine bir başkenttir. Eratna Devletinin sınırları ise; Kayseri, Amasya, Tokat, Çorum, Develi, Karahisar,

¹⁶³ Sivas İl Yıllığı,Sivas 1970, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁶⁴ *gös.yer.*

¹⁶⁵ *a.g.e.*, s. 38.

Ürgüp, Niğde, Aksaray, Erzincan ve çevrelerini içine almaktaydı. Eratna egemenliğinden sonra Kadı Burhanettin Sivas'a hakim oldu. Sivas Sultanı unvanını aldı. Bu devirde şehrin sınırları Eratna egemenliği devrinden daha genişti¹⁶⁶.

Kadı Burhanettin'in ölümünden sonra, Sivas, çok geçmeden Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1518 de Eyalet merkezi olmuştur. Eyalet Merkezi olmadan önce Amasya'ya bağlıydı. Eyalet Merkezi olunca Amasya, Sivas'a bağlandı. Bu tarihlerde Sivas'a (Eyalet-i Sükra: Küçük Eyalet) veya (Eyalet-i Rum : Anadolu Eyaleti) deniliyordu. 1537 tarihinde Amasya, Sivas'tan ayrıldı. Daha sonra 1551 yılında tekrar Sivas'a bağlandı. Bu devirde Sivas Eyaleti; Paşa Sancağı olan Sivas'tan başka Amasya, Çorum, Yozgat, Divriği, Canikve Arapkir Livalarını da içine almak üzere Orta Fırat havzasından, Orta Karadeniz havzasına kadar uzanıyordu¹⁶⁷.

Kanuni döneminde Sivas bir beylerbeylik merkezidir. Beylerbeyinin (900.000) akçe Has'ı vardır. Ayrıca 48 zeameti ve 928 tımar'ı bulunmaktadır. Beylerbeyi, Aşağı Kale denilen yerde oturmaktaydı. Amasya, Hozat, Canik, Çorum, Divriği, Arapkir ve bir de Merkez olmak üzere 7 sancağı vardır. 1649 yılında Sivas'tan geçen Evliya Çelebi, şehirde 44 mahalle, 18 han, Ulu cami civarındaki Bedestende ise, 1000 dükkân bulunduğunu, yazmıştır¹⁶⁸.

Sivas'ın 1781 de şehir nüfusu; 15-16 bin, 1820 de 50.000, 1826 ve 1838 de 40.000 olarak gösterilmiştir. 1863 yılından sonra yapılan düzenlemede Sivas, vilayet yapılarak kendisine Amasya, Tokat, Şebinkarahisar Sancakları bağlandı. 1873 de Koçhisar(Hafik) ve Şarkışla, 1875 de Yıldızeli, 1886 da Zara ve 1900 de Kangal bucakları ilçe oldular¹⁶⁹

¹⁶⁶ gös.yer.

¹⁶⁷ gös.yer

¹⁶⁸ gös.yer

¹⁶⁹ a.g.e. ,s.39.

1922 de Sancakların kaldırılması üzerine Tokat, Amasya, Şebinkarahisar Sancakları Sivas'tan ayrılıp, müstakil birer il oldular. Sivas'ın ilçeleri; Merkez ilçe, Hafik, Yıldızeli, Darende, Kangal, Aziziye, (Pınarbaşı) Şarkışla, Divriği, Gürün ve Zara idi. 1927 yılında Pınarbaşı Kayseri'ye bağlandı.

1934 de Şebinkarahisar ili, İlçe olunca ona bağlı Suşehri ve Koyulhisar Sivas'a bağlanmıştır. Sivas'ın ilçesi olan Darende' de Malatya'ya bağlanmıştır. 1948'de İmranlı Bucağı ilçe haline getirildi, 1953 de ise Şarkışla'ya bağlı Gemerek bucağı ilçe haline getirildi. Böylece Sivas İl'i merkez ilçe, Divriği, Gemerek, Gürün, Hafik, İmranlı, Kangal, Koyulhisar, Suşehri, Şarkışla, Yıldızeli ve Zara ile birlikte 12 ilçe olarak,¹⁷⁰ 1970'li yıllara gelinmiştir.

¹⁷⁰ gös.yer.

7.3. MERKEZ İLÇE VE TARİHÇESİ

Kuruluş yılı 1922'dir. Yüzölçümü, 3526 kilometrekare, yüksekliği 1275 metredir. Merkez İlçeye bağlı Bedirli, Karaçayır, Karayün, Kayadibi, ve Ulaş olmak üzere beş Bucak vardır. Belediye sayısı Merkez ve Ulaş Bucağında olmak üzere iki dir. Merkez Belediye sınırları içinde 35 mahalle bulunmaktadır. Ulaş Bucağı belediye sınırları içinde ise 3 mahalle vardır. Merkez İlçe köyler toplamı 167' dir¹⁷¹.

7.4. SİVAS MAHALLELERİNDE GÜNDELİK YAŞAM

Yıllar geçtikçe geride kalan zaman ve mekanlar, iç içe yaşadığınız insanlar, olaylar, iz bıraktığından unutulmuyor. Doğup, büyüdüğünüz yer şehir, kasaba veya köy olması pek fark etmiyor. Birçok insanla, bir ortamı paylaşıyor ve orada gününüzü yaşıyorsunuz. İmkânlar farklı olabilir, ama o yerlerin ve yanınızdaki insanların izleri aklınızda yer ediyor.

Pulur¹⁷², Kızılırmak¹⁷³, İmaret, Yahya Bey, Çekiç, Gök Medrese gibi Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine kadar uzanan, doğup büyüdüğümüz, okula

¹⁷¹ Sivas İl Yıllığı, a.g.e., ek kısmı, s. 113.

¹⁷² Billur

¹⁷³ Çayırağzı

gittiğimiz, mahalle maçıları yaptığımız Eski mahallelerin altmışlı yıllardaki gündelik yaşantısından örnekler vererek hatırlamaya çalışalım.

Billur Mahallesi, Adını Billur Mahalle camisinden almış ve günümüze kadar gelmiştir. Kurucusunu tespit edemediğimiz, fakat 1500-1501 yıllarında kurulduğu anlaşılan Billur Mahallesi Mescidinin de içinde bulunduğu mahalle ile birlikte günümüze kadar ulaşabildiği görülmektedir. Ancak mescidin, son asırda yeniden inşa edilmiş, yeni bir bina olduğunu belirtmeliyiz. Mescidin, 1500-1501 tarihli kitabesi hala mevcuttur.¹⁷⁴ Sivaslılar, kendi aralarında “*Bu camiye, tahta minareli cami*” de derler. Caminin hemen doğusunda Billur tepe yer alır. Çocukluğumuzda bu toprak tepeye, “*Paşa Damı*” denirdi. Bu ve çevre mahallede oturan Sivas yerlileri bu ifadeyi kullanırlardı. Kaynaklarda bu damın¹⁷⁵ hangi paşa için yaptırıldığına rastlamadım. Ancak, bu tepenin, 100-150 metre kuzeyinde Behram Paşanın yaptırdığı Behram Paşa Hanı mevcuttur. Ben, bu Hanın Askeri Kışla olarak Süvari Birliklerince kullanıldığını, babamın dükkanına gidip gelirken görürdüm. Ayrıca, Paşa damı çevresindeki ağaçlı ve yeşil alan ile hemen doğudaki murdar ırmak arasında atlı askerler talim yaparlardı¹⁷⁶.

Behram Paşa Hanının, Kışla olarak kullanıldığı, bina girişindeki eski yazılı kitabede de belirtilmiştir.¹⁷⁷ Billur tepe’de eski ahşap evler vardı.¹⁷⁸ Ayrıca, bu tepe’de, alt odasında “*Sarılık hastalığı olanların ziyaret ettiği bir yatır*” bulunan büyük bir konak vardı. Şimdi bu konak yıkılmış ve yatır için özel türbe inşa edilmiştir. Eski evler, çoğu terk edilmiş ve yıkık haldedir. Tepenin çevresi bu gün beton binalarla çevrilmiştir.

¹⁷⁴ Demirel, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁷⁵ Ev anlamında yöresel deyim.

¹⁷⁶ Şimdiki Öğretmen evinin güneyi yani arkasındaki alanda.

¹⁷⁷ Sivas Tarihi ve Anıtları, *a.g.e.*, s.139. Kitabede; Muhkemdir binası lütfunla eyleyelim talimi, Oldu Süvari Askerine Kışla-i Hümayun, Nişancı Zade Mahmud Hamdi. Tarih, 1316(1898-1899).

¹⁷⁸ Mazman, Keçi kılından büyük un çuvalı, at torbası, kaşağı imal eden kişilere verilen addır. Sivas’ta, Osmanlı Döneminde Askeri ve Sivil kesimin bu tip ihtiyaçlarını Mustafa Mazman karşılamış. (Gelini olan Anne Annem Zehra Alkış, vefatı 1989) Dükânı, devrettiği 1960 lı yıllarda Mumcular kıraathanesi karşısında görmüştüm. Yerden aşağı kotta, uzun ve içinde ahşap tezgâhları vardı. İki dükkân yan yanaydı. Karşılarında iki basamakla çıkılan çarşı lokantası vardı. Bu mekân, sakatatçılara ve yemenicilere yakındı. Annem (Hatice Emine Gezer, Ev Hanımı, 1933 doğumlu,, hayatta) dedesi Mustafa Mazman’ın evinin de bu tepede olduğunu bana göstermişti.

Pulur'un Tepesi de denilen bu mekânda yapılaşma yoktur. Şehre ve tarihimize uygun bir mimari yapıya kavuşması sanırım uygun olacaktır. Elli yıl önce bu muhit çok kalabalık ve merkezi yerdı. Çocukluğumuzda, kar çok olurdu ve kış mevsiminin tadını bu tepede kızak kayarak çıkarırdık. Tepeden, aşağıya doğru tek diz üzerinde (*dizleme*) kayarak, aşağıdan geçen yola inilir, hatta Murdar ırnak üzerinde¹⁷⁹ ahşap köprüye doğru gidilirdi. Hızını durduramayanlar, caminin tarlasına düşerdi. Kar yüksekliğı fazla olduğı için pek sorun olmazdı.

Caminin tarlası, bu günkü Sivas müftülük binasının yeridir. Yarım asır önce, bu tarlada tarım yapılırdı¹⁸⁰. O dönemde, Sivas Öğretmen evinin bulunduğı alan dahil, güney ve doğu da kalan tüm bölgede tarım yapıldığını yaşı belli bir seviyenin üzerinde olanlar hatırlamaktadırlar. Murdar ırnak, Behram Paşa Hanı doğu yanından, bugünkü Müftülük binası karşısına kadar akar ve Mısmıl Irmakla birleşirdi. Murdar Irmağın batısını, ¹⁸¹ Pulur'lu Kazım Akaya¹⁸², lahana ekerdi. Irmağın batı kıyısına, Belediyenin at arabalarıyla taşınan, Sivas şehrinin çöpü dökülürdü. Bu çöpler, zamanla ırmağın batı kenarında önceleri set, daha sonra genişletilerek at arabası yolu olmuştu. Çarşıya gitmek için, Pulur Mahallesinden çıkılır, bu yol üzerinde yürünerek Behram Paşa Hanına ulaşılırdı. Burası çarşının başlangıcı kabul edilen yerdı.

Eski mezbahane, Pulur'da olduğı için atıklarla beslenen çok sayıda sokak köpekleri olurdu. Belediye yetkilileri kimi zaman tüfekte, bazen da zehirleyerek güzelim hayvanları öldürürlerdi. İnsanlar ve çocuklar bu haliyle görmeye dayanamaz, bu görüntülerden ürperirlerdi. Görevliler, su içerken, nişan alır hayvanı tüfekte yere sererlerdi. Ev köpekleri akıllı ve sevimli olurdu. Bahçede kalırlardı. Ancak, içine zehir konan köftelerle bunları da zehirlerlerdi. Sabah, sokakta bu

¹⁷⁹ Eski mezbahana önündeki yer.

¹⁸⁰ Pulur mahallesinden Kemiksizlerin Osman Güvendi, kira karşılığı ekerdi.

¹⁸¹ Bugünkü öğretmen evinin olduğı mıntıka.

¹⁸² Terzi Hüseyin, Mustafa ve Hacı'nın babaları, Ölüm tarihi: 1965.

zararsız hayvanların ölüsü ile karşılaşılırdı. At arabası çöp toplamaya gelene kadar, leş sokakta beklerdi.

Pulur mahallesinden çarşıya giden iki yol vardır. Birisi doğuda; Mezbahane'den Behram Paşa Hanı yönüne giden ve üzerine çöp dökülen yoldur. Diğeri batıda; Yahya Bey Mahalesinden, mahkeme çarşısına giden ve evler arasındaki sokaklardan geçen güvenli ve aydınlatmalı yoldur. Gündüzleri, çöp dökülen yol kısa olduğu için tercih edilirdi. Ancak, elli yıl önce şehirdeki insanlar ya fabrikalarda, ya tarlada ya da kendi iş yerinde olurdu. Yoldan geçen bir kimseye nadir rastlanırdı. Sokak köpekleri, kısa çarşı yolunu kapatınca, yoldan bir büyük insanın gelmesini beklemek gelenektir. Büyüklerden kim rastlarsa, peşine takılır, rahatça çarşıya ulaşıldı. Çöplü yolun batısı, Kazım amcanın lahana tarlası, doğusu Murdar ırmağı ve Mezbahaneye kadar lahana tarlaları sağlı sollu yer alırdı. Bu bölümü de Mustafa Mazman¹⁸³ ekermiş. Ben de bu tarihte lahana, şeker pancarı ekildiğini gördüm. Ancak, dedemiz Mustafa Mazman daha önce vefat ettiği için göremedim.

Murdar ırmağın taşması sonucu, Mustafa Mazman'ın şehir içinde¹⁸⁴ ektiği lahana tarlasında Hatice adındaki torununun sel suları içinde boğulduğunu ve yazarın annesinin Hatice adını ondan aldığını dedesinden dinlemiştir. Kepçeli'deki sanayi çarşısının yeri de, Mısmıl Irmağı kadar tarım alanıydı.

Pulur Mahallesi sakinlerinden; Kara Ömer'in¹⁸⁵ oğullarından Hüseyin¹⁸⁶ ve Hüseyin'in oğulları: Yoğurtçu Osman¹⁸⁷ ve Kardeşi Kurtuluş Savaşı şehidi Ali'dir. Yoğurtçu Osman'ın oğulları; İhsan Gezer ve Ahmet Gezer. İhsan Gezer'in oğulları: Metin Gezer, Mesut Gezer, Osman Gezer'dir. Ahmet Gezer'in oğulları, Ali Gezer ve Fatih Gezer'dir.

¹⁸³ Yazarın Annesi Hatice Emine Gezer'in (1960) dedesi.

¹⁸⁴ Bu gün vatan bilgisayarın olduğu yer; (05.05.2012)

¹⁸⁵ (1828-1895)

¹⁸⁶ (1855-1937)

¹⁸⁷ (1888- 1959)

Kara Ömer oğullarından Hüseyin'in kardeşi Recep'in oğulları: Parmaksız Hasan ve Ahmet Turan¹⁸⁸ dir. Kızları; Hayriye¹⁸⁹ Zeynep¹⁹⁰, Zehra¹⁹¹ Ahmet Turan'ın oğulları; Recep ve Hüseyin Gezer¹⁹², dir. Recep Gezer'in oğulları; Fehmi ve Rahmi Gezer'dir. Kara Ömer oğulları ailesinin evleri; Pulur camisinin tam karşısında üç ahşap, bir büyük müşterek avlu, ahır ve samanlıktan oluşmuştu. Hasan ve Turan kardeşin ve Osman'ın ayrı evleri, ahırları vardı. Evlerde elektrik olması o zaman için büyük kolaylıktı. Evlerde şöminesi yani evin içindeki ocakta yemek yapılırdı. Üzerindeki rafta, ayrıca gaz lambası ile idare denen daha küçük bir lamba da bulunurdu. Evlerin önünde Lömen'in çeşmesi¹⁹³ vardı. İki büyük taştan oyma *kürün* denen dikdörtgen havuzlar, yaklaşık dört santim çapındaki borudan (*lüle*) sürekli akan temiz ve içimi güzel suyla dolardı. Akşam, çobanların otlatmaktan getirdiği mahallenin büyük ve küçük baş hayvanları bu havuzlardaki temiz şehir şebeke suyunu içerlerdi.

Osman Gezer¹⁹⁴, 12 yıl askerlik yapmış, Gazi Mustafa Kemal'in askerlerindendi. Kurtuluş savaşının 30 Ağustos Büyük Taarruzla başlayan ve 9 Eylül de İzmir'in Yunanlılardan kurtuluşuyla son bulan Ulusal Kurtuluş hareketinin zaferle neticelenmesi sonucu ancak ondan sonra terhis olabilmişti. İlk Okula başladığımda, benimle yakından ilgilenir ve öğretmenim, Bekir Akay'la görüşürdü. Çocukları severdi. Teneffüste, çocuklara yavaş olun dediğinde, çocuklar: ”*dede, burası Kore, Kore*” derlerdi. Kore savaşı, Türkiye gündemindeydi. Her hafta dedem, babam ve

¹⁸⁸ Nam-ı diğer Pala.

¹⁸⁹ 1960'lı yıllarda Orta öğrenimin resim dersi hocası Telis Mehmet'in annesi, 1930'larda düğünlerde çeşitli kıyafetlerle tiplmeleri canlandırır, neşe katarmış. Rahmetli üç kız kardeşe Recep Ağa'nın kızları deniliyor. Sivas'ta bunların katıldığı düğünler daha neşeli geçermiş. Hatice E. Gezer, Ev Hanımı, 78 yaşında, Mayıs 2012.)

¹⁹⁰ Yazarın Babaannesi

¹⁹¹ Yazarın Anneannesi.

¹⁹² Sivas Sanat Okulunda son sınıfta okurken (1948) Hüseyin vefat etmiştir.

¹⁹³ Anadolu'da hayır yapmadan ölen insanlara iyi gözle bakılmadığı için çeşme, mescit, cami, okul gibi hayrat yapımına büyük önem verilirdi. Lömen'in çeşmesi bu minvaldendir. İsmi Lokman olması muhtemeldir.

¹⁹⁴ Yazarın dedesi, Sivas'a gelen ve adı Mehmet Metin olan bir Hatip'in Cuma vaazını dinliyor, çok hoşuna gidiyor. Torunum erkek olursa senin adını koyacağım diye söz veriyor. Gerçekten, doğum Cuma günü olduğu için, namazdan gelen Osman dedem, kulağıma ezan okuyarak, senin adın Mehmet Metin demiş ve adımız böyle konmuş. (23 Şubat 1951.)

ben Sivas Tarihi Kurşunlu hamamına giderdik. Dedem, kafasında iki, kolunda bir şarapnel yarasını gösterir ve savaş anılarını hep anlatırdı. Bana oklavayla silah eğitimi yaptırırdı. Kardeşi Ali, Şebinkarahisar ile Alicura arasında Kurtuluş savaşında şehit olduğu için kendisi evin tek evladı olarak kalmıştı. Şehit haberini getiren postacı, dışarıda kap yıkayan büyük annemize¹⁹⁵, Kara Ömer oğlu Hüseyin'in evini sorunca, Avludaki Baba Hüseyin, sarı zarfı açar açmaz, kendini yere attığını bize anlatırdı. Veraset ilamlarında nüfus kayıtlarında da adı geçen Şehit Ali'nin mezarı hala belirlenemedi.

Osman Gezer'in vefatı bir Cuma gününe rast geldi. Pulur camii, toplanan cemaate yetmedi. Tabutu, Meydan¹⁹⁶ camiine omuzda taşıldılar. Cuma namazından sonra büyük bir kalabalıkla cenaze namazı kılındı. Meydan camiinden omuzlarda yol boyu Fatiha okunarak, Kepçeli yolundan Halfelik Mezarlığına götürüldü¹⁹⁷. Sivas'ta çok sevilen, kimseyi incitmeyen, temiz, kendi halinde olgun bir Gaziydi.

Recep oğlu Parmaksız Hasan¹⁹⁸, Cumhuriyetin ilk yıllarında Pulur Mahallesinde muhtarlık yaptığını, sevilen ve sayılan bir kişi olduğunu, hayatta olan tek evladı Hatice teyzeden ve büyüklerimizden dinlemişim¹⁹⁹.

Çocukluğumuzda biri birine bitişik olan Osman, Turan ve Hasan'a ait evlerde, hiyerarşik bir saygı ve sevgi oluşmuştu. Evler müstakil olsa da yine bir arada oturulur ve yemek yenilirdi²⁰⁰.

Çıkmaz sokakta oturanlar ise; Hemen yanımızda geniş bahçe içinde ahşap bir ev vardı²⁰¹. Bu evi, bahçesini ve öndeki tarlaları Hacı Mustafa Güvendi²⁰² satın aldı.

¹⁹⁵ Zehra Gezer, vefatı 1989.

¹⁹⁶ Hasan Paşa Camii.

¹⁹⁷ Şubat 1959

¹⁹⁸ Yazarın büyük amca çocuğudur.

¹⁹⁹ Hatice İnan, Ev Hanımı, Yaşı: 90, (Görüşme Tarihi: 1990 ve öncesi muhtelif zamanlarda)

²⁰⁰ Annem,babaannem Zeynep, anneannem Zehra ve onların annesi Şerife olmak üzere, dört annenin yanında torun olarak kaldım ve ayrı ayrı sevgilerini gördüm. Yaşam incelikleri kafamda izler bıraktı.

²⁰¹ Erzincan'lı olarak bilinen komşularımızın isimleri pek telaffuz edilmezdi.

Oğlu Osman Güvendi ile birlikte, bu eski ahşap evin yerine, mahallemizde ilk beton iki katlı bina yapılmış oldu. Bahçesinde çok güzel meyve ağaçları vardı. Çıkamaz sokağın karşı sağında elektrikçi Turan'ın, solunda da Esat'ın büyük konağı vardı. Turan'ın evi tek katlıydı ve bahçesinde güzel vişne ağaçları vardı. Arka tarafta, adını kaynaklarda bulamadığımız, küçük bir türbe ve yatır vardı²⁰³. Yanındaki bol meyve ağaçlı bahçe ve üç katlı muhteşem konak Esat'a aitti. Tek ocuktu. Bu konakta aynı anda 3–4 kiracı ve ev sahibi otururdu. Çatısında leylek yuvası vardı. Kim bilir kaç yıldır, leylekler bu yuvada nesillerini sürdürdüler. Yavru leyleklerin büyüme dönemine kadar, beslenmelerini, annelerini beklemelerini, uçma çabalarını izledik. Bu evlerin önünde de tarihi olmayan bir eşme vardı. Taş yalağı yoktu. Çeşmenin gideri²⁰⁴, bahçelere akardı.

Sokak ıkışında Mustafa Mazman'ın Oğlu Ahmet²⁰⁵ ve Hüseyin'e bıraktığı ve Tornk'l şeyhin oturduğu ahşap evler yan yanaydı. Arkasında ircilerin²⁰⁶ Ahmet ve Mehmet kardeşlerin evleri, samanlığı ve yoldan aşağıda büyük bahçeleri vardı. Bunların karşısında Pulur camisi ve iki büyük taştan su yalađı²⁰⁷ olan eşme yer almıştı. Üst tarafta, mer şakar dedenin ve irilerden Ebu Bekir dedenin evleri vardı. Ömer dede ile Mustafa Mazman'ın babalarının kardeş olduklarını, Kazım řakar²⁰⁸ dan dinledim. ircilerin Hacı ve Zekeriya'nın evleri de aynı yerdeydi.. Günümüzde, ircilerin evleri hari, genelde beton yapılar Pulur'u da doldurmuştur. Eski yapıların yerini gün getike apartmanlar kuşatmaktadır.

Pulur tepesinde²⁰⁹ oturanlar; Mustafa Mazman'ın, antika eşya sevdiğini, dokuduğu uval, at torbası ve kaşağıyı askerlere ve sivillere pazarladığını, arşıya yakın tarlalarda lahana ürettiğini, akşamları evdeki para kasasına hasılatı

²⁰² Nam-ı diğer Boynu kalın Hacı Mustafa Güvendi

²⁰³ Halk kendi arasında yatır ve türbe olarak isimlendirir, tam adını bilmezlerdi.

²⁰⁴ Atık su borusu

²⁰⁵ Yazarın annesinin babası.

²⁰⁶ Pulur mahallesinde elli yıl önce soy adı "iriler" olan bir gurup akrabalar otururlardı. ir, mahalli olarak kurumuş, hoşaflık kayısının adıdır. ir'i pazarlayan bir aileden dolayı, tümüne iriler denilirdi.

²⁰⁷ Yöresel tabirle Krn.

²⁰⁸ Kazım bey, mer dedenin büyük oğlu. 78yaşında, görüşme tarihi, 2004 yılından beri, sağ, emekli.)

²⁰⁹ Eski ifadeyle, Paşa Damı

yerleştirdiğini anlatırlar. Erkek olmadığı için annem ve ablası lahana tarlasında, kesilenleri at arabasına yüklerken yardım ederlermiş. Yazarın annesi, 13 yaşındaki ablasını kaybetmiş ve bu acı aile ortamında uzun süre dile getirilmiřtir²¹⁰.

Diğer komşular; Ömer dede ve oğullarının evi idi. Beş erkek kardeştiler. Çocukluğumda gördüm. Mehmet Ali, Lütfü ve Pulur’lu Hafız’ın adını hatırlayabildim. Hafız, Sivas şehir hayatında ve Cumhuriyet döneminin “Külhanbeyi” idi. Haktan, hukuktan ayrılmayan, babacan insandı. Halk severdi. Nerede çaresiz, ezilen, kalleşliğe maruz kalan olursa oraya gider, sözü geçtiği için, zorlama olmadan konu çözüldü. Aynı mahallede olduğumuz için, düğünlerimizde yemek masasının yanına gider, Pulur’lu Hafız, İbrahim²¹¹’i ve diğerlerinin elini öperdik. O dönemlerde özel yapılı kamalar, bıçaklar taşınırdı. Tabanca pek taşınmazdı. Sivas bıçakçı ustaları, çok güzel ve özel kama, bıçak imal ederlerdi. Bıçakçılık tarihi bir meslek olarak hala devam etmektedir²¹².

Komşuluk ilişkileri ve mahalledeki sosyal bağlar anlamında, Aynı yerdeki komşular; Pulur’lu Ali ve Kazım Akkaya’ların kardeşinin evi, terzi Sofu amcanın²¹³ evi mevcuttu. Ayrıca, Yemenici Sofu dedenin²¹⁴ evleri vardı. Rahmetli oldular. Baba ve oğul Pulur muhtarı olan Nazım Beyin, Dikimevinden Ali Rıza Teke ‘nin ve Kuyumcu Fazlı ustanın de evi aynı bölgedeydi. Fazlı usta, 88 yaşında, hayatta olan bir esnaftır. Sivas’ın en eski ustalarından birisidir. Kısa boylu olup, köstekli saati, boyuna yakın uzunlukta gümüş süslü bastonuyla dolařırdı²¹⁵.

²¹⁰ Annem, 13 yaşındaki ablasının,(sarışın uzun saçları olduğunu söyler) tarlanın sınırında akan Murdar ırmağın taşması sonucu boğulduğunu ve tüm ailenin perişan olduğunu, sık anlatır.(H.Gezer, 78, 1960 dan beri dinleriz).

²¹¹ Nam-ı diğer İbo.

²¹² Bıçakçılığı hala sürdüren eskilerden İhsan usta bu görevi hala yapmaktadır.

²¹³ Kızı Ayşe ile birlikte Dört Eylül İlk Okulunda okumuştuk. (1957- 1962).

²¹⁴ Prof. Dr. Baki Sübütay ve Avukat Erdoğan Sübütay’ın babası.

²¹⁵ Babaannemin, Fazlı ustanın çocukluğunda, kendisine büyük halam Meliyha ile yemek yedirdiğini, bizim evde oynadığını anlatır. şimdi çok yaşlandı. El işi gümüş işlemeli badem ağacından kendi yaptığı bir bastonu, ücreti karşılığında 2003 de babam satın almıştı. Sevdiğim için, babam da bana teslim etti.

Caminin arkasında, Köylü Mehmet ve oğullarının, Yemenici Mustafa Çorbacı'nın²¹⁶, İsmail Yönez amcanın²¹⁷, Tüzüntürk'lerin ve daha aşağıda Osman Güvendi'nin ve yakınlarının evleri vardı.

Pulur camisinin batısından itibaren sırası ile Cumbalı ilk ahşap ev, “daracık” dediğimiz camiye sınır olan yola yakındı. Sahipleri İstanbul'a taşındığı için, bu evi köyden gelen vatandaşlar almıştı. İlk kez mahallede taşradan gelen insanları tanımış olduk. Kültür ve çevre farkıyla davranışlarda uyum zorluğu oluyordu.

Küçük çocuklar olarak kavgamız, gürültümüz olurdu. Annelerimiz asla sokağa çıkıp, sözlü girişimde bulunmazlardı. Büyüklerden kime denk gelirse, ikaz eder ve sükûneti sağlardı. Büyükler çocuk yüzünden tartışmaya girmezlerdi. Ancak, yeni gelen komşular farklıydı. Bunların, sokakta bağırmaclarını, diğer çocukları suçlamalarını yadırgamıştım²¹⁸.

O dönemde her evde 3-7 çocuk vardı. Sokaklarda trafik olmadığı için oyun oynanırdı. Hangisi haklı, hangisi haksız diye şehir anneleri tartışmaya girmezdi. Çünkü beş dakika sonra aynı çocuklar oyuna devam ederlerdi. Akşam namazından sonra Pulur camiinden çıkan İstiklal savaşı gazisi dedem Osman Gezer, sokakta bize rastlarsa, “ yerler mühürlendi herkes evine” diyerek artık oyuna devam ettirmezdi. Bir yaşlının sözü, sokaktaki her çocuğa yeterdi.

Muhtar Ali Güvendi²¹⁹ nin iki katlı avlulu evleri vardı²²⁰. Parmaksız Hasan'ın eşi Ayşe nine ile, Ana Hatun kardeşler ve Boynu Kalın Hacı'nın kız kardeşleriydi. Yanındaki evler, yine ahşap, iki katlı, altı ahır ve samanlıktı. Küçük

²¹⁶ Oğulları Osman ve Hüseyin, soyadları sonradan Özsoy oldu.

²¹⁷ Oğlu Süleyman Yönez

²¹⁸ Bunu, suçlamak için değil, şehirleşmenin geçiş dönemi olarak yaşananları yazmak istedim. Değerli insanlardı. Hala görüşürüz ve o günleri anarız

²¹⁹ Yaşı 85, vefatı, 1974 ve oğlu Sami Güvendi, vefatı 2011

²²⁰ Muhtarın annesi, Emine nineyi de gördüm. Annemin dedesi Mustafa Mazman'ın kız kardeşidir. Eşinin adı, Ana hatun'du.

Kemiksizlerden Mustafa Çavuş dede ve eşi Küçük Hatice ve oğlu, Sivas Külhanbeylerinden Pulur'lu İbrahim ve eşi Mediha teyze ve çocukları otururdu. Aileye küçük denmesinin nedeni, Mustafa Çavuşun, yandaki ahşap evde oturan ağabeyi Mehmet dedenin ve eşi Hatice teyzenin, yaşça bunlardan büyük olmasıdır. Saygıdan ve iki Hatice'nin karışmaması için mahalle adabına göre bu uygulama oluşmuştur.

Mehmet dede, beyaz sakallı ve beli eğriydi. Ahad²²¹ ve Ahmet adında iki oğlu vardı. Kardeşi Mustafa Çavuş, dik yürürdü. Osman, İbrahim²²² ve Abdullah adında üç oğlu ve Zehra adında bir kızı vardı. Hanımı Küçük Hatice, çok çalışkan, zeki ve otoriter bir büyükanneydi. Mahallede örnekti. Yüz küsur yaşına kadar yaşadı ve iki binli yılları gördü. Hem işleri yönetir, hem de kendisi de çalışırdı. Yaşlılık ve varlıklı olmak, o'nun çalışmasına mani değildi. Babaannem Zeynep Hatunla ve Anneannem Zehra Hatunla çok iyi anlaşırđı. Pencere önünde oturur, mahallenin düzenini gözlemlerdi. Gerektiğinde penceresini açar sözlü müdahale ederdi.

Mustafa Çavuş'un evinin yanında dayım Turan'ın küçük bir saman deposu vardı. Bitişğinde Mustafa Sayıcı ve Zehra teyze otururdu. Oğulları Ahmet, Samet, İsmet, Hikmet, arkadaşımıdı. Küçük kardeşlerini doktor diye severdik. Gerçekten iki küçük kardeşleri doktor oldular.

Mehmet dede ve oğlu Ahad'in evinin yanında Kazım ve Ali Akaya kardeşler otururdu. Kazım dede, Öğretmen evinin yerinde 1964'lere kadar lahana ekerdi. Eşi, Muhtar Ali dedenin Kız kardeşi Lütfiye anneydi. Kilolu, nüktedan ve kolları bilezikliydi. Terzi Hüseyin, Mustafa ve Hacı Akaya adında üç oğlu vardı. Hüseyin oğlu Fahri ve Mustafa oğlu Kadir ve Aydın bu ailenin üçüncü kuşağıdır. Esnaflık o dönemde çok geçerliydi. Terzi Mustafa Akaya, yakında vefat etti. Kendisiye Eski Sivas'ı ve yerlileri konuşurduk. Hacı Akaya elli yıldır İstanbul'da yaşamına devam etti. Yetmişli yıllarda görüşürdük. Tekstilci olduğunu biliyorum.

²²¹ Ahad, Pulur camisinde genelde güzel kokuyor diye dedem Osman'ın yanında saf tutardı.

²²² Nam-ı diğer Pulur'lu İbo

Ali Akkaya'nın da Selahattin, Kemal ve Sudiye adında üç çocuğu vardı. Evlerinin yanında yoldan bir metre aşağıda güzel bir bahçe vardı. Gelip geçtikçe insanın içi açılırdı. Mahallenin ortasında yemyeşil, güzel kokulu, kuşların ötüştüğü özel bir bahçeydi. Sulama suyu, üç yüz metre doğuda Murdar ırmaktan gelirdi. Irmak suyu, Pulur hattına doğru doğal hendekten akardı. Mahalle içindeki caminin tarlasını ve yanındaki bahçeleri de sular ve batıya doğru akardı. Yol altından büzlerle geçer ve "tatlı su" kavşağındaki²²³. Osman Güvendi'nin yukarıda konu olan bahçesini ve Ahmet Gezer'in Çukur bostanı sulardı. Mahalle içinde kalan geniş bostanlarda sebze yetiştirilirdi.

Tatlı su kavşağında, karşı sıradaki ahşap evlerde; Turan, Zekeriya, Yahya kardeşlerin baba evleri vardı. Rahmetli babaları, kapının önüne oturur, güler yüzle selamları alırdı. Anneleri de sevecendi. Şeremetler, Azap lakaplı Hüseyin ve oğulları, İsmail, Mahalle fırıncısı Hüseyin²²⁴, in evi ve fırını vardı. Her ev kendi ekmeğini, katmerini, böreğini, tatlısını pişirmek için bu fırına getirirdi. Biz de büyükannelerimizle buraya getirirdik. Pişen ekmekleri mis gibi kokarak eve getirirken, komşulara ve yoldaki çocuklara mutlaka dağıtılırdı.

Pulur'daki tatlı su kavşağından güneye İmaret'e doğru inerken, solda Muhtar Mehmet'in²²⁵ iki katlı ahşap evi ve arkada selvi fidanlığı vardı. Hamdi, Sabri ve Şükrü adında üç oğlu ve üç de kızı vardı. Akşam üzeri Sığırcık kuşları sürü halinde bu ağaçlara konar, hep birlikte öterlerdi. Sonra fidanlığı Hekimhan'dan gelen Sakatatçı Ahmet satın aldı. Kardeşi Hacı ile birlikte çalışırlardı. Biri birine saygılı ve işlerine bağlıydılar. Yapılaşma çoğaldı, fidanlığın yeri binalarla doldu. Muhtar Mehmet'in karşısında Haytalar lakaplı geniş bir aile otururdu. Büyük meyve bahçeleri vardı. Faytonlarını, güzel ve hızlı giden atlarını hatırlıyorum.

²²³ Eski bakkal, Mehmet Ali'nin yeri.

²²⁴ Mahallede lakabı naylon olarak söylenirdi.

²²⁵ Lakabı Keccilerin

O dönemde çiftçilikle uğraşan ailelerin azapları vardı. Azaplar, ev halkıyla yirmidört saat kalır, imkânlardan faydalanır, yıllık veya aylık maaş alırlardı. Evde ve tarlada hizmet ederlerdi. Dedemin de tarım ve hayvancılık hizmetlerinde yardım eden çalışanları vardı. Mevsime ve işe göre sayıları değişirdi. Büyük tarlada²²⁶ saf halinde tırpancılar hep birlikte ekin biçerlerdi. Bir gün, onlar çalışırken, benden büyük bir çocuk, orakla ot biçiyorum diye benim sol ayak bileğime üst üste iki hamle yaptı ve beni yere yıktı. Tüm çalışanlar başıma toplandılar. İlk yardım olarak, tütün bastılar. At arabasıyla hastaneye getirdiler²²⁷.

Haytalar, bize tarla komşusu olduğu için, onların azabı, bize geliyor ve yakınıyor: “Akşama kabak, sabaha kabak. Son olsun, Haytalara azap olmak” şeklinde söylendiğini, büyüklerden duyardık. Kabak yarayışlı sebze yemeği. Görevli kişi, latife etmiş olabilir. Haytaların karşısında, Karacaların Osman dede²²⁸ ve Fikriye teyze'nin ahşap evleri vardı. Oğulları; Ahmet, Bekir, kızları Zehra vardı.

Aynı sırada, Emekli Öğretmen Yalçın Hocamızın ahşap evleri vardı. Karşıda, Tapan Hacı'ların büyük ahşap konakları vardı. Üç yıl önceye kadar, konak duruyordu. Şimdilerde yıkılmış, betonlaşmayı bekliyor. Yine altmışlı yıllar, bunlar da bize akraba oldukları için, oturmaya giderdik. Büyüklerin, oturup kalkması, konuşmaları çok nazikti. İzzet, ikram edilirdi. Biz çocuklar, nerede ve nasıl davranacağımızı geniş ailede görerek öğrenmiştik. Uyarmalarına ihtiyaç kalmazdı. Zaten uyarıları bir bakıştı. Konağın, odaları geniş ve havadardı. Yan tarafta ahır, samanlık ve seki denilen çok soğuklarda insanların da kalabileceği hayvanlardan ayrı ve sıcak bir bölüm vardı. Büskivi çok lüks bir besindi. Evde çekilen tel helvası ile birlikte ikram edilirdi.

Hacı'nın konağının yanında, çeşme ve bahçe içinde Mor Ali Baba Türbesi vardı. Mahalle camisi olan İmare't'e bitişik büyük bir çeşme vardı. Çeşmeler yaz,

²²⁶ Mahalli adı, kum tarlaydı

²²⁷ Sol ayak bileğimde, 1958 den beri orağın kestiği yara izini taşıyorum.

²²⁸ Dedemin teyze oğluydu. En son 1970 de, bu aileyi güzel ahşap evlerinde ziyaret etmiştim. Kibar, akıllı ve çalışkan insanlardı. Fikriye teyze'nin, bizde emeği fazlaydı. Mevsimlik sebzeleri dalından koparır, her yıl aksatmadan komşulara ve bize getirirdi...

kış kapatılmadan gece gündüz akardı. ²²⁹İlk yıllar Osman dedemin at arabasıyla, daha sonra diğer büyüklerimizle yazı denen tarlalara giderdik. Zaten türbeden itibaren 50 m. sonra mahalle biter, büyük selvi ağaçlı Hüseyin dedenin tarlaları başlardı.

Çayırağzı²³⁰ mahallesinde, tanıdıklardan, Değirmenci Ömer'in avlulu büyük ahşap evleri vardı. Babaannemi götürürdüm. Değirmenci Ömer'in Meydan camii karşısında ²³¹ büyük un değirmeni vardı. Osman dedemle buğdayı bu değirmende öğütürdük. Büyük²³² kıl çuvallara, un yumrukla sıkıştırılırdı. Bembeyaz olurduk²³³.

Çayırağzı, Sivas'ın güneyinde “*yeni şehir*” denen şimdiki yerleşim merkezinin eski adıydı. Gerçekten yeşil ve geniş bir alandı. Sivas Merkezde tarımla uğraşanlar, buğdaylarını saplarıyla bu alana getirirlerdi. Herkese yetecek kadar harman yeri vardı. Her aile bir yeri seçtikten sonra, at veya öküzlerle döven sürdürürlerdi. Buğday sapları, tabanında bıçak ağzı gibi çakmak taşı yerleştirilen ahşap dövenlerle kesilerek saman ve buğday olarak ayrılırdı. Harman meydanının ortasında, “*soku*” denilen ve bulgur yapımında kullanılan taştan bir yapı vardı. Yaklaşık iki metre çapında içi boş, 70 cm. yüksekliğinde bir taş, içinde dik duran ve dönerek içindeki buğdayı kıran taştan yapılmış teker vardı. Bu tekerin ortasına 3 metrelik bir ahşap kalas takılmıştı. At, bu kalasa bağlanır ve 360 derece dönerek, hareketli teker, tabandaki buğdayı kırardı. Bu taş yapı, 2005 yılına kadar, Sivas otopark kavşağı ışıklarında orta göbekte duruyordu²³⁴.

²²⁹ 1957-1964 yılları arasında İmaret camii önünden, bu çeşmelerin yaz sıcağında buz gibi sularını içerdik.

²³⁰ Kızılırmak

²³¹ Bu günkü hal tarafında

²³² Adam boyu tabir olunur yükseklikte idi.

²³³ Benim, sürekli dedemle beraber olmamın nedeni, babamın kendi işi olduğundan, bu işlere ayıracak zamanı yoktu. Ayrıca, dedem benden ayrılmazdı, çok severdi.

²³⁴ Eski Sivaslılar olarak bakar, elli yıl önceyi hatırlardık. Şu an nerededir? Bilemiyorum. O günleri yaşayanların veya merak edenlerin şehir tarihinin bu yakın sürecini de okumaktan mutlu olacağlarını umuyorum.

Ayrıca eski mahallelerde, herkesin kullanımına açık “*soku*” denilen ve içi boş taştan yapılmış bir çeşit derin küvet bulunurdu. Çapı yaklaşık 1-1,5 m. derinlik de 80 cm. İçine kaynatılmış buğday konur, ahşap tokmaklarla vurulurdu. İki kişi sıralı olarak vururlardı. Pulur Mahallesinin “*soku*” su, tahta minareli²³⁵ Pulur camisinin önünde dururdu. Kullanılmadığı zaman, biz çocuklar için, buluşma yerimizdi. Çevresinde oyun oynanırdı.

Çayırağzında, Elmacıların Kadir ve İbrahim ile, Osman ve Hacı kardeşlerdi. Teknik tarım ve hayvancılıkta, öndeydiler. Kültür ve görgü de mükemmeldi. Kış aylarında toplanır, büyük kalaylı bakır leğende tel helvası yapılırdı.²³⁶ Kayseri yolu üzerinde verimli bahçeleri vardı. Baharda bizi bostana davet ederlerdi. Şimdi bu aileden görebildiğim çok az kişi kaldı.

Yine, aynı yerde, Kömürlü oğlu Fikret amca vardı. Ailece görüşürdük. Ancak, irtibat olmadığı için, ikinci kuşaktan kimseyi tanımıyoruz. Yanlarında, Berber Osman, Hasan, Mahmut kardeşlerin babalarının evi vardı. Anneleri, Zekiye hala, Şerife annemizin kız kardeşiydi. Sivas’ın en eski berberleriydi²³⁷.

Mahkeme çarşısından sonra Arap Şeyh’in kabrinin bulunduğu yerde yol üç yöne ayrılır. Güneye giden 4 Eylül ilk okulu tarafına, düz yani doğuya giden Pulur Mahallesine, diğeri de Kurşunlu hamamı tarafına gider²³⁸. Karşısındaki tatlı su akan Tarhana çeşmesini, ana yol üzerinden, ara yol üzerine taşıdılar. Elli küsur yıldır çeşme, okul ve cami üçü bir arada hatıralarımızı canlı tutuyor. Bir de fırın vardı. Önünden gelip, geçerken mis gibi katmer ve pideler kokardı. Şimdi cami yanında fırın ne yazıkki yer almıyor.

²³⁵ Bu yapı halen mevcuttur.

²³⁶ O günlerde henüz ülkemizde televizyon yoktu. Boş laflar, çekiştirme olmazdı. Herkes mutlu ve huzurluydu.

²³⁷ Çocukluğumda beni Osman amca tıraş ederdi. Hepsini rahmetli oldular. Babaları da berberdi. Yaşlı halini görmüştüm. Büyükleri Ömer amca Aydın’a yerleşmişti.

²³⁸ Ben 4 Eylül İlk Okulunda okudum. Karşısında Hatipoğlu’nun ahşap bahçeli evi vardı. Torunu Dilek’le okumuştuk.(1957-1962) Okulun güneyinde Tarhana camii halen ayaktadır.

Diğer taraftan, Nusrettin Gezgin'in tarihi ahşap konağı çok güzeldi. Örnek bir yapıydı. Yol genişletilirken yıkıldı. Bağdat'lı Kadir'in evi derlerdi. Yeri halen boş duruyor. Oğulları Mehmet²³⁹, Muzaffer, Kadir, Kazım isimli çocukları vardı.

Yahya Bey mahallesinden Pulur'a doğru giderken, Ganem camisi iki yolun ortasında kalır. Burada terzi Hüseyin²⁴⁰ ustanın eski ve cumbalı evini ve karşısındaki çeşmeyi çok iyi biliyorum. Burası 4 Eylül ilkokul yolu üzerinde olduğu için yol güzergahındaki yapıları rahat hatırlıyorum. Bizim Pulur'a çok yakın bu yerlerde ve eski mahallelerde yaklaşık, 50 metre de bir, boru suyu çeşmeleri olurdu. Tatlı su dediğimiz yumuşak sertlikteki çeşmelerde, şehirde belirli yerlerde olurdu. İnsanlar bu yerleri bilir ve kovalarını²⁴¹ buradan doldururlardı. Normal şehir suyu, biraz kireçli olsa da bunun da içimi çok güzeldi. 24 saat akardı.

²³⁹Okul ve mahalle arkadaşlarım. Çocukluğumuzdan beri görüşüyoruz. Mehmet Gezgin(63, emekli) benim en eski arkadaşım. Beş yaşında birlikte çarşıda komşu olan iş yerlerimize giderdik. İlkokulu 4 Eylül de birlikte okuduk. Okulun Üstüne bir kat inşaatı başladığından(1960), beşinci sınıfı, Çekiç mahallesindeki Dumlupınar İlkokulunda bitirdik ve mezun olduk.

²⁴⁰ Eski yemeniciler çarşısında dükkanı vardı.

²⁴¹ Yöresel adıyla sitil adı verilen kap. Yoğurt çalmakta ise, yaygın olarak "kalaylı bakraç" kullanılırdı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEHİRDEKİ TARİHİ YAPILAR

1. CAMİLER

1.1 ULU CAMİİ²⁴²

Anadolu'nun en eski camilerindendir. Düz damlı, dikdörtgen planlı, kufe tipli cami sınıfına giren ender örneklerdendir. Kubbe fikrinin henüz gelişmediği dönemde yapılmıştır. Bazı bilim adamlarına göre Danişmend'li dönemi eseri olarak da kabul edilmektedir. Danişmentliler, 1085 – 1178 yılları arasında Sivas, Kayseri ve Malatya'ya yerleşmişlerdir. Tokat ili Niksar ilçesi Ulu camii (1145,) Kayseri Ulu camii, (X11 yüzyıl ortaları,) Tokat, Yağıbasan²⁴³ Medrese (1151-1152), Niksar Melik Nizamettin Yağıbasan (1157-1158), Niksar Kulak tekkesi ve türbesi, Kayseri, Pınarbaşı, Türbe köyü Melik Danişment Kümbeti, Danişmentli eserlerinden bazılarıdır. Danişmentliler, 1178 de Selçuklulara bağlanmasına rağmen adlarına yapılan yapılar yüzyılın sonuna kadar uzanmaktadır²⁴⁴.

Sivas Ulu Cami, 1955 yılında büyük onarım görmüş ve bu sırada caminin inşa ve onarım kitabeleri bulunmuştur. Yapım tarihi ve yaptıranı ilim alemine tanıtılmıştır. Yapım kitabesi Sivas Müze Müdürlüğündedir. 1120 envanter numaralı, kalker taştan, 0,89 x 0,49 x 0,17 metre boyutlarında, üç satırlık kitabesi şöyledir:”*Bu mescidin yapılmasını, din ve dünyanın kıymeti olan adaletli İzzeddin'in oğlu(aziz oldu ve Allah ona yardım etti) Melikşah'ın saltanatları zamanında Allah'ın rahmetine dönecek olan İbrahim oğlu Kızılarıslan tarafından Kul Ahi'ye*

²⁴² Camii Kebir

²⁴³ Çukur

²⁴⁴ Sivas Tarihi ve Anıtları, a.g.e., s. 47.

593 (1196-1197) yılında emretti.” Yapım kitabesinden de anlaşılacağı üzere cami, 1196-97 de II. Kılıç Arslan’ın oğlu Kutbeddin Melik Şah’ın saltanatları zamanında Kul Ahi’ye yaptırmıştır. Sivas Müzesinde 1121 numarada kayıtlı onarım kitabesine göre de, caminin 1212 yılında onarıldığı anlaşılmaktadır. Güney duvarına dikey olarak yapılmış 11 sahında, kesme taştan yapılmış 50 adet taşıyıcı ayaklar, biri birine kemerlerle bağlanmıştır. Mihrap karşısındaki orta sahin, diğerlerinden biraz daha geniş tutulmuştur. Aslı, ahşap tavan ve toprak damlıdır. 1955 yılındaki onarımla bugünkü hale gelmiştir. Aynı yılda Mihrap onarım görmüş, Minberi de taştan sade bir şekilde yapılmıştır. Ulu Cami içten, içe 54.70 x 33.70 metre ölçülerindedir. Dikdörtgen planlı avluya kuzey, doğu ve batı yönlerinden girilmektedir. Avlu, yaklaşık 55 x 25 metre ölçülerindedir. Kuzey duvarı eksenindeki giriş kapısının iki yanında daire kesitli mihrabiyeler yer almaktadır²⁴⁵.

Ulu cami minaresi, XIII. Yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Minare kaidesi tuğla örgülü, sekizgen kaidelidir. Sağır kemerli nişler üzerinde firuze renkli sırlı tuğlalarla “*el- azametü ve’l- ikbal.... El- mülkü lillahi’l vahidi’l- kahhar,*”(*Mülk, güçlü ve eşi benzeri olmayan tek olan Allah’a aittir*) yazılıdır. Tuğla örgülü silindirik gövde, şerefeye doğru düzgün bir biçimde incelererek yükselir. Gövdedeki kilit örgülü yazı şeritlerinde firuze renkli sırlı tuğla kullanılmıştır. Biri korniş altında, diğeri gövdenin ortasında iki yazı kuşağı bulunmaktadır. Şerefiye altı mukarnaslı olup, ilk sırası orijinal, üst sıralar ve şerefe geç dönemlerde onararak yenilenmiştir. Şerefe mukarnaslarının başlangıcı tuğla, çini ve mozaik malzemelidir. Küçük nişler içinde geometrik kompozisyonlar işlenmiştir. Ulu caminin 1955 yılı büyük onarımını, Merhum İhramcı- zade İsmail Hakkı Toprak yaptırmıştır²⁴⁶.

1.2. MEYDAN CAMİİ

Kanuni Sultan Süleyman’ın vezirlerinden Koca Hasan Paşa tarafından 972 (1564) yılında yaptırılmıştır. Paşa, Sivaslı olup Kapıcıbaşılıktan yetişmiş,1561 de

²⁴⁵ a.g.e. , s. 48-50.

²⁴⁶ gös.yer.

Yeniçeri Ağası, 1562 yılında Rumeli valisi olmuş ve 1567 de vefat etmiştir. Asıl ibadet alanına giriş kapısı üzerinde iki kitabesi bulunmaktadır. İlk kitabede: “*Bu cami-i şerifin takva üzerine temelinin atılış tarihi 972 (1564) senesidir.*” Alttaki kitabede: “*Yaptı çün Hazreti Hasan Paşa, Fazl-ı Hakla bu dar-ı Rahman, Göricek anı hatif-i gaybi, Didi tarih feyz-i yezdani, sene 972 (1564)*” Doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı, ahşap çatılı, tek minareli büyük bir camidir. Beden duvarları kesme taştandır. Asıl ibadet alanı kesme taşlarla örülüdür ve dört büyük fil ayağı ile enlemesine iki sahn halinde bölünmüştür. Tavanı ve çatısı, bu ayaklar ve beden duvarları üzerine oturtulmuştur. Kuzeydeki avluya giriş kapısı üstünde:” *Bu kapı ile parmaklık divarlarının inşası, 1344 (1925)- 1346 (1927)*” yazılıdır. Avluda Şemseddin-i Sivasi'nin türbesi yer almaktadır²⁴⁷.

1.3.ALİ AĞA CAMİİ

Kare planlı, üzeri kurşunla kaplı bir kubbe ile örtülü, kesme taş malzemeli ve tek minareli bir camidir. Caminin batı duvarındaki kitabede: “*İşbu cami-i şerif Behram Paşa-zade Mustafa Beg tarafından inşa olunmuştur. 998 (1589)*” yazılıdır. Bu kitabenin üstünde Mustafa Beye ait bir çeşme kitabesi daha vardır. Son mısrasından, çeşmenin camiden bir sene sonra yani 999 (1590) yılında inşa edildiğın belirtiliyor.²⁴⁸ Beden duvarları kesme taştandır. Bu cami Kurşunlu hamam sahibi Behram Paşanın oğlu Mustafa Bey tarafından yaptırılmıştır²⁴⁹.

²⁴⁷ a.g.e. , s. 53-54.

²⁴⁸ a.g.e. , s. 59-60.

²⁴⁹Toparlı, a.g.e., s.153. Bu camiye Mustafa Bey yaptırdığı halde Ali Ağa Camii denilmesinin sebebi geleneğe göre şöyleymiş: Cami bitince, akşam namazına gelen cemaati Mustafa Bey caminin karşısındaki konağa çağırmak istemiş. Davet için de uşağı Ali Ağayı göndermiş. Ali Ağa cami kapısına giderek namazdan çıkan cemaate, imamın namazda hangi ayeti okuduğunu sormuş. Cemaatten ancak üç kişi cevap verebilmiş. Ali Ağa bu üç kişiyi yemeğe davet etmiş. Mustafa Bey: “Cemaat bu kadar mı? “ diye sormuş. Ali Ağa da “ daha çoktu, fakat imamın okuduğunu bilenler bunlardı. “ demiş. Bundan memnun olan Mustafa Bey de camiye Ali Ağa Camii denilmesini emretmiş.

Ali Ağa Camii'nin haziresinde,²⁵⁰ caminin banisi²⁵¹ Hacı Mustafa Bey, oğlu Ebubekir, Tefsiri Muhammet Efendi ve şair İsmail Sefa merhum meftundurlar. Mustafa Beyin memuriyeti, ölüm tarihi belli değildir. Oğlu Ebubekir, 1019(1610) da vefat etmiştir. Müfessir Muhammet Efendi, aslen Anteplidir²⁵². İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesinde 1243(1827) yılında kopya edilmiş Tıbyan Tefsirinin ön sözünde; kendisinin, Antep'de doğarak oranın ve daha sonra Sivas'ın alimlerinden kırk yıl ilim öğrendiğini ve tefsirle çok uğraşmasından dolayı Hatt-ı Hümayun ile İstanbul'a çağrılıp Şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendinin kılavuzluğu ile huzura kabul edilip müsait zamanlarda tefsir yazdığını ve padişahın emriyle Tıbyan tefsirini iki cilt olarak Türkçeye tercüme ettiğini ve tercümelere birinin padişah Avcı Sultan Mehmet'e verilip, diğerinin vakfedildiğini yazmaktadır²⁵³.

Tefsiri Mehmet Efendinin İstanbul'a gelmesi 1662- 1669 senesi arasındadır. Vefatı, 1111(1699) senesidir. Bilgili ve erdemli olan Mehmet Efendi, öğrencilerine seyahatlerinde harcırahlarını, ramazanlarda da her gün iftar yemeklerini vermiş. Tıbyan Tefsiri, Hızır İbni Abdurrahman Ezdi' nindir. 1332 senesinde vefat etmiştir. Mehmet Efendinin kabri Kabakyazısı Mezarlığında iken İkinci Dünya Savaşı sırasında Sivas Milletvekili Yusuf Ziya Başara tarafından Ali Ağa cami-i Haziresine nakledilmiştir. Dönemin seçkin yazarlarından olan Merhum İsmail Sefa Bey, aslen Trabzonludur. 1901 senesinde sürgün olduğu Sivas'ta vefat etmiştir. Sünhat , Huzma Safa'da ma keder, Mülahazat-ı Edebiye, Mevlid, Pederi Ziyaret, Mağdure-i Sevda, Mensiyat, İntak-ı Hakk'ın Tahmisi adındaki eserleri basılmıştır²⁵⁴.

1.4.KALE CAMİİ

Medreselerin bulunduğu alanda, Buruciye Medresesi karşısındadır. Sivas'taki Osmanlı dönemi camilerinin en güzeli. Asıl ibadet alanı kare planlı ve üzeri

²⁵⁰ bahçesinde

²⁵¹ yapımcısı

²⁵² Ayıntap

²⁵³ Sivas Tarihi ve Anıtları, *a.g.e.*, s. 59-61; Nafiz, Sivas Şehri, *a.g.e.*, s. 154

²⁵⁴ *gös.yer.*

kurşunla kaplı tek kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişler, dıştan onikigen tambur ve üzerinde onaltıgen kasnakla sağlanmıştır. Caminin beden duvarları, kasnak tamburu kesme taştan inşa edilmiştir. Mihrap ve minberi mermerden olup stalâkitlelerle süslenmiştir. Minare kaidesi ve pabuç kısmı kesme taştan yapılıdır. Onatlı köşeli, tuğla örgülü minare gövdesi ve altı sıra kirpi dizeli şerefe altına sahiptir. Korkuluk kısmı kesme taşlarla çevrelenmiştir. Tuğla örgülü petek bölümünün üzeri, dıştan kurşunla kaplı sivri bir külahla sonuçlandırılmıştır. İbadet alanına giriş kapısı üzerindeki kitabesi şöyledir:²⁵⁵ Paşanın, aynı tarihte (1580) caminin karşısına yaptırdığı bir de hamamı bulunmaktadır. Sivas Vakıflar Müdürlüğünde Mahmud Paşanın Kale cami ve hamamına ait 992(1584) tarihli bir de vakfiye bulunmaktadır.²⁵⁶ Bu gün, hamamın yalnız temel taşları kalmıştır.

1.5. ABDÜLVEHHAB GAZİ CAMİİ

Sivas şehrinin doğusundaki kabristanın içinde Akkaya adlı bir tepe üzerindedir. 1972 yılına kadar, küçük bir mahalle mescidiydi. Türk mimari tarzında olan bu binayı II. Beyazıt zamanında Ahmet Paşa adında bir kişi yaptırmıştır. Bu mescit, Abdulvehhab Gazi kabri yanında olup, kitabesinde şunlar yazılıdır.²⁵⁷ Caminin bulunduğu bu kayalık yere, halk arasında “*yukarı tekke*” denir.

Sivas valisi Zaralı –zade Mehmet Paşa 1747 de mescidi genişletip bir minare, bir zaviye ve bir de çeşme ilavesiyle 1749 yılında vakfiyesini yeniden düzenlemiştir. Bu günkü haliyle cami, Vakıflar Bölge Müdürlüğünce iki katlı olarak yeniden yaptırılmış bakımlı ve sağlam yapılıdır²⁵⁸.

²⁵⁵ Özbelsan, *a.g.e.*, s. 58-59. ; Sivas Şehri, *a.g.e.* s. 152-153. Besmeleden sonra, Allah'ın mescitlerinde Allah'tan başkasına kulluk etmeyiniz. Bu mübarek cami, II. Selim Han oğlu Sultan III. Murad zamanı vezirlerinden Mahmud Paşa tarafından 988(1580) yılında yaptırılmıştır.

²⁵⁶ Sivas Şehri, *a.g.e.* s.152.

²⁵⁷ Özbelsan, *a.g.e.* s. 52–53. Bu kutlu mescid, Sultan Bayezit'in saltanatları zamanında Ahmet Paşanın emri ile 901 (1495) de inşa olunmuştur. Sivas Şehri, *a.g.e.* s. 163.

²⁵⁸ Özbelsan, *a.g.e.* s. 52-53.

1.6. PULUR(BİLLUR)CAMİİ

Mimari yapısına göre XIX.yüzyılda inşa edildiği izlenimi vermektedir. İ ölçüleri 09,25x07,70 metre olan dörtgen biçimli asıl ibadet alanı ile doğu yönünde buna ekli bir son cemaat yerinden ibarettir. Ahşap tavanın orta kısmında yer alan kubbesiyle birlikte, dıştan kırma çatıyla örtülmüş ve saçla kaplanmıştır. Caminin doğu yanındaki şadırvan ve helânın bulunduğu avluya iki ayrı kapıdan girilir. Sonradan yapıldığı izlenimini veren doğu yönündeki yaklaşık 3 metre derinliğindeki son cemaat yerinin kuzey yönü kesilerek bir koridorla asıl ibadet alanına geçilmektedir. 00,53x01,05metre ölçüsünde iki satırlık taş kitabe bulunmaktadır. Kur'an'dan ayet yazılı büyük taş kitabenin sonradan duvara yerleştirildiği değerlendirilmektedir²⁵⁹.

Dikdörtgen planlı ana mekânın kuzey ve güneyinde ikişer ahşap direk 4,93x4,15metre ölçüsünde bir alan elde edilmiştir. Bu alanın üzerini oval bir kubbe örtmektedir. Kubbenin dışındaki kısımlar, ahşap tavanla kaplanmıştır. Kubbenin ortası daire biçimli, bitkisel motifli alçıdan yapılı göbekte süslenmiştir. Yarım daire kesitli , 0,50 metre derinliğindeki Mihrap nişinin kavsarası iki boğumlu, tepede kademeli olarak daralmaktadır. Mihrabın dış yan köşelerinde yüzeysel dikdörtgen sütun ve bitkisel motifli sütun başlıkları alçıdan olup, üzeri yağlı boya ile kapatılmıştır. Minberi günümüz ağaç işçiliği ile yeniden yapılmıştır. Pencereler, 0,95 metre kalınlığındaki beden duvarlarına açılır. Ahşap kasalı olup, dıştan basık kemer altında dikdörtgen çerçevelidir²⁶⁰.

Kuzey tarafındaki ahşap kadınlar mahfiline asıl ibadet alanındaki ahşap merdivenlerle çıkılmaktadır. Ahşap minarenin kaidesi taştandır. Silindirik olarak yükselen ahşap gövdenin bitiminde bitkisel motifli oyma süsler işlenmiştir. Şerefesi, korkuluğu ve peteği ahşaptandır. Kuzey duvarındaki kitabenin bir türbe kitabesi

²⁵⁹ a.g.e. s. 67.

²⁶⁰ a.g.e., s. 68.

olduğu ve sonradan bu duvara yerleştirildiği sanılmaktadır.²⁶¹Vakıflar Bölge Müdürlüğüne yakın tarihte Billur (Pulur) Cami, onarılmıştır.

Başka kaynakta, Billur(Pulur) mahalle mescidinin yaptıranı bilinmemekle beraber, 1500-1501yıllarında yapıldığı ve mescidin 1500-1501 tarihli kitabesinin hala mevcut olduğu belirtiliyor²⁶².

1.7.İMARET CAMİİ

Mevcut caminin aslında çevresindeki imaret ve zaviyeden oluşan bir külliye halinde olduğu, ancak bu gün camiden başka bir yapının günümüze kadar gelmediği belirtilmektedir. Caminin adını alan İmaret mahallesinde bu gün mevcut olmayan fakat tarihe mal olan Darü'r –Raha, ilgi çeken bir kuruluştur²⁶³.

İmaret cami yaklaşık XIX. yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı ahşap caminin üzeri çatı ile kaplıdır. Ahşap minaresi yıkılarak, yakın tarihte taşla yeniden yapılmıştır. Asıl ibadet alanı kare planlı, ahşap tavan göbeği sekiz köşeli olup güzel işçiliklidir. Alçı mihrabı, yarım daire kesitli perde, kandil ve bitkisel motiflerle süslüdür. Ahşap Minberi üzerinde “*Muhammed Mustafa 1322 (1904)* tarihi bulunmaktadır²⁶⁴.

²⁶¹ gös.yer.

²⁶² Demirel, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara, 2000, s. 29.

²⁶³ Özbelsan, *a.g.e.*, s. 69-70. Sosyal yardım kurumları tarihinin en eskilerinden biridir. Rahatoğulları ailesinin kurduğu, Sivas Şifaiye Medresesinin (1217) bir yan kuruluşudur. İmaret mahallesinde bu gün mevcut olmayan bu kuruluş, tarihe mal olmuştur. Kuruluş amacı fakirlere yemek ve sığınacak yer temin etmektir. Binası bugün mevcut değildir. Ancak, sonradan yapılan İmaret cami duvarındaki onarım kitabesi şöyledir. Rahatoğlu Kemalüddin Ahmed'in oğulları Hattap ve Hüseyin binayı dindar fakirler ve miskinlerin yararları için vakfetmişlerdir. Adı, Darü'r- Raha'dır. 720H. (1320)yılı muharreminde açılmıştır. Rahatoğlu Kemalüddin Ahmed'in oğlu ve binayı kuranlardan biri olan Hüseyin'in oğlu merhum Abdulvehhab 779 (1377) de burasını yenilemiştir. 1288'den 1377'ye kadar Rahatoğulları Darü'r Rahası diye anılan bu kuruluş Abdulvehhab Rehati Zaviyesi olarak İbni Bibi Selçuknamesinde geçmekte olup bulunduğu yer de Kervansaray-ı İsfahani olarak anılır. 1554 de Hem Abdulvehhab Zaviyesi hem de Darü'r Raha adı geçmekte olup imaret ve zaviye olarak iki kısımdır. İlk kurucusu Kemalüddin Ahmet Bin Rahat'ın Selçuklu Emirlerinden, inanılır ve güvenilir bir kimse olduğu İbn Bibi de yazılıdır. Mezarı yol çalışmalarında tahrib edilmiş. Mezar taşı Sivas Müze Müdürlüğündedir.

²⁶⁴ gös. yer.

İmaret cami ahşap mimarisi, İmaret mahallesinin ayakta kalan birkaç ahşap evlerin tarihi görünümü ile biri birini en güzel şekilde tamamlamaktadır. Sonuçta, eski mahalle camilerimizdeki ahşap yapı malzemeleri, camilerin adını alan eski mahallelerdeki evlerde de kullanıldığından görüntü bir bütün oluştururdu. Betonlaşma, altmışlı yıllarda eski mahallelere henüz girmemişti.

1.8. ÖRTMELİ CAMİİ

Avlu giriş duvarının solunda 1252 (1836) tarihli onarım kitabesi mevcuttur. Yaptıranı bilinmeyen cami, XVIII. Yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir. 9,76x 8,00 metre ölçülerinde asıl ibadet alanı ile, kuzeyde yer alan ahşap bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Kuzey doğu beden duvarı üzerinde, ahşap asma balkonlu minaresiyle tipik bir mahalle camisi görümündedir. Tavan tahtaları onarım görmüş, sadece tavan göbeği eski halde kalabilmiştir. Göbek 0,80 metre çapında olup, bitkisel motiflerle tezyin edilmiş, üzeri yağlı boya ile boyanmıştır. Pencereleri içeriden dışarıya doğru daralmıştır. Doğu çevre duvarına bitişik bir de çeşmesi vardır. Yan duvarda çeşmeye ait iki kitabe mevcuttur²⁶⁵.

Örtmeli Cami yakın tarihte Vakıflar Bölge Müdürlüğünce onarılmış ve çevre düzenlemesi yapılmıştır. Konumu, bahçesi, tatlı su çeşmesiyle,²⁶⁶ çarşıya yakınlığı ve ahşap estetik mimarisi ile mahalle camilerimize güzel örneklerden biridir.

²⁶⁵ a.g.e. , s.76-77. Çeşme kitabesinden bir mısra” İşidüp şöhretini itdi Sivas’a davet; Kepenek Suyı gibi ma-i azizi güya....”

²⁶⁶ Nam-ı diğer örtmeli çeşmesi

2. TÜRBELER

2.1.ABDULVEHHAB GAZİ TÜRBESİ

Sivaslıların ve yurdun çeşitli yörelerinden gelen halkın en çok ziyaret ettiği, duaların niyazların bol yapıldığı bir türbedir. Sivas'ın Kılavuz mahallesi doğusunda Akaya adlı tepe üzerindedir.

Türbenin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. II. Beyazıt zamanında Ahmet Paşa tarafından 1495 yılında yaptırılan Abdulvehhab Camii'nden önceki dönemlere(XII. Yüzyıl) ait olmalıdır. Türbe sekizgen planlı, üzeri tek kubbe ile örtülüdür. İçeride tek sanduka bulunmaktadır. Sandukanın yüzeyi altıgen biçimli türkuaz renkli çinilerle kaplıdır. Sonradan yazılan mezar taşı üzerindeki ²⁶⁷ yazı dikkat çekmektedir.

Bu türbeye ilk defa vakıf yapan, meşhur Çakır Han oğlu Şerafeddin Ahmed Beydir. Bu zat, 726 (1325) şabanında vakfiyesini düzenlemiş ve Vakfın mütevelliliğine Şeyh el- Kebir Muiniddin Ahmed tayin edilmiştir. II. Beyazıt Han zamanında 1481 yılında türbe yeniden inşa edilmiştir. Türbeye ve görevlilere yeteri kadar gelir vakfedilmiştir. 1160(1747) yılında Sivas valisi olan Zaralızade Muhammed Paşa tarafından Abdulvehhab Gazi vakfı genişletilmiştir. Kabir yanındaki mescid genişletilerek bir minare, bir zaviye ve bir de çeşme eklenip 1162(1749) yılı şabanında vakfiyesi düzenlenmiştir. Muhammed Paşa tarafından Zeynel suyu getirilmiş ve türbedarına da maaş ayrılmıştır. Sivas'ta türbesi bulunan Abdulvehhab Gazi, Anadolu'nun büyük velilerinden sayılan bir şahsiyettir²⁶⁸.

²⁶⁷ a.g.e. s. 117. "Hüvel baki, Ashabı-ı kiramdan, haza merkadi'l mağfurü'l –merhum Hazret-i Abdülvehhab Gazi Radyallahu anh, Ruhuna Fatiha , sene 113 (731).

²⁶⁸ Nafiz- Hakkı-Toparlı, *Sivas Şehri*, s. 165. Özbelsan, a.g.e., s. 117-118.

Mahalli rivayete göre, Abdulvehhab Gazi, Abdülmelik bin Mervan zamanında ordu komutanlığı göreviyle Sivas'a gelmiş ve burada şehit olmuştur. Evliya Çelebi'ye göre de bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Abdulvehhab Gazi'nin menkıbeleri 1100 (1688) yılında alimlerden Sarı Hatipzade Ahmed Hamdi tarafından şiir olarak kaleme alınmıştır²⁶⁹.

2.2.ŞEMSEDDİN SİVASİ TÜRBESİ

Şemseddin Sivasi adı ile anılan türbe, 1564 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Koca Hasan Paşanın yaptırdığı Meydan Camiinin kuzeybatı yönünde, cami avlusu içinde yer almaktadır. Aslen Zile'li olup Sivasi diye ün kazanan Kara Şemseddin Ahmed Efendinin türbe kapısı üzerindeki dört mısralık manzumedden türbenin 1009(1600) senesinde yapıldığı öğrenilmektedir²⁷⁰.

Kara Şemseddin Ahmed Efendi'nin alim, fazıl, arif bir kişi olduğu eserlerinin incelenmesinden anlaşılır. Halveti tarikatının kollarından adıyla anılan Şemsiye kolunun kurucusudur. Cumapazarlı Muslihiddin ve Şirvanlı Mecdüddin Efendilerden tarikat usulünü öğrenerek halifelik almış, sonra Sivas'ta ilim ve irşatla uğraşarak 1006(1597) yılında vefat etmiştir. “*Nüh felek Şemsi tulundı nur ile.*” Mısraı ölümüne tarih olarak düşürülmüştür. III. Sultan Mehmet, Eğri seferine giderken Ordunun maneviyatını güçlendirmek için, ünü İstanbul'a kadar yayılan Şemseddin Efendiyi başkente çağırmıştır. Daveti kabul ederek Sefere katılmış ve başarıdan sonra Sivas'a dönmüştür. Manzum ve mensur otuz kadar eseri vardır. Mürettep divanı da basılmıştır. Şemseddin Sivasi'nin torunları bugün de mevcuttur²⁷¹.

Türbenin beden duvarları kesme taştan inşa edilmiştir. Üzerinde dıştan sekizgen bir kasnağı olup, tek kubbe ile örtülüdür. Kubbenin üzeri yeşil sırlı, oluklu kiremitle kaplıdır. Türbe iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Şeyh Şemseddin

²⁶⁹ Nafiz, *a.g.e.*, s. 165–166.

²⁷⁰ Özbelsan, *a.g.e.*, s.127., Nafiz, *a.g.e.*, s. 148-149.

²⁷¹ Nafiz, *a.g.e.*, s. 149-150.

Sivasi'nin sandukası, ikinci kısımda aile fertlerine, torunlarına ait yirmi adet sanduka bulunmaktadır²⁷².

Sivas zaviye kurucuları ve aileleri hakkında en çok bilgi sahibi olduğumuz iki zaviye vardır ki, bunlar Şeyh Şemseddin ile Ali Baba ve evlatları tarafından kurulmuştur. Vakfiye kayıtlarına göre evvela Zileli sonra Sivaslı olarak belirtilen Şemseddin Ahmed b. Muhammed, uzun süren tahsil hayatı sonrasında, döneminde hadis ve tefsir ilimlerinde alim olarak gösterilmiştir. Manzum ve nesir olarak 30 eseri bulunan Şemseddin Sivasi'nin, Osmanlı genelinde etkisi fazla olan kalabalık bir ailesi de vardır. 1627 tarihli Defteri Cedid-i Mufassal suretinde, Şemseddin Sivasi'nin; büyük âlim olduğunu, şeyhlerin yanında yıllarca tahsil yaptığını ve hizmet ettiğini, müfessir, muhaddis, fakih, mürşid ve Mevlana payelerine sahip olduğunu, vaiz olarak görev yaptığını öğreniyoruz. Aynı kaynakta Sivasi için;”...kendileri ve biraderleri ve evlad ve dervişleri için bilcümle avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye ve ulağ ve suhreden mahsun ve emin olalar...” denilmek suretiyle vergi muafiyeti tanınan 28 kişinin isimleri de beraberinde zikredilmiştir²⁷³.

2.3.ŞEYH HÜSEYİN RAI(ŞEYH ÇOBAN) TÜRBEŞİ

Bu bina dıştan konik şekilli olup mescit ve türbeden ibarettir. Türbe, mescitten iki ayak basamakla ayrılmıştır. Türbe sonradan onarılmıştır. Şeyh Hüseyin Rai, Halk arasında Şeyh Çoban Veli olarak tanınmaktadır. Mescit kısmında mihrabın yanındaki duvara konmuş iki kitabe vardır. Bunlardan biri 772(1370), diğeri 862(1457) tarihlidir. Birinci kitabe, harap olan mescidin Eşref adında biri tarafından 1370 tarihinde onarıldığını; ikinci kitabede ise, bu mescidin yanındaki Şeyh Çoban türbesinin 1457 yılında Pir Ahmet Beyin kölesi Yusuf b. Abdullah tarafından yeniden yaptırıldığını göstermektedir. Demek ki, bu türbe ve mescit 772(1370) tarihinden önce de varmış. Şeyh Hüseyin Rai 'nin, Daru'r Raha sahibi Kemaleddin Ahmed'in oğlu İzzettin Hüseyin veya Abdulvehhab'ın oğlu Şeyh Hasan olduğu

²⁷² Özbelsan, *a.g.e.*, s. 128–129.

²⁷³ Demirel, *a.g.e.*, s. 63

hatıra gelmektedir. Birinci kitabedeki Eşref'in kim olduğu anlaşılamamış, ikinci kitabe de Fatih Sultan Mehmet zamanında konulmuştur.²⁷⁴ Yukarıdaki paragrafta verilen bilgiler, “Sivas Şehri”nin yazıldığı eski yıllara(1928) ait olduğundan bugün eski mescit mevcut değildir. Türbe kapısı üzerinde üçüncü kitabe vardır. Dördüncüsü de çevre duvarına yerleştirilmiştir.

Kaynaklardan ve kitabelerden anlaşıldığı üzere Şeyh Çoban'a ait bir cami, bir türbe ve bir de çeşmeden oluşan üçlü külliye halinde yapı topluluğu olduğunu öğreniyoruz. Cami, yaklaşık 40-50 yıl önce yıkılarak türbenin karşısına yeni Şeyh Çoban Camii yaptırılmıştır. Bu gün türbe dışında duvara yerleştirilmiş dört kitabe bulunmaktadır. Üçüncü kitabeden türbenin 1318(1900- 1901) tarihinde yeniden onarıldığı anlaşılmaktadır. Dördüncü kitabe ise, 0,35x 0,70 metre ölçülerinde sülüs hatla yazılmış olup kırıktır ve tahripler nedeniyle okunamayacak durumdadır. Türbede ahşap iki sanduka yer almaktadır. Güneyde yuvarlak kemerli açıklığın önünde yer alan sanduka, Şeyh Çoban'a aittir. Diğerinde ise, Şeyh Taceddin-i Arifi yazısı okunmaktadır. Türbe doğu yanındaki Şeyh Çoban Çeşmesindeki kitabede 1323 tarihi geçtiğine göre türbenin ilk yapılışının XIV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmek daha doğru olacaktır.²⁷⁵ Şeyh Çoban camii, çeşme ve türbeden oluşan üçlü külliye nin yanında bir de zaviyeden bahsedilmektedir. Osmanlı öncesinde Sivas'ta kurulduğu bilinen 9 zaviyeden biri de Şeyh Çoban zaviyesidir²⁷⁶.

2.4.AHİ EMİR AHMED TÜRBEŞİ

Paşabey mahallesi, Ahi Emir Ahmed Caddesi üzerindedir. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Türbenin Ahi Emir Ahmed'e ait olduğu tezi ile hareket edildiğinde XIV . yüzyılın ilk yarısına tarihlenmesi gerekir.²⁷⁷ tarihli Arapça Vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğünün 608 nolu defterinin 4. sayfasında kayıtlıdır.

²⁷⁴ Nafiz, *a.g.e.* ,s. 145-147.

²⁷⁵ Özbelsan, *a.g.e.*, s. 119-121. Üçüncü kitabede yazılanlar: “1318 sene-i hicriyyesinde ve şevketlü Gazi Abdülhamid Han-ı Sani Hazretlerinin iş bu türbe -i şerifesi mütevellilerinin mesai -i mahsusa -i hamiyet - perveraneleriyle tecdiden inşa olunmuştur. Ketebe Mahmud”

²⁷⁶ Demirel, *a.g.e.*, s. 57.

²⁷⁷ 1332- 1333

Sekizgen pramidal külâhının saçak altında, yer yer harap olmuş tarihsiz bir kitabe vardır. Sağlıklı okunamamaktadır. Türbe kare kaide üzerine sekizgen planlı olarak inşa edilmiştir. Mezar hücre sine giriş kapısı doğu yöndedir. 1985-1991 yıllarında Vakıflar Bölge Müdürlüğüne yapılan onarımda, sanduka yenilenmiş, kemikler bir araya getirilerek özenle sandukaya yerleştirilmiştir²⁷⁸.

Sivas'ın Tokmakkapı- Tokmakpazarı ²⁷⁹mahallesinde bir avlu içinde konik kubbeli eski bir türbe bulunmaktaydı. Buna Ahi Emir Ahmed türbesi denilmektedir. Türbede bir kabir varsa da kitabesi yoktur. Alt kısmı cesedin konduğu mahzendir. Saçakta çepeçevre Selçuklu sülüs hattıyla bir kitabe varsa da yer yer bozulmuş olduğundan okunamamaktadır. Okunabilen kısmı:” ...muhterem İmadiiddin ..el-İslam..emirü'l eazz” Ahi Emir Ahmed'in 733(1333) tarihli vakfiyesi eski kayıtlarda bulunmaktadır. Vakfiyesinde:” yücelerin öncüsü, uluların önderi, büyük ve seçkinlerin övgüsü, sefa ve mürüvvetin efendisi, tarikat ve hakikat ashabının seyidi Ahi Emir Ahmed b. Zeynühhac” diye nitelendirilmektedir. Bu kişi mescit, zaviye ve imaret vakfetmiştir. İbn-i Batuta'nın Sivas'ta görüşüp zaviyesine konuk olduğu Ahi Ahmed²⁸⁰ olduğu hakkında kesin bilgi yoktur.

1333 tarihli vakfiye, Emir Ahmed'in Sivas'ta ahilerin en büyük Emiri olduğunu İspat edecek mühim vesaiktendir. Bu vakfiye gayet zengin olup, 36 kalem köy, mezra, han, hamam vesaireyi vakfetmiş ve bazen bir kalemde beş altı karye ve 18 dükkan mezkur büyük bir divan vakfeylemiştir... Aynı vakfiyede vakfın Tokmakpazarı²⁸¹ mahallesinde bina eylediği ve Ehberi adıyla meşhur iki hamamın mevkileri tespit edilmiştir. Ahi Emir Ahmed, Yıldızeli'nde Yenihan adıyla meşhur büyük bir kervansaray yaptırmış ise de zamanla yeri belli olmayacak hale gelmiştir. Kitabesi, Reşit Akif Paşa tarafından Gök Medrese'ye nakledilmiştir. Kitabesi dört satırlı olup Arap Harfleriyle yazılmıştır. 0,43x0,60 metre ölçülerindedir²⁸².

²⁷⁸ Özbelsan, a.g.e., s.121.

²⁷⁹ Paşabey mahallesinin eski adı

²⁸⁰ Nafiz, a.g.e., s. 165.

²⁸¹ Kapı

²⁸² Özbelsan, a.g.e., s.121-122. Kervansarayın kitabesinde:” Sultan-ı muazzam, ümmetlerin rukbelerine malik Arap ve Acem Meliklerinin Efendisi, Sultan Ebu Sait Bahadır Han, Allah mülkünü

2.5.GÜDÜK MİNARE TÜRBE Sİ

Eski adı Bağdat Pazarı, bu günkü adı Güdük Minare olarak bilinen semttedir. Halk arasında kısa²⁸³ bir minareye benzediği için bu adla anılmaktadır. Eratna Devleti'nin kurucusu Alâeddin Eratna tarafından oğlu Şeyh Hasan Bey için yaptırılmıştır. Türbe içinde siyah mermerden 0,68 x2,12 metre boyutlarında sandukası kenarları pahlanmış balıksırtı şeklindeyir. Türbe, 9,80x 9,80 metre ölçülerinde kare planlı ve iki katlıdır. Asıl mezar hücresine, cenazelik bölümüne kuzeydeki küçük bir kapıdan girilmektedir. Türbede başka mezarlar da vardır. Doğu, batı ve güneydeki dar ve küçük mazgal pencerelerinin üzerinde ilginç rozetler yer almaktadır. Daire şeklinde bitkisel ve geometrik motiflerle süslü bu rozet örneklerine Anadolu'daki Selçuklu kmbetlerinin dış yüzeyinde sıkça rastlanmaktadır. İlginç olan Güdük Minarede cenazelik bölümünde yer almasıdır. Türbenin kare planlı kaidesi 6 metre ykseklige kadar mermerden inşa edilmiştir. Türbe içinde kare kaideden silindirik gövdeye geçişler pandanfin ve mukarnaslarla sağlanmıştır. Yaklaşık 15 metre ykseklindedir²⁸⁴.

Sandukanın balıksırtı şeklindeki üst kısmında Kur'an ayetleri yazılıdır.²⁸⁵ Sandukanın alt kısmının; iki yanında, baş kısmında ve ayak tarafındaki kitabesi

daim etsin. Devleti günlerinde Allah'ın Rahmetini dileyen zayıf kul, Ahi Emir Ahmed bin Hacı Zeynüddin bu hanın inşa ve imarını yedi yüz otuz üç senesinde emretti " (Miladi 1333).

"Dikkate değer bir başka husus da Ahi Emir Ahmed'in , kervansarayını ve türbesini aynı tarihte yaptırmış olmasıdır. 733 Hicri tarih , Tarih kayıtlarında her iki eserin yapılış tarihi olarak tescil görmüştür. Bu gün mal varlığı tükenmiş olsa da O'nun kayıtlarda yer alan İsmi, ilmini ve mümtaz kişiliğini belgeleyerek ölümsüz kılmıştır. Dilimize, kültürümüze, sosyal yaşantımaza yn vermiş ve büyük hizmetleriyle çağına damgasını vurmuş olan Ahi Emir Ahmed'in manevi yönleriyle aramızda hala canlı kaldıklarıını söyleyebiliriz." Bkz., Merih Baran, *Kültür ve Sanat Dergisi, Hayat Ağacı*, Gz, Sivas, 2005, s.55.

²⁸³ Nam-ı diğer güdük.

²⁸⁴ Özbelsan, *a.g.e.* , s. 122-123.

²⁸⁵ Nafiz, *a.g.e.* , s.169. Allah Buyurdu: Muhakkak iyiler cennettedirler. Onlar koltukları üzerinde bakar dururlar. Onların yüzlerindeki sevinci sen bilirsin.... Yarışanlar... (Mutaffifin suresi, ayet 22-23-24). Ayetin devamını merak ettim Türkçe meali: " Korunmuş halis bir şaraptan iirililer. Onun sonu misk tir... Yarışanlar işte onda yarışsınlar. Bkz., Mutaffifin , 25- 26. ayetler. Hulusi Ahmed, *Kur'an-ı Kerim zm*, İstanbul, 2011, s . 704.

vardır²⁸⁶. Türbede gömülü olan kişi Alâeddin Erdana'nın oğlu Şeyh Hasan Bey'dir. Şeyh Hasan Bey, Erdana'nın büyük oğlu olup mahlası Bedrettin'dir. Gayet güzel, yakışıklı ve aynı zamanda zeki ve faziletli bir kişiymiş. Babası Eratna²⁸⁷, oğluna Mardin hükümdarı Melik Salih Şemsettin'in kızını istedi. Melik Salih, uygun görerek kızını çeyiziyle birlikte Sivas'a gönderdi. Fakat o sırada hasta olan Şeyh Hasan güveyi girmeden önce öldü. O sırada Kayseri 'de bulunan Erdana, Melik Salih'in kızını diğer oğluna aldı. Şeyh Hasan'ın ölümü, 748(1347) ramazanındadır²⁸⁸.

2.6.KADI BURHANEDDİN TÜRBESİ

Sivas'ın güneybatısında, Kayseri kapı civarında, üstü ahşap ve harap bir türbe görülmektedir. Türbeye halk arasında Kadı Burhaneddin türbesi denilmektedir. Burası meşhur hükümdar Kadı Burhaneddin'in ailesine aittir. Bu türbede beş mezar bulunmaktadır. Mermer sandukalı olan bu kabirlerin ikisinde yazı yoktur. Yazı olmayan kabrin biri diğerinden büyükçedir. Sandukaların ikisi, Kadı Burhaneddin, Ahmed'in oğlu Muhammed Çelebi ile kızı Habibe Selçuk Hanım'a aittir. Diğer kitabe ihtimal yine Burhaneddin ailesine yakınlığı olan kadılardan Muhammed Çelebi'nin kızınıdır. Yine bu türbedeki kitablesiz büyükçe kabrin Burhaneddin'e ait olduğunu zannetmekteyiz²⁸⁹.

Kadı Burhaneddin Ahmet, 745(1345) Ramazanda Kayseri'de doğmuştur. Oğuzların Salur boyundan Kayseri kadısı Şemseddin Mehmed'in oğludur. Küçük yaşlarda öğrenime savaş sporlarını öğrenmekle başlamıştır. Mısır ve Hacca gitmiş,

²⁸⁶ *a.g.e.* , s. 169-170. Yüce Sultan, Ulu Şehinşah, ümmetlerin dizginini elinde tutan , Allah'ın alemdeki gölgesi , din ve dünyanın kılıcı, Sultan (Alaeddin) Eratna'nın- Allah memleketini sürekli kılınsın- oğlu Rahmetli , günahları bağışlanmış , saltanatının kırmızı gül yaprağı Şeyh Hasan Bey'in - Allah mezarını aydınlatsın - ölümü 748 yılı ramazan ayındadır.

²⁸⁷ Erdana

²⁸⁸ *a.g.e.* , s. 170-171.

²⁸⁹ *a.g.e.* , s. 172- 173. Sandukalarda yazılanlar: Saltanatı göğe yükselen , bağışlanmış, rahmetli, adaletli, Sultan Burhaneddin'in oğlu Muhammed Çelebi... 793(1391) yılı şevval ayının yirmi dokuzuncu cumartesi günü(Yazar, Burhan adını kapsayan parçanın, kendisi tarafından bulunarak Sivas Lisesine bıraktığını burada bildirmiştir.) Diğer sandukada, Sultan Burhaneddin'in kızı, Selçuk Hatun diye meşhur, rahmetli, günahları bağışlanmış Habibe, geçici dünya hayatından ebedi ahret âlemine 850(1446) yılında göçtü. Allah makamını cennet etsin. Üçüncü sandukanın diğer tarafında: Zilhiccenin yirmi dördüncü Cuma gecesi... rahmetli, günahları bağışlanmış, Allah'ın rahmetine muhtaç Barsa... Kadıların en adaletlisi Muhammed Çelebi... Allah onu kemaline erdiresin.

1365 yılında Kayseri'ye dönerek Eratna oğullarından Mehmed Bey tarafından kadılık görevine getirilmiştir. Eratna oğlu Mehmet Beyin kızı ile evlenerek damatları olmuştur. Mehmet Beyin ölümü ile yerine geçen Ali Bey, 1378 yılında kadıyı vezirliğe getirdi. Emir'lerinden Kılıç Arslan , Kadı Burhaneddin'i öldürmek istedi. Ancak, kadı daha önce davranarak, Kılıç Arslan'ı öldürdü. 1381 yılında iktidara geldi. Amasya emiri Şadgeldi'yi yenerek öldürdü. Kendini hükümdar ilan etti ve sikke bastırdı. Ali Beyin oğlu Mehmet Beyi öldürerek kendi adı ile bir devlet kurdu. Osmanlılar, Kadı ile pek fazla uğraşmadılar. Erzincan Emiri Mutahharten 'i yenerek kendisine bağladı. Karaman oğullarını ve Türkmen Emirliklerini dize getirdi. Akkoyunlular boy beylerinden Kara Yölük Osman Beyle Kadı Burhaneddin'in arası açılmıştır. Osman Bey, Sivas Taarruzundan sonra elde ettiği esirlerle geri dönerken, Kadı Burhaneddin tarafından takip edilmiş. Osman Bey de ani bir baskınla Kadıyı esir ederek 1388 tarihinde öldürmüştür. Kudretli bir hükümdar, âlim ve şair bir sultandır²⁹⁰.

2.7.AKBAŞ BABA TÜRBEŚİ

Demircilerardı Mahallesindedir²⁹¹. Yapanı ve yaptıranı kesin olarak belirleyecek kitabesi yoktur. Türbe yapı tekniği olarak XVIII yüzyılda inşa edildiği izlenimi vermektedir. İç ölçüleri 4,95x 4,95 metre olan kare mekanın üzeri tek kubbe ile örtülüdür. Türbenin içinde dört büyük bir de küçük sanduka yer almaktadır. Sandukalar kireçle sıvalı olup, kuzey- güney doğrultusunda ikinci sanduka türbenin adını aldığı Akbaş Babaya aittir. Başucu taşında: “ *Ya Allah, haza merkadü'l-merhum e'ş şeyh Akbaş aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufran. Ruh-ı şerifi için El- Fatiha.*” yazılıdır²⁹².

²⁹⁰ Özbelsan, *a.g.e.* , s. 125.

²⁹¹ 8. sokak (Eğriköşe) numara 112 yer almaktadır.

²⁹² *a.g.e.* , s. 133-134.

2.8. BUN BABA²⁹³ TÜRBEŚİ

Sivas, Kayseri Kapı mahallesinde, eski Sigorta hastanesi içinde bulunan Bun Baba türbesi, takriben 3,60x 3,50 metre ebadında betonarme küçük bir binadır. Türbenin tarihi ve mimari bir özelliği bulunmamaktadır.²⁹⁴Türbe bu gün temiz ve bakımlı görölmektedir. Kapısındaki yazıda, içerde asıl adı Abdülkerim olan bir kişinin yattığı yazılıdır. Çocukluğumuzda eski ve küçük bir yapının içinde tek mezar ve kitabe taşı²⁹⁵vardı.

2.9. ARAP ŐEYH TÜRBEŚİ

Mezarı, Sivas merkezde Paşa Bey mahallesindedir. Asıl adı Şeyh Abdullah el HaŐimi el- Mekki'dir. Hz. Muhammed soyundan olup Rufai Őeyhidir. Sivas Kongresine katılmıştır. 1922 de öldüğünde 100 yaŐından fazladır.²⁹⁶ Daha önceki yıllarda, binalar nedeniyle mezar, rahatça ziyaret edilemezdi. Bu gün, çok güzel bir türbe inşa edilmiş, Arap Şeyh hakkında daha geniş bilgi içeren yazılar, türbede yer almıştır.

2.10.ŐEYH ERZURUMİ TÜRBEŚİ

Sivas Otogarının doğusunda bulunan türbenin XIII.yüzyılın sonlarında inşa edildiği sanılmaktadır. Erzurumi, halkın ifadesine göre din uğruna çarpıŐan cengâver bir yiğittir. Türbenin yanında bulunan kuyu bu gün kapanmıştır.²⁹⁷Yarım asır önce türbe içinde bir mezar ve etrafında seccadeler vardı. Doğu cephede, normal kapılardan daha küçük ahşap bir kapısı, batı ve güneyde birer penceresi vardı. Kare plan üzerine oturtulmuş tek kubbeli ve kesme taştan yapılmış bir

²⁹³ Abdülkerim

²⁹⁴ a.g.e. , s. 125-126.

²⁹⁵ Őahide

²⁹⁶ Doğan Kaya, *Altını Şehir Sivas Bülteni*, Sivas, Nisan- Haziran. 2002, s. 27.

²⁹⁷ a.g.e. , s. 30.

kümbetti. Yapılaşmanın, betonlaşmanın henüz yayılmadığı dönemde şehirden uzaktaydı. Bostanların arasında eski ve ilk haliyle bizlere manevi güç verirdi. Yapının şeklinden, şehir dışında kalmasından, XI- XII nci yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini düşünüyorum. Zira, XIII yüzyılda, Sivas, büyük bir Selçuklu şehridir. Erzurumi, bu tarihte vefat etmiş olsaydı, kendisine, Şehirdeki külliyelerin yakınında bir türbe inşa edilebilirdi. Erzurumi'nin, Sivas'a XI nci asırdan sonra doğudan batıya doğru cenk ederek ilerleyen Selçuklu mücahitlerinden yetkili biri olduğu izlenimini vermektedir.

Tarihi yapılardaki eski yazılı kitabeler, mezarlar ve sahabe taşları zaman içinde tahrip edilmeseydi, geçmişle olan kültür tarihimiz daha etkili olacaktı. Bu gün Erzurumi kümbeti, tamamen elden geçirilmiş, temiz ve bakımlı bir haldedir. Şehir binaları, artık kümbete komşu olmuş durumdadır.

2.11.NUMAN EFENDİ AİLE KABRİSTANI VE KÜTÜPHANESİ

Bu kütüphane Ulu cami civarındadır. Kütüphaneyi Sarıhatipzadelerden Sivas müftüsü olan Numan Efendi yaptırmış ve yine oraya bir de çeşme inşa ettirmiştir. Kütüphane, kargir ve üzeri kubbeli ise de pek rutubetli ve loştur. Kütüphane kapısı üzerinde adi taş kazılmış ve kötü sülüsle yazılmış bir kitabesi vardır²⁹⁸.

Numan Efendi Kütüphanesinin yanında etrafı duvar çekili ve pencereci bir aile kabristanı bulunmaktadır. Kabristanın birinci penceresinin üstünde Zümer Suresinin 52. ve 53. ayetleri kazılmış ve bunun altına da birde kitabe konmuştur²⁹⁹.

Diğer pencerenin üst kornişinde ; Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla, dan sonra Kur'an -ı Kerimin Hac Suresinin 77. ayeti kazılmış³⁰⁰ ve sonuna “ *Sadaka*

²⁹⁸Nafiz-Hakkı, Toparlı, *Sivas Şehri*, s.155-156. Cenab-ı Hazret-i Numan Efendi müfti-i zi-şan; Bina etdi rızaullah için ecrin vire subhan; Tamam oldukça Fehmi noktadar ile didüm tarih; Kütüphane mükemmel oldu mes'ud eylesün Rahman. 1172 / 1758

²⁹⁹ a.g.e., s. 156. Sivas Müftüsü günahkar Numan b. Eş -Şeyh Ahmed Hamdi b. Eş- Şeyh Abdurrahman (Allah'ın Rahmeti ve Bağışı üzerlerine olsun) 1172/ 1758 yılında yaptırdı.

Allah'ül Melik'ül main “ cümlesi eklenmiştir. Bu pencerenin yanındaki duvar üstünde bir hadis kazılmıştır³⁰¹.

İkinci pencerenin üstünde de; Kütüphane ile bahçe bölümünü yapan, Kayserili Şadi b. Yusuf'un adı kazılmıştır. Müftü Numan Efendi yine faziletli kişilerden Ahmed Hamdi Efendinin oğludur. Büyük babası, Şeyh Abdurrahman Efendidir. Kendisi de fazıl ve kemal ehliendir. Sarıhatipzadelerdendir. Numan Efendinin şiire de yeteneği olup şiirde Sabit mahlasını kullanırmış. Konağı, yaptırdığı kütüphane civarındaydı. Adı geçen Numan Efendi, 1182 (1768) yılında vefat ederek kütüphanesiyle çeşme arasındaki kabre gömülmüştür³⁰².

Numan Efendinin ³⁰³kabri, Uluanak mahallesinde, Ulu caminin hemen batısındadır. Bu gün yukarıda belirtilen eski kütüphane ve konak maalesef mevcut değildir. Kabristanın pencereleri ve üstü açıktır. Halk arasında “*yılanlık evliyası*” da denilmektedir³⁰⁴.

Kütüphane kitabesi 1,70x 0,70 metre ölçülerindedir. 17 Mayıs 1943 tarihinde Sivas Müzesine getirilmiş ve 494 envantere kayıt edilmiştir. Doğu duvarı içten 6,50 metre uzunluğunda, güneydoğu kenarı 1,35 metre, güney duvarı 4,30 metre, batısında yer alan evin kabir tarafı ise 5,95 metre ölçülerindedir. Günümüzde batıdaki 1,28 metre açıklığı olan pencere, kapı olarak kullanılmaktadır. Bu açıklığın üstünde 0,31x1,30metre boyutundaki taş üzerinde bir kitabesi mevcuttur³⁰⁵.

³⁰⁰ Kur'an-ı Kerim'de Besmele'den sonra yazılan ayetin Hac Suresi 77 nci ayet olmadığı anlaşılmaktadır.

³⁰¹ *gös.yer.* Peygamberimizin bu hadisinin anlamı şudur: İnsan öldüğünde amellerinin sevabı kesilir. Ancak şu üç şey müstesnadır: 1. Cami, köprü, mektep, çeşme v.s. yararlı eserler gibi sadaka-i cariyeye, 2. Umuma yararlı olan ilim. 3. Hayırlı ve Memlekete yararlı olan evlada sahip olmak. Yani bu üç konuda amellerinin sevabı öldükten sonra da devam eder demektir.

³⁰² *gös.yer.*

³⁰³ Numan Sabit

³⁰⁴ Biz de büyüklerimizden duyduğumuz için, Yılanlık evliyası olarak biliyoruz. İhsan Gezer, 83, emekli.

³⁰⁵ *Sivas Tarihi ve Anıtları*, s. 129-130. “ Ya hafıyye'l – eltaf neccina mimma nehaf”

Güney tarafta gemi teknesi biçiminde kemere sahip bir sağır niş bulunmaktadır. Bu niş, yukarıda belirtilen çeşme yeridir. Bugün de çeşme görünümündedir. Ancak suyu ve lülesi yoktur. Çeşme kemerinin üstünde 0,42x1,80metre boyutundaki taş üzerinde bir kitabesi vardır³⁰⁶.

Doğu cephe duvarında üç adet pencere açıklığı mevcuttur. Bunları güneyden kuzeye doğru inceleyecek olursak; birinci pencere, mermer söveli, parmaklıksız, 0,41x1,08 metre ebadındaki lento taş üzerinde, Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla (Besmele)'den sonra yazılan Ayet'in meali, “*İyilik yapanlar, kurtuluşa ererler. Şüphesiz Allah, Muhsinlerin (iyilikte önde olanların) mükâfatını zayi etmez*”³⁰⁷.

İkinci Pencere; 1,17 metre açıklığında mermer söveli, parmaklıksız, yarım daire biçimli bir kemere sahiptir. Pencere kemeri, geçmeli mermerden olup kilit taşında “*Amel-i Şadi bin Yusuf el Kayseri*” Kütüphanesi ve hazireyi yapan mimarın adıdır. Pencere kemer alınlığının sağında “Allah “; solunda “ Muhammed “ ; kilit taşının üstünde ise ; “Maşallah “ yazılıdır. Bu pencerenin tabanında 1,10x1,17 metre boyutlarında dikdörtgen prizma şeklinde bir taş vardır. Taşın üzerinde iç içe daire biçiminde altı adet oyuklu su yolu bulunmaktadır. Bu taşın biçiminden halk Numan Efendi aile kabrine, “*Yılcık Evliyası*” da demektedir³⁰⁸.

Üçüncü Pencere, mermer söveli, parmaksız olup 0,30x1,60 metre boyutundaki iki satırlık kitabe taşının birinci satırında Kur'an ı Kerim'in Zümer Sure'sinin 53. ayeti yazılıdır. İkinci satırında 1172(1758) tarihli kitabe bulunmaktadır³⁰⁹.

³⁰⁶ gös.yer. “ İnnehu min Süleymane ve İnnehu Bismillahirrahmanırrahim” Meali: “Mutlaka O Hz. Süleyman'dandır. Ve O , esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla başlar.

³⁰⁷ Uzmanlar göre, R. Nafiz'in Sivas Şehri kitabında belirtilen, Hac Suresi 77 ye denk gelmemektedir.

³⁰⁸ gös.yer.

³⁰⁹ a.g.e. , s. 130-131. Ayetin meali: “ De ki, Ey günah işlemekte haddi aşarak nefislerine karşı cinayet işlemiş kullarım, Allah'ın Rahmetinden ümit kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günahları bağışlayıcıdır.

R. Nafiz'in "Sivas Şehri" kitabında belirtilen, üzerinde Peygamber (S.A.V.) in buyurduğu hadis'in yazılı olduğu, "264 " *nolu dip notta belirtilen*" kitabe taşının bu gün bulunamadığı belirtiliyor. Numan Efendinin kabri, Aile kabristanına batıdaki kapıdan girildiğinde sol sıradaki kabirlerden üçüncüsüdür. Numan Efendinin baş ucu mermer taşında ve diğer mezar taşlarında bazı bilgiler mevcuttur³¹⁰.

2.12.İNCİLİ HANIM TÜRBEŞİ

Sivas il merkezinde Kabakyazısı yönüne giderken Atatürk Sağlık Merkez Lisesi ön bahçesi içindedir. Numune hastanesinden başlayıp Endüstri Meslek Lisesine kadar Kabakyazısı denilen sahanın daha önceleri şehir mezarlığı olduğu halen yaşlılar tarafından belirtilmektedir. İşte o mezarlıktan günümüze kadar gelmeyi başaran Anonim türbeye İncili Hanım Türbesi denmektedir. Buradan alınan mermer sandukaların bazıları müzede sergilenmektedir. XIII. Yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Yazılı kitabe olmadığı için, İncili Hanım hakkında da kesin bilgi mevcut değil. 3,65x3,65 ölçülerindeki kare alan, dört köşeye yerleştirilen 1,50 metre boyundaki blok taştan kesilerek elde edilen sütunların kaide ve başlığı da yek pare çıkarılmıştır. Dört kemer ve bunları biri birine bağlayan ahşap gergiler mevcuttur. Sadece iki tuğla üzerinde yeşil sır kalabilmiştir. Kemerlerin üzerinde kubbe yer almıştır³¹¹.

2.13.SÜT EVLİYASI TÜRBEŞİ

Sivas Merkezde Demirciler ardı mahallesi Şehitler ara sokaktadır. Kitabesi olmadığından türbe tarihi hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Kapı üzerindeki yatık dikdörtgen pencerelerin kıvrımlarında oluşan demir parmaklıkları barok

³¹⁰ a.g.e. , s. 131-132. " Hüve'l- Hayyü'l –Baki; Diriga hanedan-ı müftü-i Nu-man-ı Sivas-i,..... Oku ihlâs o ruh-ı pakını eyle heman ihya. Sene 1182 ve 1301 H. (1768 ve 1883) Hamdi. Diğer mezar taşlarında; Soldan birincideki: Hacı Mehmet Tahir Efendi 1330(1911), Soldan ikincisi, Sarı Hatip Zade lerden birine ait 1321 (1903), Sağdan birinci, Şeyh Hasan Hilmi 1296(1878) Sağdan ikincisi, bir kadına ait 1297(1879)

³¹¹ a. g. e. , s. 132-133.

anlayışta ve 17. yy. modası olduğunu belirtmektedir. Türbe 1994 de onarılmıştır. Kare plandan sekizgen gövdeye geçişler, köşelerde üçgen pendantsifler aracılığıyla sağlanmıştır. Türbe içinde üçü ahşap kaplı biri de taş olmak üzere dört sanduka bulunmaktadır. Kimlere ait olduğu bilinmemektedir³¹².

2.14.KIRKKIZLAR TÜRBEŞİ

Sivas Kılavuz mahallesi, Abdulvehhab Gazi Türbesi'nin ³¹³güneybatısında türbeye 2-3 metre mesafede, basık ve küçük bir türbedir. Mimari değeri olmayan türbe,2x2x0,5 metre boyutunda ve yerden bir metre yükseklikte, üzeri sivri beşik tonozludur. İçinde miladi 173 tarihli bir mezar bulunmaktadır. Kırkkızlar olarak da bilinmektedir³¹⁴.

2.15. EMİR ARİF TÜRBEŞİ³¹⁵

Sivas Merkez Pulur Mahallesiindeki tepenin ³¹⁶üzerinde basit tek odalı bir yapıdır. Mezarını sarılık hastaları ziyaret eder. Halk arasında Emir Arif Hazretlerinin yattığı yer olarak da ziyaret ediliyor³¹⁷. Altmışlı yıllarda, bu ziyaret eski ve tarihi bir konağın alt kattaki odasının içindeydi. Sarılık hastası olanlar buraya gelirdi. Daha sonra Pulur tepesindeki eski evler, konaklar yıkılınca, yatır için tek odalı beton bir oda yapılmıştır.

³¹² a.g. e, s. 134-135.

³¹³ Yukarı tekke

³¹⁴ a.g.e. , s. 135-136.

³¹⁵ Sarılık Tekkesi

³¹⁶ höyüğün

³¹⁷ gös. yer.

2.16. SELÇUK HANIM KABRİ

Gök Medrese'nin batı karşısında bir ev içinde olduğundan bu güne kadar tespit edilememiştir. Yol genişletme çalışmaları sonucu ortaya çıkarılmıştır. Kitabesi yoktur. Mezarın çevresi duvar ve demir parmaklıkla çevrilmiştir³¹⁸.

2.17. ARAP EVLİYASI³¹⁹

Sivas merkez Ece mahallesindedir. Hayatı hakkında bilgi yoktur. Bağdatlı olduğu ve Abdülkadir Geylani'nin soyundan olduğu söylenir. Toprak altında kaldığı yer, zamanla çöplük olarak kullanılmış, o mahallede oturan bir Miralayın rüyasına girerek kendisini oradan çıkarttırmıştır³²⁰.

3.MEDRESELER

3.1.ŞİFAİYE MEDRESESİ

Hükümet konağı civarında, medreseler sokağında Darü'l Hadis adı verilen Çifte Minareler karşısında bulunan bu tarihi eser, Anadolu Selçuklu Hükümdarı Alaettin Keykavus bin Keyhüsrev³²¹ tarafından 614 / 1217 yılında hastane olarak yapılmıştır. Eser dikdörtgen şeklinde olup, girişi batıdan yani sokak tarafındandır. Önce loş bir avluya, buradan da daha geniş ve üstü açık olan geniş avluya geçilir. Buranın sağında ve solunda beşer kemerli birer revnak ve bunların arkasında da odalar³²² vardır. Girişte karşıda divanhane görülür. Etrafı, çini üzerine yazılmış Ayetle süslenmiştir. Divanhanedeki Mihrap, sonradan ocak olarak kullanılmıştır. Eserin güneyinde

³¹⁸ gös.yer.

³¹⁹ Uyku Evliyası.

³²⁰ Kaya, *Altuncı Şehir Sivas Bülteni*, Nisan-Haziran 2002, s.29.

³²¹ Medrese kitabesinde Alaettin yazmıyor

³²² hücreler

sağlam, yüksek ve kubbeli geniş bir hücrede hastanenin yapımcısı İzzettin Keykavus gömülüdür. Girişi, pek zarif sırlı tuğla ve çini mozaikle süslenmiştir. Türbenin kapı üzerinde çini üzerine yazılmış girift bir kitabe vardır. Çiçekli çinilerle iki tarafta geometri süslemeleri bulunan iki pencere vardır³²³.

Bu eser, 1182 / 1768 yılında medreseye çevrilmiş ve 1332 / 1913-14 yılına kadar bu durumda kalmış, Birinci Dünya Savaşı ilanından sonra Askeri depo olarak kullanılmıştır. Türbe kapısı üzerindeki kabartma çini yazılar, 1894 yılında Vali Hacı Hasan Paşanın onayı ile onarım vesilesiyle gizlice çıkarılmış, Samsun Fransız Konsolosu aracılığı ile satılmışken, rivayete göre Hükümet cami imamının(Müderris Mustafa Efendi) ihbarı üzerine yeniden ele geçirilerek yine eski yerlerine konmuştur.³²⁴ Medresenin dış kapısı üzerinde iri sülüs hatla kazılmış kitabesi vardır.³²⁵ Mavi çini ile düzenlenen türbe içinde Farsça yazılan manzumenin Türkçe anlamında³²⁶ İzzeddin Keykavus, 616/ 1219 yılında ölmüştür. Türbenin üzerindeki 4 Şevval 617/ 1220 tarihi, türbenin yapım tarihidir.

Taç kapısı, cepheden daha ileriye taşkın durumdadır. Kapı kavsarası dokuz sıralı mukarnaslı olup yan yüzler geometrik ve yıldız motifleriyle işlenmiştir. Bu motifler, ışık ve gölge tesirleri yaratacak görünümündedir. Kapı kemeri köşeliklerinde simetrik olarak iki hayvan figürü görülmektedir. Tahrib olmuş bu kabartma resimlerden sağdakinin kuvveti temsil eden bir arslan, soldakinin sıhhati temsil eden boğa figürü olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda ise her ikisinin de arslan figürü olduğu yazılıdır³²⁷.

³²³ Nafiz, *a.g.e.*, s. 114.

³²⁴ *a.g.e.*, s. 114-115.

³²⁵ *gös.yer.* Bu imaretin yapılmasını, halifenin delili Keyhüsrev oğlu din ve dünyanın izzeti, galip bi emrillah, İslam ve Müslümanların direği , kara ve denizlerin sultanı, Selçuklu soyunun tacı, Ebu'l Fetih Keykavus b. Keyhüsrev Allah rızası için 617 / 1220 yılında emretti.

³²⁶ *a.g.e.*, s. 116. Cihanda nice Şah'lar vardır ki okları Pervin yıldızına kadar gidiyor. Kılıçları Cevza yıldızını avlıyordu. Şimdi ölümün pençesinden naaş kızları yıldızları gibi onların mızraklarının paramparça, oklarının ise darmadağın olduğunu görünüz

³²⁷ Sivas Tarihi ve Anıtları, *a.g.e.*, s. 86.

Anadolu'daki Selçuklu Tıp okullarının ve hastanelerinin en büyük boyutlusudur. Hastane, 48x68 metre ölçülerinde olup üzeri açık, iç avlusu 22x32 metredir. 1768 de bir fermanla medreseye çevrilmiştir. Genç yaşta hastalanan İzzeddin Keykavus vasiyeti üzerine çok sevdiği Sivas'a ve yaptırdığı Şifaiye'deki türbeye getirilerek 1220 yılında defin edilmiştir. İzzeddin Keykavus bilgin, iyi huylu ve şair bir insandır. Genç yaşta hastalanması sebebiyle tıbbı ve hekimlere çok önem vermiştir. Babası Gıyaseddin Keyhüsrev, Hocası Mecdüddin İshak, Halası Gevher Nesibe³²⁸ karısı, Mengüceklî Behramşah'ın kızı Selçuk Hatundur. Selçuk Hatun için 100.000 kızıl altın başlık verilmiştir. Darü's- şifa'nın güney eyvanı I.İzzeddin Keykavus'a türbe olarak ayrılmış ve inşa edilmiştir. Türbe kareye yakın planlı olup ongen tuğla örgülü bir kasnağa sahip kubbe ile örtülü ve sivri külahlıdır³²⁹.

Medresede taş ve Selçuklu tuğlası karışık olarak kullanılmıştır. Selçuklu yapılarında olduğu gibi taç kapı, pencere bordürlerinde, ana eyvan cephesinde Rumi tezyinata önem verilmiştir. Dikkatle incelendiğinde stilize çift başlı kartal ve kuş motifleri olduğu ortaya çıkar. Ana eyvanın sağında ay sembolünün içinde örgülü saçları olan bir hanım başı ve çevresinde “*La- İlahe İllallah Muhammed ün Resulullah*”, altta” *Suret-i Kamer*” yazılıdır. Ana eyvanın solunda ise bir güneş sembolü ve ortada bir erkek başı figürü, altta “*Suret-i Şems*” çevresinde “*La – İlahe İllallah Muhammed ün Resulullah*” yazısı yer almaktadır. Bu gün bu figürler tanınmayacak haldedir. Taç kapı cephesi, pencereler, ve ana eyvan cephesi iç içe geçmiş yıldız biçiminde zarif motiflerle kaplıdır. Şifahanenin en önemli bölümünü, renkli çinileri, kufi yazıları, geometrik süslemeleri ile türbe oluşturmaktadır. Bu çinileri yapan ustanın adı, sağ pencere üzerindeki alınlıkta, Ahmed bin Bekir-ül Marendi yazmaktadır. Türbe içinde on üç sanduka bulunmaktadır. Sandukaların üzeri çinilerle kaplanmıştır. Güneydeki Mihrap taşıntılı olmayıp geometrik yıldız motifleri ve yazı ile süslenmiştir. Mihrap nişi kavsarası beş sıra mukarnaslıdır. Nişin iki yanında sütunceler yer almaktadır. Kavrasanın sivri kemerinde Tövbe suresi 18. ayet yazılıdır. 1220 tarihli en eski vakfiyeye de sahip olan ve döneminde tıp öğrenimi yapılması yanında hastane olarak da hizmet veren Şifaiye Medresesi Selçuklu

³²⁸ Kayseri'de adına yapılmış üniversite hastanesi ve okul var

³²⁹ a.g.e. , s. 86-87.

döneminin şaheserlerinden biridir.³³⁰1960'lı yıllarda, Şifaiye Medresesi kapalıydı ve iç avlusu çeşitli malzemeye doluydu³³¹.

3.2.SİVAS GÖK MEDRESE

670/ 1271 yılı, Anadolu Selçuklu tarihinde bayındırlık faaliyetleri ve medeni eserler yönünden önemli bir yıldır. Selçuklu devletinin ileri gelen devlet adamları, sanat değeri yüksek eserler meydana getirmek için adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Gök yahut Sahibiye Medresesi toprak tepenin³³² doğu eteğinde yapılmıştır. Medrese vaktiyle altlı üstlü iki kat olarak yapılmış ise de sonradan üsteki tabaka asli durumunu kaybetmiş ve alt kısmında on üç oda kalmıştır. 1239/ 1823 Yılında Sivas Müftüsü Seyyid Abdullah Efendi tarafından medresenin bir bölümüne ahşap olarak fevkani bazı odalar eklenmiştir. Medrese kapısının iki tarafı ve üst kısmı ince taş oymacılığının şaheseridir. Bu bölüme yazılar da ayrı bir güzellik vermektedir. Kapının her iki tarafında yaprak biçiminde süslerle dokuz değişik hayvan başı vardır. Kapının üstünde sağ ve soldaki iki minare, tuğladan yapılmış ve çinilerle süslenmiştir. Sağ tarafta mavi çini üzerine siyah yazılı Ayete'l-Kürsi okunuyor. Cephe duvarına yapılmış üç lüleli çeşme de yine bu medrese sahibinindir. Medresenin güneyinde bir bostan bulunmaktadır³³³.

³³⁰ a.g.e. , s. 87,90. Tevbe suresi 18. Ayet'in meali: “ Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren ve Allah'dan başkasından korkmayan kimseler imar ederler. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır.”

³³¹ İlk Okul döneminde merakla öğrenci arkadaşlarla minareye çıkmak istedik. Hiçbir yetkili, o tarihi minarelerin kapısına kapı ve kilit takmayı düşünmemiş. Çifte Minarelere çıktık. Şifaiye Medresesi ve iç avlusu hemen önümüzde olduğu için, bu değerli eseri kolayca en ince detayına kadar görebiliyordum. Avluya tıkmış, yığınla malzemeyi görünce şaşırılmışım.

³³² Sivas Kalesi

³³³ Nafiz-Hakkı-Toparlı, *Sivas Şehri*, s. 131-132. Burası, vaktiyle Medreseye ait bir hamamın arsasıymış.1926 yılına kadar İmam ve Hatip okulu olmuş, şimdi müze olarak kullanılmak suretiyle bu eser harap olmaktan kurtarılmıştır. Sivas Şehri kitabının yazıldığı 1928 ve öncesinde Gök Medresenin müze olduğunu öğreniyoruz. Annem Hatice Gezer, halen Gök medreseye doğu cephesinden bakan bir evde oturuyor. Kendisi, Sivas Cumhuriyet ilk okulunda 1940 larda dördüncü sınıfta bu müzeye okulca gelmişler. Ben de 1961 de aynı şekilde dördüncü sınıfta Gök Medrese Müzesini okulca gezmiştik. Zırhlar, eski silahlar ve medresenin sağlamlığı dikkatimi çekmişti.

Medresenin kitabesi üç kısımdır. Kapının sağındaki hücrenin üstünden başlayarak kapının üstüne ve oradan soldaki odanın üstüne geçerek son bulur. Kitabe sülüs hatla kazanmıştır³³⁴.

Gök Medreseyi yaptıran Sahip Ata Fahreddin Ali, Anadolu Selçuklu Devleti'nin çok karışık bir döneminde yaşamış ünlü bir vezirdir (1249-1279). Döneminde büyük abidevi eserler yükselmiştir. Bunlardan biri de Gök Medresedir. “*Ebu'l Hayrat*” unvanı ile de anılan Sahip Ata Fahreddin Ali'nin okuma yazma bilmediği, bu nedenle medreseye önem verdiği bilinmektedir. 1271 yılında Sivas'ta üç medrese birden inşa edilmiştir. Bunlar; Buruciye Medresesi(1271), Çifte Minareli Medrese(1271) ve Gök Medrese (1271) Gök Medresenin taç kapısı yanlarında kemerli niş içinde mimarının ismi Arap harfleriyle yazılmıştır. Girişe göre sağda,” *Amel-i üstad= usta yaptı* “, soldaki nişte ise, “*Kaluyan el-Konevi= Konya'lı Kaluyan* “ yazılıdır. Ahmed Eflaki, Kaluyan'dan bahsederken “*Resim sanatında, tasvirde, eşi ve benzeri bulunmadığını, Mevlana'nın müridi olduğunu*” söylemektedir³³⁵.

Konya'lı Kaluyan, Gök Medrese'sinde taş, tuğla ve çininin kullanımındaki ahengi ve düzeni ölçülü kılan, inşaatla birlikte çini atölyelerinde tüm sorumluluğunu taşıyan sanatkârdır. 78 yaşında iken Gök Medreseyi inşa etmiştir. Taç kapı sivri kemerinin çevresinde Bakara Suresi, 285 ve 286 ncı ayetleri (*Amene'r- Resülü...*) yazılıdır³³⁶.

³³⁴ *a.g.e.*, s. 132-133 Bu kutlu medresenin yapılmasını Kılıç Arslan- Allah devletini sürekli kılsın.- oğlu ulu sultan, yüce şahlar şahı, din ve dünyanın yardımcısı, Keyhüsrev'in zamanında baş vekil, ulu düstur, hayır ve iyiliklerin babası, devlet ve dinin övgüsü, Hüseyin oğlu Ali - Allah sonunu hayır etsin- 670/ 1271 yılı muharreminde emretti. Konyalı Kaloyan üstad yaptı.

³³⁵ Sivas Tarihi ve Anıtları, *a.g.e.*, s. 91-92. Taç kapının üstünde ve yan nişler üzerindeki kitabe ve anlamı, 287 nci dip notla aynıdır. Yalnız burada, muharremin “ ilk günü” ilavesi vardır.

³³⁶ *gös.yer.* Ayetlerin manası: Peygamber, Rabbinden kendisine ne indirilmişse onların hepsine iman etti. Müminler de. Onların hepsi; Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına ve Peygamberlerine iman ettiler. Ve “ Allah'ın Peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz. “ dediler. Ve,” İştittik, itaat ettik, ey Rabbimiz, mağfiretini dileriz. Varışımız ancak sanadır.” Derler. Allah her kişiyi ancak gücünün yeteceğiyle sorumlu tutar. Herkesin kazandığı (iyilik ve hayır) kendi yararınadır. Yüklendiği (kötülük ve vebal) ise kendi zararınadır. Ey Rabbimiz, Unutacak ya da yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. Rabbimiz, bize, bizden öncekilere yüklediğin ağır bir yükü yükleme. Ey Rabbimiz, güç getiremeyeceğimiz şeyi bize taşıtma. Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et. Sensin Mevla'mız (yegâne sahibimiz). Artık, kafir milletlere karşı bize yardım et.

Taç kapının güneyindeki pencere (soldaki) üstünde ve Taç kapı üstünde, yazılanlar şunlardan oluşmaktadır³³⁷.

Güneydeki minare kaidesi güneyinde çok köşeli(sekizgen) içinde, Güney minare kaidesi hayat ağacı motifi altında ve kuzeydeki minare kaidesinde, hayat ağacı motifi altında olmak üzere üç yerde bölümler halinde Kalem Suresi 51. ayet yazılıdır. Kuzeydeki minare kaidesinin kuzeyinde, çeşme tarafında da Kalem Suresi'nin 52. ayeti yazılıdır³³⁸.

Güneydeki minare kaidesinin en üstünde dikdörtgen çerçeve içinde ve Kuzeydeki minarede aynı yükseklikte şu Kudsi Hadis, iki bölüm halinde yazılmıştır³³⁹. Medrese girişinin sağında bulunan mescid oda kapısı üzerinde Cin suresi 18.Ayet yazılıdır. Girişin solunda Darü'l –kurra³⁴⁰ oda kapısı üzerinde, de Hadis yazılıdır³⁴¹.

Darü't-Tedrisin³⁴² iç avluya bakan penceresi üzerinde yazılı olan Hadis'in anlamı:“*İbadetin en faziletlisi fıkhıtır*” Girişin sağındaki mescid odasının iç avluya bakan penceresi üzerinde yazılı olan Hadis'in anlamı da: “*Dinde en hayırlı şey, haramdan kaçınmaktır.*” Medresenin güneyinde birinci hücre odası(ikinci kapısı) üzerinde ve üçüncü oda kapısının üzerinde, Hz. Ali 'nin şu Kelam-ı Kibarı yazılıdır:

³³⁷ gös.yer.; Nafiz, *Sivas şehri*, s. 133. Yerlerin en üstünü mescitlerdir. Ulu Sultan, yüce şehinşah, dünya ve dinin yardımcısı Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev'in – Allah devletini sürekli kılın- devleti zamanında yapılmıştır.

³³⁸ Sivas Belediyesi, *a.g.e.*, s. 93-94. Kalem Suresi, 51 ve 52. ayetlerin açıklaması: Gerçekten Kafirler Kur'an-ı işittikleri zaman neredeyse seni gözleriyle yerinden itip devirecekler ve “ bu herhalde delinin biridir” diyorlardı. Hâlbuki Kur'an, ancak milletler için bir öğüttür. Celal Yıldırım, *Kur'an Meal ve Tefsiri*, İstanbul, 1982, s. 567.)

³³⁹ Sivas Belediyesi, *a.g.e.*, s. 94. Nebi (S.A.V.) Azameti büyük olan Allah'tan haber vererek dedi: “ Ben, cömert insandan kabir azabını ve kıyametin şiddetini uzak tutacağım, o günahlarından arındırılmış (bir şekilde) sabahlayacak ve akşamlayacak”.

³⁴⁰ Öğretim kapısı, odası

³⁴¹ gös.yer. Cin Suresi 18. Ayet: Şüphesiz ki mescidler Allah'ındır. O halde Allah ile beraber hiçbir şeye dua ve ibadet etmeyin Hadis'in anlamı: Ümmetimin en hayırlı ibadeti Kur'an Okumaktır.(Öğretim kapısına asılan hadisin anlamıdır.)

³⁴² Eğitim kapısı, odası

“Mü'minlerin emiri Hz. Ali, (Allah onun yüzünü güzel kılsın), nin sözüdür: Malın en temiz, kendisiyle ahiret elde edilendir³⁴³.”

Dördüncü kapı üzerinde,”Peygamberlerden insanlara en yakın olanı emrolduğunu onlara öğretendir.” Beşinci oda kapısı üzerinde: “İlmin en şerefli dinin rükünlerinde ve özünde ortaya çıkandır”.³⁴⁴ Dört ve beşinci kapı üstündeki bu yazıların “ Sivas Şehri” eserindeki açıklamaları: *Peygamberlere en yakın insanlar onlara nelerin emredildiğini daha iyi bilenlerdir. İlmin en üstünü, insan organlarında ve uzuvlarında görülen ilimdir*³⁴⁵.

Altıncı oda kapısı üzerinde: “İlmin en şerefli dille ilgili olanıdır(dile vakfedilenidir). Yedinci oda kapısı üzerinde: “Şereflerin en üstünü, iyiliği çok yapmaktır.” Medresenin orta avlusu doğu tarafında ana eyvanın sağındaki giriş üzerinde ve diğer kapı üzerinde:” *Cennetin kapılarından her biri üzerinde, Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed, Allah'ın peygamberidir.*”³⁴⁶ yazılıdır.

Medresenin kuzey tarafındaki oda penceresinden birinin üzerinde:”*Kim ki cenneti arzuluyorsa hayır işlemekte acele etsin(hayra koşar).*” Yazılıdır. Yine kuzey taraftaki oda penceresinin üzerinde ve kuzey taraftaki kapı üzerinde:”*Peygamberimiz(S.A.V.) Buyurdu: Allah kime hayır dilerse, onu dinde fakih yapar.*” yazılıdır³⁴⁷.

Yine o taraftaki bir pencere üzerinde :”*Cennete girinceye kadar hiçbir âlim ilme doymaz.*” Yine başka pencere üzerinde: *Kime bildiği bir şey sorulur da onu*

³⁴³ a.g.e. , s. 94-95.

³⁴⁴ gös.yer

³⁴⁵ Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 135.

³⁴⁶ gös.yer.

³⁴⁷ gös.yer.

gizlerse, ağzına ateşten bir gem vurulur.” Yazılıdır.³⁴⁸ Sivas Belediyesi eserinde ise, “*Her kim ki, bir şeyi sonuna kadar öğretirse yeri cennetlidir.* Yazılmıştır³⁴⁹”.

Aynı cephedeki bir pencere üzerinde:” *Peygamberler yöneticidirler, fıkıh bilginleri ise şerefli dirler ve onların meclisleri ziyadededir.*”hadisi yazılıdır.³⁵⁰ Aynı hadisin açıklaması, “Sivas Şehri” eserinde :”*Peygamberler komutandır, fakihler efendidir, onların meclisleri ilmi artırır.*” Hadisiyle, Hz. Ali’nin sözü ve Kelime-i şahadeti içine alan hikmetli cümleler kazınmıştır. Medresenin doğu tarafındaki kısım yıkılmış ve sonradan müftü Seyit Abdullah tarafından ahşap olarak yaptırılmıştır. Bu bölümde mermere kazılmış iki satırlık kitabe şudur:” *Bu kutlu medresenin yapılmasını..... Ali Hüseyin..670/1271 yılı muharreminde buyurdu*”. Bu kitabenin altında: “ *Sultan, yüce hakan Ey Allah’ım, Ulu Olan kulun ve halifene yardım et ve onu güçlendir...*” Medresenin bahçe tarafındaki yıkılan kemeri üzerinde önceden kufi hatla yazılmış bir kitabe daha varmış. Kemer yıkıldıktan sonra bu yazılar, karışık bir durumda sonradan yapılan duvarlara konmuştur.1239/1823 yılında Sarı Hatipzadelerden müftü ve müderris Seyyid Abdullah Efendinin beyaz mermer üzerine kazılmış kitabesi doğu tarafında, yaptırdığı bölümün duvarındadır. Kitabesinde:”*Muhakkak müftü ve müderris Seyyid Abdullah onu, 1239/ 1823 ramazanında tamir edip onardı. Sanki onu ikinci kez yeniden yaptı. Allah onun çalışmasından ve iyi niyetinden dolayı hayrını çoğaltsın.*”³⁵¹ yazılıdır.

Girişin sağındaki mescidde, firuze renkli çinilerin büyük bir kısmı düşmesine rağmen ihtişamını korumaktadır. Mescid Mihrabının çevre bordürleri koyu mavi, mor ve firuze renkli çinilerle, çiçekli kufi tarzda yazılı ayet çevrelemektedir. 5,20x5,20 metre iç ölçülerinde kare planlı mescid kubbesinin onaltıgen kasnağına, Türk üçgenlerinin yardımı ile geçiş sağlanmıştır. Üçgenler ve kubbede tuğla-çini mozaik birlikte kullanılmıştır. Onaltıgen kasnaktan sonra yarım küre kubbe eteğine çepeçevre üç hadis yazılmıştır. Hadislerde kısaca, mescidlerin yapılması,

³⁴⁸ gös.yer.

³⁴⁹ Sivas Belediyesi, a.g.e. , s. 97.

³⁵⁰ gös.yer

³⁵¹ Nafiz, Sivas Şehri, s. 136.

aydınlatılması ve namaz, dua konuları yazılmıştır. Çinilerle süslü mihrabın çevresinde kufi yazı ile *Ayete'l-Kürsi* yazılıdır³⁵².

Gök Medrese'nin cephesi, 31,25 metredir. Taç kapı yaklaşık cephenin 1/3 ünü kaplamaktadır. Minarelerle birlikte yüksekliği 25 metre olan taç kapı, cepheden 1,80 metre öne çıkmıştır. Medreseye 4x7 metre boyutunda bir kapıdan girilir. Giriş eyvanının üstü yıldız tonozla örtülüdür. Giriş eyvanının yanlarındaki karşılıklı iki kapıdan sağdaki medresenin mescidine, soldaki darü'l-kura bölümüne açılır. Minarelere bu odaların içinden çıkılır. Mescid, dershaneye göre daha büyük yapılmıştır. Bu mekan, bütünüyle üçgenli bir kuşak üzerine oturan kubbe ile örtülmüştür. Her iki yanı revaklı avlunun ölçüleri 24,25x14,50 metredir. Yedi açıklıklı revakların orta açıklıkları geniş olup, bunların gerisinde yan eyvanlar, eş genişlikteki yan açıklıkların gerisinde de üçer adet sivri beşik tonozlu hücreler bulunur. Hücrelerin kapıları, revak kemerlerine açılmaktadır. Hücrelerin kapıları üzerindeki yazılar bilime, doğruluğa ait Ayet ve Hadislerden alınmıştır³⁵³.

Avlunun ortasındaki havuz, geç devir eseridir. Medresenin yıkık taşları arasında bulunan bazı parçaların bir Selçuklu havuzuna ait olduğu anlaşılmıştır. 22 köşeli poligonal bir plana sahip olan bu havuzun, dıştan dışa 5,60 metre, içten içe 5,04 metre içinin ise, 0,42 metre yükseklikte olduğu meydana çıkmıştır. Minare gövdelerinde iri eşkenar dörtgenler ile cephe yan kanatlardaki iri sekiz köşeli yıldız dikkat çeker. Taç Kapıyı dış şeritlerden sonra üç yönden dönen bitkisel ve geometrik dekorlu bordürler çevrelemekte, portal üzeri mermer malzemeli dendanlarla son bulmaktadır. Bu dendan motifli mermer taşlardan sadece iki tanesi minare diplerinde birer örnek olarak kalmıştır³⁵⁴.

Minarelerin yücelttiği taç kapının iki yanında içe açıklık ve aydınlık sağlayan mermer ve mukarnas kavsaralı iki pencere bulunmaktadır. Taç kapının solunda; üç

³⁵² Sivas Belediyesi, *a.g.e.*, s. 98-99.

³⁵³ *a.g.e.*, s. 99-100.

³⁵⁴ *a.g.e.*, s. 100-101.

lüleli çeşmesi, üç dilimli kemeri, iki satırlık kitabesi ve üç yöne dolanan geometrik bordürüyle cepheye zenginlik vermektedir. Çeşme kitabesinde; “*bu çeşmenin yapılmasını , Büyük Sultan Kılıç Arslan’ın oğlu Keyhüsrev’in saltanat günlerinde Hüseyin oğlu Ali emretti.*” Yazılıdır. Minarelerin altında iki kare alan görülmektedir. Bu alanın altında geniş ve dışa taşıntılı kaval silmelerin çizdiği büyük şekiller bulunur. Yine kaval silmelerin meydana getirdiği sekiz köşeli motif dikkati çeker. Bunun altında bitki demeti kabartması, yaprak motifleri, nar meyvesi, kuş ve en tepede kartal motifi oturtulmuştur. Bu motif “ *Hayat Ağacı* “ motifi olarak adlandırılmaktadır³⁵⁵.

Taç kapının girişi basık kemerli, geçmeli renkli mermerdendir. Kesintisiz tabana kadar iner. Üst köşe taşlarında motif olarak birer yaprak kabartma oturur. Yaprığın içini birbirine girift hayvan başları doldurur. Koç, tilki, boğa, ördek, at, kuş, aslan, yılan ve fil başlarının tanındığı bu görüntüde burçların kastedildiği sanılmaktadır. Türklerin on iki hayvanlı takvimlerinde de bunların bir kısmı mevcuttur. Taç kapının on dört sıralı mukarnastan oluşan kavsarası, petek manzarası göstermektedir. Gök Medrese, açık avlulu, iki katlı, dört eyvanlı bir medresedir. Giriş eyvanının sağındaki mescidin ve iki yan eyvanın firuze renkli çinileri bu Medreseye,” *Gök Medrese” adını verecek kadar etkili olmuştur.* Gök Medrese vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 604 numaralı defterdedir. Osman Turan, bu vakfiyeyi incelemiş ve “*çok iyi tesadüf eseri olarak bize kadar gelmiş olan vakfiyesi yalnız bu medrese hakkında değil, Sivas Tarihi hakkında da kıymetli bir belgedir*” demiştir. Vakfiyeden anlaşıldığına göre 1280 yılında Sivas’ta; 9 Medrese, 6 Han, 1 Sultan hankahı, 1 dar-ı ziyafet, 5 mescid, 1 zaviye, 1çifte hamam, 4 çeşme, 6 şehir kapısı, 2 Pazar, 12 çarşı, 1 kürkçü dükkânı, 1 tabğah, 1 yağhane, 10 mahalle, 37 köy ismi, 1 mezra adı, 3 nehir ve 38 vakıf olduğunu öğreniyoruz³⁵⁶.

³⁵⁵ a.g.e. , s. 101-102. Hayat Ağacı; Orta Asya etkili olup, Şaman kaynaklarına göre dünyanın merkezi olarak kabul edilir. Kartal tasviri, Şamanın kendisidir. Nar meyveleri cennet aynı zamanda bereketin sembolüdür. Kartal , kuş ve meyve ölü ruhların diğer dünyaya geçişinin canlandırılışıdır. Ölen kimse için “ Aramızdan kuş gibi uçtu gitti” denir. 10 yy. dan itibaren İslamlaşan Türkler, sanatlarında Orta Asya’dan getirdikleri konuları, stili ve sembolleri yaşatmaya devam etmişlerdir.

³⁵⁶ a.g.e. , s. 102-103.

Gök Medrese vakfiyesinde, kışlık ve yazlık odaları olduğu belirtilmiştir. Medresede; bir mescid, bir kütüphane ve dar-ı ziyafet vardır. Medresenin bir müderrisi, iki muidi, 20 kadar da talebesi, mescidin bir imamı, iki müezzini, kütüphanesinde bir kütüphaneci, bir aşçı, bir kapıcı ve ferraş bulunuyordu. Müezzinlerden biri, minareden fakirlere ekmek bırakmakla görevli idi. Görevlilere yemekten başka, belirli bir maaş veriliyordu. Örneğin, müderrise 150 dirhem gümüş para, talebelere sınıflarına göre 15-10-8 dirhem... maaşları olduğu belirtiliyor. Bir dirhem, eskiden kullanılan ve 5 kuruş değerindeki gümüş paradır. Sahip Ata, medrese dışında ayrıca bir dar-ı ziyafet daha yaptırmıştır. Burada senenin her günü pişen yemek, 30 kişiye dağıtılıyordu. Evliya Çelebi de İslam dünyasında eşine rastlanmayan bu medresenin kale kapısı gibi büyük bir kapısı olduğunu, dersane ve öğrencilere ait olan odaların seksen kadar yekun tuttuğunu, iki kat olan medresenin yazın üst, kışın alt katlarında oturulduğunu yazar. Gök Medresenin etrafında başka yapılar da bulunuyordu. Güney kısmında hamamı, yine o civarda bir imareti vardı. Bu gün ikisinden de iz kalmamıştır.³⁵⁷ Geçmişin izleri olmazsa, bir yabancı sırt sırta dayalı apartmanları, üst üste ilerleyen otomobilleri görmeye Sivas'a gelmez. Selçuklunun bir çinisini koparan, o eşsiz emanetlerin ruhuna uygun her türlü özeni göstermeyenler, Sivas'ı ceset haline getiriyorlar, demektir. Bu eserler, devlet adına Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün himayesi altında olsalar da her Sivaslı, Şehirde, Kasabada ve Köyde tüm Tarihi ve kültürel mirasa kendi canı gibi bakarak, gelecek kuşaklara da tarih sevincini aktarmış olacaktır. O zaman insanlar, benim şehrim, benim kasabam, köyüm ve beldem diyeceklerdir. Aynı zamanda bu coğrafyadaki akraba ve dostlarla olan bağlantısını da sürdürmüş olacaklardır.

Yarım asır ve daha önce, tarihe, eserlere kaynaklara yeterince sahiplendiğimizi söyleyemeyiz. Yabancılar, bir eski kümesi dahi yıkmazlar, bir yeşil ağacı katiyen kesemezler. Biz öyle değildik. Kent oluşuralım derken, Koca bir Şehri, yıktık. Şehirleşme çok hızlı gelişti. Yıkımlar ve betonlaşma sonucu; trafiği tıkalı, çarşısı omuz omuza kalabalık, korna ve müzik sesi gece gündüz serbest bir yere

³⁵⁷ a.g.e. , s. 103

dönüştü. Bu bölgedeki tarihi camiler, yapılar, kale, yemenici dükkânı, tenekeçiler, dericiler, demirciler, insanın ruhunu okşardı.

İnsanlar geçici, bıraktıkları eserler, kültürler kalıcıdır. Atalarımın kültürünü, eski kaynaklardan, mezar taşlarından, eserlere yazdıkları kitabelerden öğrenmek için bende merak ve ilgi uyandı. Toplum ve çevreye olan insani sorumluluğu daha derinden hissediyorsunuz.

3.3.ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE

Selçuklu döneminin en anıtsal yapılarından biri olan Çifte minareli Medrese aynı zamanda en çok tahribata uğramış yapılardan biridir. Günümüze yalnızca ön yüzü gelebilmiştir. 1960 lı yıllarda yapılan araştırma kazısı sonucuna göre medrese; açık avlulu, dört eyvanlı, iki katlı tarihi bir yapıya sahipti. Medreseye bitişik güney yönünde daha önceki dönemlere ait bir imaret veya zaviye olduğu, kuzeyde ise bir hamamın olabileceğinin izleri ortaya çıkarılmıştır³⁵⁸.

Medresenin bu günkü hali yukarıda belirtildiği gibi, sadece ön yüzü ayakta kalmıştır. Sivas Şehri kitabından yılar önceki halini (1928) ve bizim altmışlı yıllarda gördüğümüz yapısını da yazmak istiyorum. Vezir Şemseddin Medresesi de denilen ve halk arasında Daru'l- Hadis veya Çifte minare olarak da tanınan bu medrese, Şifaiye Medresesi karşısında bulunmaktadır. Medresenin ön kapısı (cümle kapısı) insanı şaşırtacak kadar süslüdür. Bu bölümün üstünde ve iki tarafında birer şerefeli, külahları düşmüş, çinili tuğlalarla örülmüş iki minaresi vardır. Medresenin cephe duvarları hem yüksek hem de çok güzeldir. Medrese binası, 1300/ 1882 yılından sonra harap olduğu için Sırrı Paşa tarafından yıktırılmış ve şimdiki bina hastane olarak yaptırılmıştır. Daha sonra bu bina, önce okul, sonra Askeri Müfreze için kullanılmıştır. Müteakiben, 1317/ 1899 tarihinde Sivas Askeri Rüştüyesi bu binaya

³⁵⁸ a.g.e. , s. 103-104.

nakledilmiş ve 1332/ 1913-14 yılından beri de İlkokul olarak kullanılmıştır. Okulun şimdiki adı İsmet Paşa İlkokuludur.³⁵⁹ Daha sonra yıktırılmıştır.

İlkokul döneminde, bu binada eğitim, öğretim yapıldığını çok iyi hatırlıyorum. Medresenin ana kapısından girilir, sağlı sollu dizili ağaçlar arasında 20 metre yürünerek, karşıda ahşap, iki katlı, estetik görünümlü O zamanın İsmet Paşa İlkokuluna gidilirdi.

Medresenin ön cephesi, sonradan dayanak duvarlarıyla takviye edilerek yıkılma tehlikesinden kurtarılmıştır. Binanın kitabesi celi hatlıdır. Kitabe; kapının sağ tarafındaki süslü hücrenin üstünden başlar, oradan ortaya yani asıl kapının üstüne, oradan da sol taraftaki süslü hücrenin üstüne geçerek son bulur³⁶⁰.

Taç kapının en üstünde , beyaz mermer üzerinde Tevbe Suresi 122 nci Ayet-i Kerimesi yazılıdır³⁶¹. Yapım kitabesi altında, sütunce başlıkları hizasında ve geometrik motifler içinde sağda , içinde Abdullah isminin geçtiği bir yazı ve solda da bir yazı vardır³⁶². Kaynakta bu yazıların açıklaması belirtilmemiştir.

Taç kapının güney yan kanadında yerden iki metre yükseklikte kartuşun içinde “*amel-i.....*” kelimesi okunmakta, yapan kişinin adı okunamayacak kadar bozuktur. Selçuklular, bu yüzyılın içinde Buruciye Medresesi, Gök Medrese ve Çifte minareli Medrese gibi taş, tuğla ve çini sanatının Anadolu’da en önemli yapılarını meydana getirmişlerdir. Sivas Gök Medrese ve Erzurum Çifte Minareli Medrese ile benzerlik gösteren yapının iki katlı, dört eyvanlı ve açık avlulu olduğu

³⁵⁹ Nafiz- Hakkı, Toparlı , *a.g.e.*, s. 127-128.

³⁶⁰ *a.g.e.* , s. 128-129. Bu medresenin yapılmasını baş vekil, dünyadaki vezirlerin meliklerin meleği, din ve dünyanın güneşi Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Sahibü’d –Divan- Allah devletini sürekli kılsın – 670/1271 senesinde emretti.

³⁶¹ Sivas Tarihi ve Anıtları, *a.g.e.*, s. 104. Tövbe Suresi, 122. ayet: Bununla beraber müminlerin toplanıp hep birden sefere çıkmaları uygun değildir. O halde onlardan bir kısmı da din ilimlerini öğrenmek ve kabileleri, savaştan döndüğü zaman onları Allah’ın azabıyla korkutmak için geri kalmalıdır. Olur ki Allah’ın azabından sakınırlar.

³⁶² gös.yer.

öğrenilmektedir. Ön yüzdeki süslemeli pencereler yerleştirilirken bir simetri aranmamıştır³⁶³.

3.4.BURUCİYE MEDRESESİ

1271 yılında Anadolu Selçuklu Sultanlarından III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Hibetullah Burucerdi oğlu Muzaffer Bey tarafından yaptırılmıştır. İlimiye çalışanları için Medrese olarak yapılmış ve devrin pozitif ilimlerinin okutulduğu bina olarak uzun yıllar kullanılmıştır.³⁶⁴ Medrese kapısının üstünde sülüs hatla kazılmış şu kitabe görülmektedir³⁶⁵.

Taç kapı sağındaki hücrenin üstünde, kapının cephesinde ve kapının solundaki hücrenin üstünde sülüs yazı ile taş üzerine üç bölüm halinde yazılmıştır:³⁶⁶ Sağ hücrenin üstünde kabartma iki daire içinde, kapının solundaki hücrenin üstünde yine kabartma iki daire içinde ve kapının cephesinde, ayetin üst tarafındaki yarım daire içinde ve yan tarafında yazılanların anlamı:³⁶⁷ Binanın cephesinde sağ taraftaki saçığın hemen alt kısmında boydan boya ve sol cephedeki saçak kitabesi vardır³⁶⁸ Medresenin iç avlusunda sekiz mermer sütuna dayanan iki revak kavislerinin köşelerinde sekiz adet daire şeklindeki madalyon içinde bulunan kitabelerin

³⁶³ *a.g.e.* , s. 104-105.

³⁶⁴ *a.g.e.* , s. 106.

³⁶⁵ Nafiz, *a.g.e.* , s. 123. Bu kutlu medrese Kılıç Arslan –Allah onun mülkünü sürekli kılışın- oğlu ulu Sultan , din ve dünyanın yardımcısı Ebü'l Fetih Keyhüsrev'in saltanatı gününde, bağışlayan Rabbinin Rahmetine muhtaç olan zayıf kul Hibetullah oğlu Muzafferüddin Burucerdi- Allah onu, anasını, babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın- tarafından 670/1271 yılında yapılmıştır.

³⁶⁶ gös.yer. Besmele ,(esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla) Allah, melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri, Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet etmişlerdir. O'ndan başka ilah yoktur. O çok güçlüdür. Hakimdir. Allah katında din, şüphesiz İslam'dır. (Ali İmran, 18, 19 . ayetler)

³⁶⁷ *a.g.e.* , s. 123-124. (Vasık Billah) ve (Muzaffer Hibetullah), Allah'a dayandım. İzzet ve yücelik ancak Allah'ındır.

İlim istemek her Müslümana farzdır. İlimin üstünlüğü, ibadetin faziletinden daha hayıtlıdır.(Hadis)

³⁶⁸ *a.g.e.* , s. 124. Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla; Allah'ım, Sonsuz istek beni aldattı. Dünya sevgisi beni yok etti...(Noktalı yerler kırıktr)...merhamet edicilerin en merhametlisi. Sol cephe, saçak altında: Allah'ım, benim bu makamım senin Rahmetine sığınanların, bağışını diliyenlerin, yüceliğine inananların makamıdır. Senin yüceliğin ve kudretin arttı.... Merhamet etmeni dilerim....

anlamları ³⁶⁹ dikkat çekicidir. Sekiz taş madalyonun daire şeklinde hem kenarlarda hem de dairenin ortasına yazılar kazılmıştır.

Medresenin içinde, yapımcısı olan Muzaffer bin Hibetullah'ın kubbeli türbesi bulunmaktadır. Türbenin kitabesi karşı duvardan başlamaktadır. Yazı mavi ve siyah çinidir. Türbenin duvarı önceden tamamen çiniymiş. Bu gün duvarda çini kalıntıları görülmektedir. Türbede iki kabir bulunmaktadır. Bunlar kireçle yapılmış, sanduka biçimindedir. Önceleri bunların üzerinde de çiniler varmış. Türbenin kapısındaki çiniler güzelliklerini korumaktadır. Buruciye Medresesi içindeki türbede yatan ve bu Medreseyi yaptıran kişiye ait olan dört satırlık türbe kitabesinde yazılanların anlamı şöyledir³⁷⁰.

Bunlardan başka medresenin vakfiyesinden çıkarılan bazı şartlar medrese avlusuna girerken sağ tarafta, beşinci madalyonun üstünde duvardaki üç madalyonun içine kazılmıştır. Bu madalyonların içinde ve ortasında yazılı kitabesi mevcuttur³⁷¹.

Medrese vakfiyesi şartlarının yazıldığı dört madalyon, 1968 yılı onarımı sonunda yerine konmamış olup, bu gün müzede korunmaktadır. Vakıf şartlarının

³⁶⁹ *a. g. e.* , s. 126. Bu kutlu medresenin yapılmasını halifenin burhanı Kılıç Arslan- Allah Devletini sürekli kılsın. Sözüğü geçerli yapsın ve şanını yüceltsin- oğlu yüce Sultan, ümmetlerin dizgininin sahibi, Arap ve Acem Sultanlarının efendisi, din- dünya -, İslam'ın ve Müslümanların yardımcısı, Ebü'l Fetih Keyhüsrev'in saltanat günlerinde ,Bağışlayan Rabbinin Rahmetine muhtaç,zayıf kul Muzaffer b. Hibetullah b. Muzaffer b. Abdullah'il- Mufaddali el- Burucerdî- Allah onu, ana ve babasını , bütün Müslümanları bağışlasın. Ey Allah'ım, Amin diyenleri bağışla...Allah'ın selamı, Peygamberimizin üzerine olsun. Peygamberimizin Hicretinin 670/1271 yılında buyurdu.

³⁷⁰ gös.yer. Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Allah'ım, Beni sana yaklaştıracak bir amelim, onunla sana yol bulacağım bir sevabım yok. İhtiyacım, yalnızlığım, yokluğum, perişanlığım çok arttı. Garipliğime merhamet et. Bu çukurumda bana yoldaş ol. Ancak sana sığındım, sana güvendim. Cömertlerin cömerdi ve merhamet edicilerin en merhametlisi sensin. Bu zayıf, garip, yalnız kul olan Muzaffer b. Hibetullah el- Mufaddali el- Burucerdî türbesidir. Allah onu, anasını, babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın. Allah onu cennette , ahirette mutlulukla rızıklandırınsın. Allah onun yalnızlığına yoldaş olsun. Onun garipliğine acısın. Kim benim bu türbemi değiştirir, mezarımı tebdil ederse onun düşmanı sensin. Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların gazabı onun üzerine olsun.

³⁷¹ *a.g.e.* , s. 127. Vakfeden:" Bir müderris, üç müderris yardımcısı, otuz fakih, dört hafız, bir imam, bir müezzin, bir kütüphane memuru olmasını şart koştu. Bu vakfedenin (Allah ona Rahmet eylesin) bu mübarek medreseye yaptığı vakıftandır. İlbeyli nahiyesinin Eski köyünden (vakfeden)."

sonunda, “*bu mübarek medreseye İlbeyli nahiyesine bağlı Eski köy vakfedilmiştir.*” yazılmıştır³⁷². Medresenin doğu yönündeki ana eyvanın cephesinde bitkisel motifler arasında “*Ayetü'l Kürsi*” yazılmıştır. Ana eyvanın kemer üzengi hizasından başlayarak üç cephede yer alan yazı şöyledir³⁷³. Yapı, kareye yakın dikdörtgen olup, açık avlu etrafındaki sütunlu revakla ve bunların gerisindeki hücrelerden oluşmaktadır. Giriş kapısının sol yanında, mavi ve siyah çinilerle süslü türbe hücre de medrese binasını yaptıran Burucerci oğlu, Muzaffer Beyin ve çocuklarının mezarı vardır. Mukarnas kavsaralı bir nişin belirlediği taç kapıda dışa taşıntılı rozetler dikkati çekmektedir. Cephenin her iki köşesindeki demet payelerden oluşan köşe kuleleri, yazı kuşağı ve pencereler cepheyi zenginleştirmektedir. Yıldız, Rumi ve geometrik motifler yüzeysel ancak bir dantel gibi işlenmiştir. Yapıda kesme taş, moloz taş, devşirme tuğla ve çini olmak üzere beş tür malzeme kullanılmıştır. Buruciye Medresesi, mimari özellikleri ve süslemeleriyle Anadolu Selçuklu sanatının en uyumlu ve bütünlük arz eden mimari yapılarından biridir³⁷⁴.

4.HANLAR

4.1.BEHRAM PAŞA HANI

Şehir Merkezinde, Ahi Emir Ahmet Türbesinin bulunduğu cadde üzerinde, Sivas Kurşunlu hamamının doğu yönündedir. Karşısında Yeni Kongre Lisesi³⁷⁵ ve Öğretmen evi vardır. Behram Paşa Hanının yapım kitabesi mevcut değildir. Kaynaklarda 1576 yılında Behram Paşa tarafından Kurşunlu hamamlarıyla³⁷⁶ birlikte

³⁷² Sivas Tarihi ve Anıtları, *a.g.e.*, s. 111.

³⁷³ *a.g.e.*, s. 111-112. “Ey Allah’ım, elimi lütfüne ve cömertliğine açtım. Ümmetin tövbelerini kabul et. Ve nimetle muamele et. Ben mutlaka senden onlara ümit ve hayır diliyorum. Benim üzerime onlar için iyilik ve atiyetler verecek şuur ihsan et. Ey cömertlik hazinesi nihayetsiz olan ve isteyen mahrum bırakmayan Allah’ım,...” Onarım sırasında yazılı taşların yerine düz taşlar konmuş. Kitabe bu yüzden tamamen okunamıyor.

³⁷⁴ *gös.yer.*

³⁷⁵ Kongre Lisesine yeni sözcüğünü ben ilave ettim. Aslında yeni de sayılmaz. Ancak, altmışlı yıllarda Sivas’ta, Kongre Lisesi denilince tek lise olan ve gerçek Kongrenin yapıldığı Sivas Eski Kongre Lisesi anlaşılırdı. Ben de eski lisede okuduğum için yakın tarihte yapılan Liseye “*yeni*” sözcüğü ekledim.

³⁷⁶ Kadın ve erkekler için yan yana ve aynı yapıdaki iki hamam.

yapıldığı kaydedilmektedir. Açık avlulu, revaklı, iki katlı, 49x49 metre ölçülerinde kare planlıdır. Dışa taşınılı yüksek taş kapı sivri kemerli bir eyvan görünümündedir. Hana, basık kemerli, çift kanatlı büyük bir kapıdan girilmektedir. Kapı kemeri yeşil renkli mermerdendir. Kemer üzerinde Askeri süvari kışlasına dönüştürüldüğüne dair kitabe vardır. Üzerinde de eliptik biçimli tuğra bulunmaktadır³⁷⁷.

Dışa doğru 3.40 metre taşıntı yapan taş kapı cephesinde üç dilimli kemeri bulunan iki pencere, eyvan biçimli girişin üzerindeki odaları aydınlatmaktadır. Dilim kemerlerin ortasında birer taş yarım küreler ile pencere yanlarında arslan figürü kabartma olarak işaretlenmiştir. Pencerelerin üstünde ve tam ortada daire şeklinde kabartma bir rozet yer almaktadır. Bu rozetin benzerleri cephe köşelerinde, yarımşar olarak işlenmiştir. Hanın beden duvarları tamamen kesme taş örgülüdür. Ortası açık avlunun çevresinde yığma ayaklardan oluşan revak ve gerisinde çapraz tonozlu odalar bulunmaktadır³⁷⁸.

Revaklar, altlı ve üstlü devam etmektedir. Ana girişin tam karşısında, çift taraflı taş basamaklarla üst kata çıkılmaktadır. Merdiven altından ise ahır bölümüne geçilmektedir. Behram paşa, Enderunda yetişmiş, kültürlü, iyi huylu, bilgili devlet adamıdır. Sarayın teveccühünü kazanmıştır. Diyarbakır Beylerbeyliği görevini yürütmüştür. 1550 yılında Bağdat Beylerbeyliğinden sonra Sivas'a Beylerbeyi olmuştur. En son Rumeli Beylerbeyliği görevini yerine getirmiş, görevi sırasında vefat etmiştir. Oğlu Mustafa Bey, Sivas Ali Ağa Camii'ni yaptırmıştır³⁷⁹.

Behram Paşa Hanı, altmışlı yıllarda süvari kışlasıydı. Askerlerin at üzerinde giriş çıkışlarını görmüştüm. Hanın doğu yönünde, kuzeyden güneye doğru Murdar ırmak akardı. Irmakla, doğu cephesindeki taş duvarı arasında yeşil, ağaçlıklı ve ördeklerin barındığı yeşil alan vardı. Askerler ağaçların gövdesine, yerden bir metre yukarıya kadar beyaz kireç sürerlerdi. Yeşil alan askerlerin istirahat yeriydi. Irmak

³⁷⁷ Sivas Belediyesi, *a.g. e.*, s. 139.

³⁷⁸ *gös.yer.*

³⁷⁹ *gös.yer.*

doğal sınır teşkil etmişti. Bu kışla arşı içinde kaldığı için, gelip geçtikçe ve meraktan izlerdik. Güneydeki giriş kapısı önünde sağlı sollu eski iki kulübede askerler nöbet tutarlardı. Uzun süre han, mermer işlenen yer olarak kullanılmıřtır³⁸⁰.

4.2.SUBAŞI HANI

Sivas Merkezde mahkeme arşısı üzerinde, dört yola yakın mesafededir. Altmışlı yıllardaki ahşap yapılı, bir iki katlı eski Sivas arşılarına bitişikti. Bu arşıların yıkıldığı yere yapılan Belediye arşısı ile aynı yerdedir. O yıllardan günümüze kadar handa kuru yemişler satılır. Ortası açık avlulu her eski hanların içinde eşme olduğu gibi, Subaşı hanının içinde de içimi güzel, yazın sıcağında bile soğuk akan eşmesi vardır. Altmışlı yıllarda eşme lülesinden yirmi dört saat su akardı. Su sesi çarşıya bir güzellik verirdi.

Han, 25,00x40,50 metre boyutlarında dikdörtgen planlı olup, ortası açık avlulu, iki katlı, ahşap, Osmanlı dönemi Hanıdır. Eski kesme taş duvarları olan bir yapının üzerine sonradan yapılan ahşap bölümlerden meydana gelmiştir. Subaşı hanını iki bölümde incelemek doğru olacaktır. Doğu tarafında mahalli tabirle develik olarak adlandırılan bölümü, diğer tarafta kgir, iki katlı büyük bölüm bulunmaktadır. Bu bölüme, güney ve batıya açılan iki büyük kapıdan girilir. st kata ve develik bölümüne doğu yöndeki merdivenlerle inilir ve çıkılır. Bu bölüm XIX. Yüzyılda inşa edilmiştir. Han, 1984 yılında Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğünce, eski haline uygun bir şekilde bütünüyle yeniden onarılmıřtır³⁸¹.

³⁸⁰ Umarım yakın gelecekte, Hanın yapısına, estetiğine ve insanlık tarihine uygun bir hizmete kavuşturulması sağlanır.

³⁸¹ a. g. e., s. 140.

4.3.TAŞ HAN

Atatürk Caddesi ile Mahkeme çarşısı caddesinin kesiştiği ve halk arasında dört yol ağzı denilen, çarşı merkezindedir. Kaynaklarda XIX. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Azınlık tüccarları tarafından gayrimüslim bir mimara yaptırılmıştır. Eski bir han veya yapı üzerine inşa edilmiş olabilir. İki katlı, tamamen kesme taştan inşa edilmiş, ortası açık avlulu, dikdörtgen planlı, üç girişi bulunan bir handır. Girişler, yuvarlak kemerli ve demir kanatlıdır. Tabanı blok taş döşemeli, orta avluda elips şeklinde taş bir havuz ve havuz ortasında zıt yönde çift başlı Arslanların ağzından su akmaktadır. Orta avlunun güney ve kuzey yönünde, tek parça silindirik gövdeli altı büyük sütunların oluşturduğu revak bölümünün gerisinde dükkânlar sıralanmıştır. Sütunlar biri birine düz olarak bağlanmıştır³⁸².

Üst kata güney ve doğudaki girişlerin yanındaki taş basamaklı merdivenlerle çıkılmaktadır. Üst katta alt kat gibi altı sütunlu ve revaklı olup sütunlar birbirlerine yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Revak gerisindeki odalar ve revak üzeri beşik tonoz örtülüdür. Dıştan ise, her mekânın üzeri kırma çatılı ve oluklu kiremit kaplıdır. Alt kat dükkânlar boydan boya camekânlı, kuzeydekiler, içe ve dışa dönüktür. Üst kat odaları, dikdörtgen pencereli demir şebekelidir. Kırma çatıların dış üçgen alınlıklarına elips şeklinde birer pencere yerleştirilmiştir. Hanın güneybatı köşesinde tek katlı, kesme taş örgülü, üç bölümden oluşan müstemilatı bulunmaktadır³⁸³.

Taş handa, geçen 2011 yılında genel bir onarım çalışması yapıyordu. Sivas'ın merkezi yerinde, eski yapı olması nedeniyle, insanların alışveriş ve buradaki çayhanede sohbet için bir araya geldikleri mekânlardan biridir.

³⁸² a. g. e., s. 141.

³⁸³ gös.yer.

4.4.ÇORAPÇI HANI

Paşabey mahallesinde, Yeni Camii'nin doğusundadır. Açık avlulu, iki katlı, temeli kesme taş üzeri, ahşap karkas arası kerpiç dolgu malzemelidir. Girişi kuzey yönündedir. Orta avlu çevresinde dükkânlar yerleştirilmiştir. Girişin doğusunda ikinci bir kapı ile üst kata çıkılmaktadır. İçi ve dışı tatlı kireç sıvalıdır. Doğu ve güneyi sağır olduğu için samanlı çamurla (ak toprak) sıvanmıştır. Batı cephesinin üst katı, testere dişi biçiminde yedi çıkmalıdır. Her çıkmanın iki yüzünde dikdörtgen çerçeveli demir şebekeli ahşap pencereler yer almaktadır. Hanın üzeri avluya eğimli, oluklu kiremitli, saçak altı ise, geniş ve ahşap kapılıdır³⁸⁴.

Çorapçı hanı, altmışlı yıllarda, eski yüncü, kuyumcu ve terzilerin bulunduğu tek katlı ahşap çarşılara girişte sağdaydı. Hanın tam karşısında “Acar İsmail “ denilen, Fotör şapkalı, birine ait olan ve her çeşit düğme satılan bir dükkan vardı. Acar İsmail, dükkanın orta yerinde, yerdeki minder üzerinde iki diz üstü otururdu. Cemekâni yoktu. Düğme olarak ne arasan bulunurdu. Bu handa o dönemde İhramcı-Zade İsmail Hakkı Toprak ikamet ederdi. Kültürlü, hayırsever olan bu insanı Sivas ve Türkiye’den ziyarete gelenler eksik olmazdı. İsmail Efendi, Ulu camiye büyük onarım yaptıran ve Sivas’ta birçok hayır işlerini yapan kişidir. Mezarı da Ulu cami haziresindedir³⁸⁵.

Çorapçı Hanında, 2011 yılında genel bir onarım çalışması başlatılmış ve bu yıl bitmiştir. Eski bir eserin, yok olmadan yenilenmesi ve hatıralarının toplum kültürü içinde canlı kalmasına sevinenlerden birisi de benim. Bu bina yerinde kalmasaydı, bu han ve çevresindeki eski yaşam şekli hakkında bizim kuşaktan sonra kimsenin bilgisi olamayacaktı³⁸⁶.

³⁸⁴ a.g.e. , s. 142.

³⁸⁵ Elimde örgülü sepetle eve açık ekmek* götürürken, İsmail Efendi, tam bu Hanın önünde beni durdurdu, elini kafama koydu ve güler yüzüyle sevgisini göstermişti. (1962)

³⁸⁶ Eski bir Sivashlıdan hanlarla ilgili aldığım bilgiye göre, Kendileri, aynı zamanda Çorapçı Hanı eski sahipleridir.”Çarşı merkezinde yer alan Subaşı Hanı yakınında eskiden; Akça Han(Derbab Hanı, Akça ailesinin) , Çizmeci Hacı Ağa Hanı, Ali Ağa Hanı (Bu hana, hayvanlar bağlanmış), Çorapçı

4.5.LATİF HAN

Eski Sivas Kayseri yolu üzerinde Tatlıcak köyü girişinin kuzeyindedir. Kesme ve moloz taş örgülü han tahrip edilmiş, açık ve kapalı mekânları günümüze kadar gelebilmiştir. Mimarisi, malzemesi ve planı itibariyle XVIII. Yüzyıla tarihlenmek mümkündür³⁸⁷.

4.6.SELÇUK HAN

Eski Malatya- Sivas yolu üzerinde Akkaya köyünün 3 kilometre güneyinde tarla içindedir. Temel kalıntısı kalmıştır. Yalnız kapalı kısımdan oluşan üç sahınlı bir handır. Doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yaklaşık 17x 22 metre boyutundadır³⁸⁸.

5.HAMAMLAR

5.1.MEYDAN HAMAMI

Şehir merkezinde, Meydan Camii'nin kuzeydoğusunda ve Dikilitaş semtine giden yolun solundadır. Çarşı merkezinde, orta yerde olduğundan, Hasan Paşa camiine Meydan camii dendiği gibi, bu hamama da Meydan hamamı denmiştir. Kitabesi yoktur. Meydan camii ile aynı yüzyıl içinde yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Klasik planda yapılmıştır. Kare planlı soyunma mahallinin eyvan şeklindeki girişi ve bunun yanındaki kemerli penceresi sütun ve profillerle tezyin edilmiş, batı köşesi ise stalaktitli bir kavsarayla yapılmıştır. Ortada sekiz köşeli bir

Hanı (bu gün ayakta), Nasuhoğlu Hanı ve Subaşı Hanı (Bu gün, işlevini sürdürüyor). ” (Turhan Akça, Sivas'ta üç Rahmi'den biri olan Rahmetli Sarraf Rahmi Akça'nın oğlu, Avukat, 68, halen Sivas'tadır. Görüşme tarihi, (03 Nisan 2012)

³⁸⁷ gös. yer.

³⁸⁸ gös. yer.

havuzu vardır. Bu kısımdan önce havlu kurutma mahalline, kubbe aksine isabet eden küçük bir kapıyla ılıklik kısmına³⁸⁹ geçilir. Sıcaklık kısmı, merkezi bir kubbe etrafında aksiyal bir şekilde tertiplenmiş, dört eyvan ve köşelerde birer kubbeli halvet mevcuttur. Bu hücrelerin içinde üçer kurna vardır. Köşe hücrelerinin kapıları, sıcaklık kısmına, giriş aksına rastlayan eyvanlara açılır. Orijinal kurnalar boz renkli mermerden yapılmış ve pahlı köşeleri sade bir şekilde ikişer ters lale motifiyle tezyin edilmiştir³⁹⁰.

Sıcaklık kısmının sonunda ve hamamın kuzeybatı köşesinde tonozlu su haznesi ve altında külhanı vardır. Soyunma mahalli kesme taş, diğer kısımları moloz taş duvardır. Kubbesi sekizgen kasnak üzerine oturtulmuştur. Hamam, şehir seviyesinden 1,5- 2 metre aşağıda kalmıştır. Zemini ve bir kısım kurnaları mozaik olarak yenilenmiştir. Külhanın bacası yıkılmış ve kubbenin üzeri çinko ile kaplanmıştır³⁹¹.

5.2.KURŞUNLU HAMAMI

Sivas Merkezde, Ahi Emir Ahmet caddesi üzerindedir. Behram Paşa Hanı batısındadır. İki hamam yan yanadır. Doğudaki erkeklere, batıdaki kadınlara aittir. Altmışlı yıllardan beri bu şekilde kullanılmaktadır. Erkekler bölümüne girişin doğusundaki pencere içinde mermer üzerine yazılmış üç satırlık 984 tarihli kitabesi ve anlamı şöyledir.³⁹² Kitabesinden anlaşıldığı üzere 1576 yılında Behram Paşa tarafından yan yana erkeklere ve kadınlara ait olmak üzere iki hamam olarak yaptırılmıştır. Sivas'ta Osmanlı dönemi klasik hamamların özelliğini yansıtmaktadır. Dıştan dışa, 32,50x40,50 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı , duvarlar tamamen kesme taştan , kubbeler tuğladan inşa edilmiştir. Erkekler bölümüne güneyden sivri

³⁸⁹ Bu kısımda helâlar ve traşlıklar -koltuk altı ve etek traşı yapılan yerler- yer alır.

³⁹⁰ *a.g.e.* , s, 145.

³⁹¹ *gös.yer.*

³⁹² *a.g.e.* , s. 146. “ Bu hamam Selim Han oğlu ulu Sultan Murad'ın saltanatı (devleti) günlerinde Allah'ın Rahmetine muhtaç Rum Eyaleti emirler emiri (beylerbeyi) Abdullah oğlu Behram Paşa tarafından yaptırılmıştır. 984 (1576)”; Nafiz-Hakkı-Toparlı ,*Sivas Şehri*, s.151.

kemerli bir kapıdan girilmektedir. Girişin sağ ve solunda sivri kemer alınlıklı iki pencere, soyunmalık mekânını aydınlatmaktadır. Bu bölüm 11,85x11,85 metre olup, kare planlıdır. Köşelerdeki tromplar yardım ile sekizgen kasağa geçilmektedir. Kasnakta sivri kemerli dört küçük pencere vardır ve üzerine kubbe oturtulmuştur. Soyunmalık bölümü, erkek ve kadınlar tarafında aynıdır. Ilıklık kısmı erkekler tarafında dar kenarı 5,25 metre olup, dikdörtgen planlıdır. Ilıklıkta, hela ve traşlıklar yer almıştır. Bu alanın üzeri üç eşit kubbe ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümü, içten içe 14x14 metre olup, dört eyvanlı tek kubbe ile örtülüdür. Eyvan kubbeleri elips şeklindedir. Köşelerdeki dört hücre (halvet) 3,70x3,70 metre olup üzerleri kubbe ile örtülüdür. Hamamın kuzeyinde sıcaklık bölümünden sonra dikdörtgen planlı su haznesi ve gerisinde beşik tonoz örtülü külhan kısmı bulunmaktadır. Kadın ve erkek bölümünden oluşan çifte hamam, kesme taş örgülü beden duvarlarındaki demir bağlantılara kurşun dökülerek inşa edildiğinden halk arasında “*Kurşunlu Hamamı*” olarak bilinir. 1950 yılında onarılmış ve Vakıflarca kiraya verilerek işler hale getirilmiştir³⁹³.

5.3.KALE HAMAMI³⁹⁴

Sivas Merkezde Kale Camii'nin yanında olan bu hamamın temelleri, 1961–1963 yılında I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası'nın etrafındaki hafriyatta ortaya çıkmıştır³⁹⁵. Camii ve hamama ait vakfiyede Mahmut Paşanın baba ve dedelerinin adları anılmaktadır. Duvar içinde pöhrenk³⁹⁶ yerleri bellidir ve duvarların üzeri betonla tespit edilmiştir. Bugün yerden sadece bir metre yükseklikteki temelleri ; soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Sıcaklık bölümü, dört eyvanlı, dört hücreden (halvet) ibarettir.³⁹⁷

³⁹³ Sivas Belediyesi, *a.g.e.* , s.146-147.

³⁹⁴ Mahmut Paşa Hamamı

³⁹⁵ Yaşlı büyüklerimizden Kale Hamamında yıkandıklarını söylemişlerdir. Ancak yıkıldığı tarih tespit edilememiştir.

³⁹⁶ Eski büz

³⁹⁷ Sivas Belediyesi, *a.g. e.* , s. 147. ; Nafiz, *a.g. e.* , s. 153.

5.4.MEHMET ALİ HAMAMI

Sivas merkez Akdeğirmen mahallesindedir. Yapım kitabesi yoktur. 14x32 metre dış ölçülerindedir. Kesme taştan inşa edilen hamamı, özelliklerinden dolayı XVII . yüzyıla tarihlenmek mümkündür. Soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık bölümleri ile Osmanlı hamamlarının temel özelliklerine sahiptir. Güneyde basık kemerli bir kapıdan soyunmalık bölümüne girilir. İç ölçüleri 11x12,50 metre olan bu bölüm, ahşap ve üzeri dört yöne eğimli kırma çatılıdır. Ortada sekiz köşeli havuz vardır. Ilıklık bölümü, 3,25x12,50 metredir. Ortada kubbe, yanlarda beşik tonoz örtülüdür. Burada, helâ ve tıraşlık yer alır³⁹⁸.

Sıcaklık bölümü dört eyvanlıdır ve köşelere kare planlı hücreler(halvet) yerleştirilmiştir. Eyvan üstleri beşik tonoz, hücreler kubbelerle örtülüdür. Hazne ve külhan bölümü dikdörtgen planlı ve beşik tonozludur. Hamam halen faaliyettedir. Mehmet Ali Efendi Hamamı vakfiyesi:” *Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğünde bulunan Mehmet Ali Hamamının vakfiye sureti 1305H (1887) tarihinde düzenlenmiştir. Behram Paşanın oğlu Mustafa Bey tarafından 1589 tarihinde yaptırılan Ali Ağa Camii'ne; Çavuş mahallesinde oturan, Sivas eşrafından Sahibü'l hayrat, Silahtar – zade Zülfü – zade Mehmet Ali Efendi ibni İbrahim tarafından vakfedilmiştir. Vakıf suretinde: “hamam kirasından elde edilecek gelirden önce hamamın tamiri, sonra Köhne Bud Bahçesinin (Erik Bahçesi) bakımı, cami çevresindeki mezarların ve caminin tamiri, geriye kalan paranın ise Ali Ağa camii çevresinde bulunan kütüphaneye harcanması ,bunlardan geriye kalanın ise Hazineye bağışlanması hükme bağlamıştır.”*³⁹⁹ Son derece sosyal, kültürel ve insani bir yaşam biçiminin tarihsel belgesi. Tarihi gözü kapalı suçlayanlar, kültüründen, geçmişinden utananlar, nefret edenler, ön yargısız olarak kaynakları inceleseler, mutlu olacakları belgeleri de bulacaklardır. Bir mahalle hamamı için hazırlanmış bu değerli vakıfname, geçmişten gelerek yakın tarihimize kadar uzanabilmiştir. XIX . yüzyıl Osmanlının hızlı çöküş dönemi içinde olmasına rağmen, halkın bilinçli ve dayanışma

³⁹⁸ Sivas Belediyesi, *a.g.e.* , s.148.

³⁹⁹ *a.g.e.* , s. 149.

içinde olduğunu görüyoruz. Bu güç, Milleti top yekun İstiklal mücadelesinde zafere ulaştırmıştır.

5.5.ESKİ PAŞA HAMAMI

Sivas Merkezde, kaleden 100 metre kuzeyde Ulunak Mahallesindedir. Hamam hakkında kitabeye rastlanmamıştır. Mimarisi, malzemesi ve planı bakımından XVII. Yüzyıl başlarında yapıldığı izlenimi vermektedir. Osmanlı Hamam mimarisi özelliklerini taşıyan Eski Paşa Hamamının Lala Sinan Paşa vakfından olduğu ve 1278 (1862) Recep ayında onarım gördüğü Sivas Müze Müdürlüğü Kütüphanesindeki 33 nolu Şeriye Sicil Defterinde kayıtlıdır. Hamama doğudaki sonradan açılan kapıdan girilmektedir. Güneş cephesindeki duvarda kapı ve pencere kemerleri dikkati çekmektedir. Öndeki sokağın zaman içinde seviyesi yükselince hamam aşağıda kaldığından kapı ve pencere kullanılmaz hale gelmiştir. Yerine şundaki giriş kapısı açılmıştır. Soyunmalık bölümü dikdörtgendir ve üzerinde büyük bir kubbe vardır⁴⁰⁰.

Meydan hamamında olduğu gibi kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbenin ortasında bir ışıklık, yanlarında pencereler yer almıştır. Soyunmalık bölümü ortasında bir havuz varsa da şu an kullanılmamaktadır. Soğukluk bölümünün kenarında 16 adet ahşap soyunma odası vardır. Tümü sonradan yapılmıştır. Soyunma mahallinden dairesel kemerli bir kapıyla ılıklik kısmına geçilir. Üzeri beşik tonozla örtülüdür. Dikdörtgendir. Tepede iki aydınlatma feneri, kuzey duvarda bir pencere vardır. Bu bölümden sıcaklığa yine yuvarlak kemerli bir kapıdan geçilir. Dört eyvan ve dört hücreden oluşan sıcaklık bölümü, kare bir alan üzerine oturtulmuştur. Eyvanlar ana yönlerde olup, üstleri sivri kemerli beşik tonozla örtülmüştür. Ortadaki kare mekânın üzerini örten kubbe, eyvanların sivri kemerleri üzerine oturur. Hücreler kare planlıdır ve üçgenlerle kubbeye geçişler sağlanmıştır. Eyvanların üzerinde dairesel kemerli pencereler dikkati çekmektedir. On ikisi hücrelerde, on ikisi de

⁴⁰⁰ gös.yer.

eyvanlarda olmak üzere toplam yirmi dört taş ve mermerden yapılmış kurna vardır. Kurnaların birçoğu orijinal olup, kendine mahsus bir kompozisyon arz etmektedir⁴⁰¹.

5.6.ŞİRİN OĞLU HAMAMI

Akdeğirmen mahallesindedir. Üçgen kapı alınlığı içindeki tarihten 1904 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. İlk sahibinden Ağacıkoğlu ailesi, 1960 yılında da Rahmi Akça * tarafından satın alınarak onarımı yapılmıştır. 1991 yılında soyunmalık bölümü yanmış ve kubbesi çökmüştür. Güneydeki dikdörtgen çerçeveli kapıdan soyunmalık bölümüne girilmektedir. Bu bölüm, iki katlı olup girişin sağ ve solundaki merdivenlerle üst kata çıkılır. Üst kat, güney yönündeki dikdörtgen çerçeveli pencerelerle aydınlatılır. İki katın da duvarları kesme taşla örülüdür. Dıştan sekizgen kasnaklı, üzeri, sekiz köşeli sivri külahla sonuçlandırılmıştır. Sekizgen kasnağın her yüzünde birer pencere yer almaktadır. İçten ahşap üzeri sıvalı kubbenin altında bir havuz bulunmaktadır. Ilıklığa geniş ve yüksek bir kapı ile geçilir. Batı tarafı yüksek bir seki haline getirilmiştir. Sıcaklık dört eyvanlı, üzerleri tonoz örtülü, köşe hücreleri (halvet) kubbe ile örtülüdür. Bu gün işlemez durumdadır⁴⁰².

Bu hamamı 1960 yılında satın alan Rahmi Akça'nın oğlu Avukat Turhan Akça hamam hakkında şu bilgileri vermiştir.” *Şirinoğlu hamamını, babam 1960 yılında Ağacıkoğlu ailesinden satın almıştır. Ağacıkoğlu, Kangal Ağasının damadıdır. Hamamı, Şirin isminde bir Ermeni vatandaşı, Ermeni ustalarına yaptırmıştır. Kapı ve pencerede, dikdörtgen ve üçgen kesitli kemer kullanılmıştır. Hamam temeli atıldıktan sonra, ustalar, 2-3 yıl beklemişler. Halk, Şirin'in parası*

⁴⁰¹ a.g.e. , s. 149-150.

* Rahmi Akça, altmışlı yıllarda Sivas'ta bilinen üç Rahmi'den biridir. Rahmi Akça'yı, sarraf Rahmi olarak tüm Sivaslılar bilir. Diğerleri de Belediye Başkanı Rahmi ve Çeltək'li Rahmi'dir. Bunların dönemini gördüm. Şimdilerde Sarraf Rahmi Akça'nın oğlu Avukat Turhan Akça Sivas'ta ikamet etmektedir.

⁴⁰² gös.yer.

bittiğini söylemiş. Aslında hamam inşaatı olduğu için, temelin oturması için beklemişler”⁴⁰³.

5.7.ÇAY HAMAMI⁴⁰⁴

Eski adı Bengiler olan şimdiki Sularbaşı Mahallesiindeki Çay hamamı varlığını sürdürmesine rağmen, işler durumda değildir⁴⁰⁵.

5.8. EV HAMAMI

Uluanak Mahallesiindedir. Numan Efendi vakıflarından olması muhtemeldir. Evlere bitişik durumda olan hamamın sadece tek kubbesi ve kubbeye geçişi sağlayan tropları günümüze kadar gelebilmiştir. Mevcut yapının kalıntılara göre, hamamın iç ölçüleri 3,22x3,83 metredir⁴⁰⁶.

5.9.PAŞA BOSTANI HAMAMI

Kendi adını taşıyan mahallededir. Soğukluk bölümü yıkılarak üç katlı bir ev haline getirilmiştir. Yapım tarihi bilinmemektedir. Sıcaklık bölümü dört eyvan şemalıdır. Beden duvarları kesme taş örgülü ve üzeri kubbelidir. Sıcaklık bölümü plan, malzeme ve mimari üslubu bakımından XVII. Yüzyılda inşa edildiği intibamı vermektedir⁴⁰⁷.

⁴⁰³ Turhan Akça, 68 yaşında, Avukat, halen Sivas'tadır. (Görüşme tarihi, 03 Nisan 2012)

⁴⁰⁴ Sütlu Hamam

⁴⁰⁵ gös.yer.

⁴⁰⁶ a.g.e. , s. 150-151.

⁴⁰⁷ gös.yer.

5.10.HAMAMCIOĞLU HAMAMI

Sivas Merkez Örtülü Pınar mahallesindedir. Hamamın orijinal olan ılıklik ve sıcaklık bölümlerinin gerek malzeme gerekse plan tertibi itibariyle XVII. Yüzyılda inşa edildiği intibamı vermektedir. Soyunma bölümü 1959 da yıkılarak betondan yapılmıştır. Diğer bölümleri orijinaldir. Girişi iki katlı olup, soyunma odaları dört yanda ahşap olarak yer alır. Ortada bir havuz bulunur. Soğukluk kısmı, dört sivri kemerle taşınan üç kubbe ile örtülüdür. Işıklandırma kubbelerden sağlanır. Burada tuvalet ve temizlenme yerleri de bulunur. Sıcaklık kısmı ise dört eyvanlıdır. Köşelerde birerden dört hücre vardır. Hücrelerde tromplar üzerine kubbeler oturtulmuş ve ışıklandırma kubbelerden sağlanmıştır. Eyvanlar ise beşik tonozludur. Merkezi yerde bulunan göbek taşının üzeri de bir kubbe ile örtülmüştür. Dış duvarlar, eski yerlerde kesme taşandır. Zemin mozaiktir. Külhan kısmı, soğukluk ve sıcaklık kısmına göre daha alçaktır. Osmanlı döneminden kalma bir hamamdır⁴⁰⁸.

6. KÖPRÜLER

6.1.KESİK KÖPRÜ⁴⁰⁹

Sivas'ın güneybatısında eski Sivas- Şarkışla- Kayseri yolunda Kızılırmak üzerindedir. Kuzey güney doğrultusunda biri on yedi, diğeri iki olmak üzere toplam on dokuz gözlüdür. Köprü gözleri sivri kemerlidir. Memba yönündeki kemer ayakları dışa taşıntılı üçgen selyaranlara sahiptir. Kemer üzerinde korniş (plent) uzanır. Korniş zerinde iri kesme blok taşlardan yapılmış korkuluğu vardır. Ortalarda yükselen gözler, yanlara doğru alçalarak devam eder. Uçlarda yol seviyesi ile birleşir. Köprü uzunluğunun tamamı 326,35 metre, eni 4,95 metredir. En büyük kemer açıklığı, 7,90 metredir. Köprünün tamamı kesme taşlarla inşa edilmiştir. Mansap yönünde ise topuklar bulunmaz. Yapım kitabesi yoktur. Ancak yazılı

⁴⁰⁸ a.g.e. , s. 151-152.

⁴⁰⁹ Kızılırmak

kaynaklarda Selçuklu dönemine ait olduğu belirtilmektedir. Onarım kitabesi şöyledir: “... Yapıldı onyedi tak üstüne müstahkemü’l evtad, ...Bina oldu bu köprü, bin iki yüz doksan ikide. Bu yıl bu köprüyü Abdulaziz Han eyledi bünyad.” Kitabeden bu köprünün Sultan Abdülaziz döneminde 1292 (1875) yılında onarıldığı belirtiliyor. Beyaz mermer üzerine sekiz satır, kabartma olarak yazılmıştır⁴¹⁰.

6.2.EĞRİ KÖPRÜ

Sivas’ın 3 kilometre doğusunda, Kızılırmak üzerindedir. Eski Sivas- Malatya ve Güneydoğu Anadolu’nun ulaşımını sağlamıştır. Bağdat ipekyolu da bu köprüden geçiş sağlamıştır. Köprünün kitabesi yoktur. Yazılı kaynaklarda Selçuklu dönemine ait olduğu belirtilmektedir. Sivas Müzesine 1943 yılında getirilen 0,46x0,83 metre ölçülerindeki onarım kitabesi, yerine konmak üzere 1988 yılında Karayolları Bölge Müdürlüğüne teslim edilmiştir. Onarım kitabesi şöyledir: “*Nehr i Ahmer cisrini ta’mir idüben ilahi,; Cenneti vü ab-ı kevserden vir ücretin İlahi; Mukadder olmaz her kula hayra rağbeti ola, ; Keremindir bu kavi nasip itsün İlahi,; İki yüz on dokuz olan isme Ya Rab komşu it.; Hurmet –i issün Celalin Hakkı için İlahi, ; Sahib-i ta’mirü’l- hayrat Mustafa Paşa-i Erzincani,; Ol Habibi Fahr-ı Âlem şefi olsun İlahi. ; Tarih, sene, elf ve mieteyn seb’a aşere 1217(1802)*⁴¹¹.”

Köprü doğudan batıya doğru düzken, güneye doğru eğik olarak kesme taştan yapılmıştır. On sekiz gözlüdür. Gözleri teşkil eden kemerler sivridir. Uzunluğu 179,60 metre, eni 4,55 metredir. Memba yönünde selyaranlar suyun hız kuvvetini köprüden uzaklaştırmaktadır. Mansap yönünde ayaklara takviye duvarlar örülmemiştir. Tabliye döşemeleri kesme taş olup köprünün her iki yüzüne çok sayıda çörtlenler⁴¹² yerleştirilmiştir. Köprü, Sultan III.Murad zamanında 1585 yılında ve Sivas valisi Halil Rıfat Paşanın teşviki ile Kangal Ağası Abdurrahman Paşa tarafından XIX.yüzyılda onarılmıştır. Köprünün eğri olması hakkında halk arasındaki

⁴¹⁰ a.g.e. , s. 155.

⁴¹¹ a.g.e. ; s 155- 156.

⁴¹² yağmur olukları

söylenenler, yazılı kaynaklarda da yer almıştır. Zamanında bir usta ve bir de çırak⁴¹³ varmış. Araları bir süre sonra açılmış ve çırak bu köprünün yapımını üzerine almış. Köprünün yapımı ilerlerken, ustasına haber ulaşmış. Ustası gizlice gelmiş, köprüyü incelemiş ve beğenmiş. Çırağın karşısına geçip şu dörtlüyü söylemiş:”*Usta idik olduk şakirt; Albardağı suya seğırt; Hiç nazardan korkmadın mı ; Köprünü eğri çevirt.* Köprünün eğri olması bu hikâyeye bağlanmaktadır⁴¹⁴.

Köprü, şehirden altmışlı yıllarda gerçekten 3 kilometre uzakta kalıyordu. Bu gün, binalar Kızılıрмаğın güneyine geçmiş durumdadır. Yani, Eğri köprü şehrin içinde denilebilir. O yıllarda yaz aylarında gençler bu köprü üzerindeki korkuluklardan suya atarlardı. Kızıl renkte aktığı için, eski onarım kitabesinde “*Nehr-i Ahmer*” olarak geçiyor.

6.3.BOĞAZ KÖPRÜSÜ

Sivas- eski Hafik, Celalli ve Karayün yolu 10. kilometrede Kızılırmak üzerindedir. Sivri kemerli, altı gözlüdür. Köprünün güneydoğusunda dikdörtgen planlı, iki mazgal pencereli sığınma-bekleme odası⁴¹⁵ bulunmaktadır. Odaya giriş üzerinde okunamayacak duruma gelmiş kitabesinde 932(1525) tarihi okunabilmiştir. Köprü uzunluğu 102 metre, genişliği 4,45 metre, ortadaki en büyük kemer açıklığı 8,95 metredir. Tamamı kesme taştan inşa edilmiştir. Memba yönündeki üçgen selyaranlar kemer üzengi hizasına kadar yükselmiştir. Ayaklar böylece sağlamlaştırılmıştır. Mansap yönündeki kemer ayaklarında topuklar yuvarlak olarak yapılmıştır. Sivas valisi Halil Rıfat Paşanın teşvikiyle Sivas eşrafından Silahtar-zade Mehmet Efendinin yardımıyla XIX. Yüzyıl sonlarında onarılmıştır⁴¹⁶.

⁴¹³ şakirt

⁴¹⁴ gös. yer.

⁴¹⁵ dizdar

⁴¹⁶ a.g.e. , s. 156–157

6.4.YILDIZ KÖPRÜSÜ

Sivas'a 27 kilometre uzaklıkta, Sivas –Ankara eski karayolu güzergâhında ve Yıldız Irmağı üzerinde yapılmıştır. Ayak ve sivri kemerlerin oluşturduğu on üç gözlü Yıldız Köprüsü Selçuklular döneminde inşa edilmiştir. Yaklaşık 4 metre genişlikte ve 70 metre uzunluğundadır. Memba yönünde dışa çıkıntılı ve yüksek selyaranlar vardır. Köprü taşları sarı renkli olup, yakın mesafede bulunan Sıcak çermik çevresinde çıkarılan taşlarla aynıdır. Büyük gözün hemen üstünde korniş (plent) taşı uzanır. Korniş üzerinde iri kesme blok taşlardan yapılmış korkuluğu vardır. Sivas valisi Halil Rıfat Paşanın önderliğinde XIX. yüzyıl sonlarında Sivas eşrafından Silahdar-zade Mehmet Ali Efendi tarafından onarılmıştır⁴¹⁷. Daha önce belirtildiği gibi, bu köprünün yanında 1332 yılında Hacı Zeyneddin oğlu Ahi Emir Ahmet tarafından yaptırılan bir kervansaray olduğu belirtilmektedir. Ancak izine rastlanmamıştır⁴¹⁸.

6.5.ÇERÇİHAN KÖPRÜSÜ

Eski Kayseri yolu üzerinde kesik köprünün güneyinde, basık, yuvarlak kemerli ve iki gözlüdür. Kesme taştan yapılmış sağlam bir köprüdür. Selyaranı yuvarlaktır. Kitabesinde 1906 ve 1908 tarihleri yazılıdır⁴¹⁹.

6.6.FADLİM KÖPRÜSÜ

Sivas'tan çıkıp Eğri Köprüyü geçtikten sonra eski Malatya yolu üzerinde Cumhuriyet Üniversitesine giderken Faldım ırmağı üzerindedir. Tamamen kesme taşlardan üç kemer gözlü olarak inşa edilmiştir. Üç göz de biri birine eşit açıklıktadır. Memba tarafında ortadaki iki ayağın selyaranları yuvarlaktır. Bazı korkuluk taşları

⁴¹⁷ gös.yer.

⁴¹⁸ gös.yer.

⁴¹⁹ a.g.e. , s. 158.

düşmesine rağmen sağlam bir köprüdür. Malzeme, işçilik, sanat ve mimari açıdan köprü XVIII. Yüzyılda inşa edildiği intibamı vermektedir⁴²⁰.

7.ÇEŞMELER VE SULAR

7.1.GÖK MEDRESE ÇEŞMESİ

Medresenin cephe kısmında ve karşıdan bakıldığında sol taraftadır. Çeşme üç lülelidir. Su, bu lülelerden taş yalağa akar. Süsleri girifttir. Medrese ve çeşme Sahip Ata olarak bilinen Fahreddin Ata tarafından yaptırılmıştır. Sülüs hatla kazınmış iki satırlık kitabesi vardır⁴²¹. Sekiz asır önce böylesine estetik ve sağlam o dönemin üniversitesi yapılıyor, şehre ve medreseye şehir şebeke suyu bağlanıyor. Şehirli olmak, bu olsa gerek. Dünden bu güne ve geleceğe, kültürle ve eğitimle yaşamak gereğini tarihi kaynaklar ortaya koyuyor.

7.2.ŞEHİT SORHAN TUNÇÖZ ÇEŞMESİ⁴²²

Sivas merkez Dört Yol ağzı denilen mevkide, Vakıflar Bölge Müdürlüğüne ait binanın batısındadır. Zemin kat dükkânlarından birinin yüzüne mermerden inşa edilmiştir. Çeşme üzerindeki kitabesinde 1254 H.(1838) yılında yapıldığı yazılıdır. Kitabe yedi satırdır ve ölçüleri, 0,60x1,10 metredir. Dikdörtgen şeklindeki mermer kitabe yanlarda kenger yapraklı sütun başlığına benzer kabartma süslemelidir. Ortada kitabe, yanlarda daire rozetler ve üstte kenger yapraklı motifler yer almaktadır.

⁴²⁰ gös.yer.

⁴²¹ Nafiz-Hakkı, Toparlı, *Sivas Şehri*, s. 137. Bu çeşmenin yapımını Kılıç Arslan- Allah devletini sürekli kılsın- oğlu yüce sultan, ulu şehinşah, din ve dünyanın yardımcısı, Ebu'l Feth'in saltanatı günlerinde başvekil, ulu düstur, hayır ve iyiliklerin babası, devlet ve dinin övgüsü Ali b. Hüseyin emretti. Allah sonunu iyi yapsın.

⁴²² Çocukluğumuzda bu çeşme, çarşı merkezinde olduğundan, tüm Sivas esnafının çırakları ellerinde toprak testilerle su doldurmak için sıraya geçerdiler. Sivas'ın suyu güzeldi. Yoldan geçen insanlar, mutlaka çeşmeye yanaşır, zincirle duvara bağlı, iki kalaylı su taşıyla su içerlerdi. Testi dolduran, her seferinde kenara çekilir ve öncelikle su içmek isteyenlere öncelik verilirdi. Bizim ve önceki dönemin gençliğinde, bu çeşmede hatırası mutlaka vardır.

Çeşme aynası, ortadan aşağıya doğru açılan bitkisel motifle kabartma olarak işlenmiştir. Yanlarda ise Sultan Abdülaziz döneminin armasında bulunan bando aletleri kabartma olarak yapılmıştır. Şehit Sorhan Tunçöz yazısı, sonradan yazılmıştır. Ayna taşının iki yanında kaideli, gövdeli ve başlıklı sütunca yine kabartma olarak yapılmıştır. Bir lüleli çeşmedir. Sivas'ın en çok suyu içilen çeşmesidir⁴²³.

7.3.ŞEYH ÇOBAN ÇEŞMESİ

Bu çeşme Şeyh Hüseyin Rai veya Şeyh Hüseyin Çoban adı verilen türbenin sırasında ve sokak ağzındadır. Dikdörtgen biçimindeki ayna taşının üç bölümünde yazı vardır. Ayrıca ortasında sağdaki daire içinde "El mülkü Lillah" yazısı görülür. Soldaki daire içinde bulunan yazı silinmiştir. Üç bölümlü yazı şöyledir⁴²⁴.

7.4.YAZI PINARI

Yazı'nın bildiğimiz anlamı dışında Sivas'ta büyüklerimiz, bostanlardan oluşan tarlalara "yazı" derlerdi. Bu pınar da şehrin bittiği yerden, bostanlara giriş yolu kenarında olduğu için adına, büyükler " yazı pınarı" demişler. Sivas'ın güneyinde Çayırağzı bölgesindedir. Şimdiki yerleşim durumuna göre, Yenişehir evleri ve Tuğut'lar Camii'nin doğusundadır. Şeyh Erzurumi Kümbetine çok yakındır. Kitabesi yoktur. Altmışlı yıllarda bu çeşmenin üç adet taştan içi oyularak yapılmış büyük dikdörtgen kurnalar⁴²⁵ vardı. İki büyük lüleden kesintisiz su akardı. Soğuk ve içimi çok güzeldi. Şehrin güneyinde, Çayırağzındaki ahşap evlerin bittiği sınıra

⁴²³ Sivas Tarihi ve Anıtları, a.g.e., s. 161.

⁴²⁴ Nafiz, Sivas Şehri, a.g.e., s. 145. Zayıf, Allah'ın rahmetine muhtaç kul Muinüddin Allah ömrünü uzun kılsın-in 723/ 1323 yılı cemaziyülevvelinde yapmasıyla . (Gerisi okunamamıştır)

⁴²⁵ kürün

“harmançayırı” denirdi. Buradan, Kızılıрмаğa kadar uzanan alan, sulu tarım alanıydı⁴²⁶.

7.5.DİĞER ÇEŞMELER

Hala işlevini sürdürenler arasında; Eski Kongre Lisesi bahçesinin güney batı ucunda, Eski Sigorta hastanesi kuzeybatısında, Numune hastanesi güneyinde yol kenarında, Ulu Camii güneybatısında, Mahkeme çarşısından Cumhuriyet İlk okuluna giderken sağ sırada, Örtmeli camii yanında güzel suyu akan çeşmelerimiz vardır. Kimilerinde zincire bağlı su tasları kalmıştır. Eskiden sürekli akardı. Bu gün hepsine musluk takılmıştır. Sivas'ta bulunan ve eski kaynaklarda yerleri, isimleri ve yapılış tarihi belirtilen 84 adet çeşme vardır⁴²⁷.

7.6.SİVAS'IN İÇME VE KULLANMA SULARI

1932 yılında yayımlanan Dr. Hasan Tahsin'in hazırladığı “*Sivas Vilayeti Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası*” isimli eserinden öğrendiğimize göre, o dönemde Sivas Merkezde içme ve kullanma suları şunlardır⁴²⁸.

⁴²⁶ Şehirdeki çiftçiler, Yazı Pınarı'na bitişik toprak yoldan bostanlarına gidip gelirken bu pınardan faydalanırlardı. O tarihte, her mahallenin büyük baş hayvan sürüsü ve çobanları vardı. Onlarda toplu halde bu çeşmenin suyunu içtikten sonra, akşam evlerin yolunu tutarlardı. Bu gün de yazı pınarı, küçülmüş haliyle akmaya devam ediyor. Avuç içinde su içecek, eli nasırlı çiftçi ve çoban kalmasa da. Güneşin altında, yeşil otlarla beslenmiş, akşama doğru evin yolunu tutan, susamış, temiz hayvan sürüleri olmasa da...

⁴²⁷ Sivas Tarihi ve Anıtları, a.g.e., s. 185-187.

⁴²⁸ 1969 sonlarında ayrıldığım Şehir, o dönemde bir mahallenin sıcaklığı gibiydi. Herkes biri birini tanır, selamlaşırdı. Taşradan şehre göç henüz yoğun değildi. Yabancı olmadığı için, iki –üç göbek insanlar akraba gibi birbirleriyle ilgilenirlerdi. Böyle güzel bir ortamdan Ankara'ya geldim. İlk özlediğim, Sivas'ın suyu ve havasıydı. Şişe suları yeni çıkmıştı, 25 kuruştı. Şebeke sularını içemezdik... Dostluklar, mekânlara bağlı olmadığı için bir süre sonra yeni dostunuz, arkadaşınız oluyor. Hayat devam ediyor. Zaman geçti; göçler hızlandı, beton, toprağa bir türlü doymadı, yeryüzüne yayıldı. Köy, kasaba ve şehirlerde sınır kalmadı. Bu durumda su, meyve gibi poşete girdi. Hava, şimdilik satılmıyor. Ancak, yazlık ve yazlıkçılık hava almak isteyenler için vazgeçilmez oldular. Hava, toprak ve su, bu üçüzler varsa hayat vardır.

1. Kepenek suyu
2. Behram Paşa suyu,
3. Hekim (boru) suyu,
4. Mihr - ü Vefa suyudur.

Eserde bu suların hepsinin Sivas'ın kuzeyinde bulunan Tavra Boğazından çıktığı belirtilip, bu sulara ait analiz raporları da bir çizelge halinde verilmiştir⁴²⁹.

Kepenek suyu, Sivas'ın tadına doyulmayan çok özel bir su idi. Karnı şişirmez. Hazmı kolaylaştırırdı. Sivas Merkezde, belirli çeşmelerde lüleden sürekli akardı. Bunlara “tatlı su” veya “kepenek suyu” denirdi. Tatlı suyun başında sıra beklenirdi. Sohbet olurdu. Su kapları toprak testi, ağaç testi, çinko kova, bakır güğüm idi. Aileden bir kişi bu kaplardan biri veya birkaçıyla evine kepenek suyunu taşırdı. Evlerde topraktan yapılmış büyük küpler vardı. İçine birkaç çakıl taşı da konurdu. Küplerin içinden sular, kalaylı bakır taslarla alınır ve içilirdi⁴³⁰.

Boru suyu, Sivaslılar için özel tabirdir. Kepenek suyunun adının ve sanının olduğu bir yerde, diğer şebeke suyunun adıdır, boru suyu. Sivaslının kullanma suyudur. Açık doyurur, toku hazmettirirdi. Sivas'ın merkezinde seksen küsur çeşmeden” *patılıyarak* ⁴³¹ ter temiz akardı.

Diğeri de Mihr-ü Vefa suyudur. Mihr-ü Vefa, aslında mesnevi şeklinde yazılmış bir aşk hikâyesidir. Ancak halk arasında anlatılmaya başlayınca nesir şeklinde Halk hikâyesi olmuştur. Şehrin kuzeyinde Paşa fabrikası denilen yeşil mesire yerinden çıkan suya, burada ilk çeşmeyi yaptıran Mihr ve kocası Vefa ‘dan dolayı bu ad verilmiştir⁴³².

⁴²⁹ Burhan Paçacıoğlu, *Altıncı Şehir, -Sivas Bülteni*, Sivas, Eylül –Kasım, 2002, s.10-12.

⁴³⁰ Bir Sivaslı, Sivas'ın suyu hakkında bir şey söylemeden geçemez. Yine altmışlı yıllara gidiyoruz. Tarihi yaşamadan tarih yazmak mümkün olmaz. Bu gün Kepenek suyunu yazamazsınız. Ancak, istiyorsanız plastik şişelerdeki suları yazarsınız. Heyecan verir mi bilemem.

⁴³¹ Halk arasında gürece suyun akmasıdır

⁴³² *gös.yer.*

Bu gün de adı geçen Paşa fabrikasında Mihr-ü Vefa suyu mevcuttur. Tankerlerle şehre taşınmaktadır.

8.TAŞ YAPILAR

8.1.HÜKÜMET KONAĞI

Vali Halil Rıfat Paşa tarafından 1884 tarihinde iki katlı olarak kesme taştan yaptırılmıştır. Üçüncü katı, sonradan ahşap olarak inşa edilmiştir. Geçirdiği bir yangın nedeniyle üçüncü katı tamamen yanmış, diğer katların da sadece dış duvarları kalmıştır. Büyük çaplı onarım sonucunda eski durumuna getirilmiştir.⁴³³

8.2.KONGRE BİNASI⁴³⁴

İl merkezinde Hükümet meydanı civarındadır. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ile, Heyet-i Temsiliye tarafından 2 Eylül – 18 Aralık 1919 tarihleri arasında “Milli Mücadele Karargahı olarak kullanılan bina, Cumhuriyet tarihimizde çok önemli ve özel bir yer tutmaktadır. Bina, 1310 (1892) tarihinde Sivas valisi Mazlum Paşa –zade Mehmed Memduh Bey tarafından Mülki İdadi binası olarak 8140 Osmanlı altınına yaptırılmıştır.

Sivaslı Hattat Mahmud Edib’in mermer üzerine talik yazılı dört satırlık yapım kitabesi şöyledir.” *Şevketli Gazi Abdülhamid Han-ı Sani Hazretlerinin zaman-ı Saltanatlarında rütbe-i bala ricalinden Mazlum paşa zade Mehmed Memduh Beg Efendi nin Sivas vilayeti valiliğinde işbu Mekteb-i İ’dadi-i Mülki inşa olundu. 12 Rebiü’l- evvel sene 1310 Mahmud Edib-i Sivasi”*⁴³⁵.

⁴³³ Sivas Tarihi ve Anıtları, a.g.e., s.161,165.

⁴³⁴ Eski Sivas Lisesi

⁴³⁵ gös.yer.

4 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresinin yapıldığı dönemde ilk, orta, lise bölümleri birlikte öğrenim görmüştür. Üst kattaki müdür odası Mustafa Kemal Paşaya, okulun müsamere salonu ise Kongre salonu olarak ayrılmıştır. Bu iki odanın tavan ve duvarları kalem işleriyle süslü, üst kata çıkışlarda daire biçimli göbekli ve motifli iki ahşap tavan yer almaktadır. Kongreden önce Mustafa Kemal Paşaya ayrılan odadaki eşyaları Müftü Abdurrauf Efendi, Şekeroğlu İsmail Efendi ve Sığırcıoğlu Hayri Efendiler evlerinden getirmişlerdir. Büyük salon, okul sıra ve sandalyeleriyle düzenlenerek kongre salonu haline getirilmiştir. Köşeye kürsü konmuş, üzerine halı seccade örtülmüş, duvarlar halı ve bayraklarla süslenmiştir. Heyet-i Temsiliye'nin 18 Aralık 1919 da Ankara'ya gitmesinden sonra bina bir süre Astsubay okulu olarak kullanılmış, okulun Tokat'a taşınmasından sonra Sultani olarak hizmet vermiştir. 1924-1925 yıllarında lise olmuştur. 1981 yılına kadar lise olarak kullanılan bina, 4 Eylül 1981 tarihinde yedinci Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in emirleriyle "Sivas Atatürk- Kongre ve Etnografya Müzesi" haline dönüştürülmüştür. 33,50x39,50metre dış ölçülerinde, dikdörtgen planlı, beden duvarları kesme taş, moloz taş örgülü, aralar, tavan ve taban ahşaptır. Ortada 7x14metre iç ölçülerinde, yüksekliği 16metre olan iç avluya sahiptir. İç avlunun üzeri camla kapatılmıştır⁴³⁶.

8.3.İNÖNÜ MÜZESİ

Şehir merkezinde İnönü mahallesindedir. Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1891- 1897 yılları arasında orta öğrenimini Sivas'ta yaptığı sırada oturmuş olduğu tipik bir Sivas evidir. İki katlı ahşap yapının bir de bodrumu bulunmaktadır. Yapı kırma çatılı olup üzeri oluklu kiremitle kaplıdır. 1945 yılında Sivas Belediyesince satın alınarak İnönü müzesi adı altında ziyarete açılmıştır. Müzede, bölgenin değer taşıyan silaha bakır, küçük el sanatları, sikkeler ve İnönü'nün fotoğrafları, eşyaları ve el işi şal ve elbiseler yer almaktadır⁴³⁷.

⁴³⁶ a.g.e., s.165,167.

⁴³⁷ a.g.e. , s. 170.

8.4.SANAT OKULU

Sivas'ın kabakyazısı mevkiindedir. İlin el sanatlarını geliştirmek ve sanatkar yetiştirmek için, 1896 yılında Sivas'a tayin olan Vali Hacı Hasan Pařa tarafından Sanatlar okulu olarak dūřünölmüř, ancak imkansızlık nedeniyle yapımı gerçekleştirilememiştir. Daha sonra, 1317 (1899) yılında Sivas'a atanan Vali Reřit Akif Pařa tarafından tamamlanarak Sanayi mektebi olarak kurulmuştur. Kurtuluř savaşı sırasında durgunluk geçiren okul, 1927 senesinde tekrar önem kazanmış Vali Süleyman Sami Kepenek zamanında son şeklini almıştır. Doęu yönünde cephesi 35,00x40,00 metredir. Ayrıca, 5,20x5,50metre iç ölçülerinde iki mekan daha mevcuttur. Beden duvarları kesme taşandır. Pencerele dar ve uzun gemi teknesi gibi sivri kemerlidir. Tek katlıdır⁴³⁸.

8.5.GÖĞÜS HASTANESİ

Sivas merkez Bezirci mahallesindedir. Üç katlıdır. Dört ana yönde köşk odaları bulunan bölüm 1930-35 yılında sonradan yapılmıştır. I. Dünya savaşından önce de mevcut olan bina Fransız hastanesi olarak kullanılmıştır. Daha sonra 1920 de memleket hastanesi, 1925 de Öksüz yurdu ve Numune Hastanesi olarak kullanılmıştır. 1976 yılından sonra da Sağlık müdürlüğü binası olarak kullanılmaktadır. Zemin kat ve birinci kat tamamen kesme taş örgölüdür. Diğer kat ve bölümler ahşap arası taş dolgudur. Çift taraflı ahşap merdivenle ikinci kata çıkılır. Büyükçe bir bahçe içinde inşa edilen yapının güneyine sonradan iki katlı betonarme binalar ilave edilmiřtir⁴³⁹.

⁴³⁸ a.g.e. , s.171.

⁴³⁹ a.g.e., s. 171-173.

8.6.YARI AÇIK CEZAEVİ BİNASI

Rahmi Günay caddesindedir. U planlı yapının iki yanı basamaklı ve ahşap sütunludur . Beş satırlık mermer kitabesinde şunlar yazılıdır.”*Şevketlü Abdülhamid Han –ı sani efendimiz hazretlerinin zamanı sa’det- resan-ı hümayunlarında ve e’azım-ıvüzeradan Reşit Akif Paşa hazretlerinin Sivas valiliğinde iş bu mekteb-i sanayi bina ve nam-ı nami –i Padişahi bi’l- izafe kadri ala olunmuş ve Sivas’ta ilk defa olarak küşad edilen sergide burası daire ittihaz edilmiştir. Sene 1320 (1902)* Kitabede belirtildiği gibi 1902 yılında sanat okulu adı geçmektedir. Bu günkü yarı açık cezaevi, Sanat okulunun Halı atölyesi olarak kullanılmış, daha sonra önden yol geçmesiyle, sanat okulunun diğer binalarından ayrılmıştır.Yapının kuzeybatı, güneydoğu ve kuzeydoğusunda müştemilatı bulunmaktadır⁴⁴⁰.

8.7.JANDARMA BİNASI

Sivas Merkezde Hükümet meydanındadır. Batı-kuzey yönde uzanan yapının planı L biçimindedir. Her iki kolun birleştiği köşe, yapının ağırlık noktasıdır. Bu merkezde yapı üç katlıdır. Üçüncü katta tek mekan, ikinci katta bu mekanın yanlarına ikişer mekan daha eklenmiştir. Zeminde ise kollar tek katlı ve çok mekanlıdır. Yapı merkezde sekizgen olarak düzenlenmiştir. Asıl giriş güneydedir. Kitabeye göre 1326(1908) yılında Vali Reşit Akif Paşa zamanında Jandarma dairesi olarak inşa edilmiştir. Kitabe , üç satır olup, birinci satırı kazınarak silinmiştir. Kalanı şu şekildedir:”*..ve devletlü Reşit Akif Paşa Hazretlerinin Valiliği zamanında Jandarma Dairesi bina kılındı.*” 1326(1908) Yapının tamamı kesme taştandır. İkinci kattaki odanın tavanı süslüdür⁴⁴¹.

⁴⁴⁰ a.g.e. , s.173,175.

⁴⁴¹ a.g.e. , s. 175-176.

8.8.ZİYA BEY KÜTÜPHANESİ

Ziya Bey Kütüphane binası 1908 yılında yapılmış ve aynı yıl kitaplık olarak hizmete girmiştir.1943 yılına kadar tüm giderleri Ziya Bey karşılamıştır. Sonra da çocukları kütüphaneyi yaşatmışlardır. 1978 yılında bina Kültür ve Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Ziya Bey kütüphanesini kuran Mütevellioğlu Yusuf Ziya Başara 1869 yılında Sivas'ta doğmuştur. Kitap ve İlim sevgisiyle dolu olan merhum, Sivas Mekteb-i Rüştîye'sini bitirdikten sonra Sivas Mektubi Kalemine girmiş ve mümeyyizliğe kadar terfi etmiştir. Sanat Okulu müdürlüğü, Vilayet İaşe Müdürlüğü yapmıştır. 1908 yılında 38 yaşında şahsi gayretiyle adını taşıyan kütüphaneyi kurdu. Ölünceye kadar servetini, maaşını kitap ve ilim yolunda harcadı. Yusuf Ziya Başara, 19.7.1943 tarihinde 7. dönem milletvekili iken vefat ettiğinde evli ve 8 çocuk babasıydı⁴⁴².

8.9.SOĞUK ÇERMİK BİNASI

Sivas'ın kuzeydoğu yönünde 17 kilometre uzaklıkta bir mesire yeri ve kaplıca yeridir. Kuzeydeki büyük havuz binası 1322(1904)tarihinde Abdülhamid Han zamanında Sivas valisi Reşit Akif Paşa tarafından yapılmıştır. Havuzun içinde kitabesinde şunlar yazılıdır.”*Bu mevki-i sıhhati ve hayr-ı cari asr-ı Güzin-i Abdülhamid Han-ı Sanide Sivas valisi Vezir Reşit Akif Paşa Hazretlerinin himem-i mahsusalarıyla vücud- pezir olmuştur. 1322 (1904)*⁴⁴³ Havuz, yaklaşık kare kesitli, duvarlar ve çatısı ahşaptır. Ağaç direklerin taşıdığı çatısı, saçla kaplıdır. Tarihi bir yapıdır. Özel kablıca suyu bu havuzun tabanından kaynak olarak yüzeye çıkar. Yanında bir de beton havuz vardır.

⁴⁴² a.g.e. , s. 176-177. Bu kaynağın, 176. sahifesinde binanın kitabesinin resmi vardır. Resimde, kitabenin Üstte Osmanlıca, altta da Latin harfleriyle yazı yazıldığı görülmektedir. Ancak, eserde, bu yazının Türkçe anlamı yazılmamıştır. Bina mimarisi hakkında da bilgi bulunamamıştır.

⁴⁴³ a.g.e. , s. 177-178.

8.10.SONRADAN YIKTIRILAN ESKİ YAPILAR⁴⁴⁴

8.10.1.Paşa Camii⁴⁴⁵

Sivas merkezde Dört Yol ağzı, Nalbant sokağı başında⁴⁴⁶ Salman Bey bir mescid yaptırmıştır. Torunlarından Seyyid Muhammed Paşa ve kardeşleri bunu genişleterek camiye çevirmişler ve su getirerek yanına bir de çeşme yaptırmışlardır. Salman Beyin torunlarından Alaeddin Paşa, 1220/1805 yılında camii yenilemiş ve şu kitabeyi koydurmuştur.” *Bu şerefli cami, Mir Salman çocuklarından Seyyid Ahmet Paşa oğlu.....vezir seyid Alaeddin Paşa ...tarafından yapıldı...1220/ 1805 şaban ayı.*” Sivas’taki saat kulesi de Alaeddin Paşanın eseridir.⁴⁴⁷ Eski yapı, moloz taştan yapılmış çamur harçlı duvarlar, 6 ahşap direğin taşıdığı düz bir çatıdan oluşmuştur. 1973 yılında çıkan bir yangın sonucu cami tamamen yanmış ve yerine bu günkü yeni Paşa camii yapılmıştır⁴⁴⁸.

8.10.2.İzzet Paşa Camii⁴⁴⁹

Bu camii, hükümet konağı yakınlarında olduğu için Saray camii denir. Kitabelere göre cami önce 1232/1819 yılında vezir Hacı Osman Haşim Paşa tarafından yaptırılmış ve daha sonra da oğlu İzzet Paşa tarafından 1275/ 1858 yılında onarılmıştır. Caminin dış kapısı üzerinde güzel bir talik ile şu kitabe vardır:”.....*İşte bu cami-i pür-envarı; Peder-i Erkemi etmişti bina. Validi camiini yaptı cedit; Muhyi-i din-i Hak İzzet Paşa.* Bizim bu kitabeleri kopya ettiğimiz tarihten bir buçuk yıl sonra yani 1927 Eylülünde Hükümet Meydanını genişletme gereği duyularak bu

⁴⁴⁴ Yıkılan çarşıda, çocukluk ve gençliğim geçti. Hiç unutamam. Yıkılmasaydı, İstanbul kapalı çarşıdan daha geniş, kullanımı güzel, halkın ayağı altında girip çıkması kolay, çok cepheli çarşılar vardı. Üstü de kapatılsaydı, Modern Tarih kokan, esnafın yüzünü güldüren, bereketli ve Türkiye’nin en büyük eski çarşıları olacaktı. Vah bizim, ne doğulu ne batılı kafamıza...

⁴⁴⁵ Salman Bey Camii

⁴⁴⁶ Sarı Şeyh mahallesi

⁴⁴⁷ Nafiz-Hakkı, Toparlı , *Sivas Şehri*, s.157-159.

⁴⁴⁸ Sivas Belediyesi, *a.g.e.* , s. 181-182.

⁴⁴⁹ Saray Camii

camii yıktırılmıştır. Bu caminin kitabesi, kıymetli taşları Gök Medreseye gönderilmiştir. Saray camii yapılırken de Çifte Minare Medresesinin enkazından çıkan taşlar kullanılmıştır. İzzet Paşa, kalem sahibi, sefayı seven zengin bir kişiymiş.1876 Rus savaşında servetinden on bin altını savaş yardımı olarak vermiştir⁴⁵⁰.

8.10.3.Küçük Hamam

Ulu camii karşısında, bu günkü Selçuk Orta Okulunun yerinde idi. Klasik Osmanlı hamam planı şemasındadır. XVIII. Yüzyıl eseridir. Soyunmalık bölümü tamamen ahşaptan yapılmıştır. Ters bindirilmiş iç içe, yirmi beş geçme ahşapla oluşturulmuş, kırilangıç kubbenin ortasında aydınlık feneri yapılmıştır. Soğukluktan iki mekânlı ılık kısıma oradan da dört kubbe ile örtülü, kare planlı sıcaklık kısmına geçilmektedir⁴⁵¹.

Altmışlı yılların vazgeçilmez Türk hamamlarından biriydi. Mahallede başka hamamlar olsa da biz genelde Küçük hamamı tercih ederdik. Aydınlık, havadarlık ve sıcaklık ayarı mükemmeldi⁴⁵². Nesilden, nesile bir kültür aktarımı oluşuyordu. Camii Kebir mahallesinde; aynı adı alan Camii Kebir⁴⁵³, Küçük Hamam ve Numan Efendinin kütüphanesi, çeşmesi bir bütün teşkil etmiştir. Zaman içinde, Küçük Hamam yıktırılmış, eski Sivas Müftüsü Numan Efendinin de yalnız aile kabristanı kalmıştır.

⁴⁵⁰ Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 159-161.

⁴⁵¹ Sivas Belediyesi, *a.g.e.*, s. 187.

⁴⁵² Bu hamamların insana ruhsal, bedensel ve tabii kültürel olarak sağladığı rahatlığı ifade etmeliyim. Her yaşta ve durumda olan insanlarla iç içe konuşarak, görüşerek yıkanıyorsunuz. Suyun ekonomik kullanımı, yıkanma ve sonrası çay sohbetleri güzel olurdu.

⁴⁵³ Ulu camii

8.10.4.Porit Hamamı

Buruciye Medresesine bitişik, Klasik Osmanlı hamamı plan şemasında üç ana bölüm halinde yapılmıştır. Ilıklık dar ve uzun, helâ ve tıraşlıklar bu bölümdedir. Üzeri tonoz örtülüdür. Sıcaklık bölümü de beşik tonozlu, dört eyvanlı, köşe hücreleri kubbeli, hazne ve külhanı kuzeybatıdadır. Yapılan ilavelerle eski yapı özelliği azalmış ve 1985 yılında yıkılmıştır⁴⁵⁴.

8.11.DİĞER HAMAMLAR

Sait Paşa Hamamı ve Medresesi, Sait Paşa mahallesinde Sait Paşa caminin doğusunda, Atatürk İlkokulu bahçesinde yer almaktaydı. Sait Paşa hamamı 1819, Medresesi de 1832 yılında yapılmıştır. Her ikisi de 1950 yılında yıktırılmıştır. Sait Paşa Sivas eşrafındandır. 1859 da Sivas valisi olmuştur. Çeşitli yerlerde çalıştıktan sonra 1871 yılında vefat etmiş ve Abdülvehhab Gazi mezarlığındaki etrafı açık kabre defnedilmiştir⁴⁵⁵.

Firuz Ağa Hamamı, yeri kesin olarak bilinmemektedir. 1546 tarihli vakfiyesinin olduğu kaynaklarda yazılıdır.⁴⁵⁶ Sabah Hamamı, Atatürk caddesinde, Türkeş otelinin yerinde olduğu, yaşlılar tarafından söylenmektedir⁴⁵⁷.

Pervane Hamamı, eskiler, PTT Merkez Müdürlüğü arkasında, çifte hamam biçiminde iken yaklaşık 60 yıl önce bomba ile yıkıldığını söylemektedirler⁴⁵⁸.

Bir yazarımız şöyle söylemektedir; “Çifte Minare’nin arkasında yer alan, benim sevgili İlkokulumu –Selçuk İlkokulunu niçin yıktınız? Tarihi dokuya uyum sağlamış ,iki katlı, sevimli, insanca bir bina olduğundan mı ?Çifteminare’nin

⁴⁵⁴ gös. yer.

⁴⁵⁵ a.g.e. , s. 188.

⁴⁵⁶ gös.yer.

⁴⁵⁷ gös.yer.

⁴⁵⁸ gös.yer.

görüntüsünü bozduğu için mi? Pekala yıktınız! Yıllar sonra, Çifteminare'nin silüetini katleden onar katlı apartman bloklarına izin vermeğe vicdanınız nasıl razı oldu? Siz bu işten anlıyor muydunuz kuzum? Hayır, anlamıyordunuz. Anlasanız, Hükümet binası alanını genişletmek uğruna hemen arkadaki... en son Askeri Satınalma binası olarak kullanılan güzelliği hak ile yeksan etmezsiniz. Bu işten nebze anlıyor olsaydınız, o ele geçmez Bezzazlar Çarşısı'na dozer sokup, yerine çok katlı çirkin pasajlar kondurmazdınız. Yapacağınız iş çok kolaydı. (Ama Belediyeye irad getirmezdii tabii) Yerli esnafa kredi verip, işten anlayan bir restoratör mimar bulup, çarşiyı yeniden asli malzemeyle ihya etmekti. Ama yapmadınız. Onun yerine...karanlık dehlizlerle dolu soğuk bir bina diktiniz. Hayrını görünüz efendim.”

459

⁴⁵⁹ A. Turan Alkan, *Altıncı Şehir*, İstanbul, 2003, s. 87-88.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİVAS'TA DEMOGRAFİK YAPI

1.SİVAS NÜFUSU, ÖZELLİKLERİ VE 1960 GENEL NÜFUS SAYIMI

1.1.SİVAS NÜFUSUNUN ÖZELLİKLERİ⁴⁶⁰

YILLAR	YÜZDE ARTIŞI
1935 — 1940	4,6
1940 — 1945	1,4
1945 — 1950	3,2
1950 — 1955	5,6
1955 — 1960	8,0
1960 — 1965	3,4
1965 — 1970	4,9

İLİN İLÇELER İYTBARIYLA BUCAK, BELDE, KÖY VE MAHALLE SAYILARI İLE NÜFUSLARINI GÖSTERİR ÇİZELGE

İlçeler	N ü f u s		Köy	Bucak sayısı	Belde sayısı	Mahalle Sayısı	Köy sayısı	Köyün başlıca (mesura) sayısı
	Toplam	Şehir						
Markeç	197847	122527	65320	9	2	38	167	50
Divriği	44004	10781	33223	4	1	26	111	136
Gemerek	26878	4926	22242	—	6	15	34	19
Gürün	34217	8684	25533	2	2	16	62	55
Hadik	51918	2175	49743	2	2	10	113	111
İmranlı	30978	3818	27160	1	1	8	100	24
Kangal	57376	5231	52145	5	3	15	129	86
Koyulhisar	29295	3654	25641	1	1	5	48	84
Suşehri	61008	19069	40939	3	3	17	135	69
Şarkışla	62512	8229	54283	3	4	15	113	11
Yıldızeli	69663	9707	59956	3	1	3	155	15
Zara	54009	9942	44067	3	1	7	124	27
T O P L A M	129228	207152	519476	32	27	175	1280	767

- N o t : 1 — Bucak ve kasabalardaki mahalleler 8 ve ilçe mahalleleri sayısı içerisinde gösterilmiştir.
2 — Belediye teşkilâtı bulunan 8 Kasaba, köy toplamı içinde gösterilmemiştir.
3 — Bucak merkezleri (Belediyesi olanlar dahil) köy toplamı içindedir.
Kasabalar toplamı katıldığı takdirde köy sayısı 1285 olmaktadır.

Selçuklu Sultanları Sivas'ta, bu günkü Üniversitelere denk olan Medreseler, camiler, han ve hamamlar yaptırmışlar, eğitim ve kültürü o dönemde tabana yayma gayreti içinde olmuşlardır. Selçukluların önemli bir yerleşme merkezi olan

⁴⁶⁰ Bkz., Sivas İl Yıllığı

Sivas'ın, Anadolu'nun ulaşım kavşağında olması, eğitim ve ticaretin de gelişmesi sonucu nüfusun 120.000'i bulduğu, ancak Timur'un 1401 yılında Sivas' ta halka zulüm etmesi üzerine, nüfusun 30.000' e düştüğünü biliyoruz.

Osmanlı döneminde Sivas'ta hareketli bir nüfus gözlenmez. Osmanlıların son dönemine doğru iç göç olayının arttığı, nüfusun şehri terk ettiği görülmektedir. Bu dönemlere, yurt dışından ve savaşta kaybedilen topraklardan gelen göçmenler Sivas'a yerleştirilmişlerdir.

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Sivas'ın genel nüfusu 329.551, yoğunluğu 12 ve Türkiye nüfus sıralamasındaki yeri de 16 ncı sıradır⁴⁶¹.

1930 yılına gelindiğinde bütün yurttan başlayan sanayileşmeden sonra nüfus yoğunluğu şehir merkezlerinde artmaya başlamıştır. Sivas'ın nüfusu 50.000 'i aşmış, ilçelerin nüfusu ise aynı kalmıştır. Sivas'taki bu hızlı nüfus artışı % 62 'ye yükselmiştir. İlçelerde nüfus durmamış, devamlı olarak merkeze kaymaya veya büyük şehirlere gitmeye devam etmiştir. Bu göç 1950 ve 1960 yıllarında daha da hızlanmıştır⁴⁶².

1935 yılında yapılan sayımda, Sivas ve ilçelerinin toplam nüfusları 432.996 olmuştur. Bu yıl Sivas'ın idari yapısı yeniden yapılmış olup, Koyulhisar ve Suşehri Sivas'a dahil olmuş ve bu durum günümüze kadar devam etmiştir. 1940 Yılında 468.243, 1950 yılında 542.004 olmuş ve yoğunluk 19 olmuştur. Nüfus artış hızı 19.97 ve Türkiye sıralamasında 11 nci sıraya çıkmıştır⁴⁶³.

⁴⁶¹ İbrahim Yasak, *Sivas ili*, Sivas, 2004, s.33

⁴⁶² Sıddık Ünal, "XIX ve XX. yy. Sivas'ın Demografik Yapısı", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, s.48.

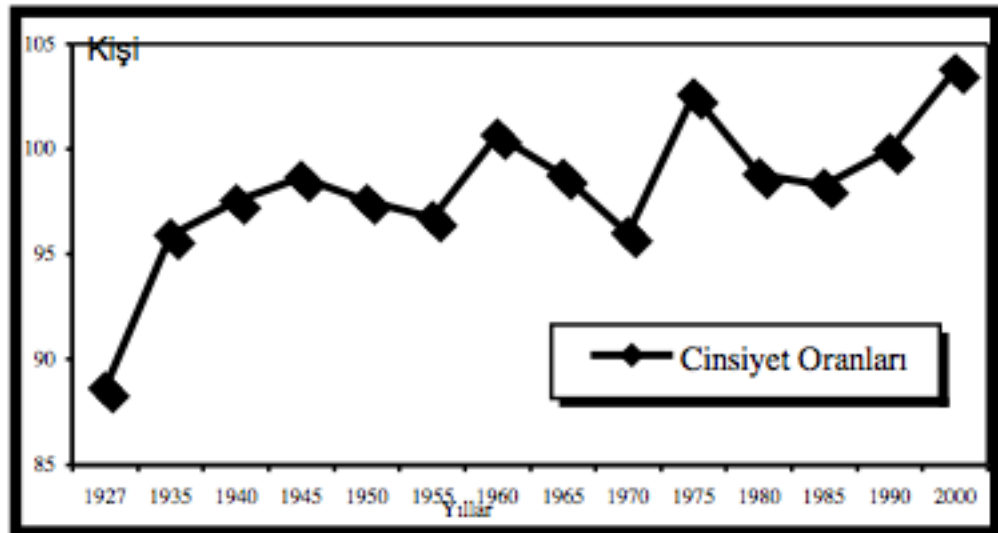
⁴⁶³ Sivas ili, *a.g.e.* , s.33.

İççe adları	1 9 6 0			1 9 6 5			1 9 7 0		
	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam
İivas	93368	56381	149749	109165	61183	170348	132527	65320	197847
Divriği	8829	40856	49685	9177	40655	49832	10781	33253	44034
İemerek	4312	29535	33847	4645	30645	35290	4635	32243	36878
İürün	5691	27112	32803	6396	27619	34015	8684	25633	34317
İafik	2524	55385	57909	2687	53224	55911	3175	48743	51918
İmranlı	2769	28636	31405	3165	37188	32353	3818	27160	30978
İangal	3607	49056	52663	4165	52570	56735	5231	52145	57376
İoyulhisar	2610	25387	27997	2539	26882	29421	3654	25641	29295
İuşehri	6426	47615	54041	7032	49410	56442	10069	50939	61008
İarkışla	6647	54900	61547	6762	51132	61994	8229	54283	62512
İıldızeli	5312	56792	62104	5924	59802	65726	9707	59356	69063
İara	7396	48776	56172	7572	49382	56954	9242	44760	54002
Toplam	149491	520431	669922	160385	535692	705077	209752	519476	729228

Sivas İli Nüfusunun Cinsiyet Oranı (1927-2000)

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus	Cinsiyet Oranı
1927	154 903	174 838	329 741	88.60
1935	211 947	221 049	432 996	95.88
1940	231 211	237 032	468 243	97.54
1945	243 590	246 903	490 493	98.66
1950	267 636	274 368	542 004	97.55
1955	290 486	300 383	590 869	96.71
1960	336 071	333 851	669 922	100.66
1965	350 377	354 809	705 186	98.75
1970	358 440	373 481	731 921	95.97
1975	375 507	366 206	741 713	102.54
1980	372 771	377 373	750 144	98.78
1985	382 806	389 403	772 209	98.31
1990	383 155	384 326	767 481	99.70
2000	383 254	371 837	759 200	103.07

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Genel Nüfus Sayımı İstatistikleri.

1.1960 YILI GENEL NÜFUS SAYIMI

1960 yılında nüfus 669.922 'ye yükselmiştir. Ülkede kalkınma, sanayileşme ve yapısal değişiklikler hızlı devam etmiştir. Sivas ve ilçelerden özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara'ya göçler başlamıştır. Bu göçlerde şu üç esas dikkat çekmektedir. Kırdan- şehre, kırdan –kıra ve şehirden – şehre. Bunlardan birincisi, kırdaki toprak azlığı, iklim şartı nedeniyle, şehrsel imkânların daha iyi olmasından illeri gelmektedir. İkincisi de susuz bir bölgeden, tarıma elverişli daha iyi bir bölgeye geçme gayesinden kaynaklanmaktadır. Üçüncüsü de, ileri ekonomik sistemlerin daha rahat ve düzenli bir hayat sunmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁶⁴

Yerleşim birimleri arasında yapılmakta olan göç, son bulmayacak ve değişen hayat koşulları nedeniyle gündemden hiç düşmeyecektir. İnsanlar barınma, beslenme, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını bir arada bulabilmek için göç alanlarını daha da geniş tutmak zorunda kalacaklardır. Gittikçe gelişen ulaşım imkânları da göçe, zaman ve sınır tanımayacaktır. Dünya bu gidişle küçülmeye devam ederken, insanlar kabuklarına sığmayacak gibi görünüyor. Şehirleri şehir yapan, yaşam kültürü ve adabına insanlar -eğitimi ne olursa olsun- uyabildiği sürece hayat her yerde daha güzel olacaktır.

2.1965 YILI GENEL NÜFUS SAYIMI

1965 yılında Sivas nüfusu 705.186 olmuştur. Yoğunluk 25, artış hızı 10.26 ve Türkiye sıralamasındaki yeri değişmemiş, yine 10. sırada yer almıştır. Artış hızı 1960 da 25.11 den, 10.26 ya gerilemiştir.⁴⁶⁵

Artık bu tarihlerde kırsal kesimde çoğalan nüfus ve bölünen toprakların yeterli olmaması göçleri daha da hızlandırmıştır. İnsanlar sosyal yapılarını iyileştirmek amacıyla yurt içi ve yurt dışına çıkabilme gayreti içinde olmuşlardır. O yıllarda

⁴⁶⁴ *a.g.e.* , s.49-50.

⁴⁶⁵ Sivas ili, *a.g.e.* , s.33

Anadolu'nun hemen her yerinden iş için yurdunu yuvasını bırakıp bir tahta bavulla yola düşen çok sayıda insanlar gördük. Bunların üçüncü kuşakları, bu gün büyüklerinin işçi olarak gittikleri yerlerde her yönden başarılı olmuşlar ve işveren, yönetici durumuna gelmişlerdir.

İlçeler itibarıyla Şehir ve Köylerde 6 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun okuma, yazma durumu bakımından dağılışı :

İlçeler	T o p l a m			Okuma yazma bilen			Okuma yazma bilmeyen			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadın	Top.	Erkek	Kadın	Top.	Erkek	Kadın	Top.	Erk. Kadın	
Merkez	138346	74335	64011	74388	52140	22248	63957	22195	41762	1	—	1
Divriği	39739	18731	21008	16677	11804	4873	22962	6867	16095	100	60	40
Gemerek	27888	13762	14126	12408	8451	3957	15480	5311	10169	—	—	—
Gürün	26224	12682	13542	12239	8256	3983	13985	4426	9559	—	—	—
Hafik	43201	20570	22631	11476	8776	2700	31717	11787	19930	8	7	1
İmranlı	24613	11170	13443	6985	5779	1206	17628	5391	12237	—	—	—
Kangal	43494	21206	22288	14506	11760	2746	28988	9546	19542	—	—	—
Koyulhisar	22848	10900	11948	7347	5122	2225	15500	5778	9722	1	—	1
Suşehri	44460	20627	23833	13793	10104	3689	30655	10518	20137	12	5	7
Şarkışla	49507	24353	25154	16128	12584	3544	33159	11649	21510	220	120	100
Yıldızeli	51728	26192	25536	13500	10913	2587	38172	15232	22940	56	47	9
Zara	44411	20701	23710	12694	9848	2846	31714	10851	20863	3	2	1
Toplam :	556459	275229	281230	212141	155537	56604	343917	119451	224466	401	241	160

N o t : 1970 sayım sonuçları açıklanmadığı için yukardaki cetvel 1965 sayım sonuçlarına görelerdir.

3.1970 YILI GENEL NÜFUS SAYIMI

1970 Yılında Sivas nüfusu 731.921 olmuştur. Yoğunluk, geçen beş yıl önceki gibi 25 olmuştur. Nüfus artış hızında önceki sayım dönemine göre gerileme olmuş ve 7.64 de kalmıştır. Türkiye sıralamasında önceki döneme göre 10 . sıradan, 13. sıraya inmiştir.⁴⁶⁶

Yine 1970 den sonra şehir nüfus artışı yavaşlamış, ilçe ve köy nüfuslarının gerilemesiyle şehirde nüfus % 36.4 'e yükselmiş, kırsal kesimde ise nüfus oranı

⁴⁶⁶ gös.yer.

%63.6 'ya kadar düşmüştür. Son yıllarda şehir merkezinde nüfusun % -1.87 olarak gerilediği, köylerde ise bu oranın daha da fazla olduğu (% 13.74) görülmektedir.⁴⁶⁷

İ l ç e l e r	Toplam	Şehir nüfusu Toplam	Köyler nüfusu Toplam	Yüz ölçümü (Km ²)	Nüfus yoğunluğu
Merkez	197847	132527	65320	3526	56
Divriği	44034	10781	33253	2935	15
Gemerek	36878	4655	32243	1153	32
Gürün	34217	8684	25633	3080	11
Hafik	51918	3175	48743	3018	17
İmranlı	30978	3818	27160	1229	25
Kangal	57376	5231	52145	3700	15
Kocylhisar	29295	3654	25641	968	30
Suşehri	61006	10069	50939	1434	42
Şarkışla	62514	8227	54283	1643	38
Yıldızeli	69063	9707	59356	4095	17
Zaana	54002	9242	44760	1707	31
Toplam	729228	209752	519476	28488	25

Not : 1970 sayım sonuçları henüz açıklanmadığı için 1970 geçici sonuçları bu cetvelde esas olarak alınmış, bu sebeple erkek ve kadın ayırımı toplamları gösterilememiştir.

4.SİVAS'TA SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

Sivas şehrinde atalarımız bir yandan Şifahye Medresesi, Ulu cami, Eğri köprü, Şeyh Çoban çeşmesi ve daha nicelerini inşa ederken diğer yandan da bilgiye, zarafete ve hoşgörüyeye dayalı yaşama kültürü oluşturmuşlardır. Bu gün onların nesilleri yine aynı medresede, camide, çeşmede, çarşıda beraberlerdir. Bu eserler ve yazılı kaynakların her harfi Sivaslının kültürü, nefesi, gözü, ve canıdır.

⁴⁶⁷ Demografik yapı, a.g.e. , s.50.

Diğer şehirler gibi Sivas'ın da sosyo- ekonomik nedenlerle kırsaldan çok göç alması, farklı kültürlerin zaman zaman karşı karşıya gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Şehrin, eski yaşlılardan kalma kalıplaşmış kuralları bu süreçte aşınmıştır. Altmışlı yıllarda bu süreci yaşadık. Hızlı şehirleşme insanların refaktan daha çok pay alması açısından güzel oldu. Ancak şehir kültürü bozulmadan, kökenimiz ne olursa olsun, hep birlikte bu kültürü olgunlaştırmak gerekmektedir. Bu kültür, coğrafyamızda bin yıldır var olan insanlık kültürüdür. Paylaşım, hoş görüdür, saygıdır, karşılıksız fedakarlıktır, dürüstlüktür.

Altmışlı yıllarda esnafın Sivas'ta işleri oldukça iyi durumdaydı. Bütün dükkânlar, şehir merkezinde, tek katlı ahşap, üzerleri oluklu Selçuklu kiremidisiyle bezenmişti. Terziler, bezzazlar, kunduracılar, yemeniciler, ayakkabıcılar bir gurup halinde bu günkü yerindeydiler⁴⁶⁸. Yüncüler, kuru yemişçiler, kuyumcular, sarraflar da bir guruptu. Bu iki bölüm yan yana iç içeydi. Arada tenekeçiler, nalbantlar, at koşumcuları, ot yastık yapanlar, yorgan dikenler de Yeni cami çevresinden, terzilere doğru giderken sağlı sollu yerleşmişlerdi. Bıçakçılar, çarıkçılar, tıktıkçılar⁴⁶⁹ Meydan camiden kepeçeliye doğru giderken sağ sırada yer almışlardı. Karşı sırada bakırcılar ve kazancılar sıra sıra dizilmişlerdi. Kazancıların önünden geçerken çok güzel tempolu çekiç sesleri gelirdi. Kazanlar, büyük siniler, su güğümleri, mutfak kablaları bakırdan yapılırdı. Çocukluğumuzda ustaların çalışmalarını, kapları süslemelerini izlerdik. Kazancıların arkasında tahıl Meydanı bulunmaktaydı.

Sivas şehri altmışlı yıllarda çok canlıydı. Köylerde, kasabalarda ve Sivas'ın birçok mahallesinde tarım, hayvancılık ve yan ürünlerle ekonomiye katkı sağlanırdı. Şehrin çevresi bostanlarla çevriliydi. Kırdan şehre göç henüz yoğun değildi. Şehirdeki ekonomik imkânlar, Sivaslıları mutlu edebiliyordu. Çok sayıda insanların çalıştığı kamu fabrikaları ekonomiye destek teşkil ediyordu. Bunlardan Cer Atölyesi, T.C.D.D., Çimento fabrikası, Beton Travers fabrikası, Askeri dikimevi o yıllarda

⁴⁶⁸ Şimdiki Yimpaş.

⁴⁶⁹ Yöresel deyim. Tahta tabanlı nalın, abdest alırken kullanılırdı.

birçok Sivaslının alın teri ile çalışıyor ve karşılığında yüzler gülebiliyordu. Maaş günü olunca da esnafın yüzü gülerdi.

Köylüler, elde ettikleri ürünleri, meydan denen kepçelideki boş alanda satarlardı. Hayvanları ve arabaları orada bırakır, Dört yol'a doğru, yani kuzey yönünde 150 metre yürüyen köylüler, yukarıda belirtilen esnafın çarşısında alışverişlerini yaparlardı.

Altmışlı yıllarda, çırak ve öğrenci idim. Terzi esnafı olan babamın yanında yalnız yaz tatilinde değil, her gün okuldan çıkar dükkâna uğurdum. Hayatın içini, insanların yaşayış biçimlerini resim çeker gibi hafızama almıştım. Çocuk olmanın yanında olgun ve bilinçli olmamız da beklenirdi. Okul görevimin yanında; elbise dikimi, esnafla, müşteriyle iletişim, ihtiyaç maddelerinin alımı ve eve götürülmesi günlük işlerim arasındaydı. Komşu esnafın çocukları da aynı benim gibi günü geçirirlerdi.

Sivas çarşılarının topluca bulunduğu merkezde, liseyi bitirene kadar kaldığım için, şehrin sosyal ve kültürel yapısını, görme ve yaşama imkanı oldu. Dükkân müşterileri, şehirden de köyden de olurdu. O dönemde insanlık, mertlik, güven duygusu daha güzeldi. Köylü ekonomik açıdan zayıf da olsa, kültürel açıdan sevecen, ve toktu. Babamı çok severlerdi. Ahmet Bey babam için "İhsan amca Çarşının en temiz ve güzel giyinen ustasıydı." demişti⁴⁷⁰. Babam da paraları olsun olmasın, dikişini, yamasını yapar, köylüyü mağdur etmezdi. Dualarını alırdı. Sohbetleri güzel olurdu.

1957 yılı sonbaharında bir köylü müşteri; kışlık kalın paltoyu, ters-düz yapılması için dükkâna bırakıyor. O dönemde elbiseler kullandıktan bir süre sonra sökülür, iç yüzü yıpranmadığından yeni kumaş gibi dikilir ve elbiseler yenilenmiş olurdu.

⁴⁷⁰ Ahmet S. Yaş. 61 (Ocak 2011) Aslında her usta temiz ve güzel giyinirdi. Ancak iş koşulu nedeniyle elbiseler çabuk kirlenirdi. Burada önemli olan bir çocuğun o yaşta çarşığı ve insanları değerlendirmesidir.

Babam, pardösüyü işlem için masaya serdiğinde, cebinden büyük altınların yere düştüğünü görüyor. Kendisi, eski Jandarma Onbaşı olduğu için tutanak tutma becerisi ile, altınları sayıyor, bir tutanakla o dönemde yemenicilerin Meydan camiye açılan sokağın başında adı Turan olan kuyumcuya, kasaya koymas ve saklaması için emaneten teslim ediyor. Köylü ancak 15 gün sonra Sivas'a ve dükkâna gelebilmiş. Paltosu yeniden dikildiği için giymiş ve aynaya yönelmiş. Ancak, üzüntülü olduğu gözden kaçmamış. Babam, palto cebinden büyük altınlar çıktığını söyleyince çok mutlu olmuş. Hemen yakındaki kuyumcuya birlikte gitmişler ve emanet altınları babam, kuyumcuda köylüye teslim etmiştir⁴⁷¹.

Köylülerin içinde Kürt olanlar da vardı. Ama toplumsal anlamda hiçbir sorun yaşanmadı. Saygı ve sevgi eksilmedi. Kimse kimseyi ayrı, gayri görmezdi. Esnaf, kendi aralarında ve halka karşı da çok anlayışlı ve kibar davranırlardı. Müşteri kim olursa olsun, kızma, bağırma veya aşağılayıcı bir davranışı yıllarca görmedim. Çarşının kahvecisi Şerif Ağa Sünni, çay, kahve getiren, işçisi Veli ise Aleviydi. Her ikisi de sessiz, dürüst ve örnek insanlardı. Zorlasanız bile, insani sınırların dışına çıkamayacak olgunluktaydılar. Babamın karşı komşusu, terzi Rıza da Aleviydi. Aman Allah'ım, insan bu kadar kibar ve efendi olur. Ezan okunduğunda, bizim dükkânda misafir olduğunda, babam izin ister ve yakındaki Meydan camine giderdi. Ben, Rıza amcayla sohbet ederdim. Kendisi de terzi olduğu için elinde getirdiği elbiseyi dikmeye devam ederdi. Babam geldiğinde, Alevi Veli'nin demli çayı içilir, hem çalışır, hem sohbet ederlerdi. Terzilerin içinde Ermeni ustaları vardı. Mumcular kıraathanesinin hemen güney yanında marangoz Ermeni Mıgırđıç ustanın atölyesi vardı. Kimse, kimseden rahatsız değildi. Herkes işini yapardı, uyumluydu. Dükkan araları on beş santimlik ağaç arası kerpiç duvardı. İki komşu dükkan bu sıklıkta olmasına rağmen sınırda dikilip, elbise veya yemeni beğenme gayreti içinde olan müşteriye, iki ustadan biri "içeri gel, hangisini beğendin..." demezlerdi. Müşteri, iki dükkandan hangisini tercih ederse, o zaman usta satış için kolları sıvardı. Yemenici, kunduracı, ayakkabıcı, çarıkçı tüm esnaf, biri birine, müşteriye, devlete ve millete

⁴⁷¹ Bu konuyu, babam İhsan Gezer'den, 2000 yılından sonra duymuştum. Afyonkarahisar'da Türkeli gazetesine bu yaşanmış olayı, "Konuk Kalem" köşesinde yazmıştım.(2003) Terzinin babam olduğunu yazıda bir övünç işi olmasın diye ifade etmedim. Terzi ve müşteri olarak yazmıştım.

saygılıydı. Yemenicilerden çıkarken, solda Nazım amcanın⁴⁷² dükkânı vardı. Çok aydın görüşlü örnek şehirlilerden birisiydi.

Sivas bir kültür şehridir. Bu sonradan görme bir kültür değildir. Selçukludan günümüze uzanan ve bizim de atalarımızdan gördüğümüz yaşanarak bu günlere gelinen kültürdür. Para gücü, bu kültürü veremez. Sivas'a ruh veren insanlık kültürüdür. Çarşımızda bol para dönmezdi. Esnaf alın teri dökerdi. Gözü, gönlü toktu. Bir yabancı veya ihtiyaç sahibi görseler, herkes destek olurdu. Diplomalı, çok okumuş, çok gezmiş, çok görmüş insanların sahip olabileceği yaşama kültürüne, Sivas'ımızın insanları; tahsili, parası olsun, olmasın hepsi bu kültüre, asalete, insanlığa sahiptir. Sivashlı böyle biridir. Sivas'ta böyle bir şehirdir.

Eski ve yerli bir Sivashlı olarak, hayatımızın her döneminde hatıraları hafızamızda yer etmiş olan Tarih ve Kültür şehri Sivas'ın, bu bölümünü ele alırken, daha çok heyecan duyacağımı biliyorum. Çünkü, tarihi parlak toplumlar, kültür değerlerinin gücü ile, birlik ve beraberlikle öne çıkabilmişlerdir. Havası sert, insanı mert Sivashlılar da bu toplumlardan biridir. Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet kültürünü içine sindirmiş Sivas şehir halkı içinde, 1957 de çırak ve bir öğrenci olarak yer almıştım.

O dönemde zengin, fakir her çocuk, çarşıda bir işe girer, hem okur, hem de sanat öğrenirdi. Her yaştaki insanların içinde hayat dersini bire bir yaşayarak içine sindirirdi. Büyüklerimiz; Osmanlı son döneminin ve Cumhuriyetin yeni döneminin memuru, askeri, esnafı, çiftçisi veya işçisiydi. Nerede ne kural varsa genelde herkes uyardı. Kolluk kuvvetine ihtiyaç duyulmazdı. Yanlışı gören her kimse, yaparı bakışıyla uyarırlardı. Türk, Kürt, Ermeni, Alevi, Sünni hep birlikte Türk Milleti

⁴⁷² Daha sonra vefat etti. İki oğlu vardı. İkisi de hayatta. Ahmet'le ben çıraklık dönemimizde sık görüşürdük. Şimdi de Ankara'da görüşüyoruz. Kardeşi, Cumhuriyet Üniversitede Profesör, kendisi de başarılı bir Bilgisayar mühendisi. Bir araya geldiğimizde, o günlerin asaletini ve sıcaklığını konuşuyoruz.

olarak çarşıda, mahallede, bayramda, düğünde, cenazede iç içe sorunsuz olarak yaşamın sürdürüldüğünü gördük ve yaşadık. Kimse ayrımcılık, bölücülük ve fitne çıkarmazdı.

Selçuklular, sadece iki asır içinde hem büyük bir coğrafyada hüküm sürmüşler, hem de günümüze kadar ulaşabilen çok değerli eserler bırakmışlardır. Sivas da bu şekilde şanslı illerden biridir. Sivaslılar, yaklaşık 800 yıl önce Üniversiteye, Eğitime, Hastaneye, hamama, suya, yola, köprüye, camiye, çeşmeye, sosyal yardım vakıflarına kavuşmuşlardır. Şehir hayatının olmazsa olmazları, şehir kültürü⁴⁷³, yaşama adabı, Sivas'ta adeta olgunlaşmıştır. Efendi ve Bey olmanın alt yapıları oluşmuştur.

İbn-i Batuta ve Evliya Çelebi'ye ait yazılı kaynaklarda ve diğer eserlerde Sivas ve Sivaslıların medeni ve insani yönleri yazılmıştır. Afyonkarahisar'da, on beş yıldır tanıdığım, görüştüğüm, bir bey vardı.⁴⁷⁴ Komşuları ve ev sahibi teyze, Nuri Amcanın evlerine sık sık yemek getirirlermiş. “Siz Sivas'ta garip (yabancı) siniz., biz her yardıma hazır ve nazırız” dediklerini, Nuri amca bana sık sık anlatırdı. Hatta bir yerde kuyruk varsa, Nuri Amcaya sen garipsin, öne buyur derlermiş.

⁴⁷³ Sivas'ta bundan 5-6 yıl önce eve bir tamirat için iki işçi gelmişti. Köylerini, işlerini anlattılar ve bana hangi köylü olduğumu sordular. Yerlisiyim dedim. “Olmaz ağabey, senin de bir köyün vardır”, diye ısrar ettiler... Burada köylü olmak veya şehirlili olmak hiç önemli değil. Önemli olan şehir kültürü içinde insani ve toplum değerlerine uygun kardeşçe yaşamı sürdürmektir. Bu şehrin “ yerlisi” olduğumuzu, yerlilerin genelde Sivas dışında olduklarını, mahallemizin, Fatih dönemi kayıtlarında Müslim olarak geçtiğini, Ulu camiye komşu olduğumuzu, şehirde 800 yıllık kültür eserleri olduğunu, bu şehrin de yerlisi olduğunu, artık öğrenmelerini ve kabullenmelerini izaha çalıştım. Yerli Sivaslılardan, genelde bu tip sorulara maruz kaldıklarını çok duymuştum.

⁴⁷⁴ Nuri Bey 86 yaşındaydı. Eskişehir, D.D.Y. sanat okulunun ilk mezunlarından. Elektrik bölümünü dereceyle bitirmiştir. Sivas'a tayin olur. Sivas Cer Atölye müdürü de o zaman (1950) Afyon'lu Makine Mühendisi Nuri Özsoy'dur. Geçen yıl vefat etmiştir. Sivas'ta Nuri amca işçi, mühendis Nuri Özsoy da müdür. O dönemde Nuri amca kirada oturuyor. Afyon'da Nuri Amcanın eviyle benim oturduğum ev arasında bir yol vardı. Her gün görüşürdüm. Beni evinin bahçesine götürürdü. Afyon'lu yakın komşulardan “Gömlekçi İsmail “amca da gelirdi.(İsmail Özkan, Esnaf, 86 yaşında).

Sivas'ın Ziya Bey ve Keşişoğlu adında bir Türk ve bir Ermeni doktorunu biliyorum. Ziya bey, babaannemin gözünü muayene ederdi. Keşişoğlu da Rahmetli dedemin hastalığına bakardı. Doktorun babası din adamıymış, okumuş o dönemde doktor olabilmiş. Herkes yaşamından memnundu. Sevgi ve güven, topluma hâkim olmuştu...Hiçbir konuda ayrımcılık yoktu. Ahmet Mahir Pekşen 'in, “*Biz Kardeşiz*” makalesinde kısaca:“...Lütfen, alevi- Sünni ayrımını bir daha su yüzüne çıkmayacak şekilde mazinin karanlıklarına gömelim. Bize-Aman sus yanımızda Kızılbaş var- veya –aramızda yezitler var- diye fısıldaşmak bize yakışmıyor. Bu ayrım, Peygamberimizin damadı, amcaoğlu ve “ilmin kapısı” diye sevdiğimiz Hazreti Ali Efendimizi de(R.A.) üzer. İki cihan güneşi Hazreti Muhammed Mustafa'yı (S.A.V.) da....Evet, ne aşık Veysel'in gönül zenginliği ikilikten yanadır. Ne de Şemsi Sivasi'nin...İkisi de bizim Büyüğümüzdür⁴⁷⁵ .

Sivas yaşama kültürünü içine sindirmiş, hayatı, insanlığı seven, Türk, Ermeni, Sünni, Alevi, Kürt, kendini ayrı görmemiş, Türk milleti olarak iç içe yaşamışlardır. Biz bu insanların, uyumlu yaşam kesitini yarım asırdan fazla yıl önce gördük ve birlikte yaşadık. Babam, dükkân komşularından Ermeni, Alevi, Kürt her kimse benim sünnet düğününe davet etmişti. Dördüncü sınıfta olduğum için herkesi tanıyordum. Dün böylesine birliktelik yaşanmışken, bu günkü ayrımcılık nedendir anlamak çok zor. Ayrışmak, ayrı baş çekmek, Türk Milleti içinde yara açarken, dışarıda bekleyen kuzgunlar, yaranın biran önce kanamasını ve hep birlikte karınlarını tika basa doyumalarını bekliyorlar. Bin yıldır, kuzgunların bu bekleyişi devam etmiyor mu?

5.GELENEKLER

Gelenekler ve görenekler, yazılı olmayan toplum kurallarıdır. Yaşam biçimidir. İnsanların tarihi, inancı, kültürü ve yaşadığı coğrafi değerlerle oluşur. Hayatın belirli dönemlerinde tecrübelerle gelişir. Teknoloji, bilgi ve ekonomi bu değerleri değiştirse

⁴⁷⁵ Ahmet Mahir Pekşen, *Bir Yudum Kepenek Suyu*,Sivas, 2001, s. 128-130.

de, toplum davranışlarının süzülerek özünü oluşturan gelenekler, çağın durumuna uygun gelişimi sürdürebilmelidir. İnsan hayatının her döneminde etkin rol oynayan bu değerler toplumda adet olarak uygulanmaktadır.

5.1. DOĞUM GELENEKLERİ

Yörede hamilelik “ iki canlı olarak” görülürdü. Hamilenin yüzü parlak olursa oğlan, sisli olursa kız olacağına inanılırdı. Her mahallenin ebesi bulunurdu. Ebe doğumu yaptırır, sorun olursa, Millet hastanesine⁴⁷⁶ faytonla götürülürdü⁴⁷⁷. Doğan bebeğe, adını evin dedesi veya babası koyardı. Öncelikle bu gün gibi sürekli danışacağınız, bilgi alacağınız, çok sayıda doktor yoktu. Genelde geline, bayan yakınları gebelik konusunda bilgi desteğinde bulunurlardı. Gebe olan bayanlar, ağır ev işlerinden uzak tutulurdu.

Bebegin ilk duyacağı sesin ezan sesi olmasına dikkat edilir. Süt verilmeden ad konması arzu edilirdi. Bebek erkekse sağ kulağa ezan, sol kulağa kamet getirilir ve sesli olarak çocuğun ismi üç kez kulağına söylenir. Kız bebeklere yalnız ezan okunur, sonra da ismi üç kez kulağına söylenir. Devamında, “adını ben verdim, ömrünü Allah versin” denir. İsim koymada aile büyüklerinin adları öncelikle tercih edilir. Büyükler vefat etmişse, çocuğa “Efendi” , “Adıgüzel” diye seslenilir. Sivas’ta, soğuk çermikte ziyaret edilen Ahmet Turan’ın ismi de konmaktadır. Ayrıca, dini günlerde ve üç aylarda doğan bebeklere de doğduğu ayın ismi konmaktadır.

Bebeklerin alını bezle bağlanır, belden aşağı vücuduna hafif ısıtılmış höllük denen bir toprakla sarılırdı. Höllük, Sivas’ta yukarı tekke eteklerinde bulunan açık yeşil renkli, içinde mineraller bulunan bir topraktır. Belirli dönemlere kadar kuşaklar, höllükle sarılmıştır. Altını kirleten çocuk, bu toprakların kakayı emmesiyle vücut daha az zarar görüyordu. Hemen ısıtılmış yeni höllüğe sarılan bebek mışıl mışıl

⁴⁷⁶ Numune

⁴⁷⁷ Taksi çok sayıda değildi. Tüm Sivas’ta eski PTT binasının yanında uzun kanatlı sayıları onu geçmeyen taksi vardı.

uyurdu. Bizden sonra, çocuklarımız ne höllük ne de bu günkü çocuk bezi görmediler. Normal beze sarılırdı. Bezler sürekli yıkanır, yine kullanılırdı. Deterjanların etkisi ile çocukların vücudunda kırmızı benekler oluşurdu. Hatta yaraya dönüşürdü.

Bebek doğumundan sonra maddi duruma göre, ya kurban kesilir veya helva pişirilir ve akrabaya, komşuya dağıtılır. Akraba ve komşular, maddi durumlarına göre çocuğa hediye olarak altın takarlar veya elbise, para bırakırlar.

Çocuğun ilk traşı, dişini çıkarması, yürütmesi, okula başlaması, sünnet olması, askere gitmesi, evlenmesi ve onun da çocuğunun olması toplum içinde karşılıklı dayanışmayla, yapılan kutlama törenleriyle dolu, örfü adeti olan köklü bir milletiz. Aslında çok sıcak kanlı ve sosyal bir geçmişe sahibiz.

5.2.EVLENME VE DÜĞÜN GELENEKLERİ

Evlenme, her insan için hayatının çok önemli ve mutlu anlarından birini teşkil eder. Ailenin, toplumun esasını evlilik oluşturduğu için, dini ve milli açıdan önemi ve yaptırımı vardır. Aynı zamanda geleneklere de bağlıdır. Anneler öncelikle bu işe el atarlar. Kız aramak için önce çevreden bilgi alınır, yakınlar da devreye girer ve kız evlerine gidilir. Bu işleme dünürlük, yapılan evliliğe de “görücü uslu” denir. Sivas yöresinde halen bu usulde evlilikler olmaktadır. Anlaşma sağlanan aileler karşılıklı görüşürler. Bu arada gençlere bir odada görüşmeleri ve karşılıklı taleplerinin değerlendirilmesi için fırsat verilir. Asıl gençlerin görüşü önemsenir. Evlenecek kişilerin anlaşması önemli olduğu için aileler bu konuya önem verirler. Ancak, çevreye, aileye göre bu davranış biçimi değişik olabilir.

Anne ve babaların talepleri ön planda olan evliliklerde toplumda önemini korumaktadır. Dünür düşen oğlan tarafı, kız tarafına, “*Allah’ın emri, Peygamberin kavliyle kızınızı istiyoruz*” derler. Kız tarafı uygun görürse, “*Allah yazdıysa ne*

diyelim” derler. Kabul etmezlerse, “*kızımız, evlenme çağında değil veya kızımız okumaya devam edecek, şimdi evliliği düşünmüyoruz*” derler. Teklif kabul görürse, her iki tarafın erkekleri, aileleri, yakınları kız evinde kahve içerler. Yine erkeklerden biri tarafından “*Kızınızı oğlumuz Allah’ın emri, Peygamberin kavli ile istemeye geldik*” denir. Kız babasının, “*Allah yazdıysa ne diyelim*”? sözü, işin kabul edildiği anlamını taşır. Dünürler: “*Allah her iki tarafa da hayırlı, uğurlu etsin*” diyerek iyi temennide bulunur. Artık kahve içme zamanı gelmiştir. Kız evinden fincan ve küçük eşya alıp götürmek adettendir. Daha sonra bu eşyalar damada verilir, ondan bahşiş alınır. El öpme günü de tespit edilir. Akrabaların evlilikten haberi olması için oğlan evinde şerbet içme günüdür. Yüzüğü takılır, dini günlerde hediyeler gönderilirdi. Çocukluğumuzda üzeri süslenmiş, boyanmış kurbanlık koçları görürdük. Düğün töreni, bayrak asma, düğün yemeği yapmak, çeyize bakmak, çeyiz yazmak, çeyiz götürmek, kına gecesi, kadın ve erkek hamamı, düğün oyunları, gelin getirme, geline bakma, düğünün son akşamı mevlit okutulmasıyla ve dualarla damadın sırtına vurularak, evine girerdi.

Düğün davetiyesi yazılı kartlarla değil, sözlü olarak kapı kapı gezilerek yüz yüze davet programı okunurdu. Bu okuma işini, bir bayan ve yanında ilkokul öğrencisi bir kız çocuğu yapardı. Bayan da kız çocuğu da güzel giyimli olurlardı. Bu işleme “*okuyucu gezme*” denirdi⁴⁷⁸.

5.3.SÜNNET DÜĞÜNLERİ

Sünnet, evlilik düğün hazırlığının sanki başlangıcı gibidir. Yakınların, büyüklerin sünnet olacak çocuğa sevgileri, şefkatleri artar. Hazırlıklar başlar. Evde güzel bir karyola hazırlanır. Sultan yatağı gibi olur. Normalde o yatakta sizi bir dakika yatırmazlar. Anneler çok titiz olur. Büyük anneler, dedeler, daha heyecanlı olurlar. Torun çok kıymetlidir. Yemekler, bahçede büyük kalaylı bakır kazanlarda hazırlanır.

⁴⁷⁸ Sivas’ın en son okuyucu gezenlerden biri olan halamın kızı Sabiha Serin’in bu konuda: “Sivas yöresinde Okuyucu Gezme Geleneği” başlıklı makalesi, *Revak Dergisi*, Sivas, 2003, s.73,75. de yayınlanmıştır. (Sabiha Serin, 53, Araştırmacı-Yazar)

Sivas'ın sünnet yemeklerini genelde, mahallelim olan Pulur'lu, mahalle komşumuz meşhur Aşçı Hacı Ömer⁴⁷⁹ ve sonra oğulları yaparlardı⁴⁸⁰.

Bizim kuşak Sivas'ta sünnetçi İdris'i ve çırağı İhsan'ı herkes bilirdi. Evin önüne yemek masa ve sandalyeleri dizilir, Bayraklar asılır, çalgıcıların Sivas nağmeleri eşliğinde yemekler yenirdi. Çocuk, sünnet kıyafetini giyer ve Sivas'ın önceden hazırlanan bir hamamında yıkanır, faytonla veya taksi ile şehirde gezilirdi. Benim sünnetimde bir taksi vardı. İstasyon caddesinde o taksiyle gezerken, sünnetçi İdris'in, sert yüzünü ve duyacağım acıyı unutmuştum. Taksi ne kadar güzelmiş. Dışarı bakarken gördüklerim hızla geriye doğru kayıyordu. Çok ilginç gelmişti o zaman. Eve geldik. Mahallenin çocukları ilk müjdeyi verdiler⁴⁸¹. Zaten geldiğini, evin önündeki faytondan anlamıştım. Yukarı çıktık. Tekbirler getiriliyor. Mahallenin büyükleri makata⁴⁸² dizilmişlerdi. Kur'an okundu⁴⁸³. Sıra kardeşime gelmişti. Mesut küçük olduğu için, canı yanınca çok ağladı. Çalgıcıların müzik nağmeleri beni pek rahatlatmıyordu. Acıktık, düğün telaşından bir süre sonra benim yemeğimi de tepsi içinde getirdiler. Sivaslılar, gerçekten çok fedakar, sevecen ve alçak gönüllü insanlardır. Elinde olsun olmasın, takı işleminde de çok cömerttir. Sosyal dayanışmada ön sırada yer alırlar. Yüzümüzü okşayan, öpen, başımızda bekleyen, hediyesini takan o güzel insanlara minnettarım⁴⁸⁴.

⁴⁷⁹ Pulur'lu aşçı Ömer, altmışlı yılların tek aşçısıydı. Mahalle büyüklerindendi. Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, Sivas Kongre binasının (Sultani binanın) Jandarma binasına bakan cephesinde mutfak olarak kullanılan ahşap bölümde Pulur'lu aşçı Osman usta çalışmış, yamaklığını da kardeşi Ömer yapmıştı. Haluk Çağdaş, "Sivas Kurultayı Üzerine Bazı Tespitler", *Hayat Ağacı, Sivas Şehir Kültürü Dergisi*, Sivas, 2009, s.18.

⁴⁸⁰ Bizim yemeği de Ömer amca ve oğlu hazırlamıştı.

⁴⁸¹ " *Metin, sünnetçi İdris, geldi. Seni bekliyorlar. Ben aslında sünnetten değil, rahmetlinin yüzünden korkuyordum.* "

⁴⁸² yastıklı divan

⁴⁸³ Beni tutan Rahmetli Kamuran Gücüyener'di. Yani kivrımdı. Sünnetçi işi bitirdi. Ben de Sultan yatağına yatınca stresim sona erdi.

⁴⁸⁴ Sünnet sonucu sarılan bezin değişiminde sargı bezi 2-3 gün sonra değişecekti. İdris geldi. Üstteki tek odada baş başa kaldık. Kanla deriye yapışmış bezi, alıştığı için benim acı çekmeme hiç bakmadan hızlı bir şekilde çıkardı ve yenisini sardı. Sünnette kesilirken değil, sargı bezi çıkarılırken acı ile seslendim. Rahmetli babaannem, " sesin kulağımdan hiç gitmedi" derdi. Kalfası İhsan bey, daha güler yüzlüydü. Her ikisi de o dönemin insanıydı. Sivas'a, Sivaslıya çok hizmet verdiler. Ben, onlara Allah rahmet etsin, mekânları nur olsun diyorum.

5.4.BAYRAM ZİYARETLERİ

Bayramdan bir süre önce evler temizlenir. Tahtalar, kumla fırçalanır. Tahtanın yıkanmasını hiç anlayamamıştım. Evde, her taraf tahta olduğundan sular akardı, yeni sergiler serilirdi. Yemekler de sıra ile yapılırdı. Her iki bayramda da etli türlü, etli yeşil fasulye, etli yaprak sarması, üzümlü çorba ve tatlılar mutlaka yapılırdı. Bu gün de aileler, aynı geleneği sürdürüyorlar⁴⁸⁵. Üzümlü çorba, sulu aşuredir. Aşure malzemeleri büyük kapta su içinde kaynar, üzüm, incir, kayısı gibi tatlı ürünlerin aroması suya karışır. Çok güzel bir karışım olur. Soğuk içilir⁴⁸⁶.

Bayramdan bir gün önce yani arife günü yıkanmak için mahalledeki eski hamama gidilirdi. Mezarlık ziyaret edilirdi. Genelde bayanlar çoğunlukta olurdu. Bayram sabahı camide sabah namazından sonra Bayram namazı kılınır, camide büyüklerin eli öpülür. Topluca eve gitmeden yürüyerek Halfelik mezarlığına gidilirdi. Fatiha okunur, aile mezarları ziyaret edilirdi. Büyükler, dedeler, küçüklere vefat edenler hakkında bilgi aktarırlardı. O dönemde yazılı bilgiler yaygın olmadığı için sözlü bilgi aktarırlardı. Mezarlıkta ziyaretler yapılırken, civar mahallelerden gelenlerle de toka edilir, hal, hatır sorulurdu. Bayram kültürü, bu şekilde beton gibi yüzyıllarca dimdik ayakta tutulmuştur. Ziyareti bitirenler, büyük bir coşku ve huzurla evine dönerdi. Sevin veya sevmeyin, yolda, çarşıda, her yerde insanlar toka eder, bayramlaşırlardı. Eve gelince tekrar evde büyüklerin eli öpülür, duaları alınırdı. Harçlık verirlerdi.

İnsanlar zenginlikten değil, gönülleri zengindi. Sivaslı para ve sevgi konusunda çok cömerttir. Mahallenin en yaşlıları hiyerarşik bir sıra ile cami cemaati gibi oluşurlardı, her eve sıra ile grup halinde ziyarete gelirlerdi. Sırada hangi ev varsa, onun beyini önce evine gönderirlerdi. Gurup, sıra ile bu şekilde evleri gezerdi. Gezi sırasında hangi evde ne tür bir sorun varsa, büyükler evde o konuyu sesli konuşarak bir çözüme gitme gayreti içinde olurlardı. Örneğin miras, nişan, evlendirme, iş yeri kurma, askere gitme, hastalık gibi tüm sosyal konularda mahalleli büyükler, bir şura

⁴⁸⁵ Annem, Babam Allah nice sağlıklı ömür versin gençlere bu hazırlıkları yaptırırlar.

⁴⁸⁶ Bayram izinine geldiğimde üzümlü çorba kazanını, kuzine üzerinden ben indirirdim.

niteliğinde maddi, manevi gereken desteği komşuya sağarlardı. Bu önemli bir sosyal dayanışma niteliğidir.

Kurban bayramında da çok güzel dayanışma olurdu. Mahallede 3,5,7, kişi bir araya gelir, evlerin bahçe veya avlularında tekbir getirerek kurbanlar kesilirdi. Hemen herkesin eli yakıştırdı. Kahveler içilirdi. Taksim yapılır, isimler bir kağıda yazılır, gelişi güzel, et öbeklerine bırakılırdı. Buna „fişek atma” denirdi. Bizim avluda, yedi kişi bir arada tekbir getirir, dedem Osman Gezer keserdi. 2-3 kişi de yardım ederdi. Diğerleri, tahta sandalyede kahve içerlerdi. Her ev, biri birine ve fakirlere kurban eti verirdi. Babaannem, kadınların bayramının iki bayram arasında yani iki ay devam ettiğini çok kez söylemiştir. Gerçekten gidip gelmeleri sık olurdu. Aileler, arasında sosyalliğin şehirde yaygın olduğunu bu ifadeden ve uygulamadan öğrenmiş oluyoruz.

5.5.KAVURMA,PASTIRMA, SUCUK VE ERİŞTE HAZIRLAMA

Evlerde buzdolabı yoktur. Et bir şekilde bozulmadan uzun ömürlü saklanmak zorundadır. Orta Asya’dan beri, et kavrulur, pastırma veya sucuk şeklinde uzun süre bozulmadan tüketilmiştir. Hemen her ev, ilkbahar ve yaz mevsiminde yayılan keçilerden sonbaharda ihtiyacı kadar, kestirir, ev halkı kendi becerisiyle, kütükler üzerinde iki yarım gövdeli keçi etini, kuşbaşı haline getirirdi. Sayısı artabilirdi. Büyük anneler bu işi düzene sokar, gündüz de odun ateşinde büyük kalaylı leğenlerde kavrulurdu. Öğlen okuldan gelince, sokağın girişinde kavurma kokusu mis gibi yayılırdı.

Kavurma yapan kim olursa olsun, mahalleye tabak içinde, et ve yağa bandırılmış, ekmekle dağıtılırdı. Kavurma bitince galvanizli tenekelere veya toprak küplere boşaltılır, soğuyunca kiler de en soğuk yere konurdu. Leğenin dibinde kalan yağlı küçük etler ayrı yere konurdu. Buna “kakırdak” denirdi. Üzeri yumurtalı Ramazan pidesinden daha güzel ama o biçimde yapılan ve adına “paaç” denen

çöreklerin içine kakırdak konurdu. Mahallenin odun fırınında pişerdi. Lezzeti çok güzeldi. Sivas'ta ayrıca, 8-10 kuzu karaciğeri, satırla kütükte tantuni gibi kıyılır, kuyruk ve tereyağı ile kavrulur, bir kapta kilere konur. Kış mevsiminde, tereyağında rengi değişen kelle soğan üzerine, sonbaharda hazırlanan kavrulmuş karaciğerden yumruk büyüklüğü kadar konurdu. Tadını ve enerjisini o dönemde yiyenler hatırlarlar. Sucuklar yapılır, pastırmalar, bez içinde güneş gören evin duvarına asılırdı.

Erişteler, kavurma ve yumurta erişteleri olarak iki çeşit yapılırdı. Her ev bunu ihtiyacına göre yapardı. Bunların hamurunu kesen kişilere “kıyıcı” derlerdi. Hamur rulo halinde demir bir oluğa konur, ucundaki keskin bıçak her harekette, bu hamuru incecik doğrardı. Annelerin hazır yemeğiydi. Öğlenleri, Ramazanda sahurda pişirilir, üzerine dökülen tere yağının mis gibi kokusunu duyunca sahura kalkardık. Tok tutardı. Halen Sivas'ta bu erişteler, hazır yapılmış olarak satılıyor.

Mahallede, üstü toprak olan 2-3 ev kalmıştı. Toprak damın üzerinde İlkbaharda papatyalar, güzel kokarlardı. Biz çocuklar, ev sahibinin izniyle evin damına çıkardık. Ev sahibi tereyağlı bulgur pilavı pişirir ve ağaç kaşıkla bize verirdi. Normalde çıkmak yasak olan bacaya izinle çıkıp, zevkle pilava kaşık sallardık. Bir ağızdan, “kaşığımızdan yağlar damlıyor” diyerek, ev sahibinin cömertliğini, misafir ve çocuk severliğini teyit ediyorduk. Türk Milletinin sevgisini, dayanışmasını ortaya koyan bu güzel davranışı da, unutulmadan tarihimize taşımış oluyoruz.

Artık, yazılı ve görsel basın, Anadolu'nun her yerleşim biriminde biri birinden güzel yöresel yemekleri yıllardır kayıt altına almaya devam ediyorlar. Millet olarak bizlerin damak tadı dünden bu güne aynı güzellikte devam ediyor.

6.SİVAS'IN MAHALLİ AĞZI

6.1.MANİLER,NİNNİLER VE ATASÖZLERİ

6.1.1.Maniler

Manilerin, türkü ve atasözleri gibi sahipleri belli değildir. Sohbet halinde, duygusal anlarda insanlar kendi kendilerine veya karşısındaki insanlara söyledikleri özlü ve kısa ifadelerdir. Ayrılık duygusuyla, sevgiyle, acı ve tatlı günlerde Anadolu insanı dudağında bir şeyler mırıldanır. Yaşa, tahsile bakmaz. Çünkü içinden gelir. Bölge insanı, ince zeka oyunundan, hicvine, övgüsüne, taşlamasına, atışmasına ve kelime oyunlarına kadar her türlü sözle ifade edilecek meramını, dizelerle anlatmıştır. Her konuda her zaman mani söylenmiştir. Düğünlerde , topluluklarda, kır gezilerinde , madımak toplarken, çamaşır yıkarken, bulgur çekerken hep mani söylenmiştir. Bu nedenledir ki mani çoktur Sivas'ta...⁴⁸⁷. Mani'ye örnekler⁴⁸⁸;

Sarı kurdelem sarı

Dağlara saldım yarı

Dağlar kurbanın olam

Tez gönderin nazlı yarı

Kahve piştiği yerde

Pişip taşıdığı yerde

Güzel çirkin aranmaz

Meyil düştüğü yerde

⁴⁸⁷ İbrahim Yasak, *Sivas İli*, Sivas, 2004, s.82.

⁴⁸⁸ gös.yer

6.1.2.Ninniler

Bu bölgenin insanı, anlamlı ve güzel sözlerle özlü biçimde dizelerin içerisinde duygularını ifade ettiği için, çocuğunu uyutmak için beşiğinin başında, ona güzel öğütler veren tatlı bir nağme içinde yine dizelerle duygularını anlatmaya çalışır. İşte ninniler, daha çocuğun hiçbir şeyi ayırt etmeye başlamadığı o ilk günlerde güzel ve anlamlı sözler halinde tatlı bir sesin ahengiyle kulaklarına dolmaya başlar. Anne ilk nasihatini ninnilerle yapar çocuğuna... Ninniler bu bakımdan önemlidir. Örnek vermek gerekirse⁴⁸⁹;

Ninni benim kuzuma ninni

Ninni yavrum ninni

Ninni benim yavruma ninni

Ninni uyusun ninni

Lakır, lakır içsin sütünü

Uyusunda büyüsün ninni

Tıpış tıpış yürüsün ninni

Tıpış tıpış yürüsün ninni

6.1.3.Atasözleri

Atasözleri, yıllardır Anadolu insanının yaşamın içinde edindiği tecrübeleri, kısa ve öz olarak genç kuşaklara aktardığı anlamlı sözlerdir. Bu sözler toplum için kurallar yumağı oluşturmuş ve nesillere iyi bir yaşam için rehber olmuştur. Her ülkenin atasözleri vardır. İnsanlık için bunlar, bilindiği kadarıyla kayıt altına alınmıştır.

6.1.4.Halk Hikayeleri, efsaneler

Sivas Merkez Ulu cami hakkında halk inancı: Ulu caminin yerinde eskiden bir mabet varmış, temelini Nuh Peygamber atmış. Mihrap ve Minberi arasında bulunan

⁴⁸⁹ gös.yer

eski zamanlara ait bir yazı ile” Nuh’un evlatları tarafından yapıldığı” yazılıymış. Tamirat sırasında bu taşlar altta kalmış. Eskiden büyükler yaramaz çocukları yatıştırmak için Ulu caminin altının su olduğunu söylerler. “ Sivas bu sudan batacak “ derler. Bu su nedeniyle, temelin yapağı yünle doldurulduğunu söylerlermiş. Hızır’ın perşembeyi cumaya bağlayan gece, Ulu camide Hızır direğinin yanına geldiğine inanılır. Ulu camideki 50 adet taştan yapılı direkten, minareye çıkılan hizada ikinci direk Hızır direği olarak bilinmektedir. Halkın inancına göre cami yapılırken bu direk kendiliğinden yükselmiş. Hızır’ın bazı insanlarla konuştuğu gibi İsmail Hakkı Toprak’ın da burada Hızır’la konuştuğu söylenir. Dileklerinin olmasını isteyenler Hızır direği etrafında 7 kere döner, başı ağrıyanlar da direğin dibinde okunurlarmış⁴⁹⁰.

Ulu Caminin yapılışı ile ilgili menkıbeyi de Vehbi Cem Aşkun şöyle kaydediyor. Cami ilk önce Gazhane mevkiinde⁴⁹¹ yapılacakmış. İnşaat malzemeleri gündüz akşama kadar Gazhaneye taşınıyor. Sabahleyin aynı malzemeler, caminin bugünkü yerinde bulunuyormuş. Aynı hal kırk gün devam etmiş. Nihayet bir ihtiyar gelmiş, caminin bugünkü yerine yapılmasını söylemiş ve kaybolmuş. Hızır olduğuna inanılan bu ihtiyarın dediği yapılmış. Onun görüldüğü yere dikilen caminin ilk direğine Hızır direği denilmiştir⁴⁹².

Doğum, gebelik, çocuk büyütme ile ilgili bilhassa kadınlar arasında inanmalardan bazılarına bakmak gerekirse; Doğumdan bir hafta içinde eve et alınmaz. Alınırsa çocuk et gibi olur, basamaz. Alınmışsa, çocuk et üzerine bastırılır. İlk dışarı çıkışında kundağa ekmek konur ve ilk karşılaşılana verilir. Hamile kadın ayı görürse, çocuk zeki olur. İlk dışarı çıkan çocuğa köpek gösterilmez. Hamile, yumurta yerse çocuğun yanakları gamzeli olur. Balık yerse, ağzı balık ağzı gibi olur. Hamile yere çok bakarsa çocuk güzel olur...⁴⁹³.

⁴⁹⁰ Müjgan Üçer, “Ulu Cami ile ilgili Halk İnançları”, *Hayat Ağacı Dergisi*, Sivas, 2010, s.46.

⁴⁹¹ Demiryolu istasyonu ve stadyum yerinde

⁴⁹² gös.yer.

⁴⁹³ Sivas İl Yıllığı, a.g.e., s. 163-164.

Sivas efsanelerine örnekler: Aygır Gölü, Kız- oğlan mezarı, Küpeli baba ve kardeşleri, başlıklı üç yöresel efsanesi vardır⁴⁹⁴.

6.1.5.Türküler, Oyun Havaları ve Çalgılar

Sivas insanı gönlüyle, diliyle, zekasıyla türküye yatkındır. Büyüklerimiz, iş yaparken, keyifli ve hüzünlüken usul usul nağmeyle seslenirlerdi. Hem türkü söyler hem de çalgı aletinin seslerini de aralarda kendileri çıkarırdı. Yani hem türkü hem de müzik aynı ses tellerinden süzülürdü. Evlerde haftada bir gün saz, flüt⁴⁹⁵ eşliğinde türkü okunurdu. Bizler çocuktuk. Sadece dinlerdik. Amcam, hem türkü okur, hem de arada güzel kaval çalardı. Babam, hem saz, hem de kaval çalardı. Sivas'ta İlk Okul bitirme sınavı sonunda, öğretmenlerin talebi üzerine babam kavalını getirmiş güzel bir sunum yapmış⁴⁹⁶, olduğunu işitmişim.

Türkü, Sivas'la özdeşleşmiştir. Ne zaman ki, radyoyu dinleyelim, kulağımıza Sivas'tan bir türkü takılır. Sivas insanı yaşadığı coğrafyanın ve özlem yüklü sevdaların en güzel anlatımını türkülerle seslendirmiştir. Sivas'ta bir olay üzerine duyguları dizelerle ifade etmeye,"türkü yakma" yakılmış bir türküyü okumaya da " türkü çağırma"⁴⁹⁷ olarak ifade edilir. Sivas Türkülerinden bazıları: Aşan bilir karlı dağın ardını, Açık mor menekşem, Açtı mı ola Şu Sivas'ın gülü yaprağı, Kızılırmak Türküsü, en bilinenleridir⁴⁹⁸.

Oyun havaları Sivas'ta çok zengin ve çeşitlidir. Sivas halay yöresidir. Oyunlara eşlik eden çalgılar, davul ve zurnadır. Klarnetin, bazen zurnanın yerini aldığı

⁴⁹⁴ Kutlu Özen, "Sivas Efsaneleri", *Altıncı Şehir Bülteni*, Sivas, 2002, s. 52-53.

⁴⁹⁵ kaval

⁴⁹⁶ İhsan Gezer, 83, emekli; Ahmet Gezer, 70, emekli).

⁴⁹⁷ çağırma

⁴⁹⁸ Yasak, *a.g.e.*, s. 81.

görülür. Ayrıca kaval, bağlama, kemençe, kaşık, saz ve darbuka gibi çalgılar da Sivas'ta kullanılmaktadır⁴⁹⁹.

Kıyafet olarak erkeklerde; ayaklarda” çıtaklı yemeni” vardır. Bu yemeniyi yıllar önce yapan ustaları gördüm. Çıtak, yemeninin sağ yüzüne dikilir. 4-5 dişli beyaz ve kırmızı olurdu. Halay ekibi sadece beyazı kullanır. Yemeni üzerindeki bu estetik ilave den dolayı ayakkabının adı “çıtaklı yemeni” olmuştur. Yemeninin burun kısmında, gönün ucu üçgen şeklinde kıvrılır, ayakkabının ucuna dikilir, böylece ayakkabı burnu, hoş görünür ve sağlamlaşır. Üste yakasız beyaz işlik, üstünde avcı yeleş, yeleşin arkasında mutlaka toka olurdu. Alttaki pantolonun , bizim kültürümüzdeki adı, “zıvga” dır. Zıvga, şalvardan daha dar dikilir. Bunu da elli yıl önceki Sivashlı tüm terziler gibi babam da dikerdi. Zıvga üzerine şal sarılır ve üzerine, gümüş kordonlu köstekli saat takılır. Yemeni, işlik, şalvar veya zıvga Sivas'ın sadece halay ekibi kıyafeti değil, bunlar eski yıllardaki Sivas erkeklerinin mahalli giyim kuşamıydı.

Bayanlarda geleneksel kadın kıyafeti; yaşına göre değişir. Üç etek olan peşli, düğmeli elbiseler ve bindallı elbiselerdir. Dizlerin altına kadar uzanan elbiseler genellikle renkli kumaşlardan yapılır. Entarinin altına, geniş pamuklu kumaştan yapılan şalvarlar giyilir. İş yaparken belden bağlanan önlükler kuşanılır⁵⁰⁰.

Sivas'ta, halk oyunları yani halaylar çeşit olarak büyük bir zenginliğe sahiptir. Sivas'ta kendi insanına ait olan halaylarla, çevre illerde oynanıp, Sivas insanının kendine göre değişiklik yaparak oynadığı oyunların sayısı yüzün üzerindedir. Halaylarda Sivas insanının kişiliğini bulmak mümkündür. Sivas insanının ağır başlı, sabırlı, ciddi tavrı halayların ilk başlangıç kısımlarında yavaş, sessiz ve uysal hareketlerle sembolize edilir. Sabrın taşıdığı zor durumlarda ki, halayın ikinci kısmında hareketlerde sert ve keskin bir biçim bulunmaktadır.

⁴⁹⁹ www.sivasinternet.net, 08.04.2012

⁵⁰⁰ Yasak, a.g.e. , s. 87.

Üç kişiden, on beş kişiye kadar oynanan halaylar, kadın ve erkek ayrı ayrı oynar. Bazı yörelerde karışık da oynanır. Erkeklerin hareketleri halaylarda sert, kadınlarıki yumuşaktır. Genelde oynanan halaylar şunlardır: *Sivas halayı, Abdurrahman halayı, Madımak, Tamzara, Temirağa, Hoşbitezik, Üç ayak, Sarıkız, Bızık, Yıkılğan...* Sivas halayı, Sivaslının kendisine ait olan bir halaydır. Dört ayrı bölümden oluşur. Karşılama, ağırlama, yanlama ve hoplatma bölümleri vardır. Abdurrahman halayı da Sivas bölgesinde erkek ve kadınlar ayrı ayrı oynarlar. Üç bölümden oluşur. Madımak da Sivas'a has, bir oyundur. Oyun, madımak toplama şekillerini içeren figürlerden oluşur. Kadınların oynadığı bir Halk oyundur⁵⁰¹.

7.TERMAL MERKEZLERİ, EĞLENCE YERLERİ VE ŞENLİKLER

7.1.SICAK ÇERMİK

Türkiye'de 30 adet birinci öncelikli kaplıca arasında altıncı sırada yer alan Sıcak Çermik, Sivas – Ankara karayolu üzerinde bulunmaktadır. Suyun sıcaklığı 35-45 derece, debisi 49,5 litre/ saniyedir. Kimyasal karakteristiği; flüorür içeren kalsiyum, magnezyum, sodyum ve karbonat klorürlü sudur. Fiziksel karakteristiği; romatizmal, sinirsel ve adale rahatsızlıklarıyla deri ve böbrek hastalıklarına iyi gelmektedir. Daha çok yerel anlamda termal turizme cevap vermektedir⁵⁰².

Bu gün Sivas'ta ve Türkiye'de gün geçtikçe gelişme gösteren turizm çeşitlerinin birisi de Termal turizmdir. Elli yıl önce, Sivas sıcak çermik, sınırlı sayıda insanların kullanımında bir yerdi. Osman dedemin önce kağrı arabasıyla, sonra at ve daha sonra kamyon ve otomobil dönemlerinde bu çermiğe mahalleli komşularla birlikte gelirdik. Ben kağrı dönemini hatırlamıyorum . At dönemini gördüm. Ancak annem, sürekli bu günleri anlatır. Her aile ihtiyacı için kağrının arkasına bir, iki inek bağlar, 30 kilometre yol kat edilirmiş. Bu arada Sivas-Ankara yolunda ya bir ya da

⁵⁰¹ a.g.e. , s. 91-93.

⁵⁰² a.g.e. , s. 160.

hiç otomobil denk gelmeden çermiğe gelirlermiş. İstiklal savaşı gazisi Osman dedem, bu yolu arabaya binmeden yürüyerek tamamladığını anlatmıştı.

Çermikte termal su kaynayan yerlerin etrafını, o dönemin insanları çalılarla kapatarak yıkanmışlar. Bizim çocukluğumuzda ahşap bir havuz ve banyolar vardı. Çadırlarda yataydık. Sivas Belediyesi işletirdi. Tuvaletler, lavabolar, banyo ve havuz temizdi. Pide fırınında sıcak ekmekler, katmerler, çörekler yapılırdı. Her çadırın ineği ve tavuğu olduğu için doğal beslenilir, Sivas'ın esen rüzgârı tertemiz solunurdu. Her yaşta insanlar gelir, sıcak termal suda yıkanır. Büyükler, sabah namazını kılar, düzenli olarak büyük havuza gelirlerdi. Su akan yerde toplanırlar, sıra ile ellerinde tas, biri birinin kafasına, sırtına su dökerlerdi.

Gençler, çocuklar daha sonra geldiklerinde yaşlıların çıkma saati gelmiş olurdu. Birlikte yıkanıldığı zamanda hoplama, şamata yapılmazdı. Yaşlılar, ikaz ederlerdi⁵⁰³. Şimdilerde gidemiyoruz. Çok güzel tesisler yapılmış, çadır dönemi kapanmış. Üniversiteye bağlı sağlık tesisi yapılmış. İnsanlar şifa buluyorlar. Gelişen tesisler, kolay ulaşım nedeniyle, sıcak çermik Sivas için, ülkemiz için çok önemli şifa ve dinlenme merkezlerinden birisidir.

7.2.SOĞUK ÇERMİK

Sivas'ın bir diğer önemli termal turizm merkezi de soğuk çermiktir. İl merkezine 19 kilometre mesafededir. Kaplıcanın bulunduğu alan ilginç bir topografya ve bitki örtüsüne sahiptir. Bu nedenle daha çok mesire yeri olarak kullanılmaktadır. Suyun sıcaklığı, 28-30 derecedir. Debisi, 10 litre/ saniyedir. Kimyasal karakteristiği; duru, temiz, renksiz ve kokusuzdur. Fiziksel karakteristiği; romatizmaya, sinirsel hastalıklara, deri, mide, bağırsak ve safra kesesi hastalıklarına olumlu sonuç vermesiyle bilinir⁵⁰⁴.

⁵⁰³ Ben ve büyük çocuğum bu çadırılı Sıcak Çermik sefasına tanık olduk.

⁵⁰⁴ gös.yer.

Sivaslı için soğuk çermik de sık uğranılan mesire yerlerinin başında gelir. Sivas'ın güzel havası ve suyu, Ahmet Turan'ın manevi varlığıyla birlikte gelenlere kucak açar, huzur ve sağlık bulurlar. Eski ahşap tarihi eser bir havuzla, betondan yeni bir havuzu ve banyoları vardır.

7.3.BALIKLI ÇERMİK

Dünyaca sedef hastalığının merkezi olarak bilinen Kangal Balıklı kaplıcanın sağlık turizmine olan katkısı göz ardı edilemez. Balıklı kaplıca ülkemizin termal özelliğini daha da artırmaktadır. Sedef hastaları için burası ümit kaynağıdır. Ciltteki yaralar, egzama, cerahatli sivilceler, sedef hastalığı oluşumları 2-10 santim büyüklüğünde sazangillerden, beni balığı ve yağlı balık türündeki balıklar tarafından iyileştirilmekte ve ciltteki izleri kaybolmaktadır. Kaplıcada havuza giren kişilerin etrafında sazan ve kayabalığı türü balıklar dolaşmaya ve ciltte hastalık olan yerleri temizlemeye başlarlar. Dişleri olmayan bu balıklar, 36-37 derece suyun yumuşattığı yara kabuklarını koparır ve cildi temizlerler. Tedavi için üç hafta süresince günde üç kez havuza girmek ve iki saat suda kalmak gerekmektedir. Ayrıca sabahları aç karnına birkaç bardak şifalı sudan içmek gerekmektedir. Kaplıca da hizmete açık 300 yatak, 150 de çadır yeri mevcuttur⁵⁰⁵.

7.4.PAŞA BAHÇE⁵⁰⁶

Paşa Fabrikasında Talebe Bayramı, başlıklı bir fotoğrafın altında şunlar yazılıydı; Yıl 1927, şehrin gözde mekanı ve mesire alanı olan Paşa Fabrikasına hayat veren şelaleler. Talebeler o şelalenin etrafında toplanmışlar ve bayramlarını kutluyorlar.

⁵⁰⁵ a.g.e. , s.159-160.

⁵⁰⁶ Paşa Fabrikası

Neşeli anlarından bir kare... Onlardan hangisi bilirdi ve derdi ki, yanlarında gürül gürül akan ve insana huzur veren bu şelale, bir gün kuruyacak....⁵⁰⁷.

Evet, birçok akan dereler, çeşmeler, göller gittikçe kuruyor. Ağaçlar kesiliyor, çayırklar, meralar beton oluyor. Altmışlı yıllara kadar şelale akardı. Şelalenin yukarısında gölet vardı. Çevresi ağaçla kaplı, içecek kadar temiz ve berrak su dolu bir gölet vardı. Manzara çok güzeldi.⁵⁰⁸ Şelaleden akan temiz su, mesire yerinin tam ortasından, kenarlardaki çimenleri yalayarak güneye doğru akar, ağaçların arasında kaybolur. Çevreye hayat verir. İçine serinlemesi için piknikçilerin koyduğu karpuzları buz gibi ederdi. Ağaçlık ve serin bir yerdir. Sivas'ın yaklaşık beş kilometre kuzeyindedir. Sivas Belediyesince geçen yıl yapılan çevre düzenlemesiyle ve kolaylık tesisleriyle daha güzel hale gelmiştir.

7.5.ŞENLİKLER, GÜREŞLER, AT YARIŞLARI VE CİRİT OYUNU

Yurdun diğer köşelerinde olduğu gibi Sivas'ta da yüz yılların ötesinden sürüp gelen Ata sporumuz güreş, coşan ve coşturan bir spordur. Bu sporun, kulübü, bütçesi, milyonluk stadyumları yoktu ama cihana parmak ısırtan şampiyonları vardı. Kırkpınar meydanında sarayın baş pehlivanlarını pes ettiren Hafik'li kazıkçı Kara Bekir, Rusya'daki esaret yıllarında Çar'ın önünde yapılan güreşlerde Rus Pehlivanlarını perişan eden Yıldızeli'nin Yücebaca köyünden Sicimoğlu Halil Pehlivan ve tarihin en büyük süvarileri bizim isimsiz harmanlarda meydanlarda yetiştiler. At bindiler, cirit oynadılar, perdah⁵⁰⁹, yaptı, nara attılar⁵¹⁰.

Sivas'ta, hasat mevsiminden sonra düğün mevsimi gelirdi. Düğünler, yalnız mutlu bir olayın kutlanması için değil halka mal olmuş Ata sporları için de bir nedendir. Düğünlerde çevrenin ünlü güreşçileri ile ciritçilerine davetiyeler gönderilir.

⁵⁰⁷ *Hayat Ağacı Dergisi*, a.g.m., s.103.

⁵⁰⁸ İlk kez su içinde kafasını dikmiş hızla yüzen bir yılanı bu gölde görmüştüm.

⁵⁰⁹ peşrev

⁵¹⁰ Sivas İl Yıllığı, a.g.e., s.208

Halk için düğünün en ilginç yönlerinden biri de cirit ve güreş günüdür. Halk bölük bölük cirit yerine akın eder. Ciritçiler hazırlanırken, eski bir ciritçi, kesilen değnekleri⁵¹¹ tek tek gözden geçirir. Uçları sivri olmamalıdır. Meydan da ciritten önce, dört nala giden atın üzerinde binicilik gösterileri yapılır. Davul ve zurnanın cirit havasını çalması üzerine , meydanı dolduran 50-60 atlı kendiliğinden iki guruba ayrılır. Hafiften başlayan cirit kısa zamanda kızışarak, at kişnemeleri ve nal sesleri birbirine karışır. Hücumla kalkan ciritçi, “*sendeyim gardaş, kolla kendini*” narası ile, karşı tarafı uyarır. Atılan ciritlere baş yarılır, kol, kaburga kırılır ama kimse davacı olmaz. Orası er meydanıdır. Töreye uymak gerekir. Halk içindeki spor faaliyetleri bunlarla sınırlı değildi. Ancak, yurdumuzdaki sosyal ve ekonomik alanda yaşanan hızlı değişim bunların bir kısmını tarih haline getirmiştir⁵¹².

Sivas'ta minder güreşleri 1937 yılında Cumhuriyet Bayramında halkevinde başlamıştır. Gurup birincilikleri Sivas'ta yapılmıştır. Sivas, güreş Federasyonu nezdinde birinci sınıf faaliyet gösteren bölge olarak yer almaktadır. Spor tarihinde adları geçen Milli Güreşçilerimizden bir kaç: Yaşar Erkan, olimpiyatlarda ilk şampiyonluğu almış, Dolmabahçe'de Atatürk'ün yanına götürülmüştür. Atatürk, Yaşar'a:”*Türk'lük, senin gibi vefakar evlatlarının azimleriyle tanınacak ve tanıtılacaktır.*” diyerek, onu alnından öpmüştür. Mustafa Çakmak, “*Türk gibi kuvvetli*” sözünü dünyaya yayan bu güreşçi, 1940 Greko- Romen şampiyonudur. Ali Özdemir, 1946 Greko- Romen şampiyonudur. Dünya şampiyonasında da 2 nci olmuştur. 55 güreş yapmış, sadece ikisini sayı ile kayıp etmiş, 53 nü kazanmıştır. Sefer Baygın, 1971 yılı Akdeniz olimpiyatlarında birinci, 1972 Türkiye birincisi, Avrupa 4 ncüsü olmuştur. Ahmet Ayık, 1962 yılında Türkiye şampiyonu, 1963 de Akdeniz Olimpiyatları şampiyonu, 1967 de Dünya ve Avrupa şampiyonu, 1968 de Meksika Olimpiyatları şampiyonu olmuştur⁵¹³.

⁵¹¹ cirit

⁵¹² gös.yer.

⁵¹³ a.g.e. , s. 209.

8.SİVAS HALKININ SAĞLIK DURUMU

Altmışlı yıllarda tüm Anadolu'da olduğu gibi Sivas Merkezde, köylerde ve kasabalarda tarım ve hayvancılık yaygındı. Dağlar, ovalar ve yaylalar insanların çalışma alanlarıydı. Hava ve çevre kirliliği yoktu. Beslenme doğal yoldan yapılırdı. Böyle bir coğrafyada yaşayan insanlar çok sağlıklıydı. Dispanserler yaygındı ve okullarda periyodik aşılar yapılırdı. Çocuklar, henüz sınav maratonu içinde olmadığından, bahçede, sokakta oyun oynardı. Ekmekle pekmez veya yaş üzüm iyi giderdi. Şimdiki gibi dört mevsim sebze yenmez, her biri zamanında yenirdi. Hastalıklar yaygın değildi. Kilolu insanlar azdı.

1960 lı yıllarda yerli tarımsal ve hayvansal gıdanın bol olduğu dönemin tam ortasında, dışarıdan süt tozu ve paket katı yağlar gelmeye başladı... Herkesin zengin, fakir evinde doğal süt ve ürünleri varken , tüm İlkokullarda içimi çok zor olan, yabancı kaynaklı süt tozlarını içirdiler. O dönemde, doğal süt mü, yoksa tozumu, sağlıklıdır diyecek bir sağlık yetkilisi çıkmadı.

Yabancılar, bizim sağlığımızı ne kadar çok düşünmüşler ve ne kadar insani davranmışlar ki, dünyanın bir ucundan Sivas'ın ilkokul öğrencilerine yarım asır önce toz süt göndermişler. Bu düşüncüyü o günün yetkilileri de onaylamış ki, bu yapma gıdalar o dönemde Türkiye sınırını açmış ve çocukların önüne konmuş. Tarım ve hayvancılık o günden itibaren küçüle küçüle bu günlere gelinmiştir.

Sağlık derken, hastane, doktor ve ilaç mutlaka ön plandadır. Ancak, insanın çevresi, beslenmesi de koruyucu etkindir. Bu gün modern tıbbın, sağlık konusunda çok etkili olduğunu biliyoruz. Altmışlı yıllarda Sivas'ta Millet hastanesi, Sigorta Hastanesi⁵¹⁴, dispanserler, Askeri Hastane vardı.

⁵¹⁴ İstasyon yolunda, küçük bir binadaydı.

Bugün, 4 sağlık meslek lisesinde hemşire ve ebe yetiştirilmektedir. Tıp Fakóltesi Araştırma hastanesi çalışmalarını artırmıştır. şehir merkezinde 4 hastane, ilçe merkezlerinde 11 hastane, ayrıca İlde 11, ilçe ve kóylerde 62 olmak üzere toplam 73 sağlık ocağı hizmet vermektedir⁵¹⁵. Bunlar, nüfus artışına ve yerleşim yeri sayısına göre gün geçtikçe artacaktır.

⁵¹⁵ Yasak, *a.g.e.*, s.37-38.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1.GENÇLİK VE SPOR

Sivas'ta altmışlı yıllarda gençliğe hizmet veren kuruluşlar; henüz kurulan kulüpler,orta dereceli okullar ile "SİDEMAS ve ÇİMENTO fabrikalarıdır. Genç nüfus sayısı o dönemde genel nüfusa göre şöyledir: 1970 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 729.228 olan nüfusun, 12-24 yaş arasındaki gençliğin 206.875 gibi büyük bir rakamı bulduğu tespit edilmiştir. Ancak, bu büyük potansiyel ve gücün problemleri o zaman da çözüm yoluna girememiş ve istenilen imkânlara kavuşturulamamıştır. Gençlik spor örgütleri ve etkinlikleri içinde, ilkokullarda İzcilik⁵¹⁶ çalışmaları vardı. Kurs görmüş öğretmenler ve yardımcıları tarafından bu çalışmalar yürütülürdü⁵¹⁷.

Sivas'ta spor etkinlikleri içinde 11 spor dalında faaliyet gösterilmiştir. Bunlar: Avcılık ve Atıcılık, Atletizm, Kayak, Güreş, Masa Tenisi, Halter, Okçuluk, Voleybol, Boks, Basketbol ve Futbol'dur. Bölgenin profesyonel futbol kulübü 1967 yılında kurulan Sivas Spordur. İlk Başkanlığını Belediye Başkanı Ahmet Durakoğlu yapmıştır. Stadyum, 1970 yılında çimlendirilmiştir. 150.000 metre karelik alana sahiptir. Son yıllarda stadyum tamamen yenilenmiştir. Aynı yerde voleybol, basketbol, tenis sahaları da vardır. Kapalı spor salonu da 1959 yılında inşa edilmiştir. Meraküm kayak evi, paşa fabrikası civarındadır. Yoğun yokuş kayak evi, Kayseri yolu üzerindedir, 1957-1958 yıllarında yapılmıştır⁵¹⁸.

Futbol tarihinde acı bir olay yaşanmıştır. Sivasspor ve Kayseri spor arasında, 17 Eylül 1967 tarihinde Kayseri'de yapılan maçta, Kayserispor taraftarlarının Sivassporlular üzerine yürümesiyle çıkan panikte 43 kişi ezilme ve havasızlık sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu haber duyulunca, Sivas'ta yaşayan Kayserililerin iş yerleri

⁵¹⁶ Yavrukurt

⁵¹⁷ Sivas İl Yıllığı, *a.g.e.*, s.207. 1960 yılında Sivas 4 Eylül İlkokulunda okuduğumuz sırada, İzcilik çalışmaları vardı. Hiç unutmam, 35 lira ödeyerek izci elbisesini giymiştik. Resmi Bayramlarda izci takımı oluşturur, asker gibi tören geçişine katılırdık. Özel flama taşınırdı.

⁵¹⁸ *a.g.e.* , s. 207-211.

saldırıya uğramıştır⁵¹⁹. O gün, tüm Sivas kan ağlıyordu. İnsanların omuzlarındaki tabutlar, hala gözümün önündedir.

2.TURİZM

Sivas, Selçuklu ve Osmanlı dönemi tarihi eserleri bakımından oldukça zengin bir ilimizdir. Yine, el sanatlarının dokuma bölümü ile ilgili hediyelik ve turistik eşya yönünden, ayrı bir öneme haizdir. Özellikle halı, kilim, seccade, cecim, heybe, halı, yastık yüzü ve yün çorap çeşidi bakımından haklı bir üne sahiptir. Bunların dışında Sivas çakısı ve Sivas sigara ağızlıkları yurt çapında tanınmıştır. Ayrıca Sivas gümüş işçiliği ve özelliği bakımından da önemlidir. Çubukçular denilen esnaflar tarafından yapılan sigara ağızlıklarının yanında ağaçtan ve renkli iplerle dışı işlenen tükenmez kalemler de Turistik eşyalardandır. İlde bir turizm derneği ve bu dernekle işbirliği ile çalışan bir turizm danışma bürosu vardır. Bu büroda Sivas'a gelen yerli ve yabancı turistlere tanıtıcı bilgiler verilmekte ve kendilerine rehberlik yapılmaktadır⁵²⁰.

3.EĞİTİM VE KÜLTÜR HAYATI

Sivas'ın bir tarih ve kültür şehri olduğunu, Danişment, Eretna, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden günümüze kadar gelen Tarihi eserlerden ve yazılı kaynaklardan biliyoruz. Tarih ve kültür değerleri, et ve tırnak gibi Anadolu toplumu içinde eğitimle, öğretimle yoğrulmuş ve nesilden nesile günümüze kadar gelmiştir. İnsanlığın, bilimin ve yaşama kültürünün verildiği eski zamanın Üniversitesi, mektepleri, zaviyeleri ve muallimhaneleri Sivas'ta yaklaşık sekiz asır önce faaliyete geçmiştir. Bu gün söz konusu eserler ve yazılı kitabeler yüz yıllar öncesinden günümüze kadar, dünyanın gözü önünde dimdik ayaktadır. Amaç, bu değerleri bizden sonraki kuşaklara aktarabilmektir.

⁵¹⁹ Wikipedi, "Kayseri stadyum faciası," 24.10.2011, Alıntı: 10 04. 2012. Ayrıca, 18.09.1967 tarihli Hürriyet manşeti: 40 ölü, 600 yaralı var.

⁵²⁰ a.g.e. , s. 227.

Öncelikle hemşerilerimizden bazılarının, öteden beri bu kültürü nesilden nesile yaşayarak günümüze getirmeye çalışan” şehir yerlilerinin olduğunu” kabullenmeleri gerekir.” Ben bu şehrin yerlisiyim “deyince,” yok, senin de bir köyün vardır”.... ısrarı bitmelidir. Ülke ne köysüz ne kasabasız ne de şehirsiz olur. Bunlar vücudun uzuvları gibidir. Her kültür parçası ana Kültürü oluşturmuştur. Şehrin yerliyim diyenlere, kırsaldan gelen bazı gençlerin, “Kepçelide mi oturuyorsunuz?” diye soru sorduklarını halk içinde duyuyoruz.. Kepçeli denilen yerde, elli yıl önce tek katlı bitişik yapılı, toprak damlı, arada dar bir sokak olan sağlam sollar evler vardı. “Poşa” denilen, sarı saçlı, çil yüzlü kendi hallerinde, düğünlerde davul- zurna çalan, def, elek, kalbur yapan, uzun bacaklı tazı besleyen bir gurup insan yaşardı.⁵²¹ Bu insanlar, yalnız o dar sokaktaki küçük evlerde otururlardı. Sivas’ın tarihi kayıtlarında Selçuklu döneminden kalma nice mahallelerde yerliler oturmuş, medreselerde eğitim görmüş, o neslin insanları, sömürgeci ülkelere karşı İstiklal Mücadelesinin en onurlu duruşunu Dünyaya sergilemiştir. Geçmişten geleceğe uzanan kültürümüz, bu günde kültür merkezleriyle, basınla, kütüphanelerle ve okullarda eğitimle genç nesillere aktarılmaktadır.

3.1.OKULLAR

3.1.1.Dört Eylül İlkokulu:

Yahya Bey mahallesinde, iki katlı beton binaydı. 1957-1960 yıllarında okudum. Müdür, Handan Bilget’ti, Selçuk Savaş, Bekir Akay⁵²², Makbule İlkey,

⁵²¹ Sivas’ta her tarihi dönemde oluşan mahalleleri, Müslim ve zımnî nüfusu belirten kaynaklarda, “poşa” denilen bu insanlar hakkında bir bilgiye rastlamadım. Kökleri nereden gelmiştir, ne zaman Sivas’a yerleşmişlerdir. Kendi hallerinde, çalışkan, dürüst insanlardı. Sivas Halkı ile iç içeydiler. Kimse kimseden rahatsız değildi. Şehrin büyümesiyle yerlerine binalar yapıldı. Aradan 50 yıl geçtiğine göre, bu gün eğitim, kültür ve ekonomik olarak gelişen Sivas’ şehri, tüm hemşerilere kucak açmıştır.

⁵²² Bekir Akay’ı, Sivaslılar iyi tanır. Eğitime, insanlığa ve Sivas’a adanmıştı kendini. Çok disiplinliydi. 4 Eylül İlk.O.da okuyanlar, hatırlar, Birinci sınıfın sonunda, 4. sınıftan bize getirttiği ders kitaplarından bölümler okuturdu. Öğrenci aileleriyle tanıştırdı. Gazi dedem içeri girince, şapkasını çıkarır eline alırdı. Teneffüste, dedem çocuklara yavaş olun deyince, çocuklar: “dede burası Kore, Kore” derlerdi. Her evde Kore savaşı konuşulduğundan, çocuklarda etkilenmişti. Bekir Akay, Güzel voleybol oynardı. İlk Okulda takım kurulurdu. Son sınıf kız ve erkek öğrencileri bu günkü liseliler gibiydi. Okul Müdürümüz Handan Bilget’ti.

Hale Peker öğretmenlerimizi Rahmetle anıyorum. Selçuk Savaş, uzun boyluydu. Kara kaşları vardı. Tüm hocaların ceketleri ilikli, kravatlı ve temiz giyimliydi⁵²³.

3.1.2. Dumlupınar İlk Okulu

Sivas, Gök Medrese'nin yüz metre güneyindedir. İlk okul beşinci sınıfı bu okulda bitirdik. Bizim 4 Eylül İlk okulunda ikinci kat ilave inşaatı olduğundan bu okula gelinmişti.

Rahmetli Makbule İlkay diplomalarımızı vermişti. Diploma resimleri için okula fotoğrafçı gelmişti. Duvar kenarında ikili guruplar halinde resimlerimiz çekilmişti. Kafalarımızın hepsi asker tıraşı gibiydi.

3.1.3.Cumhuriyet İlk Okulu

Mahkeme çarşısının bittiği yerde, mahalle içinde solda merdivenle aşağı inilirdi. Bahçe içinde tarihi büyük bir konaktı. Annem burada okumuş. Rahmetli Gaffar hoca burada öğretmendi. Fotör şapkalı çok ciddi, saygı duyulan bir büyüğümüzdü.

3.1.4.Selçuk ve Atatürk Orta Okulu

Selçuk Orta Okulu, kesme taştan yapılmış tarihi bir yapıydı. Hükümet meydanı güneyindeydi. Yani cıvıllar parkı içinde kalırdı. Bir ay devam ettik. Yer kafi gelmeyince bizi Bezircide yeni yapılmış olan Atatürk Orta Okuluna gönderdiler. Müdürü, Ressam Rahmetli Selahattin Demircioğlu' idi. Matematik hocamız, tüm Sivas'ın gazete köşe yazarlarından tanıdığı Mehmet Köylüoğlu idi.

⁵²³ Selçuk hocam, İlk okul bitirmede matematik sınavında bana şunu sormuştu: “Şu pencerenin camı kırıldı. Camın metre karesi şu kadar Türk Lirasıdır. İşte cetvel. Bu kırılan cam kaç lira eder? “ Her birisi, insanlık örneğiydiler. Kültürü anlamak için o insanları görmek, onlarla yaşamak, herhalde ciltlerce kitap okumak gibidir diye düşünüyorum. Bekir Akay'ı tüm Sivashlılar son zamanlarda televizyon aracılığıyla tanıdılar. İlk Okul birinci sınıfı okutmuştu...Bana 69 numarayı vermişti. Kara tahtaya yazdık ve numaramızı ezberledik.

3.1.5.Sivas Kongre Lisesi

İstiklal savaşını ilk defa masa başında kararlı duruşlarıyla kazanan Delegeler, kongre toplantılarını Tarihi Sivas Lisesinde yapmışlardı. Burasını ve değerli hocalarımızı yazmak için çok nedenlerimiz var.

3.1.6.Sanat Okulu ve Sivas Öğretmen Okulu

Kesme taştan yapılmışlardır. Sivas Merkezde Kabak yazısı denilen yerdedirler. O döneme ait olarak, Sivas Kız Meslek Lisesi ve Sivas Ticaret Lisesi de vardı.

3.2.ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Sivas Kalesinin kuzey batısında, Kültür Bakanlığı tarafından 1970 yılında yapılmıştır. Kültür Merkezinde sergi salonu, konferans salonu, idari bina gibi kısımlar vardır. Tiyatro oyunları sahnelenmekte, konferanslar verilmekte, panel ve sempozyumlar düzenlenmektedir⁵²⁴.

⁵²⁴ Yasak, *a.g.e.* , s.66.

3.3.KÜTÜPHANELER

3.3.1.Numan Efendi Kütüphanesi

1903 yılı maarif salnamesine göre 1760 yılında Sivas Müftülüğü yapan ve güçlü bir divan şairi olan Numan Efendi tarafından kurulmuştur. Ulu cami yakınındaki kütüphanenin bu gün yalnız aile kabristanı ve suyu akmayan çeşmesi kalmıştır. 201 adet kitabın bulunduğu sanılan kütüphanede el yazması eserler bulunmaktadır. Son yıllarda kitapların çoğu kaybolmuş ve elde kalanlar Ziya Bey kütüphanesine devredilmiştir⁵²⁵.

3.3.2. Ziya Bey Kütüphanesi

Kütüphane; yazma ve eski eserler bölümü ile Türkçe eserler bölümü olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Yazma eserler bölümünde Arapça, Osmanlıca ve Farsça 367 adet el yazması, 3400 civarında basma eser ile süreli yayınlardan Sebül'ür Reşad ve Sırat'ı Müstakim gibi dergiler bulunmaktadır. Türkçe bölümde ise 8 bin civarında muhtelif kitap bulunmaktadır⁵²⁶.

3.3.3.İl Halk Kütüphanesi ve Kongre Müzesi Kütüphanesi

1955 yılında kurulan Belediye kütüphanesi ile 1956 yılında açılan Fevzi Paşa Çocuk kitaplığının birleştirilmesi ile Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından 1967 yılında hizmete açılmıştır. İlin en büyük kütüphanesidir. Ayrıca, Sivas Kongre Müzesi Kütüphanesi de Kongre binası içinde, çok sayıda kitap olan bir ihtisas kütüphanesi durumundadır⁵²⁷.

⁵²⁵ a.g.e., s. 67.

⁵²⁶ gös.yer.

⁵²⁷ gös.yer.

3.3.4.Okul Kitaplıkları ve İlçe Kütüphaneleri

Okul kitaplıkları içinde en büyük ve geniş kapasiteye sahip olan Cumhuriyet Üniversitesi Kütüphanesidir. Özellikle bilimsel yayınların ağırlıklı bulunduğu kütüphanede , yabancı dilde süreli yayınlarla , öğrenci ve öğretim üyelerinin tezlerinden oluşan eserler çoğunluktadır. Lise ve dengi okullardaki kitaplıklar da kitap sayısı bakımından zengindir. Bu gün Sivas'ın hemen hemen tüm ilçelerinde de kütüphaneler bulunmaktadır. En eskileri, Gürün Kaşifiye kütüphanesi ve Divriği kütüphaneleridir⁵²⁸.

3.4.SİVASLI DEVLET ADAMLARI, ALİMLER VE ŞAİRLER

3.4.1.Abdülvahhab-ı Gazi

Emevi Orduları komutanlarındanıdır. 658 yılında Sivas'ı Bizans'a bağlı Pont yönetiminden almış, daha sonra Bizanslılarla savaşta Ahmet Turan Gazi ile birlikte şehit düşmüşlerdir. Cesedi, soğuk çermik tarafından gelen Mısmıl ırmağın sularıyla sürüklenmiş ve kumla örtülerek kaybolmuş. Sivas, Müslümanların eline geçince, bir ermiş kişi, cesedin yerini bulmuş ve rüyada gösterilen Akkaya tepesinin uç noktasına defnedilmiş ve oraya Türbe yapılmıştır. O günden bu güne halk arasında “ yukarı tekke “ denilen bu türbe ziyaret edilmektedir.

Ayrıca, Gazi'nin Sivas'ta doğduğu, rüyasında Peygamberimizi gördüğü, sonra Arabistan'a gittiği, Peygamberimiz huzurunda Müslüman olduğu da kaynaklarda rivayet edilmektedir⁵²⁹.

⁵²⁸ a.g.e. , s. 67-68.

⁵²⁹ a.g.e. , s. 70.

3.4.2.Ebu Abdullah Ali b. Mehmet Es- Sivasi

Selçuklu dönemi bilginlerindedir. Hekimliği ile şöhret bulmuştur. Kitab-ı İksir-il Hayat isimli tıp kitabının önsözü Arapça, metin kısmı Farsçadır⁵³⁰.

3.4.3.Kadı Burhaneddin

Önceki dönemde Kadı Burhaneddin'in devlet adamı ve şair olduğunu yazmıştık. Çok sayıda edebi ve ilmi eser yazmıştır. Şiirlerinden bir kısmı Kültür Bakanlığınca yayınlanmıştır⁵³¹.

3.4.4.Molla Hüsrev

Asıl adı Hüsrev b. Mehmet ES- Sivasi olan Molla Gürani, aslen Türkmen olup Sivas doğumludur. Özellikle İslam hukuku araştırma ve eserleriyle tanınmıştır. İstanbul Kadısı iken 1480 de vefat etmiştir. Cenazesi Bursa'ya nakil edilerek kendi yaptırdığı Medrese yakınına defin edilmiştir. Fatih'in," zamanımızın Ebu Hanifesi" dediği Molla Hüsrev, çok sayıdaki kitabının yanında el yazması " Dürer" ve "Gürer" kitabını Fatih'e hediye etmiştir⁵³².

3.4.5. Şemseddin-i Sivasi

1520 yılında Sivas'a bağlı Zile de doğmuştur. Ekim 1597 yılında Sivas'ta vefat etmiştir. Osmanlı Ordusuyla Sefere de katılmıştır. 36 eseri bulunmaktadır⁵³³.

⁵³⁰ a.g.e. ;s.71.

⁵³¹ a.g.e. ;s.71.

⁵³² a.g.e. ;s.71.

⁵³³ a.g.e. ; s.71-72.

3.4.6.Kemaleddin İbn-i Hümam

1388 yılında Sivas'ta doğdu. Sivas'ta tahsil hayatına başladı ve Kahire, İskenderiye, Halep'te devam etti. Arapça ve Farsçanın yanında İslam Hukukunda da ileri bir düzeye ulaşmıştır. İslam Hukukunun önde gelen eserlerden olan El – Hidaye'ye," Feth'ül Kadir" ismiyle yazdığı Şerhiyye meşhurdur. Fıkıh konusunda çok sayıda eseri bulunmaktadır. Fatih dönemi ilim adamlarından olan İbn-i Hümam, 1456 yılında İstanbul'da vefat etmiştir⁵³⁴.

3.4.7.Abdülmecid-i Sivasi

Şemseddin-i Sivasi'nin yeğenidir. 1573 yılında Sivas'ta doğmuş, 1639 yılında vefat etmiştir. Manzum ve mensur 20 den fazla eseri vardır. Peygamberimiz için yazdığı "mevlit" Sivas'ta yayınlanmıştır⁵³⁵.

3.4.8.Nuri Sivasi

Şemseddin_i Sivasi'nin, kız kardeşinin oğlu olan Nuri Sivasi'nin babası, Mustafa Sefai Efendidir. 1594 yılında Sivas'ta doğmuş, 1651 de vefat etmiştir. 30 un üzerinde eseri vardır⁵³⁶.

3.4.9.Ahmet Suzi

Abdülmecid-i Sivasi'nin talebesi olan Şair Suzi,1765 yılında Sivas'ta doğdu ve 1830 yılında Sivas'ta vefat edere k Şemseddin-i Sivasi'nin türbesine defnedildi.

⁵³⁴ a.g.e. ; s. 71-72.

⁵³⁵ a.g.e. ; s.71-72.

⁵³⁶ a.g.e. ;s.71.

Şiiri sade dille yazmıştır. Yayınlanmış divanı vardır. Kaside-i Bürre ve Sülükname adlı iki eseri vardır⁵³⁷.

3.4.10.Abdülahad Sivasi

Bilgin ve şairdir. 1584 yılında Sivas'ta doğmuş,1650 de İstanbul'da vefat etmiştir. Şiirlerini “Divan’üs Sufiyye” adlı divan’da toplamıştır⁵³⁸.

3.4.11.Numan Efendi

1692 yılında Sivas'ta doğmuş, 1768 yılında vefat etmiştir. Kabri, Ulu cami yakınındadır. Babası Sarı Hatipzadelerden Şeyh Abdurrahman Efendi de şairdir. Numan efendi , Sivas müftüsüdür. Kendi adı ile kütüphane kurmuştur. Şiirlerinde “sabit” mahlası kullanmıştır⁵³⁹.

3.4.12.Ahmet Hamdi

17.yy. şairlerindedir. Sivas'ta doğmuştur. Sarıhatipzadeler ailesine mensuptur. Müderris olmuş ve İstanbul'da şair Nabi'nin yattığı kabristanda meftundur. Şiirleri güçlüdür. Basılmamış bir divanı vardır⁵⁴⁰.

3.4.13.Mur Ali Baba

1805 yılında Kerkük'te doğmuş ve şeyhinin tavsiyesi ile Sivas'a gelmiş, Çayırağzı mahallesine yerleşmiştir. Asıl adı Mehmet'tir. 1882 yılında vefatı üzerine Çayırağzı, İmaret cami 50 metre güneyindeki dergahının bahçesine defnolunmuştur.

⁵³⁷ a.g.e. ;s.71.

⁵³⁸ a.g.e. ;s.72.

⁵³⁹ a.g.e. ;s.73.

⁵⁴⁰ a.g.e. ;s.73

Arapça ve Farsça dillerine hakim olan Mur Ali Babanın güçlü şiirleri yanında dini eserleri de bulunmaktadır. Bir şiir kitabı yayınlanmıştır. Tanzimat şairlerinden Ziya paşa ile olan mektupları ve şiirleri tarihe mal olmuştur. Sivas Valisi Halil Rıfat Paşanın bayındırlık çalışmalarına destek olmak amacıyla halkın çalışması ve yardımını konusunda destekte bulunmuştur. Bu tavrı Vali tarafından takdirle karşılanmıştır. Şiirlerinde Ali mahlasını kullanmıştır⁵⁴¹.

1958 de Çayırağzı mahallesi ve dergahı çok canlı ve kalabalıktı. Yeşil bir bahçe ve önünde gürül gürül akan bir çeşme vardı. Dedemle birlikte at arabasıyla, yaz tatilinde her gün dergâhın ve çeşmenin önünden bostana gidilirdi.

3.4.14.Recep Kamil

Basılmamış bir divanı vardır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Şair Suzi döneminde yaşadığı sanılmaktadır. Divanındaki şiirleri sade, içli olup zengindir⁵⁴².

3.4.15.Hasan Fırat

1847 yılında Sivas'ta doğmuş ve 1932 de vefat etmiştir. Doğruluk ve Dürüstlük açısından zamanında takdir toplayan Hasan Fırat'ın sade dille yazdığı ilahileri bugün bile halk arasında okunmaktadır. Ayrıca "Şefaathname" isimli eseri büyük bir üne sahiptir⁵⁴³.

⁵⁴¹ a.g.e. , s.73.

⁵⁴² a.g.e. ;s.73

⁵⁴³ gös.yer.

3.4.16.Kazancızade Emin Edip Efendi

1858 yılında doğmuş, 1920 de vefat etmiştir. Şair bir aileye mensuptur. Öğretmenlik mesleği yanında bir dönem Osmanlı Meclisinde Sivas Mebusu olarak yer almıştır. Arapça ve Farsça dillerine hakim olan Emin Efendinin Türkçe ifadesi de güçlüdür. Yayınlanmış beş eseri bulunmaktadır⁵⁴⁴.

3.4.17.Abdülkadir Gulami

Mur Ali Baba'nın büyük oğludur. 1854 yılında Sivas'ta doğmuş ve 1886 yılında vefat etmiştir. Divan şiirinde söz sahibi olan Gulami, çeşitli devlet kademelerinde görev yapmıştır. 17 yaşında Divanı yayınlanan Gulami, bir Fuzuli hayranı olup, gazellerine nazireler yazmıştır. Bir Divanı ve iki mensur eseri yayınlanmıştır⁵⁴⁵.

3.4.18.Feyzullah Moral

1876 yılında Sivas'ta doğup, 1942 yılında vefat etmiştir. Erzurum Kongresinde Sivas delegesi olan Fevzullah Moral, bir hiciv şairidir. Sade bir dille didaktik şiirlerde yazmıştır. Üç eseri yayınlanmıştır⁵⁴⁶.

3.4.19.Şeyh Halid

1856 yılında doğmuş ve 1932 yılında vefat etmiştir. Sade bir dille yazdığı ilahileri halk tarafından beğenilerek okunmaktadır. Divanı , Alim Yıldız tarafından 2004 yılında “ Şeyh Halid Divanı” olarak yayınlanmıştır⁵⁴⁷.

⁵⁴⁴ a.g.e. ;s.73

⁵⁴⁵ a.g.e. ;s.72-73

⁵⁴⁶ a.g.e. ;s.73-74

⁵⁴⁷ gös.yer.

Şeyh Halid'in orijinal olarak Osmanlıca yazılı eserlerini gördüm. Torunu Halid Hergüner, dedesi Şeyh Halid'e ait tüm eski kitapları ve yazılı dokümanları Sivas Cumhuriyet Üniversitesine teslim etmiştir⁵⁴⁸.

3.4.20.İsmail Hakkı Toprak

1880 yılında Sivas'ta doğmuş, 2 Ağustos 1969 yılında vefat etmiştir. Ulu cami bahçesinde meftundur. Şifaiye Medresesinde öğrenim görmüş, Tokat ve Sivas'ta devlet memuru olarak çalışmıştır. Bu bölgelerde insanlara gerçek saygı ve sevgiyi, din yolunu göstermiş, hayır işlerinde öncülük etmiştir. Halk arasında Ehramcızade olarak tanınır⁵⁴⁹.

Bu muhterem insanı defalarca görmek, izlemek kismet oldu. Merkezi Sivas çarşısı, İkamet ettiği Çorapçı Hanı ve ibadet ettiği Ulu cami, esnafın ve büyüklerimizin de bulunduğu mekanlardı.

3.4.21.Naci Demirağ

1889 yılında Divriği'de doğmuş, 1944 de vefat etmiştir. Bayındırlık ve sanayi hizmetlerinde taktir toplamıştır. Ağabeyi Nuri Beyle ilk uçak fabrikasının kurulması ve Sivas- Erzurum, Sivas – Samsun demiryollarının açılması ve Ankara garının müteahhitliğini ve İlçeleri Divriği'nin suya kavuşması çalışmalarını yapmıştır⁵⁵⁰.

⁵⁴⁸ Halid Hergüner, Emekli, 67, (Görüşme Tarihi: 01.04.2011

⁵⁴⁹ *gös.yer.*

⁵⁵⁰ Sivas 1973 İl Yıllığı, *a.g.e.*, s. 174-178.

3.4.22.Muzaffer Sarısözen

Sivaslı Sarıhatipzadelerden Hüseyin Hüsnu'nün beş oğlunun en küçüğüdür. 1899 yılında Sivas'ta doğdu ve 1963 yılında vefat etti. Türk Halk Müziğinin derlemelerinde ve Radyoda "Yurttan Sesler" programının oluşmasında öncülük etmiştir⁵⁵¹.

3.4.23.Ömer Altuğ

1905 yılında Sivas'ta doğmuş, 1965 de Sivas'ta vefat etmiştir. Tamburi olan Altuğ, 4 saz semaisi, 10 'u aşkın eser bestelemiştir⁵⁵².

3.4.24.Yavuz Bülent Bakiler

Günümüz şair ve yazarlarından olan Bakiler⁵⁵³, 1936 yılında Sivas'ta doğdu. Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Sivas'ta bir süre avukatlık yaptı. Devletin üst kademelerinde de bulundu. Sade dille, içli ve duygulu şiirler yazmıştır. Yayınlanmış yedi eseri bulunmaktadır⁵⁵⁴.

3.4.25.Talip Mert

Son dönemde yetişen hattatlarımızdandır. 1953 yılında Sivas'ta doğan Talip Mert, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesinden mezun olmuştur. 1972 de kendi kendine başladığı hat öğrenimine Hattat Hamit Aytaç yanında devam etmiş, 1981

⁵⁵¹ a.g.e., s. 174.

⁵⁵² .g.e., s. 175.

⁵⁵³ Değerli şair ve yazarımızı, 2 yıl önce Karaköy dolmuşunda kitap okurken gördüm. Sivas'tan, dostlardan ve işlerinden konuştuk. Şöyle demişti:" Güzel hastalığa karşı hastanede arada bir tedavi görüyorum. Allah'a dua ediyorum. Allah'ım, mezarlıklar dolu. Bana lütuf eyle de, elimde yazılmış ona yakın eser var. Onları da insanlığa hizmet için yayınlayayım" demişti.

⁵⁵⁴ a.g.e., s. 174-178.

yılında icazet almıştır. Prof. Süheyl Ünver'den tezyin ve tezhîp dersleri alan Mert, hat çalışmalarında Abdülbarî ismini kullanmaktadır. Özgün eserleri vardır. Tezhîp ve Hat alanında öğrenci yetiştirmektedir⁵⁵⁵.

Ayrıca, şehrimizde yetişen şair, yazar ve araştırmacılardan; Vehbi Can Aşkun, Ahmet Turan Alkan, Mehmet Şükrü Akaya, M.Kaya Bilgegil, Şahin Uçar, Beşir Ayvazoğlu, İbrahim Aslanoğlu, Mustafa Balel, İlhan Başgöz, Sabiha Serin, Abdulkadir Budak, Ergun Göze, Berat Demirci, Doğan Kaya, Ali Şahin Canozan, Hüseyin Akkaya, H.Hüseyin Korkmazgil, Müjgan Üçer, Erdal Öz, Kutlu Özen, Necdet Sakaoğlu, Cengiz Alpay, M.İlyas Subaşı, Turhan Tan, Burhan Paçacıoğlu, Recep Toparlı, Kadir Pürlü, Alim Yıldız, Hüseyin Kaya, A.Mahir Peşken, bazılarıdır⁵⁵⁶.

Sivas İli 1973 yılından aldığım bazı önemli isimler de şunlardır: Muslihiddin Musa, Şahabettin Ahmet, Hüseyin Paşa, Hasan Paşa, Lütfulah Paşa, Halil Rıfat Paşa, Vali Muammer Bey, Reşat Şemseddin Sirer, Şemseddin Günaltay ve Vali Mehmet Varinli'dir.

Mehmet Varinli'yi, 1962 de Sivas Valisiyken görmüştüm. Şehri modern hale getirmiştir. Ahırları, şehir dışına attırmiş, berberlere yüz yıkama lavabosu koymayı zorunlu kılmıştı. Hamamlarda, paslı çivileri söktürmüş, yerine elbise askıları taktirmişti. Sivas'ta siyah makam aracını her yerde görebilmek mümkündür⁵⁵⁷.

3.4.1. Halk Aşıkları

Sivas bir bakıma halk aşığının doğup büyüdüğü, seslendiği ve sesinin yankılandığı bir bölgedir. Sivas'ın insanı Aşıktır, içlidir ve duyguludur. Sivas coğrafyasının ve

⁵⁵⁵ Yasak, *a.g.e.*, s. 75,79.

⁵⁵⁶ *gös.yer.*

⁵⁵⁷ Dördüncü Murad, gibiydi. Bizde çocuklar olarak, valiyi görünce yanına giderdik. Beni, bir seferinde, "Valiyi görmeye mi geldin" dedi ve saçımı okşamıştı.

ikliminin dertlerle, sevdalarla ve özlemle birleştiği ve yankısını insan yüreğinde bulduğu bir bölgedir. Öyle bir yankı bulur ki, okur- yazar dahi olmayan , toprakla özdeş olmuş insanlar, duygularını içten ifadelerle seslenirler... Yiğitliğin ve Mertliğin, yoksulluk ve ızdırabın dörtlüklerle özlü ifadelerini dinlemişizdir. Bu nedenle Sivas'ta sayılamayacak kadar çok aşıklar yetişmiştir. Şiirler söylenmiş türküler yakılmıştır⁵⁵⁸.

Tarihin eski devirlerinden günümüze uzanan işte bu halk ozanlarından bir kısmını İsmen de olsa burada anmadan geçemeyeceğim. Pir Sultan Abdal, Aşık, Kul Himmet Üstadım, Agahi, Ruhsati, Kemter, Derdiment, Efkari, Serdari, Ayşe Berk, Mesleki, Nedimi, Talibi Coşkun, Zihni, İcazet, Gülhani, Zaralı Halil, Ali İzzet, Aşık Veysel, Sefil Selimi, Aşık İsmeti, Kul Gazi, Aşık Nidai, Aşık Seyit, Noksani, Aziz Üstün, Ali Dayı, Abdi İmam, Bekir Kılıç, Devrani, Deli Gulam, Derviş Süleyman, Emsali, Er Mustafa, Fakir Edna, Firkati, Giryani, Kul Sabri, Kusuri, Hafız Kamil, Halil Soylu, Meftuni, Sefil Öksüz, Zakiri Feryadi, Gülşadi, Bülent Derdiyar, Kalemi, Alimi, Sefil Kul Himmet, Kul Fani, Eseri, Erdem Can'dır⁵⁵⁹.

4. SIVASTA BASIN VE YAYIN DURUMU

Türkiye'de ilk Türkçe gazete, Devlet işleriyle memleket ve dünya olaylarını haftada bir millete duyurmak amacıyla 1 Kasım 1831 tarihinde çıkarılmış olan Takvim-i Vekayi'dir. Sonra diğer Vilayetlerde de resmi gazeteler yayınlanması için Osmanlı Hükümeti karar vermiştir. Vilayet gazetesinin en eskisi Tuna vilayetinde 1865 yılında yayınlanan Tuna gazetesidir. Sivas Valisi Elhac Ahmet İzzet Paşa 1878 yılında Vilayet matbaasını tesis etmiştir. Sivas adını taşıyan ilk gazete de bu tarihten sonra çıkmaya başlamıştır. Sivas'ta çıkan ilk özel gazete ise, Kızılırmak'tır. 15 Ekim

⁵⁵⁸ Yasak, *a.g.e.*, s. 75-79.

⁵⁵⁹ gösterilen yer.

1909 tarihinde ilk sayısı yayınlandı. Kurucusu Kamil Kitapçı'dır. Kızılırmak, Anadolu'da yayımlanan özel gazetelerin en eskisidir⁵⁶⁰.

4.1.GAZETELER

4.1.1.Sivas: Haftalık resmi gazetedir. 1878 yılında yayımlanmıştır.Kurucusu Elhac Ahmet İzzet Paşadır. Vilayet matbaasınca yayımlanmıştır.

4.1.2.Kızılırmak: Haftalık siyasi gazete, 15 ekim 1909⁵⁶¹Kurucusu; Kamil Kitapçı⁵⁶²,dır. Basıldığı yer, kuruluşunda Vilayet matbaası, 1930 dan itibaren de Kamil matbaasıdır.

4.1.3.İrade-i Milliye : Siyasi gazete, 14 Eylül 1919, 1922 yılında kapanmıştır. Kurucusu; Mustafa Kemal (Atatürk) Sahibi, Heyet'i Temsiliye adına Öğretmen Selahattin Ulusalerk' dir. Yazı İşleri müdürü, Mazhar Müfit Kansu idi. Basıldığı yer, Vilayet matbaasıydı. Haftada iki defa çıkıyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu gazeteyi 18 Aralık 1919 da Ankara'ya götürmek istemişse de Sivas'lular gazetenin Sivas'ta canlı bir anıt olarak kalmasını rica etmeler üzerine bağışlamıştır⁵⁶³.

4.1.4.Mücadele-i Milliye : Siyasi gazetedir.

4.1.5.Gaye-i Miliye: 1921, bir yıl yayınlanmıştır.

4.1.6.İdare-i Milliye : 1920, haftada iki defa çıkıyordu.

⁵⁶⁰ Sivas 1973 İl Yıllığı, *a.g.e.*, s. 197.

⁵⁶¹ İki yıl çıkmıştır.

⁵⁶² Kadioğlu

⁵⁶³ *a.g.e.*, s. 198-199.

4.1.7.Sivas Postası: Günlük Siyasi Gazete, 1938, Kurucusu Kamil Kitapçı'dır

4.1.8.Ülke: Günlük Siyasi gazete ,1945. Kurucusu Kamil Kitapçı'dır.

4.1.9.Hakikat : Günlük Siyasi gazete, 1949, Kurucusu Niyazi Ecevit'tir.

4.1.10.Hücum : Haftalık Hiciv, mizah gazetesi, 1952

4.1.11.Basiret Haftalık Siyasi gazete, 1952,Mesul müdür, Abdülkadir Hergüner'dir.

4.1.12.Anadolu: 1953, Siyasi gazetedir.

4.1.13.Dava: 1954-1955 Siyasi Gazete.

4.1.14.Doğuş : Günlük Siyasi gazete, 1954- 1962

4.1.15.Yurt : Günlük Siyasi Gazete, 1957-1962, Yazı işleri müdürü, Bahaddin Özbek

4.1.16.Haber : Günlük Siyasi Gazete, 1957-1962

4.1.17.Sebat : Siyasi gazete, 1959, sahibi, Selahattin Gümüş.

4.1.18.Ulaş . Siyasi Gazete, 1959, bir yıl çıktı.

4.1.19.Gıdıgıdı : Günlük Siyasi Gazete, 1960.

4.1.20.Sivas Postası : Günlük Siyasi Gazete, 1962.

4.1.21.Yeni Sebat : Günlük Siyasi Gazete, 1962.

4.1.22.Sivas Akşam Postası : Siyasi Akşam Gazetesi,1963.

4.1.23.Kurtuluş : Müstakil Sabah Gazetesi, 1964.

4.1.24.Hürses : Haftalık Siyasi Gazete. 1968,

4.1.25.Hizmet : 1968⁵⁶⁴

5.1.SPORLA İLGİLİ GAZETELER

Sivas'ta Spor: Haftalık spor ve Aktüalite, 1970,
Sivas Spor Gazetesi: Haftalık spor gazetesi, 1967, Üçyıldız : Haftalık spor, 1971⁵⁶⁵.

6.1.DERGİLER

6.1.1.Pınar : Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, 1959.

6.1.2.Su : Aylık Sanat ve Düşünce Dergisi, 1961.

⁵⁶⁴ a.g.e. , s. 200-202

⁵⁶⁵ gös.yer.

6.1.3.Ocak : Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, 1961.

6.1.4.Dörteylül : Yıllık Halkevi Yayın Organı, 1963.

6.1.5.Gardaş : Aylık Sanat ve Düşünce Dergisi, 1971.

6.1.6.Sivas Folkloru : Aylık Folklor Dergisi, 1973⁵⁶⁶.

7.1.MATBAALAR

Sivas basımına hizmet etmiş olan matbaaları, eskiden günümüze doğru şöyle sıralayabiliriz;

7.1.1.Vilayet matbaası

Sivas'a ilk matbaa 1878 yılında Sivas valisi Ahmet İzzet Paşa tarafından getirilmiş ve ilk Resmi matbaa olan Vilayet matbaası kurulmuştur. Uzun yıllar Sivas'taki baskı işleri bu matbaa tarafından yürütülmüştür. İl Özel İdaresi Matbaa tesislerinin temeli bir bakıma Vilayet Matbaasına dayanmaktadır. Sonradan matbaanın tüm makinaları yenilenmiştir. Sivas'ta Kongre Döneminde çıkarılan İrade-i Milliye gazetesini basan tipo matbaanın makineleri Kongre Müzesinde sergilenmektedir⁵⁶⁷.

⁵⁶⁶ gös.yer.

⁵⁶⁷ Yasak, a.g.e., s. 68.

7.1.2.Kamil matbaası

1930 yılında Kamil Kitapçı tarafından kurulmuştur. Sivas'taki ilk özel matbaadır. 1970 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Sivas basımına büyük hizmeti dokunmuştur.

7.1.3.Diğer matbaalar : Şehrimizde ofset teknoloji ile faaliyet gösteren Esnaf matbaacılık, Doğan matbaacılık , Simtaş matbaacılık, Önder matbaacılık ve Dilek matbaacılık tesisleri bulunmaktadır. Ayrıca tipo ile baskı yapan Öz Emek Matbaa, Madımak matbaa gibi tesisler bulunmaktadır. İlimizde matbaacılığın gelişmesi ve çalışma ortamı açısından kepçeli mevkiine bir “Basın Sitesi” kurularak tesislerin bir kısmı buraya taşınmıştır⁵⁶⁸.

5.SANAYİ, EKONOMİ VE TİCARET HAYATI

5.1. SANAYİ KOLLARI

Sivas'ta cumhuriyetin ilk dönemleriyle birlikte sanayide kamu yatırımlarının ağırlığı görülmektedir. Şehrimizde Tüdemsaş, Çimento Fabrikası, Divriği Demir-Çelik İşletmeleri gibi büyük sanayi kuruluşları vardır. 1970'li yıllardan sonra Travers Fabrikası, Süt Fabrikası, Sivas Demir- Çelik, Sidaş, Sihez ve Et Balık Kurumu ile canlanma görülmüştür. 1992 yılından itibaren bu sanayi tesislerinden bir kısmı özel sektöre satılmıştır⁵⁶⁹.

5.1.1.Tüdemsaş

Demiryolu makinelerinin yapımını gerçekleştirmek üzere 1939 yılında “ Cer Atölyesi” adıyla Sivas'ta kurulan bir fabrikadır. Sonradan adı Tüdemsaş olarak

⁵⁶⁸ Sivas İl Yıllığı, *a.g.e.*, s. 205-206; Yasak, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁵⁶⁹ Yasak., *a.g.e.*, s. 44.

değiştirilen fabrikalar gurubudur. Lokomotif, Döküm, lastik, Marangoz ve vagon imali ve onarımı gibi fabrikaları bulunan ve bir termik santralla kendi elektriğini üreten büyük bir tesistir. Bugün fabrikada çeşitli vagonlar imal edilmekte ve onarımı yapılmaktadır⁵⁷⁰.

5.1.2.Çimento Fabrikası

Sümerbank tarafından 1937 yılında yapımına başlanmış, makinaları getiren geminin 2. Dünya savaşında torpillenmesi sonucu 1943 de üretime geçilmiştir. Özelleştirme çalışmaları sonucunda Çimento fabrikası satılmıştır⁵⁷¹.

5.1.3.TCDD Beton Travers Fabrikası

1976 yılında Ulaştırma Bakanlığına bağlı olarak kurulan fabrikadır. Demiryolunun traverslerinin betondan imalini yapmaktadır. Yurdumuzda bir diğeri Afyonkarahisar'da bulunan iki fabrikadan birisidir⁵⁷².

5.1.4.Divriği Madenleri Müessesesi

Ülkemizin zengin demir madenleri yataklarının bulunduğu Divriği deki işletmedir. 1938 yılında üretime başlayan tesislerde 1,5 milyon ton demir cevheri çıkarılmakta olup rezervi 100 milyon ton civarındadır. 1976 yılında Divriği Peletleme tesisleri kurulmuştur⁵⁷³.

⁵⁷⁰ Yasak, *a.g.e.* s, 44.

⁵⁷¹ *a.g.e.*, s. 44-45.

⁵⁷² *a.g.e.*, s. 44-45.

⁵⁷³ *a.g.e.* , s. 44-45.

5.1.5.Gıda Sanayi

Sanayi sektörü içinde en yaygın olanı gıda sanayidir. Yatırımların yarısından fazlası gıda sektöründedir. İstihdam kapasitesi en fazla olan sektördür. Özel sektöre ait çok sayıda gıda sanayi bulunmaktadır⁵⁷⁴.

5.1.6.Metal- İş Sanayi

Kamu sektörü olarak 1987 yılında kurulan Sivas Demir- çelik tesislerinin haddehane ünitesi ile çelik fabrikası özelleştirilmesine rağmen bazı sorunlar nedeniyle faaliyetine ara vermiş durumdadır. Özel sektörün son yıllarda giderek artan bir şekilde yatırım yaptığı sanayi koludur⁵⁷⁵.

5.1.7.Tekstil Sanayi

Tekstil sanayi, 1970 yılından sonra gelişme göstermiştir. 1973 yılında kurulan Sidaş, Sivas İplik Sanayi 4,5 milyon metre kumaş dokuyacak kapasitededir. Daha birçok tekstil fabrikaları faaliyet göstermektedir⁵⁷⁶.

5.1.8.Plastik Sanayi

İlimizde son yıllarda plastik sanayinde yatırımlar yapılmaktadır. Çeşitli plastik üretimi yapan çok sayıda fabrikalar mevcuttur⁵⁷⁷.

⁵⁷⁴ a.g.e., s. 44-45.

⁵⁷⁵ a.g.e. , s. 45-46.

⁵⁷⁶ a.g.e., s. 44-45.

5.1.9.Madencilik Sanayi

Madencilik sanayinde özel sektör tarafından da belirli bir canlanma görülmektedir. Üretim yapan çok sayıda işletmeler mevcuttur⁵⁷⁸.

5.1.10. Mobilya Sanayi

İlimiz mobilya sanayinde hızlı bir gelişme göstermektedir. Modüler mobilya, kanepeler, oturma gurubu , mutfak dolabı imalatı giderek artmaktadır⁵⁷⁹.

5.1.11. Halı Sanayi

Sivas, Selçuklular zamanından beri halıcılık sanayinde önemli bir yere sahiptir. İl Özel İdaresince 1962 yılında kurulan ve bugün özel sektör tarafından devam ettirilen Halı tesislerinde yılda 400 metre kare halı dokunmaktadır. Ayrıca İlimizde Cam sanayi, Akü imalatı, Gaz dolum tesisleri, emaye, elektrik panosu ve karoser yapan sanayi kuruluşları da vardır.Sivas'ta bakım ve onarım yapan küçük atölyeler yaygındır. El sanatları üretimi için küçük atölyelerde hediyeelik eşyalar üretilmektedir⁵⁸⁰.

Tarihin tüm dönemlerinde Sivas'ta çağın şartlarına göre ekonominin hemen her alanında canlı bir hayat sergilenmiştir. Fakat son dönemlerde Sivas'ta 20. yy dünyasının değişen teknolojiyle birlikte gelişmelere paralel bir ilerleme

⁵⁷⁷ a.g.e., s. 46-47.

⁵⁷⁸ a.g.e., s. 44-45.

⁵⁷⁹ a.g.e., s. 44-45.

⁵⁸⁰ a.g.e. , s. 46-47.

gösterememiştir. Cumhuriyet döneminde Kamu yatırımlarının Sivas'ta ağırlıklı bir yer tutmasına rağmen son dönemlerde azalması ve özel sektöründe fazla rağbet etmemesi nedeniyle özellikle sanayi ile ilgili canlılık arz etmemektedir. 1965 yılında Sivas kalkınmakta öncelikli yöreler kapsamına alınmış, vergi muafiyeti ve teşviklerle desteklenmesi üzerine, 80'li yıllardan sonra özel sektörde bir gelişme görülmüştür. Şehirde tüketime yönelik bir ticaret ve tarıma dayalı bir ekonomik hayat ile gelişmesi yavaş seyreden bir sanayi bulunmaktadır⁵⁸¹.

6.1. EL SANATLARI VE ÜRETİM FAALİYETLERİ

6.1.1.Halı ve Kilim Dokumacılığı

Sivas yöresi kilimleri ipliğin hazırlanmasından, dokuma tekniğine, renk, motif ve desen düzenlemesinden, dokuma geleneğine kadar ki tüm teknik ve estetik özellikleri bakımından Anadolu'nun diğer yöreleriyle büyük benzerlik gösterir. Hatta bu özellikler çok az bir değişiklik ile İran, Irak, Suriye, Kafkasya, Türkistan, Balkanlar da görülmektedir. Geleneksel kilim dokumalarında kullanılan motif ve kompozisyonların oluşumunda son yüzyılda geleneksel yerel kültürün yanı sıra 1854-1855 tarihli Kırım Savaşı ile, 1877-1878 tarihli Osmanlı- Rus Savaşından sonra Anadolu'ya gelen ve bir bölümü Sivas'a yerleştirilen Kırım, Kafkasya, Erzurum, Kars gibi bölge göçmenlerinin etkisi oldukça fazladır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Sivas yöresindeki köylülerin bir bölümünü bu göçmenler oluşturmuştu. Yerli Halkın "Kars Göçmenleri" diye adlandırdığı bu topluluklar daha çok hayvancılıkla uğraştıklarından dağ köylerine yerleşmişler. İlçe merkezine yerleşenler ise, ayrı mahalleler oluşturmuşlardır. Özgün kültürlerini günümüze kadar koruyarak gelen bu unsurlar, son yüzyılda Sivas yöresi dokumalarının yanı sıra, diğer yerel folklorik alanları da fazlasıyla etkilemişlerdir. Türk motiflerindeki "neşe birliğinin kaynağı" Orta Asya'dır⁵⁸².

⁵⁸¹ a.g.e. , s. 40.

⁵⁸² Metin Yerli, "Kilim Motifleri", *Kültür ve Sanat Dergisi, Hayat Ağacı*, Sivas, Yaz 2005, s.124-127.

Sivas Halkı, gerek kendi kullandığı eşyaları, gerekse, hediye olarak yakınlarına sunacağı birçok eşyayı kendi göz nuru el emeğiyle maharetini kullanarak üretmiştir. Ama bu günkü teknolojik gelişme, insanın üretken tavrını köreltmıştır. Sivas insanının dokumada kullandığı nakış ve desenler, bir hayatın çizgisiyle , düşünceleriyle ve anlamıyla bezenmiştir. Umuttur o nakışlar, özlemdir, sevdadır... Her desen ve nakış insan yüreğinden çıkan bir mesajdır⁵⁸³.

6.1.2.Sivas Halısı

Selçuklular döneminden başlayıp günümüze değin uzanan bir sanat ürünüdür. Koyunun yününden başlayan ve her aşamasında kendisine has yapım şekliyle tezgahtan indirilmesine kadar geçen bir serüvene sahiptir. Yünlerin taranması, eğrilmesi ve özellikle boyanması halının kalitesi açısından önemlidir. Yünler, tabiattaki bitki köklerinden elde edilen tabi boyalarla boyanırlar. Başlangıçta mat olan bu renkler halı kullanıldıkça parlak. Eskiyen halıların rengi parlaklığını muhafaza ederler. İşlenen nakışlar, bu bölge insanının ruhunda kaynaşan duyguların dışı yansımasıdır. En az on iki çeşit renk kullanılır. Onatlı ve yirmi çeşidi bulan renkli halılarda çoğunluktadır. İlmek sıklığı Sivas halısının en belirgin özelliğidir. Bir santimetre karede 20-25 ilmek bulunur. Her iki sırada ince iplikten bir kayar geçilir. Yine halının sık olması için kirkit çok sık ve sert olarak vurulur. Sivas halısının ön yüzündeki renk ve desen ahengi, arka yüzde ise üzerinde bir kağıda yazı yazacak kadar düz bir zemin oluşur⁵⁸⁴.

6.1.3.Sivas Kilimi

Sivas'ta evlerde kullanılan kilimler genelde ev halkının ortak çabaları sonucu, evlerinde kurulu olan kilim tezgahlarında dokunur. Kilimin ipliğinin hazırlanması,

⁵⁸³ Yasak, *a.g.e.* , s. 87-88.

⁵⁸⁴ *a.g.e.* , s. 88-89.

Sivas halısının malzemesinin hazırlanmasına benzer. Kilimde kullanılan ipler, yine tabii boyalarla yapıldığı, işlenen desenler ve figürler bir bütünlük ve uyum içerisinde olduğu zaman geleneksel el sanatının kıymet biçilmez örneklerini oluşturur. Dokuması halıya göre daha kolay ve çabuk olan kilim, halıdan daha çok kullanılır. Sivas kiliminin atkıları ve argacı yündendir. Argaç ipinin kalitesi, kilimin kalitesiyle bağlantılıdır. Atkı ipinde kalitece düşük olan yünler ya da pamuk ipleri de kullanılır. Bu kilimin kalitesi ve fiyatı düşüktür. Kilim üzerindeki desenlerde bitki ve hayvan şekillerine rastlansa da genellikle geometrik figürlerdir. Bütün bu şekiller ve renkler bir bütünlük içinde uyum sağlar⁵⁸⁵.

6.1.4.Yün el örgüsü çoraplar

Fabrika üretimi çoraplardan önce Sivaslılar bir sanat eseri olan el örgüsü yün çorap giyerlerdi. Çoraplar her evde beş küçük şişle yünden örülmektedir. İpliği kuzu ya da koyun yününden iğ denilen eğirme aletiyle iplik haline getirilir. Bu gün turistik bir sanat eseri olarak piyasada bulunan çoraplar, eskiden askere giden gençlerin bavulunda ve evlenecek kızların çehiz sandıklarında desteler halinde bulunması adettendi⁵⁸⁶.

6.1.5.Bıçakçılar ve Çubukçular

Sivas'ta bıçak yapımı, gelişen hızlı teknoloji karşısında eskiye göre daha az canlılıkla sürdürülmektedir. Sivas bıçaklarının ağızları çelikten, tutma yerleri ise kemikten yapılır. Bıçağın en önemli özelliği çeliğe su verme ve dövme işidir. Çeliğin sırasıyla ısıtılması, dövülmesi, zeytinyağına, bezire ve suya batırılması ve parlatılması ustalık ister. Usta maharetini bıçağın ağız kısmını yaparken gösterir. Bu nedenle, bıçak paslanmaz ve keskinliğini her bilenmesinde tekrarlar⁵⁸⁷. Bıçağın

⁵⁸⁵ gös. yer.

⁵⁸⁶ a.g.e. , s. 89-90.

⁵⁸⁷ Çocukluğumuzda bıçakçılar çarşısı yoğun çalışırdı. Zor ve meşakkatli bir işti. Çeliği, bıçak haline getirmek çok emek ister.

tutma yeri, hayvan boynuzundan yapılır. Boynuzlar ısıtılır, doğrultulur, istenilen ölçüde kesilir ve çeliğe takılır. Bıçak isimleri: cep çakısı, ekmek bıçağı, kasap bıçağı, döner bıçağı, kama gibi isimler alır⁵⁸⁸.

Bıçaklar hazırlanır, sıra kabza ya gelir. Boynuzların ısıtılması sırasında ağır bir koku yayılır. Sonra işleme sırasında kemik tozları havada uçuşur. İşte el emeği ve gerçek alın teri⁵⁸⁹. Sivas Bıçakçı ustaları genelde Çayırağızı Mahallesiinde otururlardı. Teknoloji deki hızlı gelişmeler, birçok sanatı unutturdu ya da sınırlı hale getirdi.

Çubukçular; sigara ağızlığı, Sivas hatırası tükenmez kalemler, masa kalemligi yaparlar. Teknoloji ile birlikte bu ustalarda az sayıda kaldı. Altmışlı yıllarda, yoğun çalışırlardı. El tezgâhlarında, ağacı işlerler ve dışını renkli iplerle süslerler. İple, çubuk üzerine isim yazarlar.

6.1.6.Yemeniciler, Çarıkçılar ve Tıktıkçılar

Bunlar da altmışlı yılların ortasına kadar ayakta kalabildiler. Naylon denilen ve sınırsız kullanım alanı olan madde ülkemize girince, yaşamın her noktası baştan değişti. Naylon ayakkabılar çıktı. Madeni tokası olurdu. 1962-3 den itibaren naylon ayakkabılar, naylon lastik ayakkabılar Sivas çarşısını istila etti. Yemeninin, tabanı gönden , üstü küçük baş hayvanların derisi olan Maraş sahtiyanından yapılırdı. Yaz, kış kullanımı sağlıklı olan ayakkabıydı. Aynı ayakkabının derisi düz ve mat olanına da “Rugan” ayakkabı denilirdi. Bu biraz pahalıydı. Sivas külhanbeylerinin, ayakkabıları arkası yatık, yüksek ökçe ve yumurta topuklu olurdu... Yemeni, yarım asır önce on veya on iki liraydı. Fabrikasyon kara lastik ayakkabılar, çok ucuzdu. Parası yeterli olmayanlar kara lastik ayakkabı giymeye başladılar. Yemenici ve kunduracıların işlerinde yavaşlama oldu. Çarık, yalnız deriden tabanı olan yanlara

⁵⁸⁸ gös. yer.

⁵⁸⁹ Elleri, yüzleri öpülesi insanlardı. Paraya önem vermezlerdi. Sivas esnafının tümü aynıydı. İnsanlığa, işin kalitesine ve dürüstlüğe önem verilirdi.

katlanıp, sicimle⁵⁹⁰ bağlanırdı. Sağlıklı ve pratikti. Manda derisi tercih edilirdi. Son kuşak ustaları gördüm. Pulur’lu çarıkçı Mehmet Ali usta vardı. Çarıkçı dükkanlarının yanında, tabanı gürgen ağacından, üstünde beş santimlik deri bulunan “tıktık”⁵⁹¹ imal eden tıktıkçı dükkanları vardı. Meydan camii geçince, yüz metre ilerde sağ sıradalardı.

Lastik ve naylon yaşamı ucuzlattı. Ancak insan sağlığını riske soktu. Dizler, beller iflas etti. Sağlık sorunları, ilaç tüketimi arttı. Yarım asır önceki Sivas Yemenicilerinden aklımda kalan ustalar; Yemenici Molla emmi, Yemenici Efo usta, Yemenici Zakiroğlu, Yemenici Çorbacı Mustafa, Yemenici Ali Fertelli , Yemenici Turan Usta ⁵⁹²Tevekkeli Mehmet emmi⁵⁹³, Köse Turan Usta, Ayakkabıcı , kıyıcı Nazım Usta, yanında ki dükkanda Sayacı Mehmet Usta, Aynı çarşıda saatçi Hüsnü Usta, Terzi Hasan Usta, Terzi Hüseyin Usta vardı.

6.1.7.Bezzazlar, Terziler, Kunduracılar

Bezzazlar çarşısı ve terziler iç içeydi. Bezzaz Ethem ve oğlu Turan ‘ı çok iyi tanırım. Elbise kumaşını ve diğer malzemelerini bunlardan alırdık. Ethem, yarım asır önce Sivas’ın sayılı hatırlı insanlarından ve tanınan biriydi. Aynı yerde cenaze levazımatı da satılırdı. Terziler, boy ve bedene göre önce diker ve stok ederlerdi. Vatandaş gelir, beğendiğini alırdı. Ermeni ustalar da vardı. Terzilerin en renklisi, Sineğin Ali ustaydı. Tüm çarşayı, gelen müşterileri esprileriyle güldürürdü. Kunduracılar, çok güzel kösele ve deriden ayakkabı yaparlardı. Biz Kunduracı Ethem Ustaya yaptırırđık. Dükkânı, Ayakkabıcı Hızırđların dükkânına bitişikti. İlk kara lastik ayakkabı çıkınca Hızırđların dükkânı, bol çeşitle satış yapardı. Lastiğın kokusu içeri girince hissedilirdi. Kunduracılar, yemenicilere göre daha ince iş

⁵⁹⁰ deri bağcıklar

⁵⁹¹ Nalın; Tabanı kalın ağaçtan olanları erkekler abdest alırken ve hamamda giyerlerdi. Tabanı daha ince tahtadan yapılan ve üst eklentisi güzel malzemeden yapılan takunyaları da bayanlar sokakta terlik gibi giyerlerdi. Hamamda bayanlar, etrafı gümüş kaplı kenarları süslü nalınlar giyerlerdi. Şimdi bu nalınlar müzelerde ve evlerimizde süs olarak durmaktadırlar.

⁵⁹² Mart 2012 de vefat etti.

⁵⁹³ En yaşlılardandı. İnce uzun boyluydu. Dükkânı çorbacının bitişiydi.

yaparlardı. Estetik ve sağlamlık önemliydi. Çok çeşitli ve renkli deriler bulunurdu. Buna göre seçim yapılırdı. Eski ayakkabılar, günümüzdeki bir çok ithal ayakkabıdan daha estetik ve sağlıklıydı.

6.1.8.Bakırcılar, sobacılar ve tenekeçiler

Bakırdan yapılan mutfak eşyaları, Kazancılar çarşısındaki ustaların el emeği ve alın teriyle yapılırdı. Kazancılar çarşısı, ekmek parasını, bakır döverek ve ince, ince bakır kilim gibi nakışla süsleyerek çıkarırlardı. Çok nağmeli sesler çıkardı. Onların ağaç tokmakla, kafalarını kaldırmadan dairevi hareketlerle bakırla arkadaşlıklarını izlerdik. Ve bakır plaka , güzel bir kap olur mutfakta insanlara lezzetli yemek sunardı. Tek istediği arada bir kalaylanmaktı. Bakırcı ustalarını da yine yarım asır önce çıkan alüminyum, naylon ve emaye kaplar, işsiz bıraktı. Çelik kaplar çıkana kadar, otuz yıl bu sağlığa zararlı kapları kullandık. Sobacılar da Sivas gibi soğuk yörede iyi iş yaparlardı. Önce bu geniş sobalarda odun yaktık. Tarlası olan her Sivaslının, mutlaka dikili ağaçları da olurdu. Bu ağaçlar sonbaharda kesilir ve kışın yakılırdı. Sonra kok kömürü çıkınca kömür sobaları yapılıp satılmaya başladı. En son yıllarda Kuzine sobası çıktı. Fırını ve üzerindeki geniş alanla çok kullanılıydı. Kalorifer çıkınca bunlarla birlikte, sobacılar da azaldılar. Tenekeçiler, çatı, oluk, ibrik yapımında çalışırlardı.

6.1.9.Sarraflar ve Kuyumcular

Terzilerin batı ucunda dükkânları vardı. Beyaz sakallı eski sarraf ustaları, minder üzerinde yüksek kanepede bağdaş vaziyette otururlardı. Sarraf Pulurlu Hacı Ömer, Denevici Sarrafların dedelerini hatırlıyorum. Kuyumcular ince iş olduğu için sürekli çalışırlardı. Sivas kuyumcuları içinde Ermeni ustaları da vardı. Hala bu ustaların başarılı çalışmaları devam ediyor⁵⁹⁴.

⁵⁹⁴ Eskilerden kalan Pulur'lu Kuyumcu Fazlı ustayı Sivas'a gittiğimde elini öpüyorum. (Kuyumcu Fazlı, 88 yaşında)

6.1.10.Diğerleri

Semerciler, Nalbantlar⁵⁹⁵, At arabası yapanlar, Hurdacılar⁵⁹⁶, Eski Berberler⁵⁹⁷Derici iki usta vardı. Çürükçülerin yanında, murdar ırmak kıyısında karanlık toprak bacalı iki iş yeri vardı. Irmak kenarında bu sessiz ustalar, deriyi yerden yere vururlardı. Eski ismi “Dabakhane” idi. Bağıralsacılar da mezbahane yakınında ve murdar ırmak kıyısındaydı. Bunlar da hayvan bağırsaklarını işlerdi.

7.1.TİCARET HAYATI

Selçuklular döneminde, Sivas, önemli bir yol kavşağında bulunduğu için canlı bir ticaret hayatı olmasına rağmen, Osmanlı döneminde belirli bir süre duraklamaya girmiştir. Bu gün ilde tarımdan sonra halkın geçimini sağladığı alan ticarettir. İldeki yer altı zenginliklerinden olan demir, kurşun, krom, mermer, amyant, linyit ve tuz il dışına satılmaktadır. Tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik hayat olduğundan dolayı yine il dışına tarımsal ürünlerden buğday, arpa, yulaf, mercimek ile büyük ve küçük baş hayvanlar, yün, yumurta ve deri satışı yapılmaktadır. Sivas’ın ihtiyacı olan inşaat, ilaç, temizlik, kırtasiye ve nalburiye malzemeleri genelde İstanbul’dan temin edilerek, pazarlanır. Sebze, meyve Tokat, Mersin, Adana, ve Amasya’dan Mobilya, Kayseri ve Ankara2dan, oto parçaları, İstanbul ve Bursa’dan getirilmektedir. İlimizde son yıllarda mobilya, madencilik ve makine teçhizatında giderek artan bir ihracat yapılmaktadır. Ayrıca sebze hali, toptancı gıda pazarı, keresteciler pazarı, tahıl meydanı, canlı hayvan pazarı, yeni ve

⁵⁹⁵ Nalbant Gazi usta

⁵⁹⁶ Ömer İnan, hurda demirleri toplar değerlendirirlerdi.

⁵⁹⁷ Meşhur, şakacı Hacı Mat, babamın düğününde turşu küpünü kırmış(1949). Pulurlu Hafız ve Laluşun oğlu Selahaddin(o dönemin meşhur külhanbeyleridir.) düğün kahyası Bezaz Ethem, bunları barıştırmış. Düğün, daha neşeli olmuş, Yine berberlerden Çayırağzlı Osman, Hasan, Mahmut kardeşler, Yeni cami sırasında dükkânları hala duruyor.. Hepsi rahmetli oldular.(İhsan Gezer, 83 yaşında, emekli, Mayıs 2012).

modern iş alanlarına kavuşmuştur. Yine il ve ilçeler arasında da ticari hayat canlılık kazanmıştır⁵⁹⁸.

6.TARIM VE HAYVANCILIK

6.1.TARIM

Sivas'taki faal nüfusun yarısından fazlası geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Bu bakımdan Sivas ekonomisinin temeli tarıma dayalıdır. Sivas, Ülkemizin alan olarak ikinci büyük şehridir. Bu alanın % 43 lük bölümünde tarım yapılır. İklim ve coğrafi koşullar, tarımı direkt etkiler. Tarım alanı 810 bin hektar olmasına rağmen her yıl yaklaşık 330 bin hektar alan nadasa bırakılmaktadır. Nadas, gübrenin pahalı oluşu ve yetersizliğinden olmaktadır. Tarım alanının 400 bin hektarlık bölümü hububat alanıdır. Son dönemlerde modern tarım araç ve gereçlerinin kullanılması yapılan baraj ve göletler, sulama kanallarının yaygınlaşması, verimi artırmaktadır.⁵⁹⁹

6.1.1.İlimizde Yetiştirilen Mahsuller

Mahsullerin başında buğday, arpa, çavdar, yulaf ile tahıl gurubu önceliği almaktadır. Endüstri bitkisi olarak Şekerpancarı, patates ve baklagiller ile meyve sebze üretimi ise az olmakla birlikte yapılmaktadır. Gübre ve su kullanımıyla tahıl üretimi kurak ve eğimli bölgelere kaymıştır.

⁵⁹⁸ a.g.e. , s. 47.

⁵⁹⁹ a.g.e. , s. 40-41.

6.1.1.1.Buğday

Uzunyayla bölgesinde çok üretilir. Ayrıca Kangal, Ulaş ve Yıldızeli bölgesinin buğdayı kalite olarak üstündür. Cinsleri zeron, kıl, güdük, sarı ve kırmızı topbaş ile çalıbasan türlerinin ekimi ağırlıktadır. Sivas'ın, Türkiye buğday üretimindeki payı %2 dir.

6.1.1.2. Arpa:

İlde, buğdaydan sonra en çok arpa yetiştirilir. Genellikle “yazlık” ve “çakır” türlerinin ekimi yapılmakta ve hayvancılıkta yem olarak kullanılmaktadır. Türkiye üretimindeki payı, %1,3 'e inmiştir⁶⁰⁰.

6.1.1.3.Çavdar

Tahıl üretiminde üçüncü sırayı alan çavdar üretimi önceleri az iken , arpa ekilen arazilerde çavdar üretimine başlanmıştır. Kangal ve Şarkışla bölgesinde bol miktarda ekilmektedir. Türkiye çavdar üretimindeki payı % 6 dir⁶⁰¹.

6.1.1.4.Sanayi Bitkileri

Şekerpancarı ve patates ekimi yapılmaktadır. Şekerpancarı Yıldızeli, Merkez İlçe, Şarkışla, Kangal, Gürün ve Suşehri bölgelerinin sulu tarıma elverişli alanlarında yetiştirilmektedir. Yetiştirilen pancar, çevre illerdeki şeker fabrikalarına

⁶⁰⁰ gös.yer.

⁶⁰¹ a.g.e., s.42

gönderilmektedir. Türkiye şekerpancarı üretimindeki payı, % 2 dir. Patates, il genelinde üretilir. Türkiye ortalamasındaki payı, % 1,8 dir⁶⁰².

6.1.1.5.Baklagiller

Sivas'ta baklagillerin üretimi sınırlıdır. Fasulye, mercimek , fiğ ve nohut yetiştirilmektedir. Fasulye il ihtiyacına cevap verecek düzeydedir. İl merkezi, Gürün, Suşehri, Akıncılar ve Gölova'nın sulu tarıma elverişli ırmağ kenarlarında yetiştirilmektedir⁶⁰³.

6.1.1.6.Mercimek

Yıldızeli, Kangal ve Şarkışla bölgesinde üretilir. Fiğ üretimi ise yaygın olup dışarıya satılmaktadır⁶⁰⁴.

6.1.1.7.Sebze ve Meyve

Karasal iklim nedeniyle sebze ve meyve üretimi il de yeterli değildir. Karadeniz iklimi özellikleri görüldüğü Suşehri, Akıncılar, Gölova bölgesi ile, Gürün ve Divriği yörelerinde sebze ve meyve az miktarda yetiştirilmektedir. Yetiştirilen sebze ve meyve bölgenin ihtiyacını karşılamaz. Yetiştirilen meyveler: Üzüm, elma, armut, kayısı, şeftali, kiraz ve duttur. Sebzeler ise: lahana, havuç, soğan, salatalık, domates, turp ve yer elmasıdır⁶⁰⁵.

⁶⁰² a.g.e. , s. 42.

⁶⁰³ a.g.e. , s. 42.

⁶⁰⁴ a.g.e. , s. 42.

⁶⁰⁵ a.g.e. , s. 42.

6.2. HAYVANCILIK

Sivas halkının tarımla birlikte, geçim kaynaklarından biride hayvancılıktır. Sivas ülke genelinde hayvancılıkta ön sırada yer almaktadır. İlimizin mera ve çayırılık alanları, il topraklarının %42,4 lük bir alanı kapladığından hayvancılık yapmaya müsaittir. Ancak, hayvancılığın modern usuller yerine, geleneksel usullerle yapılması verimi düşürmektedir. Bölgede yetiştirilen hayvanlar önem ve çokluk sırasına göre şöyledir: Koyun, sığır, kılkeçisi, at, eşek, katır, arıcılık ve kümes hayvanlarıdır⁶⁰⁶.

6.2.1.Koyun

Sivas'ta hayvan yetiştiriciliğinde ilk sırayı alan koyun,daha çok Divriği, Koyulhisar ve Gemerek dışındaki tüm yerlerde yetiştirilmektedir. Ulaş Devlet üretme çiftliğinde, Akkaraman, morkaraman ve merinos melezi cinslerinin yetiştirilmesi ve ıslahı geliştirilmiştir.

6.2.2.Sığır

İkinci sırada yer alan sığır yetiştirilmesi ilk dönemlerde mera hayvancılığı şeklinde yapılırken , modern girdilerle besi hayvancılığına yönelmiştir. İl genelinde beslenen sığır cinsi montofon, İsveç esmeri ve Hollanda cinsi yaygındır.

6.2.3.At

Ülke genelinde haklı bir üne sahip olan atlar Kangal, Şarkışla ve Uzunyayla bölgesinde yetiştirilmektedir. Uzunyayla'daki At'cılık ıslah Kurumunda Arap ırkının ıslahı için çalışmalar yapılmaktadır.

⁶⁰⁶ gös.yer.

6.2.4.Kümes Hayvanları

Hemen her çiftçi evinde yumurta ve etinden yararlanmak için normal usulde tavuk, hindi ve horoz beslemektedir. Şehirde modern tavuk üretim çiftlikleri kurulmuş olduğundan şehrin tavuk eti ve yumurta ihtiyacı karşılanmaktadır⁶⁰⁷.

6.2.5.Kangal Köpekleri

Asıl vatani İlimizin Kangal ilçesi olan Kangal köpekleri kuvvet, dikkat ve cesareti ile bu gün çoğu ülkelere aranılan bir köpek türüdür. Zekası ve öğrenme kabiliyeti yönünden eğitime yatkınlığı nedeniyle koruma ve savunma amaçlı yetiştirmektedir. Koku alma duyusu gelişmiştir. Yabani kurtlara karşı cesaretli ve dayanıklıdır. Sakin ve mütevazî görünümlü kangal köpeğinin yaklaşık ağırlığı 35-40 kilogram, yüksekliği ise 65-80 santimdir. Rengi porselen beyazına benzer, ağız çevresi, kulak uçları ve göz kenarları siyahtır. Yüzü aslanı andırır. Göğsü geniş, kuyruğu ise helezon biçiminde kıvrıktır. Koyun sürülerini çobansız dahi bekleyen , gözetleyen Kangal köpeği, bu gün İngiltere ve Amerika'daki askeri ve polis teşkilatında eğitilerek faydalanılmaktadır⁶⁰⁸.

Ayrıca, yüksek kesimlerde gücünden yararlanmak için eşek ve katır, engebeli yerlere kıl keçisi, Şarkışla ve Yıldızeli bölgesinde tiftik keçisi, Zara ve İmranlı'da giderek artan arıcılık, Gökpınar ile suyu tatlı olan ırmak ve göllerde alabalık yetiştirilmektedir⁶⁰⁹.

⁶⁰⁷ a.g.e. , s. 43.

⁶⁰⁸ gös.yer.

⁶⁰⁹ a.g.e. , s. 44.

SONUÇ

Sivas, Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir ilimizdir. Kentin tarihi, M.Ö. 2600 yılındaki Hitit medeniyetine kadar gitmektedir. Frigler, Lidyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Danişmentliler, Selçuklular, Eratnalılar, Kadı Burhaneddin, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini de içine alacak biçimde 4600 yıllık bir şehir hayatı yaşanmıştır.

Bu kadar köklü bir tarih tarihi geçmişinde, Selçuklu ve Osmanlı Devletinin kültür ve medeniyet unsurlarını bünyesinde taşımaktadır. Türklerin doğudan Anadolu'ya ilk girişleri fetihler için, daha sonra da yurt edinme için girmişlerdir. Önceleri Abbasi ordularında gaza yapan ve Horasan Gazileriyle de gönüllü olarak Rumlarla savaşa gelen Türkler, Anadolu'ya yabancı değildi. Bizans İmparatoru Basile II, (976-1025) doğu sınırını emniyete almak ve İslam ülkelerine doğru genişletmek için küçük Ermeni krallık ve prensliklerini kaldırmıştır. Kutalmış idaresindeki Oğuzlar, 1045 de Ermeni, Gürcü ve Rumlardan oluşan Bizans ordusunu Anadolu içlerinde yenmiş ve batı Anadolu içlerine doğru ilerlemişlerdir. Sivas, Türkler zamanında Anadolu'nun sağlam, bayındır, ticaret merkezi olan şehirlerinden birisiydi.

Urfa'lı Mathieus, Vekayinamesinde; Bizans İmparatoru Romanes Diogenes'in 1071 de Alpaslan'la savaşmak için Sivas'tan geçerken, daha önce yurtlarından ettikleri ve Sivas'a sürdükleri Ermenilerin Prenslerini şehirden sürdüklerini ve Sivas şehrini yağmalayarak halkı kılıçtan geçirdiklerini, yazmaktadır.

Selçuklu Devleti; iki yüzyıl hüküm sürerek çok geniş coğrafi alanda, ilimde, kültürde, sanatsal yapılarda ve şehir hayatının her yönüyle yaşanır hale getirilmesinde, dünya medeniyet tarihine örnek teşkil etmiştir. Pek çok alanda kentin

kültür mimarisine önemli katkılar sağlamışlardır. Bu cümleden olarak, müderris, kütüphane memuru, medrese öğrencisi, vakıf görevlileri, gibi sosyal yapının oldukça gelişmiş olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Kentin kültür dokusunun canlılığı Sivas şehir ve kent yaşamına da önemli katkılar sağlamıştır.

Selçuklu ve daha sonraki dönemlerdeki Türk beylikleri döneminde Sivas'ın nüfusunun 120 bini bulduğu anlaşılıyor. Sivas'a uğramış gezgin ve seyyahlardan, insanların saygılı olduğu, hava ve suyunun güzel olduğu belirtilmektedir. Sivas, Osmanlı Devleti yönetiminde Selçuklu dönemi ile başlayan eğitim ve kültür faaliyetleri, (zaviyeler, mektepler, imaretler, muallimhaneler) de 19. yy sonuna kadar devam etmiştir. Zenginlerin ve alimlerin bu kurumları desteklediğini, mallarını ve bilgilerini halkla paylaştıklarını belgelerden açık bir şekilde öğrenmek mümkün olmaktadır.

Tekke ve zaviyelerin son yüz, yüz elli yıl içinde, asli amaçlarının dışına çıktıkları ve kuruldukları dönemde yaptıkları yararlı faaliyetlerin eğitim amacı dışına çıkarak ne hale geldiğini ve bu yüzden kapatıldığını anlıyoruz. Toplumun dini, kültürel ve sosyal ihtiyaçları, artık günümüzde çağın imkanlarına uygun kurumlar, kuruluşlar tarafından yerine getirilmektedir.

Sivas, zengin tarihi geçmişi olan Milli Mücadele döneminde Anadolu'daki bağımsızlık ateşinin ilk yakıldığı yerlerden birisi olmuştur. 2 Eylül-18 Aralık 1919 tarihlerinde Milli Mücadelenin ve Cumhuriyetin temelini, Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla birlikte Sivaslıların da desteğiyle burada atmıştır. Türkiye ve dünya, o dönemde bu azim ve kararlılığa şahit olmuşlardır.

Sivaslılar, insan sevgisini, sosyal yardımlaşmayı, geçmişten gelen kültürel değerleri bünyelerine alarak benimsemişler ve içselleştirmişlerdir. Sivas şehrinin tarihi, kültüründen, havasından, suyundan ve toprağından elde edilmiştir. Çağımızda üç beş yılda bir bölgede istenilen büyüklükte bir şehir kurulabilir. Bu gün şehirler,

toprak yerine denizin üstüne hatta dibine kuruluyor. Bu mekanlarda karın doyurmaktan, etrafı temaşa etmekten başka ruhu okşayan, hatıranızı canlandıran içinizi cız eden bir eser ve kişi bulmanız mümkün değildir.

Bu cümleden olarak, Sivas'ta sosyo-kültürel yaşam oldukça canlıdır. Akrabalık bağları oldukça kuvvetlidir. Mahalli yaşamda birbirine sıkıca bağlanmış bir örgü söz konusudur. Esnaf halk ilişkileri oldukça hareketli ve canlıdır. Altmışlı yılların çarşıları, mahalleleri, dini ve kültürel mekanları hareketli yaşam alanlarıdır. Sivas hızlı biçimde kırsal alandan göç almaktadır.

Kentte sosyal geleneklere büyük önem verilmektedir. Evlenme, doğum, ölüm, nişan gibi sosyal yaşam unsurları ayrıntılı biçimde yaşatılmaktadır. Bayram öncesi ve sonrası, kardeşlik ve dini duygular toplumda kabul görmektedir. Anadolu insanının birlik ve beraberlik içerisinde yaşama isteğinin ne kadar canlı olduğu Sivas kültürü örneğinde ortaya çıkmaktadır. Yemek kültürü Sivas mutfağı örneğinde, Anadolu mutfağının ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Sözlü kaynaklara göre, çevremizdeki insanların 50 ve daha yukarı yaşta olanları Osmanlı döneminden kalan memurlar, askerler ve ustalardır. Genç olanlar Cumhuriyetin ilk kuşağıydı. Bu iki kuşak baba oğul gibi, Sivas çarşılarında, devlet dairelerinde, sokakta ve evlerde yan yana yaşamlarını sürdürdüler. Eski ve yeni kültür insanlarda olgunluk, zarafet, dürüstlük ve samimiyeti perçinleştirdi. Kültürümüz, Sivas'ta hüküm süren tarihi medeniyetler içinde olgunlaşmıştır.

KAYNAKÇA

- AKÇA, Turhan, Avukat, 68 yaşında, (Görüşme Tarihi: 3 Nisan 2012)
- ALKAN, Turan, **Altıncı Şehir**, İstanbul, 2003, s. 87-88.
- BARAN Merih, “*Ahi Emir Ahmet*”, **Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi**, Sivas, Güz 2005.
- CEYLAN Oğuz, **Sur ve Kaleleriyle Tarihte Sivas**, Sivas, 1996.
- ÇAĞDAŞ, Haluk, “Sivas Kurultayı Üzerine Bazı Tespitler”, **Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi** Sivas, 2009, s.18.
- DEMİREL Ömer, **Sivas Şehir Hayatın Vakıfların Rolü**, VII. Dizi- Sayı: 186, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2000.
- DİKTAŞ Gülen, **Sivas İlinin Tanıtılması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.
- Doğan Kaya, **Altıncı Şehir Sivas Bülteni**, Sivas, Nisan- Haziran. 2002.
- Etnografya Müzesinden Fotoğraf*, **Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi**, Sivas, Yaz 2005.
- Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986.
- GEZER, Hatice Emine, 1933, 79 yaşında, hayatta, ev hanımı, (Görüşme Tarihi: 10 Nisan 2012.)
- GEZER, Ahmet, 73 yaşında, emekli, (Görüşme Tarihi: 10 Mart 2012)
- GEZER, İhsan, 83 yaşında, emekli, (Görüşme Tarihi: 29 Nisan 2012)
- GEZER, Osman, İstiklal Savaşı Gazisi, 73 yaşında vefat etti. (Lakabı, Pulur’lu Yoğurtçu Osman, Tarım ve Hayvancılıkla uğraşır. (Görüşme Tarihi: 10 Şubat 1959)
- GÜVENDİ, Hacı Mustafa, vefat, Lakabı, Boynu kalın Hacı Amca, (Görüşme Tarihi: 15 Kasım 1992)
- Helmut Von Moltke, **Moltke’nin Türkiye Mektupları**, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- Hulusi Ahmed, **Kur’an-ı Kerim**, İstanbul, 2011.
- İslam Ansiklopedisi**, C. XII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 2001.

KAFALI Mustafa, “*Sivas Şehri*”, **Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi**, Sivas, Güz 2005.

KAYA Doğan, **Sivas'ta Yatırlar**, Sivas Kültürel ve Sosyal Yardımlaşma Derneği Bülteni, Sayı : 4, Sivas, Nisan- Haziran 2002.

Kuyumcu Fazlı Usta, Sivas'ta kalan son ustalardan birisi, 88 yaşında, emekli,

MAZMAN, Mustafa 1943 de vefat, Dokumacı, çiftçi ve ihale işleri,(Görüşme Tarihi: 2 Ocak 1940)

ÖZEN Kutlu, **Sivas Efsaneleri**, Altıncı Şehir Bülteni, Sivas, 2002.

PAÇACIOĞLU Burhan, **Neden Mihr ü Vefa Suyu**, Sivas Kültürel ve Sosyal Yardımlaşma Derneği Bülteni, Altıncı Şehir, Sayı: 5, Sivas , Eylül- Kasım 2002.

PEKŞEN Ahmet Mahir, **Bir Yudum Kepenek Suyu-Sivas**”, Pekşen Yayıncılık, Ekbil Matbaası, İstanbul, 2001.

Pulur'lu Esat, 73 yaşında, emekli. (Görüşme Tarihi: 18 Aralık 2011)

R. Nafiz-İ Hakkı, TOPARLI Recep, **Sivas Şehri**, Genel Yayın No:7, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 2005.

Revak 2003, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları, Dilek Ofset Matbaacılık , Sivas, 2003.

SARIAYDIN, Ahmet, 61, Bilgisayar mühendisi, (Görüşme Tarihi: 11 Mayıs 2012)

SERİN, Sabiha, “*Sivas yöresinde Okuyucu Gezme Geleneği*” **Revak Dergisi**, Sivas, 2003, s.73-75

SERİN, Sabiha, Yazar ve araştırmacı, 55, (Görüşme Tarihi: 18 Mart 2012)

“Sivas” mad., **Yurt Ansiklopedisi**, C. IX, Yurt Yayıncılık, İstanbul 1983.

Sivas 1973 İl Yıllığı, Ankara, 1973.

Sivas Tarihi ve Anıtları, Sivas Belediyesi, Özbelsan A. Ş., Yayın Nu : 1 , Simtaş Matbaacılık , Sivas, (t.y.).

Sivas Valisi Halil Rifat Paşa ve Tenbihnameleri, Sivas Valiliği, Yayın No: 3, Esnaf Matbaası, Sivas , 2001.

Sivas Valisi Reşit Paşanın Hatıraları, Sivas Valiliği, Yayın No : 2 , Devran Matbaacılık, Ankara , 2001.

Sivas 1973 İl Yıllığı. Ankara, 1973.

Tahsin Özgüç, **Toprak Tepe Kazısı Raporları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1938.

TURAN Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Fatih Gençlik Vakfı Matbaası, İstanbul, 1993.

Türkiye Diyanet Vakfı, **İslam Ansiklopedisi**, C. 36, İstanbul 2009.

Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli**(Çev: Hrant D. Andriasyan), (1136-1162), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

ÜÇER Müjgan, "*Vatan Kuran Fatihlerden Bir Yadigar, Sivas Ulu Cami*", **Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı : 15, Sivas, 2010.

ÜÇER, Müjgan, "Ulu Cami ile ilgili Halk İnançları", **Hayat Ağacı Kültür ve Sanat Dergisi**, Sivas, 2010.

ÜNALAN Sıddık, "*XIX ve XX.Yüzyılda Sivas'in Demografik Yapısı*", **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas, 2004.

www.sivaskulturu.com.tr

www.sivas.bel.tr

www.sivas.gov.tr

www.sivasinternet.net

YASAK İbrahim, **Sivas İli**, Dilek Ofset Matbaacılık, Seri No: 1, Sivas, 2004.